

CURSUL TINERILOR MARXIȘTI

EXTRAS AL PROGRAMEI

Proletari din toate țările, uniți-vă!

CURSUL TINERILOR MARXIȘTI

EXTRAS AL PROGRAMEI

Listă preintroductivă ♦ Bazele mișcării comuniste ♦ Viziunea științifică asupra lumii ♦ Bazele materialismului istoric ♦ Formațiunile social-economice precapitaliste ♦ Economia politică a capitalismului ♦ Imperialismul ♦ Socialismul proletar ♦ Bazele psihologiei marxiste ♦ Statul și revoluția proletară ♦ Bazele construcției partidului ♦ Chestiunea culturală ♦ Analize economice

COMUNISM ȘTIINȚIFIC

2026

Cuprins

1	Karl Marx (<i>fragment biografic</i>)	3
2	Friedrich Engels	7
3	Destinele istorice ale învățăturii lui Karl Marx	16
4	Starea mișcării comuniste și sarcinile imediate ale comuniștilor (<i>ediția 2025</i>)	20
5	Manifestul Partidului Comunist	32
6	Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință	61
7	Compasul politic e o minciună!	97
8	Despre materialismul istoric (<i>colecție de scrisori</i>)	102
9	Karl Marx (<i>fragment de economie politică</i>)	122
10	Muncă salariată și capital	133
11	Fascismul înainte și după ce preia puterea	157
12	Democrația populară	162
13	Socialismul proletar al lui K. Marx	166
14	Despre stat	215
15	Rolul sovietelor în Revoluția din Octombrie	230
16	Despre bazele leninismului (<i>cap. 1-6</i>)	237
17	Despre bazele leninismului (<i>cap. 7-9</i>)	292

Capitolul 1

Karl Marx

V.I. Lenin, 1914 (fragment biografic)

Marx, Karl s-a născut la 5 mai st. n. 1818, în orașul Trier (Prusia renană). Tatăl său era avocat, evreu, care a trecut în 1824 la protestantism. Familia Marx era avută, cultă, fără să fie revoluționară. După absolvirea liceului din Trier, Marx urmează cursurile întâi la Universitatea din Bonn, apoi la cea din Berlin, studiind dreptul, dar mai ales istoria și filozofia. Își termină studiile în 1841, prezentând o teză de doctorat asupra filozofiei lui Epicur. Marx mai împărtășea încă pe atunci concepțiile idealiste ale lui Hegel. La Berlin se alătură cercului „hegelienilor de stânga” (Bruno Bauer și alții), care încercau să tragă din filozofia lui Hegel concluzii ateiste și revoluționare.

După terminarea studiilor universitare, Marx se mută la Bonn cu intenția de a îmbrățișa cariera universitară. Dar politica reacționară a guvernului — care în 1832 îi luase lui Ludwig Feuerbach catedra universitară și în 1836 refuzase încă o dată să-l reprimească la universitate, iar în 1841 interzisese tânărului profesor Bruno Bauer să țină prelegeri la Bonn — îl silește pe Marx să renunțe la cariera universitară. Dezvoltarea ideilor hegelianismului de stânga înregistra, în această perioadă, în Germania, progrese rapide. Îndeosebi Ludwig Feuerbach începe, după 1836, să critice teologia și să se orienteze spre materialism, la care aderă definitiv în 1841 („Esența creștinismului”); în 1843 apare cartea sa „Principiile de bază ale filozofiei viitorului”. „Trebuie să fi trăit singur efectul eliberator” al acestor cărți — scria mai târziu despre ele Engels. „Noi” (adică hegelienii de stânga, printre care și Marx) „am devenit dintr-o dată feuerbachieni”. În acea vreme, burghezii radicali din Renania, care aveau oarecare contingențe cu hegelienii de stânga, fondează la Colonia

un ziar de opoziție — „Gazeta renană” (care începe să apară la 1 ianuarie 1842). Marx și Bruno Bauer sunt invitați ca principali colaboratori ai acestui ziar, iar în octombrie 1842 Marx devine redactor-șef și se mută de la Bonn la Colonia. Sub redacția lui Marx, orientarea democratică-revoluționară a ziarului devine tot mai netă, și guvernul, după ce supune ziarul unei duble și triple cenzuri, hotărăște, în cele din urmă, la 1 ianuarie 1843 suspendarea lui. Marx se vede silit să părăsească la această dată postul de redactor, dar nici plecarea lui nu salvează ziarul, care în martie 1843 este suprimat. Printre articolele cele mai importante publicate de Marx în „Gazeta renană”, Engels menționează, în afară de cele enumerate mai jos (vezi *Bibliografia*), și un articol despre situația țăranilor viticultori din valea Moselei. Întrucât în activitatea sa publicistică se lovise de faptul că nu cunoștea suficient economia politică, Marx se apucă să studieze cu râvnă această știință.

În 1843, Marx se căsătorește, la Kreuznach, cu Jenny von Westphalen, prietena sa din copilărie, cu care era logodit încă din anii studenției. Soția sa făcea parte dintr-o familie de nobili reacționari din Prusia. Fratele ei mai mare avea să fie ministrul de interne al Prusiei într-o epocă din cele mai reacționare, 1850–1858. În toamna anului 1843, Marx se mută la Paris pentru a scoate aici, în străinătate, o revistă radicală împreună cu Arnold Ruge (1802–1880; hegelian de stânga, între 1825 și 1830 stă la închisoare; după 1848 emigrant; după 1866–1870 partizan al lui Bismarck). Dar din această revistă, intitulată „Analele germano-franceze”, nu apare decât un singur număr. Ea își încetează apariția din cauza greutăților legate de difuzarea ei clandestină în Germania și din cauza divergențelor dintre Marx și Ruge. Încă în articolele publicate în această revistă, Marx se situează pe o poziție revoluționară, proclamând „critica necruțătoare a realității existente”, mai ales „critica armelor” și făcând apel la *mase* și la *proletariat*.

În septembrie 1844 vine pentru câteva zile la Paris Friedrich Engels, care devine de atunci prietenul cel mai apropiat al lui Marx. Amândoi participă în modul cel mai activ la viața clocotitoare a grupurilor revoluționare din Paris (o însemnătate deosebită avea atunci doctrina lui Proudhon, pe care Marx a combătut-o fără cruțare în lucrarea sa „Mizeria filozofiei”, apărută în 1847). Luptând cu îndârjire împotriva feluritelor doctrine ale socialismului mic-burghez, ei elaborează teoria și tactica *socialismului proletar revoluționar* sau a comunismului (marxismului). Vezi scrierile lui Marx din această perioadă, 1844–1848, în *Bibliografie*. În 1845, la cererea insistentă a guvernului prusian, Marx este expulzat din Paris ca revoluționar primejdios. El se mută la Bruxelles. În primăvara anului 1847, Marx și Engels aderă la o asociație secretă de propagandă, denumită „Liga comuniștilor”, și participă la Congresul al II-lea al acestei Ligi (Londra, noiembrie 1847), unde au un rol

de seamă. Din însărcinarea acestui congres, ei scriu celebrul „Manifest al Partidului Comunist”, apărut în februarie 1848. În această operă este expusă cu o limpezime și o precizie genială o nouă concepție despre lume, materialismul consecvent, care îmbrățișează și domeniul vieții sociale, dialectica, cea mai cuprinzătoare și mai profundă teorie a dezvoltării, și teoria luptei de clasă și a rolului istoric revoluționar de importanță mondială al proletariatului, făuritor al unei societăți noi, societatea comunistă.

Când izbucnește revoluția din februarie 1848¹, Marx este expulzat din Belgia. El se reîntoarce la Paris, de unde pleacă, după revoluția din martie², în Germania, la Colonia. Aici apare, de la 1 iunie 1848 până la 19 mai 1849, „Noua gazetă renană”, al cărei redactor-șef este Marx. Noua teorie și-a găsit o strălucită confirmare în desfășurarea evenimentelor revoluționare din 1848–1849, ca și în toate mișcările proletare și democratice din toate țările lumii. Contrarevoluția triumfătoare îl trimite mai întâi pe Marx în judecată (este achitat la 9 februarie 1849), pentru ca apoi să-l expulzeze din Germania (la 16 mai 1849). El pleacă mai întâi la Paris, dar e expulzat și de aici, după demonstrația din 13 iunie 1849³ și se mută la Londra, unde rămâne până la sfârșitul vieții.

Condițiile vieții de emigrație, care se reliefează pregnant din corespondența dintre Marx și Engels (publicată în 1913), erau deosebit de grele. Marx și familia sa erau de-a dreptul striviți de nevoi; fără sprijinul financiar permanent și devotat al lui Engels, Marx nu numai că nu ar fi putut termina „Capitalul”, dar ar fi căzut inevitabil pradă mizeriei. În afară de aceasta, teoriile și curentele socialismului mic-burghez, și în general ale socialismului neproletar, care erau predominante, îl sileau pe Marx să ducă neîncetat o luptă necruțătoare și să respingă uneori atacuri personale brutale și furibunde („Herr Vogt”). Ținându-se deoparte de cercurile de emigranți, Marx elaborează într-o serie de lucrări devenite istorice (vezi *Bibliografia*) teoria sa materialistă, consacrandu-și forțele mai ales studiului economiei politice. Marx a revoluționat această știință (vezi mai jos *doctrina* lui Marx) în lucrările sale „Contribuții la critica economiei politice” (1859) și „Capitalul” (vol. I, 1867).

Epoca de înviorare a mișcărilor democratice de la sfârșitul deceniului al

¹ Nota EP: Este vorba de revoluția burgheză din februarie 1848 din Franța.

² Nota EP: Este vorba de revoluția burgheză din Germania și Austria, care a început în martie 1848.

³ Nota EP: Este vorba de demonstrația populară de la Paris organizată de partidul miciei burghezii („Muntele”) în semn de protest împotriva încălcării de către președinte și majoritatea Adunării legislative a rânduielilor constituționale statornice de revoluția din 1848. Demonstrația a fost înăbușită de guvern.

6-lea și din decenul al 7-lea îl recheamă pe Marx la activitatea practică. În 1864 (la 28 septembrie) este întemeiată la Londra celebra Internațională I, „Asociația Internațională a Muncitorilor”. Marx a fost sufletul acestei asociații, autorul primei ei „Adrese”⁴ și al unei serii de rezoluții, declarații și manifeste. Reunind mișcarea muncitorească din diferitele țări, străduindu-se să îndrume pe făgașul unei activități comune diversele forme ale socialismului neproletar, premarsist (Mazzini, Proudhon, Bakunin, trade-unionismul liberal englez, oscilările lassalleene spre dreapta în Germania etc.), combătând teoriile tuturor acestor secte și școli, Marx făurește o tactică unitară a luptei proletare a clasei muncitoare din diferitele țări. După căderea Comunei din Paris (1871), pe care Marx a analizat-o atât de pătrunzător, de precis și de strălucit, ca un *om de acțiune*, ca un revoluționar (în „Războiul civil din Franța”, 1871), și după scindarea Internaționalei de către bakuniști, existența acesteia în Europa devenise imposibilă. După Congresul de la Haga (1872) al Internaționalei, Marx obține mutarea Consiliului General al Internaționalei la New York. Internaționala I își încheie misiunea istorică, inaugurând o epocă de dezvoltare incomparabil mai puternică a mișcării muncitorești în toate țările lumii, epocă de dezvoltare *în largime*, epocă în care s-au constituit partide muncitorești socialiste *de masă* în cadrul fiecărui stat național.

Activitatea intensă depusă în cadrul Internaționalei îmbinată cu preocupările și mai intense de ordin teoretic au zdruncinat definitiv sănătatea lui Marx. El continuă să se ocupe de economia politică și să lucreze la terminarea „Capitalului”, adunând numeroase materiale noi și studiind o serie de limbi (de pildă limba rusă); boala l-a împiedicat însă să termine „Capitalul”.

La 2 decembrie 1881 îi moare soția. La 14 martie 1883 Marx adoarme pentru totdeauna în fotoliul său. Este înmormântat, alături de soția sa, în cimitirul Highgate din Londra. Dintre copiii lui Marx, câțiva au murit de mici la Londra, pe când familia se zbătea în mizerie. Cele trei fiice ale lui s-au căsătorit cu socialiști din Anglia și Franța: Eleanor cu Eduard Aveling, Laura cu Paul Lafargue și Jenny cu Charles Longuet. Fiul acesteia din urmă este membru al Partidului socialist francez.

⁴ Nota EP: Este vorba de „Manifestul constitutiv al Asociației Internaționale a Muncitorilor”.

Capitolul 2

Friedrich Engels

V.I. Lenin, 1895

*Ce inimă a încetat să bată!
Ce făclie a gândirii s-a stins.¹*

La 5 august stil nou (24 iulie) 1895 a încetat din viață, la Londra, Friedrich Engels. După prietenul său Karl Marx (decedat în 1883), Engels a fost cel mai de seamă om de știință și dascăl al proletariatului contemporan din întreaga lume civilizată. Din ziua în care soarta a făcut ca drumul lui Karl Marx să se întâlnească cu acela al lui Friedrich Engels, opera vieții celor doi prieteni a devenit opera lor comună. De aceea, spre a putea înțelege ce a făcut Friedrich Engels pentru proletariat, trebuie să ne dăm limpede seama de însemnătatea învățăturii și activității lui Marx în dezvoltarea mișcării muncitorești contemporane. Marx și Engels au fost primii care au arătat că clasa muncitoare, cu revendicările ei, este un produs necesar al ordinii economice contemporane, care, odată cu burghezia, creează și organizează în mod inevitabil proletariatul; ei au arătat că nu încercările binevoitoare ale unor generoși, ci lupta de clasă a proletariatului organizat va izbăvi omenirea de calamitățile în care se zbate acum. Marx și Engels au fost primii care, în lucrările lor științifice, au demonstrat că socialismul nu este născocirea unor visători, ci scopul final și rezultatul necesar al dezvoltării forțelor de producție în societatea contemporană. Întreaga istorie scrisă de până acum a fost istoria luptei de clasă,

¹ Nota EP: Versurile date ca motto la articolul „Friedrich Engels” sunt luate de V.I. Lenin din poezia lui N.A. Nekrasov „În amintirea lui Dobroliubov”.

succesiunea dominației și a victoriilor unor clase sociale asupra altora. Și lucrurile vor continua să meargă astfel până când vor dispărea bazele luptei de clasă și ale dominației de clasă: proprietatea privată și producția socială haotică. Interesele proletariatului reclamă desființarea acestor baze, și de aceea împotriva lor trebuie îndreptată lupta de clasă conștientă a muncitorilor organizați. Iar orice luptă de clasă este o luptă politică.

Aceste concepții ale lui Marx și Engels au fost însușite acum de întregul proletariat care luptă pentru eliberarea sa. Dar în anii de după 1840, când cei doi prieteni au început să activeze pe tărâmul literaturii socialiste și să participe la mișcările sociale din vremea lor, aceste concepții reprezentau ceva cu totul nou. Pe vremea aceea erau mulți oameni, cu și fără talent, cinstiți și necinstiți, care, antrenați în lupta pentru libertate politică, împotriva puterii absolute a regilor, poliției și popilor, nu vedeau antagonismul dintre interesele burgheziei și cele ale proletariatului. Acești oameni nici nu admiteau ideea că muncitorii ar putea acționa ca o forță socială de sine stătătoare. Pe de altă parte, existau mulți visători, adesea geniali, care credeau că nu trebuie decât să-i convingi pe cărmuitori, să convingi clasele dominante că orânduirea socială contemporană este nedreaptă, și atunci va putea fi lesne întronată pacea și prosperitatea generală pe pământ. Ei visau să ajungă la socialism fără luptă. În sfârșit, mai toți socialiștii de atunci și în general prietenii clasei muncitoare nu vedeau în proletariat decât o *plagă* și constatau cu groază că odată cu creșterea industriei crește și această plagă. De aceea cu toți se gândeau cum ar putea fi oprită dezvoltarea industriei și a proletariatului, cum ar putea fi oprită „roata istoriei”. În opoziție cu teama generală pe care o inspira dezvoltarea proletariatului, Marx și Engels și-au pus toate speranțele în creșterea neconținută a proletariatului. Cu cât proletarii vor fi mai numeroși, cu atât mai mare va fi forța lor ca clasă revoluționară, cu atât socialismul va fi mai aproape și mai posibil. În puține cuvinte, meritele lui Marx și Engels în fața clasei muncitoare pot fi exprimate astfel: ei au învățat clasa muncitoare să se cunoască pe sine și să dobândească conștiință de sine, iar în locul visurilor au pus știință.

Iată de ce numele și viața lui Engels trebuie să fie cunoscute de fiecare muncitor, iată de ce se cuvine ca în culegerea noastră, care, ca și toate publicațiile noastre, are ca scop trezirea conștiinței de clasă a muncitorilor ruși, să descriem pe scurt viața și activitatea lui Friedrich Engels, unul dintre cei doi mari dascăli ai proletariatului contemporan.

Engels s-a născut în 1820, la Barmen, în provincia renană a regatului prusian. Tatăl său era fabricant. În 1838, din motive de ordin familial, Engels a fost nevoit să părăsească băncile liceului fără să-l fi terminat și să intre funcționar la o casă de comerț din Bremen. Îndeletnicirile comerciale nu l-

au împiedicat pe Engels să-și îmbogățească cunoștințele științifice și politice. Încă de pe băncile liceului, el s-a pătruns de ură împotriva absolutismului și a samavolniciei birocrățiilor. Studiul filozofiei l-a dus și mai departe. În filozofia germană domnea pe vremea aceea doctrina lui Hegel, și Engels deveni adeptul ei. Deși Hegel însuși fusese un admirator al statului prusian absolutist, în serviciul căruia a funcționat în calitate de profesor la Universitatea din Berlin, *doctrina* lui Hegel era o doctrină revoluționară. Încrederea lui Hegel în rațiunea umană și în drepturile ei, precum și teza fundamentală a filozofiei hegeliene că în univers are loc un proces permanent de schimbare și dezvoltare au făcut ca acei discipoli ai filozofului berlinez care nu voiau să se împace cu realitatea să ajungă la ideea că și lupta împotriva acestei realități, împotriva nedreptății existente și a răului care domnește în lume, își are rădăcina în legea universală a dezvoltării veșnice. Dacă totul se dezvoltă, dacă unele instituții sunt înlocuite prin altele, atunci de ce să dăinuie veșnic absolutismul regelui Prusiei sau al țarului Rusiei, îmbogățirea unei minorități înfime pe seama majorității imense, dominația burgheziei asupra poporului? Filozofia lui Hegel vorbea despre dezvoltarea spiritului și a ideilor, era o filozofie *idealistă*. Ea deducea din dezvoltarea spiritului dezvoltarea naturii, a omului și a relațiilor dintre oameni, a relațiilor sociale. Reținând ideea lui Hegel cu privire la procesul veșnic al dezvoltării², Marx și Engels au înlăturat concepția idealistă, bazată pe idei preconceptuate; cercetând fenomenele vieții, ei s-au convins că nu dezvoltarea spiritului explică dezvoltarea naturii, ci, dimpotrivă, explicarea spiritului trebuie căutată în natură, în materie... În opoziție cu Hegel și cu ceilalți hegelieni, Marx și Engels au fost materialişti. Privind universul și omenirea prin prisma materialismului, ei au văzut că, după cum la baza tuturor fenomenelor naturii stau cauze materiale, tot astfel dezvoltarea societății omenesti este determinată de dezvoltarea unor forțe materiale, a forțelor de producție. De dezvoltarea forțelor de producție depind relațiile care se statornicesc între oameni în producția obiectelor necesare satisfacerii nevoilor omului. În aceste relații trebuie căutată explicarea tuturor fenomenelor vieții sociale, a năzuințelor, ideilor și legilor omenesti. Dezvoltarea forțelor de producție creează relații sociale bazate pe proprietatea privată, dar în prezent vedem că aceeași dezvoltare a forțelor de producție răpește majorității proprietatea și o concentrează în mâinile unei minorități înfime. Ea desființează proprietatea, baza ordinii sociale contemporane; ea însăși tinde spre același țel pe care și l-au propus socialiștii. Socialiștii trebuie doar să-și

² Marx și Engels au arătat în repetate rânduri că, în ceea ce privește dezvoltarea lor intelectuală, ei datorează mult filozofilor germani, și în special lui Hegel. „Fără filozofia germană — spune Engels — n-ar fi existat nici socialismul științific”.

dea seama care forță socială, în virtutea situației ei în societatea contemporană, este interesată în înfăptuirea socialismului și să imprime acestei forțe conștiința intereselor și a misiunii ei istorice. Această forță este proletariatul. Pe acesta Engels a ajuns să-l cunoască în Anglia, în centrul industriei engleze, la Manchester, unde se mutase în 1842, intrând în serviciul casei de comerț la care era asociat tatăl său. Engels nu se limita să stea în birourile fabricii; el cutreiera cartierele murdare în care se adăposteau muncitorii și a văzut cu propriii săi ochi mizeria și suferințele lor. Dar, nemulțumindu-se cu constatările sale personale, el a citit tot ce s-a scris până la el cu privire la situația clasei muncitoare din Anglia și a studiat cu cea mai mare atenție toate documentele oficiale care-i erau accesibile. Rodul acestor studii și constatări a fost cartea „Situația clasei muncitoare din Anglia”, apărută în 1845. Am arătat mai sus în ce constă principalul merit al lui Engels ca autor al „Situației clasei muncitoare din Anglia”. Și până la Engels s-au găsit foarte mulți care să descrie suferințele proletariatului, arătând că trebuie ajutat. Dar Engels a fost *primul* care a spus că proletariatul *nu este numai* o clasă care suferă; că tocmai rușinoasa situație economică în care se află proletariatul îl împinge în mod irezistibil înainte și-l determină să lupte pentru eliberarea sa definitivă. Iar proletariatul care luptă *se va ajuta singur*. Mișcarea politică a clasei muncitoare va face ca muncitorii să ajungă în mod necesar la conștiința faptului că ei nu au altă ieșire decât socialismul. Pe de altă parte, socialismul va deveni o forță numai atunci când va ajunge să fie țelul luptei *politice a clasei* muncitoare. Iată ideile fundamentale ale cărții lui Engels despre situația clasei muncitoare din Anglia, idei care sunt acum un bun al întregului proletariat conștient, angajat pe calea luptei, dar care pe atunci erau cu totul noi. Aceste idei au fost expuse într-o carte captivantă, plină de cele mai autentice și mai zguduitoare tablouri din viața de mizerie a proletariatului englez. Această carte a fost un cumplit rechizitoriu împotriva capitalismului și a burgheziei. Ea a produs o impresie foarte puternică. Cartea lui Engels a început să fie citată pretutindeni ca una care oglindește în modul cel mai veridic situația proletariatului contemporan. Și, într-adevăr, nici până în 1845 și nici mai târziu n-a mai apărut o descriere atât de vie și de veridică a vieții de mizerie a clasei muncitoare.

Engels a devenit socialist abia în Anglia. La Manchester el a venit în contact cu militanții mișcării muncitorești engleze din acea vreme și a început să colaboreze la diverse publicații socialiste engleze. În 1844, pe când se întorcea în Germania, el s-a oprit la Paris, unde a făcut cunoștință cu Marx, cu care intrase în corespondență încă mai înainte. La Paris, sub influența socialiștilor francezi și a vieții din Franța, Marx devenise și el socialist. Aici cei doi prieteni au scris împreună cartea „Sfânta familie, sau critica criticii critice”.

În această carte, care a apărut cu un an înaintea „Situației clasei muncitoare din Anglia” și care în cea mai mare parte a fost scrisă de Marx, au fost puse bazele socialismului materialist revoluționar, ale cărui idei principale le-am expus mai sus. „Sfânta familie” este o denumire ironică dată filozofilor frații Bauer și adepților lor. Acești domni propovăduiau o critică care se considera mai presus de orice realitate, mai presus de partide și de politică, care nega orice activitate practică și care nu făcea decât să contemple „în mod critic” lumea înconjurătoare și evenimentele care au loc în ea. Domnii Bauer priveau de sus proletariatul, văzând în el o masă necritică. Marx și Engels s-au ridicat cu hotărâre împotriva acestui curent absurd și dăunător. În numele personalității umane reale, în numele muncitorului, călcat în picioare de clasele dominante și de stat, ei proclamă, în locul contemplării, lupta pentru o mai bună orânduire a societății. Forța capabilă să ducă o asemenea luptă și având interesul s-o ducă, ei o văd, firește, în proletariat. Încă înainte de „Sfânta familie”, Engels a publicat în „Revista franco-germană” a lui Marx și Ruge o lucrare intitulată „Schiza unei critici a economiei politice”, în care a analizat, din punctul de vedere al socialismului, fenomenele principale ale ordinii economice contemporane, arătând că ele constituie consecințe necesare ale dominației proprietății private. Contactul cu Engels a contribuit incontestabil ca Marx să se decidă să studieze economia politică, știința în care lucrările sale au produs o adevărată revoluție.

Din 1845 până în 1847 Engels a stat la Bruxelles și la Paris, îmbinând studiile științifice cu activitatea practică în mijlocul muncitorilor germani din aceste orașe. Aici, Marx și Engels au înnodat legături cu organizația secretă germană „Liga comuniștilor”³, care i-a însărcinat să expună principiile fundamentale ale socialismului elaborat de ei. Astfel s-a născut celebrul „Ma-

³ Nota EP: „Liga comuniștilor” — prima organizație internațională a proletariatului revoluționar. Crearea „Ligii” a fost precedată de o muncă intensă depusă de Marx și Engels în vederea unirii ideologice și organizatorice a socialiștilor și muncitorilor din toate țările. La începutul anului 1847 Marx și Engels au aderat la asociația secretă germană „Liga celor drepti”. La începutul lunii iunie 1847 a avut loc la Londra congresul „Ligii celor drepti”, la care asociația și-a schimbat denumirea în „Liga comuniștilor”; vechea lozincă confuză — „Toți oamenii sunt frați!” — a fost înlocuită cu lozincă internaționalistă de luptă — „Proletari din toate țările, uniți-vă!”

„Liga comuniștilor” își puna drept scop răsturnarea burgheziei, desființarea societății vechi, burgheze, bazate pe antagonismul dintre clase și crearea unei societăți noi, fără clase și fără proprietate privată. Marx și Engels au participat la lucrările Congresului al doilea al „Ligii”, care a avut loc la Londra în noiembrie-decembrie 1847, și din însărcinarea lui au scris programul „Ligii” — „Manifestul Partidului Comunist”, apărut în februarie 1848. „Liga comuniștilor” a avut un rol istoric important ca școală a revoluționarilor proletari, ca germen al partidului proletar și precursor al „Asociației Internaționale a Muncitorilor” (Internaționala I); a existat până în noiembrie 1852.

nifest al Partidului Comunist” al lui Marx și Engels, publicat în 1848. Această cărtică valorează cât volume întregi: spiritul ei animă și călăuzește până în ziua de azi întregul proletariat organizat și luptător al lumii civilizate.

Revoluția din 1848, care a izbucnit întâi în Franța și apoi s-a extins și în alte țări vest-europene, i-a adus pe Marx și pe Engels în patrie. Aici, în Prusia renană, ei au condus ziarul democrat „Noua gazetă renană”⁴, care apărea la Colonia. Cei doi prieteni au fost sufletul tuturor aspirațiilor democrat-revoluționare în Prusia renană. Cât timp a existat cea mai mică posibilitate, ei au luptat în apărarea intereselor poporului și ale libertății împotriva forțelor reacționare. După cum se știe, reacțiunea a învins. „Noua gazetă renană” a fost interzisă. Marx, care în timpul cât trăise în străinătate ca emigrant pierduse cetățenia prusiană, a fost expulzat, iar Engels a participat la insurrecția armată a poporului, a luat parte la trei bătălii pentru libertate, iar după înfrângerea răsculaților s-a refugiat în Elveția și de acolo la Londra.

La Londra s-a stabilit și Marx. Engels redeveni curând funcționar, iar ulterior și asociat al casei comerciale din Manchester în serviciul căreia se aflate în primii ani de după 1840. Până în 1870 el a locuit la Manchester, iar Marx la Londra, ceea ce nu i-a împiedicat însă să fie în cel mai strâns contact spiritual: își scriau aproape zilnic. În această corespondență, cei doi prieteni făceau un schimb reciproc de păreri și de cunoștințe, continuând să elaboreze în comun socialismul științific. În 1870 Engels s-a mutat la Londra, și până la 1883, când a încetat din viață Marx, a continuat viața lor spirituală comună, plină de muncă încordată. Roadele acestei munci au fost — din partea lui Marx — „Capitalul”, cea mai monumentală operă de economie politică a secolului nostru, iar din partea lui Engels — o serie întreagă de lucrări de proporții mai mari sau mai reduse. Marx s-a ocupat cu analiza fenomenelor complexe ale economiei capitaliste. În lucrări scrise la un nivel destul de accesibil și având adeseori un caracter polemic, Engels a cercetat, în lumina concepției materialiste a istoriei și a teoriei economice a lui Marx, cele mai generale probleme ale științei și diferite fenomene din domeniul trecutu-

⁴ Nota EP: „Neue Rheinische Zeitung” („Noua gazetă renană”) a apărut la Colonia în perioada 1 iunie 1848–19 mai 1849. Conducătorii ziarului au fost K. Marx și F. Engels; redactor-șef a fost Marx. Acest ziar, spune Lenin, a fost „organul cel mai bun, neîntrecut al proletariatului revoluționar”; prin conținutul său, el a avut rolul de educator al masei populare, ridicându-le la luptă împotriva contrarevoluției și exercitându-și influența în întreaga Germanie. Poziția hotărâtă și intransigentă a „Noii gazete renane”, internaționalismul ei combativ au făcut ca, chiar din primele luni de existență, să devină obiectul unei campanii de atacuri din partea presei feudal-monarhiste și burgheze liberale, precum și al unei prigoane crâncene din partea guvernului. Expulzarea lui Marx de către guvernul prusac și măsurile represive luate împotriva celorlalți redactori au dus la încetarea apariției ziarului.

lui și al prezentului. Dintre aceste lucrări ale lui Engels menționăm: lucrarea polemică împotriva lui Dühring (în care sunt analizate probleme deosebit de importante din domeniul filozofiei, al științelor naturii și al științelor sociale)⁵, „Originea familiei, a proprietății private și a statului” (tradusă în limba rusă și editată la Petersburg, ed. a 3-a, 1895), „Ludwig Feuerbach” (tradusă în limba rusă, cu adnotări, de G. Plehanov, Geneva, 1892), un articol asupra politicii externe a guvernului rus (tradus în limba rusă și publicat în numerele 1 și 2 ale revistei „Soțial-Democrat”⁶, care apărea la Geneva), articole remarcabile în legătură cu problema locuințelor, în sfârșit două articole mici, dar foarte valoroase, despre dezvoltarea economică a Rusiei („Friedrich Engels despre Rusia”, tradus în limba rusă de V.I. Zasulici, Geneva, 1894). Marx a murit înainte de a fi reușit să dea o formă definitivă monumentalei sale opere, consacrată cercetării capitalului. În ciornă însă ea era gata; de aceea, după moartea prietenului său, Engels a luat asupra sa greaua muncă de a pregăti pentru tipar și de a publica volumele al II-lea și al III-lea ale „Capitalului”. În 1885 el a publicat volumul al II-lea, iar în 1894 volumul al III-lea (el nu a mai avut timp să pregătească pentru tipar și volumul al IV-lea⁷). Pregătirea pentru tipar a acestor două volume a necesitat foarte multă muncă. Social-democratul austriac Adler a remarcat pe bună dreptate că, prin publicarea volumelor al II-lea și al III-lea ale „Capitalului”, Engels a ridicat genialului său prieten un monument măreț, pe care, fără să vrea, a incrustat cu litere de neșters propriul său nume. Într-adevăr, aceste două volume ale „Capitalului” sunt opera amândurora, a lui Marx și Engels. Străvechi legende ne vorbesc despre emoționante exemple de prietenie. Proletariatul european poate să spună că știința lui a fost creată de doi savanți și luptători ale căror legă-

⁵ Este o carte extrem de bogată în conținut și foarte instructivă. Din păcate, în limba rusă s-a tradus din ea doar o parte redusă, continuând o schiță istorică a dezvoltării socialismului.

⁶ Nota EP: „Soțial-Democrat” („Social-democratul”) — revistă literară și politică; a fost editată în străinătate (la Londra și la Geneva) în anii 1890–1892 de grupul „Eliberarea muncii” și a avut un mare rol în răspândirea ideilor marxismului în Rusia; au apărut în total patru numere. Principalii colaboratori la revista „Soțial-Democrat” au fost G.V. Plehanov, P.B. Axelrod, V.I. Zasulici.

⁷ Nota EP: Volumul al IV-lea al „Capitalului” Lenin numește, în conformitate cu indicația lui F. Engels, lucrarea lui K. Marx „Teorii asupra plusvalorii”, scrisă în anii 1862–1863. În prefața la volumul al II-lea al „Capitalului”, Engels scria: „Îmi propun să public ca a IV-a carte a «Capitalului» partea critică a acestui manuscris («Teorii asupra plusvalorii»), după ce voi fi înlăturat numeroasele pasaje privind probleme deja rezolvate în cartea a II-a și a III-a”. Dar Engels n-a mai apucat să pregătească pentru tipar volumul al IV-lea al „Capitalului”. Pentru prima oară „Teoriile asupra plusvalorii” au fost publicate în limba germană sub îngrijirea lui Kautsky în anii 1905–1910. În această ediție au fost încălcate cerințele elementare ale unei publicări științifice a textului și denaturate o serie de teze ale marxismului.

turi întrec cele mai emoționante legende antice despre prietenie între oameni. Engels i-a dat întotdeauna — și, în general, pe bună dreptate — întâietate lui Marx. „Cât timp a trăit Marx — scria el unui vechi prieten — eu am fost vioara a doua”. Dragostea lui pentru Marx în timpul vieții acestuia și venerarea memoriei lui după moarte nu cunoșteau margini. Acest luptător aspru și acest gânditor sever știa să iubească din toată inima.

După mișcarea din anii 1848–1849, aflându-se în exil, Marx și Engels nu s-au ocupat numai cu știința. Marx a creat în 1864 „Asociația Internațională a Muncitorilor”, pe care a condus-o 10 ani de-a rândul. Engels a participat și el îndeaproape la activitatea acestei asociații. Activitatea „Asociației internaționale”, menită, în concepția lui Marx, să reunească pe proletarii din toate țările, a avut o mare însemnătate în dezvoltarea mișcării muncitorești. Dar nici după încetarea activității „Asociației internaționale” în deceniul al 8-lea rolul unificator al lui Marx și Engels nu a luat sfârșit. Dimpotrivă, se poate spune că însemnătatea lor ca conducători spirituali ai mișcării muncitorești a crescut mereu, pentru că mișcarea însăși creștea neconținut. Rămas singur după moartea lui Marx, Engels a continuat să fie sfătuitorul și conducătorul socialiștilor europeni. Lui i se adresau pentru sfaturi și directive, în egală măsură, atât socialiștii germani, a căror forță, cu toate persecuțiile din partea stăpânirii, creștea rapid și neconținut, cât și reprezentanții țărilor înapoiate, de pildă spaniolii, românii, rușii, care trebuiau să-și chibzuiască și să-și măsoare primii lor pași. Cu toții sorbeau din bogata comoară de cunoștințe și de experiență a bătrânului Engels.

Marx și Engels, care cunoșteau amândoi limba rusă și citeau cărți rusești, au purtat un viu interes Rusiei, au urmărit cu simpatie mișcarea revoluționară rusă și au întreținut legături cu revoluționarii ruși. Amândoi au devenit socialiști după ce mai înainte fuseseră *democrați*, și sentimentul democratic al *urii* împotriva samavolniciei politice era extrem de viu în inimile lor. Acest sentiment politic nemijlocit, îmbinat cu profunda înțelegere teoretică a legăturii dintre samavolnicia politică și asuprirea economică, precum și bogata lor experiență de viață, i-a făcut pe Marx și Engels să fie deosebit de sensibili tocmai sub raport *politic*. De aceea lupta eroică a unui mic mănunchi de revoluționari ruși împotriva puternicei cârmuii țariste a găsit în inimile acestor încercați revoluționari un ecou deosebit de viu. Dimpotrivă, tendința de a ignora, de dragul unor preținse avantaje economice, sarcina cea mai imediată și mai importantă a socialiștilor ruși — cucerirea libertății politice — le părea în mod firesc suspectă și era chiar socotită de ei ca o trădare a marilor cauze a revoluției sociale. „Eliberarea proletariatului trebuie să fie opera clasei muncitoare însăși” — iată ce ne învață neîncetat Marx și Engels. Or, spre a putea lupta pentru emanciparea sa economică, proletariatul trebuie

să-și cucerească anumite drepturi *politice*. Pe lângă aceasta, atât Marx cât și Engels vedeau limpede că revoluția politică din Rusia va avea o însemnătate uriașă și pentru mișcarea muncitorească din Europa occidentală. Rusia absolutistă a fost întotdeauna un reazem al întregii reacțiuni europene. Situația internațională deosebit de avantajoasă în care a fost pusă Rusia de războiul din 1870, care a instaurat pentru mult timp discordia între Germania și Franța, n-a făcut, desigur, decât să sporească însemnătatea Rusiei țariste ca forță reacționară. Numai o Rusie liberă, care nu va trebui nici să asuprească pe polonezi, finlandezi, germani, armeni și alte popoare mici, nici să asmută în permanență Franța și Germania una împotriva celeilalte, va permite Europei contemporane să respire ușurată de povara pregătirilor de război, va slăbi pozițiile tuturor elementelor reacționare din Europa și va spori forța clasei muncitoare din Europa. De aceea Engels dorea cu ardoare, și din punctul de vedere al succeselor mișcării muncitorești din Occident, înscăunarea libertății politice în Rusia. În persoana lui Engels, revoluționarii ruși au pierdut pe cel mai bun prieten al lor.

Veșnică fie amintirea lui Friedrich Engels, marele luptător și dascăl al proletariatului!

Capitolul 3

Destinele istorice ale învățăturii lui Karl Marx

V.I. Lenin, 1913

Esențialul în învățătura lui Karl Marx este lămurirea rolului istoric mondial al proletariatului, acela de făuritor al societății socialiste. Mersul evenimentelor în întreaga lume a confirmat oare această învățătură după ce a fost expusă de Marx?

Marx a formulat-o pentru prima oară în 1844. „Manifestul Comunist” al lui Marx și Engels, care a apărut în 1848, cuprinde o expunere armonioasă și sistematică, până în prezent cea mai bună a acestei învățături. Istoria universală de după 1848 se împarte în trei perioade principale distincte:

1. de la revoluția din 1848 până la Comuna din Paris (1871);
2. de la Comuna din Paris până la revoluția rusă (1905);
3. perioada de după revoluția rusă.

Să aruncăm o privire asupra destinului pe care l-a avut învățătura lui Marx în fiecare din aceste perioade.

1

La începutul primei perioade, învățătura lui Marx nu este nicidecum dominantă. Ea nu reprezintă decât una din extrem de numeroasele fracțiuni sau curente ale socialismului. Dominante sunt acele forme ale socialismului care, în linii mari, sunt înrudite cu narodnicismul de la noi: neînțelegerea bazei materialiste a dezvoltării istorice, nepriceperea de a defini rolul și însemnătatea fiecărei clase a societății capitaliste, tendința de a masca esența burgheză a transformărilor democratice prin diferite fraze pretins socialiste despre „popor”, „dreptate”, „drept” etc.

Revoluția din 1848 dă o lovitură de moarte tuturor acestor forme gălăgioase, pestrițe, ți pătoare ale socialismului *premarxist*. În toate țările, revoluția ne arată *în acțiune* diferitele clase ale societății. Masacrarea muncitorilor de către burghezia republicană în zilele din iunie 1848, la Paris, precizează definitiv natura socialistă a proletariatului și *numai* a proletariatului. Burghezia liberală se teme de o sută de ori mai mult de independența acestei clase decât de oricare reacțiune. Lașul liberalism se ploconeste în fața reacțiunii. Țărăniimea se mulțumește cu lichidarea rămășițelor feudalismului și trece de partea ordinii, numai rareori mai oscilează între *democrația muncitorească* și *liberalismul burghez*. Toate teoriile despre un socialism situat *în afara* claselor și despre o politică *în afara* claselor nu sunt altceva decât vorbe goale.

Comuna din Paris (1871) desăvârșește această dezvoltare a transformărilor burgheze; republica dăorește consolidarea ei, adică a acelei forme de organizare a statului în care relațiile de clasă apar în forma cea mai fățișă, numai eroismului proletariatului.

În toate celelalte țări europene, o dezvoltare mai confuză și mai puțin desăvârșită duce la formarea aceleiași societăți burgheze. La sfârșitul primei perioade (1848–1871), perioadă de furtuni și revoluții, socialismul *premarxist* *dispare*. Iau naștere partide *proletare* de sine stătătoare: Internaționala I (1864–1872) și social-democrația germană.

2

A doua perioadă (1872–1904) se deosebește de cea dintâi prin caracterul ei „pașnic”, prin lipsa de revoluții. Apusul a terminat cu revoluțiile burgheze. Răsăritul nu a ajuns încă la ele.

Apusul intră în faza pregătirii „pașnice” în vederea perioadei viitoarelor transformări. Pretutindeni se formează partide socialiste având o bază proletară, care învață să folosească parlamentarismul burghez, să-și creeze o presă cotidiană proprie, instituții culturale proprii, syndicate proprii, cooperative

propriei. Învățătura lui Marx repurtează o victorie deplină și *pătrunde în mase tot mai largi*. Procesul selecționării și acumulării forțelor proletariatului, al pregătirii lui în vederea viitoarelor bătălii înaintează încet, dar sigur.

Dialectica istoriei este de așa natură, încât izbânda teoretică a marxismului silește pe dușmanii lui *să se deghizeze* în marxști. Liberalismul, putred pe dinăuntru, încearcă să reînvie sub forma *oportunismului* socialist. Perioada de pregătire a forțelor în vederea marilor bătălii este interpretată de dușmanii marxismului ca o renunțare la aceste bătălii. Îmbunătățirea situației robilor în vederea luptei împotriva robiei salariate este interpretată de ei în sensul vânzării de către robi a drepturilor lor la libertate pentru un gologan. Ei propovăduiesc cu lașitate „pacea socială” (adică pacea cu sclavagismul), renunțarea la lupta de clasă etc. Ei au foarte mulți partizani printre parlamentarii socialiști, printre funcționarii de tot felul ai mișcării muncitorești și în rândurile intelectualilor „simpatizanți”.

3

Nici nu apucară bine oportuniștii să se laude cu „pacea socială” și cu faptul că sub „democrație” furtunile nu sunt o necesitate, și în Asia apărură un nou izvor de uriașe furtuni mondiale. Revoluției ruse îi urmau revoluțiile turcă, persană, chineză. Epoca în care trăim acum este tocmai o epocă de furtuni de acest fel și de „ricșări” a acestora asupra Europei. Oricare ar fi soarta marii republici chineze, pe care se pregătesc s-o sfâșie diferite hiene „civilizate”, nicio putere din lume nu va putea restabili vechiul feudalism în Asia și nu va putea șterge de pe fața pământului democratismul eroic al maselor populare din țările asiatice și semiasiatice.

Unii oameni ce nu dau destulă atenție condițiilor în care are loc pregătirea și dezvoltarea luptei de masă au fost aduși la disperare și la anarhism de lungile amânări ale luptei hotărâtoare împotriva capitalismului în Europa... Acum vedem ce dovadă de miopie și de lașitate constituie disperarea anarhistă.

Faptul că 800 000 000 de oameni din Asia au fost atrași în lupta pentru aceleași idealuri care-i animă și pe cei din Europa trebuie să ne insuflă optimism, și nu disperare.

Revoluțiile din Asia au scos la iveală aceeași lipsă de caracter și aceeași ticăloșie a liberalismului, aceeași însemnătate excepțională a poziției de sine stătătoare a maselor democratice, aceeași delimitare precisă a proletariatului de burghezia de orice fel. Cel care, după experiența din Europa și din Asia, mai vorbește despre o politică *în afara* claselor și despre un socialism *în afara* claselor, acela trebuie pur și simplu pus într-o cușcă și expus alături de vreun

cangur australian.

După Asia a început să se miște și Europa, dar nu în maniera asiatică. Perioada „pașnică” dintre 1872 și 1904 s-a încheiat pentru totdeauna. Scumpetea și jugul trusturilor provoacă o nemaipomenită ascuțire a luptei economice, ascuțire care i-a urnit din loc până și pe muncitorii englezi, cei mai pervertiți de către liberalism. Sub ochii noștri chiar și în Germania, țara burghezo-iuncherească cea mai „de neclintit”, se coace o criză politică. Înarmările febrile și politica imperialismului fac ca în Europa de azi să domnească o „pace socială” care seamănă foarte mult cu un butoi de pulbere. În același timp, descompunerea *tuturor* partidelor burgheze și maturizarea proletariatului progresează neîncetat.

După apariția marxismului, fiecare din aceste trei mari perioade din istoria universală i-a adus noi confirmări și noi triumfuri. Dar un triumf și mai mare îi va aduce marxismului, ca doctrină a proletariatului, perioada istorică ce se apropie.

Capitolul 4

Starea mișcării comuniste și sarcinile imediate ale comuniștilor

Comunism Științific, 2024 (ediția 2025)

Astăzi, dragi cititori CȘ, la aproape un an de la debutul nostru pe scena politică românească, am decis să republicăm primul nostru articol! Activitatea din ultimul an ne-a dovedit în totalitate că mergem în direcția corectă, iar majoritatea tezelor expuse în acest articol sunt actuale și în ziua de astăzi. În articolul de față, am expus pentru prima dată pe scena politică românească următoarele idei esențiale — importanța cercurilor marxiste, necesitatea dedicării eforturilor spre formarea unor cadre comuniste dezvoltate pe toate planurile (teoretic, organizatoric, moral) și nevoia luptei cu elementele mic-burgheze (stângiști). Pentru noi, cel mai important lucru a fost, și rămâne, dezvoltarea reală a mișcării comuniste, nu crearea unei mișcări pur formale sau a unei organizații inerte din punct de vedere politic. De asta trebuie să îmbibăm cât mai bine toate dezvoltările istorice ale marxismului și să le punem în practică în conformitate cu realitatea politică modernă. Cele mai arzătoare sarcini pentru mișcarea comunistă rămân următoarele — dezvoltarea unor cadre capabile, întreprinderea unor studii de actualitate, intensificarea muncii de propagandă și lupta teoretică împotriva anticomuniștilor. Lectură plăcută!

În momentul actual, mișcarea comunistă din România este de nevăzut, se află în stagiul embrionar de dezvoltare. Deși se conturează diverse organizații care pretind a lua partea proletariatului, acestea eșuează atât în abordarea lor față de principiile de bază ale marxismului, reinterpretându-le dezorganizat, lipsind linii teoretice clare, cât și în practica lor, care se rezumă la activism performativ.

1 Ce înseamnă mișcarea comunistă?

Mișcarea comunistă este mișcarea care strânge în ea avangarda clasei muncitoare, este mișcarea organizată a acestei avangarde. În procesul dezvoltării sale, ea elimină constant elementele inamice ale proletariatului și le subordonează.

Ce organizații și mișcări avem la momentul actual? În România sunt populare mici grupări feministe, anarhiste și așa-numite „marxist-leniniste”. Împreună acestea formează „mișcarea de stânga”, mișcarea stângistă.

Deși mișcarea stângistă se dă drept comunistă, anticapitalistă, este în esență complet opusă mișcării comuniste, pentru că este *mica burghezie în mișcarea muncitorească care pretinde a fi comunistă*.

Notă CȘ: Acest lucru a devenit cu atât mai evident pe parcursul anului 2024, când organizațiile precum GAS și BTM au încercat în continuare să se târască în spatele mișcării muncitorești, să o paraziteze — BTM a ajuns în punctul în care și-a scos „marxist” din nume ca să nu „sperie muncitorii”, iar GAS promovează inițiativa complet burgheză pentru o „săptămână de muncă de 4 zile”.

Ce dovezi avem pentru asta? În primul rând, forma mișcării stângiste este universală pentru toate țările de sub dominație americană, atât în America, cât și în țările subordonate ei, și în Uniunea Europeană. Care sunt organizațiile internaționale ale acestor stângiști? Tendința Marxistă Internațională, Alternativa Socialistă Internațională etc. — toate organizații *troțkiste*, majoritatea fiind *deschis troțkiste*. Cine știe istorie, știe că însuși Troțki a fost susținut de guvernul Statelor Unite după exilul său din URSS, și tot troțkismul a fost folosit de atunci ca o unealtă de luptă împotriva comunismului. Însă, nu doar troțkiștii deschiși reprezintă mișcarea stângistă, crescută cu grijă de imperialismul american, ci toți stângiștii contemporani, chiar și cei care îl denunță vehement pe Troțki.

Notă CŞ: În experiențele noastre cu stângiștii, nu am văzut nimic nou la ei, ci aceștia copiază întocmai toate tezele, tacticile, ba chiar și comportamentul stângiștilor din vest. Oricât nu ar încerca aceștia să iasă în evidență, atât timp cât doar întru-chipează înstrăinarea capitalistă în cele mai evidente moduri, ei vor rămâne o unealtă comodă a capitalului financiar.

Primii stângiști de tipul vestic și-au arătat esența în evenimentele din mai-iunie 1968, în Franța, unde protestele și lozincile lor anticapitaliste au fost folosite pentru o lovitură de stat în interesele Statelor Unite, împotriva reprezentantului burgheziei naționale *Charles de Gaulle*, care lupta împotriva dominației americane pentru propria dominație. Sub lozinci antiamericane, stângiștii au organizat evenimente excelente în favoarea imperialismului american. Stângiștii aveau resurse uriașe (la un moment dat au paralizat întreaga economie a Franței), pe care le-au risipit, neavând curaj, dorință, pregătire teoretică și practică să preia puterea.

De atunci, acesta este statutul mișcării stângiste din vest — să împiedice dezvoltarea mișcării comuniste adevărate prin îndochinarea tinerilor cu potențial, să păteze și să distrugă imaginea comuniștilor în fața proletariatului, dându-i pe comuniști drept niște isterici, lași, drept niște tineri proști și naivi, lipsiți de orice înțelegere a modului în care funcționează lumea. Același rol îl îndeplinește și o nouă parte a mișcării stângiste, care apără (dacă nu prin cuvinte, atunci prin fapte) interesele imperialismului sino-rus.

O caracterizare corectă a micilor burghezi socialiști a fost dată de Lenin, în „«Stângismul» — boala copilăriei în comunism”:

„Din punct de vedere teoretic, pentru marxiști, este un lucru pe deplin stabilit — și pe deplin confirmat de experiența tuturor revoluțiilor și mișcărilor revoluționare din Europa — că micul proprietar, micul patron (tip social reprezentat în multe țări europene în număr foarte mare, în proporție de masă), care în regimul capitalist este în permanență asuprit și în a cărui viață adeseori intervine o înrăutățire extrem de bruscă și de rapidă a condițiilor de trai, ducându-l la ruină, trece ușor la un revoluționarism extrem, dar nu e capabil să dea dovadă de consecvență, de spirit de organizare, de disciplină și fermitate. Micul burghez ajuns «la turbare» din cauza ororilor capitalismului este, ca și anarhismul, un fenomen social propriu tuturor țărilor capitaliste. Lipsa de fermitate a acestui revoluționarism, sterilitatea lui și proprietatea lui de a se transforma repede în supunere, apatie, fantezie și chiar într-o pasiune «turbată» pentru unul

sau altul dintre curentele burgheze «la modă», — toate acestea sunt unanim cunoscute.”

Și încă o caracteristică în „Lev Tolstoi, oglindă a revoluției ruse”:

„Pe de o parte constatăm la el un protest extrem de puternic, direct și sincer împotriva minciunii și a ipocriziei sociale, iar pe de altă parte vedem că avem de-a face cu un «tolstoian», adică cu un om jalnic, epuizat, cu un posedat de tipul intelectualului rus și care, bătându-se în public cu pumnul în piept, spune: sunt un ticălos, un nemernic, dar mă ocup cu autoperfecționarea morală; nu mai mănânc carne și mă hrănesc cu chifteluțe de orez.”

Și încă o caracteristică a mic-burghezului socialist, dată de Marx în scrisoarea lui către Annenkov:

„D-I Proudhon este din creștet până-n tălpi filozoful, economistul micii burghezii. Într-o societate înaintată, mic-burghezul devine în mod necesar, prin însăși situația sa, pe de o parte socialist, iar pe de altă parte economist; cu alte cuvinte, el este orbit de grandoearea marii burghezii și simpatizează cu suferințele poporului. El este în același timp burghezul și poporul. În forul său interior el se mândrește că e imparțial, că a găsit echilibrul just, care are pretenția că se deosebește de calea de mijloc. Un astfel de mic-burghez zeifică contradicția, căci contradicția este esența ființei sale.”

E evident pentru oricine și-a petrecut timpul în mișcarea stângistă că aceste caracteristici li se potrivesc întocmai stângiștilor. Așadar, putem constata una dintre sarcinile principale ale mișcării comuniste — lupta cu stângismul, adică lupta de clasă împotriva micii burghezii, ce se maschează sub comunism și îl sabotează.

2 Cercurile marxiste

Mișcarea comunistă în general are trei etape principale, fiecare etapă având propriile sarcini.

Prima etapă este etapa de cerc. În această etapă comuniștii nu mobilizează și nici nu pot mobiliza masele muncitorești. Pentru a organiza masele, trebuie să ne organizăm, înainte de toate, pe noi înșiși. Aceasta se face prin *cercurile marxiste*. Cercurile au trei sarcini:

1. ridicarea nivelului de cunoștințe teoretice ale activiștilor;
2. educația în spirit proletar a valorilor morale comuniste, stabilirea legăturilor și relațiilor comuniste între membrii cercului;
3. stabilirea legăturii cu mișcarea muncitorească.

Importanța primei sarcini nu poate fi subestimată. Fără cunoștințe teoretice e imposibil să analizăm starea claselor sociale și să ne îndreptăm strategia și tactica în conformitate cu acestea. Fără cunoștințe teoretice nu e posibil să ne înțelegem inamicii, și nici nu-i putem depista. În sfârșit, fără să avem o bază teoretică nu putem dezvolta știința ce ne îndrumă — marxismul.

Notă CS: Și anume dezvoltarea teoretică se dovedește mereu a fi elementul care împinge activitatea cercului înainte, iar lipsa ei creează diverse probleme. Cum vom putea noi, comuniștii, face legătură cu muncitorii dacă nici nu putem măcar să le explicăm pe înțelesul lor cauzele adevărate ale nedreptăților pe care le întâmpină zi de zi? Cum am putea acționa noi cu încredere absolută înăuntrul și în afara organizației dacă majoritatea bogățiilor cunoașterii umane ne sunt încă străine? Cu cât nivelul nostru teoretic este mai scăzut, cu atât mai multă confuzie apare în chestiunile practice, cu atât sporește numărul de greșeli. Dacă vrem să fim comuniști cu adevărat, trebuie să luptăm cu analfabetismul marxist!

A doua sarcină presupune educația în spiritul proletar a comuniștilor. Fără să se ghideze de niște valori bine înțelese și fără deținerea anumitor priorități, chiar și având cunoștințe avansate în teorie, toate eforturile devin inutile sau inamice comuniștilor. Un exemplu bun ar fi Karl Kautsky care avea cunoștințe nemaipomenite în marxism, însă le folosea pentru speculații și concluzii antimarxiste, iar practica lui era anticomunistă. Fără educație morală proletară, comuniștii nu luptă cu mic-ul burghezul dinăuntrul lor și nici cu mica burghezie din organizație. Astfel, devin ei înșiși mic-burghezi (deci, stângiști), iar practica lor devine anticomunistă și mic-burgheză. O astfel de educație poate fi oferită comuniștilor numai în cercuri, unde se creează relații de tovarășie și se critică comportamentul mic-burghez, unde colectivul, dacă este format dintr-o majoritate proletară, își impune voința proletară fiecărui membru.

Trebuie menționat că un colectiv ca atare nu poate fi o autoritate supremă. Fiecare comunist trebuie să înțeleagă că există două tipuri de colective: burgheze și proletare. Fiecare comunist trebuie să poată să le diferențieze și

să înțeleagă esența lor de clasă. Într-un colectiv proletar comunistul, bine-înțeles, își supune propriile dorințe intereselor colectivului. Într-un colectiv mic-burghez, comunistul este înconjurat de mica burghezie, iar interesele colectivului sunt, deci, interese mic-burgeze. Într-un astfel de colectiv, comunistul este obligat să insiste pe linia lui proletară, sau chiar să plece imediat de acolo.

Notă CȘ: Colectivul nostru a întâmpinat în timp tot mai multe și mai diverse elemente mic-burgeze, fiecare prezentându-ne noi probleme. Unii mic-burgezi au recunoscut greșelile lor și s-au îndreptat pe drumul proletar, pe când alții au rămas pe pozițiile lor anticomuniste și au fost alungați din colectiv (sau au ieșit din propria inițiativă). Ambele cazuri ne-au dovedit cu desăvârșire nevoia menținerii unui colectiv proletar, cu un nucleu puternic de membri, care sunt mereu atenți la activitatea celorlalți. Indiferent cât am vrea de tare să ignorăm lipsurile și greșelile altora, acestea inevitabil ies la iveală și dau peste cap activitatea întregului colectiv. Pentru a evita acest lucru și pentru a asigura dezvoltarea continuă a colectivului, noi nu trebuie să tolerăm trăsăturile mic-burgeze.

Stabilirea legăturii cu mișcarea muncitorească este principala sarcină a cercurilor. Totodată, este imposibil să o îndeplinească fără cunoștințe teoretice și valori morale comuniste. Succesul acestei sarcini depinde complet de succesul celorlaltor două. Având cunoștințe teoretice, fiind capabili să cerceteze situația mișcării muncitorești din țară și având voința proletară necesară pentru a lua controlul în propriile mâini, comuniștii încep să facă legătură cu mișcarea muncitorească, folosind metodele accesibile, descoperite prin cercetare. Când mișcarea comunistă, organizată în cercuri, își creează o legătură puternică cu mișcarea muncitorească, atunci aceasta trece la etapa de partid.

Pentru a avea un partid puternic, toți activiștii cercurilor trebuie să fie capabili de următoarele sarcini:

1. sarcini propagandiste;
2. sarcini de agitație;
3. sarcini organizaționale;
4. sarcini de corespondență cu muncitorii.

Specificul muncii de propagandă și agitație este descris de Lenin în „Ce-i de făcut?”, deci nu ne vom opri la acest aspect. Vom menționa doar că dezvolta-

rea capacităților de agitație și propagandă se întâmplă în cercuri atunci când, în primul rând, membrii cercului însușesc bine materialul și, într-al doilea rând, membrii cercului scriu articole teoretice pentru organul lor de presă.

Notă CȘ: Scrierea unor lucrări propagandistice de calitate se dovedește a fi o prioritate tot mai mare pentru fiecare membru din cerc. În acest scop, membrii avansați ai cercului trebuie să îi ajute pe cei mai puțin avansați să se dezvolte teoretic și să îi implice treptat în munca de editură, începând cu publicații mai mici și progresând spre scrierea unor articole cu adevărat valoroase.

Munca organizațională cuprinde tot ceea ce ține de organizarea și conducerea unui grup de oameni în vederea îndeplinirii anumitor scopuri. Un organizator trebuie, în primul rând, să impună sarcini adecvate. Pentru a înțelege care sarcini sunt potrivite, are nevoie de experiență și de cunoștințe teoretice. La fel de important e abilitatea organizatorului să înțeleagă interesele de clasă (mic-burgheze sau proletare), care vor fi îndeplinite de sarcinile date.

Într-al doilea rând, un organizator trebuie să folosească metode pedagogice/ politice în munca sa cu colectivul pe care îl organizează, recurgând la metode administrative (muștrări și pedepse) numai atunci când munca politică nu dă nici un rezultat acceptabil. Metoda pedagogică/ politică este *metoda de convingere* a colectivului sau a unui membru al colectivului. Pentru ca un organizator să poată să se apropie pedagogic de grupul pe care îl organizează, trebuie să știe bine care sunt valorile proletare și să poată analiza din punctul de vedere al psihologiei de clasă forțele din colectiv.

Pentru munca corespondenților cu muncitorii trebuie alese persoane responsabile și sincere, care pot vorbi cu oameni fără să își iasă din minți precum un stângist. Ar fi o mare greșeală să închidem ochii la faptul că încrederea în colectivul de cerc nu este repartizată în mod egal tuturor tovarășilor — există tovarăși demni de încredere, pentru care v-ați da viața, și există tovarăși nedemni de încredere, care vor fi abordați cu atenție. Atunci când se alege un corespondent cu muncitorii, acesta trebuie să fie de încredere, să aibă o istorie de practică cu adevărat proletară în organizație. Corespondenții cu muncitorii trebuie să poată să ia decizii proletare rapid, având abilitatea să își aleagă corect prioritățile.

Educația acestor tipuri de activiști este și ea una din sarcinile principale ale etapei de cerc. Fără activiști disciplinați și iscușiți, nici o legătură cu mișcarea muncitorească nu va avea consecințe palpabile.

Celelalte etape de dezvoltare ale mișcării comuniste sunt partidul și internaționala, însă specificul acestor etape nu ne interesează în momentul actual.

3 Cum trebuie să fie un cerc?

Munca din cerc poate fi clasificată în 3 direcții:

3.1 Direcția organizațională

Un cerc poate fi considerat deschis dacă are cel puțin 3 membri. Din acești membri trebuie ales un conducător. Acesta trebuie să fie un comunist cu abilități bune de comunicare și cu cele mai avansate cunoștințe teoretice din grup. Alegerea conducătorului este foarte importantă pentru că, la etapa inițială, anume conducătorul este responsabil pentru aducerea cercului într-o stare funcțională.

Pentru a face asta, conducătorul trebuie să muncească activ în câteva direcții. Prima direcție este, evident, organizarea lecțiilor, adică pregătirea din timp a materialelor pentru lecție și a întrebărilor pentru seminar, aprovizionarea constantă a membrilor cercului cu materiale pregătitoare pentru lecții și seminare. A doua direcție de muncă a conducătorului este căutarea activă a noilor membri pentru cerc pe rețelele de socializare și la diverse evenimente stângiste sau comuniste. Pentru asta, conducătorul are nevoie de abilități bune de comunicare și abilități de convingere și motivare a oamenilor. A treia sarcină a conducătorului este crearea unei atmosfere stricte și disciplinate printre membrii cercului. El nu trebuie să fie leneș și relaxat, pentru că cercul îi va urma exemplul și se va dezorganiza. Conducătorul trebuie să fie un mare exemplu pentru membrii cercului și trebuie să muncească activ pentru a îmbunătăți comportamentul propriu și al membrilor cercului.

În procesul creșterii și dezvoltării, înăuntrul cercului se formează un nucleu din cei mai activi și educați membri ai săi. Eventual, conducătorul își delegă responsabilitățile către nucleul cercului. Mai precis, atunci când nucleul este format și când capacitatea cercului întrece 10 persoane, rolul de conducător trebuie abolit și în locul acestuia trebuie instaurată conducerea colectivă a cercului, care este formată din câteva persoane, cu fiecare persoană îndeplinind sarcini specializate.

Notă CȘ: Trebuie să evidențiem că un comunist conduce prin exemplu, iar autoritatea sa este reală și binemeritată, nu una pur formală sau artificială. Relația dintre conducătorii organizației și restul persoanelor din organizație este una care curge

din ambele părți. Pe de o parte, conducătorii, prin experiența și cunoștințele lor, duc organizația înainte și le oferă celorlalți o direcție pe care să o urmeze, dar pe de altă parte, experiența și activitatea organizației este creată de voința tuturor membrilor, iar la rândul ei, activitatea tuturor membrilor din organizație influențează direcția pe care o trasează conducătorii. Ar fi deci o prostie să credem că o organizație proletară este condusă absolut de un singur om sau de un număr mic de oameni, iar restul membrilor doar urmează inconstient ordine.

3.2 Direcția teoretică

Baza studiului din cerc este *studiul individual*. Anume studiul individual le dă membrilor cercului cunoștințe solide în marxism, anume când membrii cercului *citesc individual materialul și îl conspectează*, cristalizându-și cunoștințele în conspecte. Când membrul cercului se ocupă cu studiul individual, el își antrenează voința necesară pentru a efectua munca de studiu și își ridică nivelul de conștiințiozitate proletară, muncind sincer și serios. Ar fi greșit să credem că simpla frecventare a orelor de cerc o dată pe săptămână ne poate oferi nivelul suficient de însușire a materialelor și a pozițiilor teoretice. Cu toate acestea, ar putea apărea și obiecții: de ce atunci mai este nevoie de cerc, în loc ca fiecare să studieze individual? Evident, astfel de obiecții nu iau în considerare rolul cercului în însușirea materialului: membrii cercului discută materialul, se corectează reciproc și au dezbateri despre neclaritățile apărute. Fără munca teoretică în colectiv nu se pot crea valorile unui comunist, unui viitor muncitor de partid.

Pe lângă studiu, munca teoretică de cerc presupune și munca în organul de presă, scrierea articolelor. Conducătorul trebuie să fie el însuși capabil să scrie articole, și trebuie să îi învețe pe ceilalți cum se scriu articolele, să-i implice pe cei mai activi membri în scrierea articolelor. Aceștia, la rândul lor, ar trebui să-i ajute pe membrii mai puțin activi să însușească materialul și să studieze teoria. Fără o astfel de implicare în frontul de luptă teoretică, orice luptă politică și economică în viitor devine imposibilă. De asemenea, cei mai activi membri trebuie să fie implicați în munca de lector, de pregătire a orelor și a seminarelor.

3.3 Direcția psihologică

Cercul marxist are câteva funcții de formare a caracteristicilor psihologice și a personalității unui comunist.

Colectivul de cerc reprezintă un set de relații deosebite între oameni, diferit de relațiile într-o clasă de elevi sau într-un grup prietenesc. În primul rând, în cadrul colectivului se stabilește o *formă anumită de comunicare*, un mod anumit de a glumi și de a certa. Membrii cercului tind să se adapteze la comunicarea din colectiv și își însușesc, astfel, anumite principii și reguli de comportament. Sarcina conducătorului este să mențină comunicarea colectivă, prin diverse evenimente extracuriculare, întâlniri fizice, sau cel puțin comunicarea în chaturile organizaționale. Conducătorul trebuie să-i apropie pe oameni unul de altul, implicându-i activ în comunicarea colectivă.

Comunicarea în diverse colective poate fi diferită în dependență de fundalul cultural al membrilor. Astfel, discuțiile între olteni și moldoveni pot fi mai răutăcioase decât cele între ardeleni și munteni. Totuși, formatul comunicării nu trebuie să devieze de la unul *principal comunist*. Trebuie să se mențină caracterul critic între tovarăși, să se condamne greșelile și să se aprecieze eforturile sincere. Critica nu trebuie făcută din topor, grosolană, ea nu trebuie să-l înjosească pe membrul care a greșit, dar să-i provoace rușine de la faptul că și-a dezamăgit tovarășii.

În al doilea rând, colectivul reprezintă un tip deosebit de legătură emoțională între oameni. Persoana din colectiv dorește să câștige respectul celorlalți și nu dorește să-i dezamăgească. Însă, pentru ca un om să fie pătruns de sentimente colectiviste, acesta trebuie bine implicat în colectiv, trebuie să simtă că trăiește cu adevărat atunci când e în colectiv, că cercul și organizația sunt sensul vieții lui. Importanța implicării în colectiv nu trebuie subestimată.

Fiecărui membru al cercului trebuie să-i fie clar că relațiile în colectiv se construiesc pe *începuturi egale*, și că orice statut și respect trebuie câștigat. Conducătorul trebuie să se asigure că fiecare persoană este implicată și înțelege egalitatea inițială dintre membrii cercului, astfel încât fiecare să se simtă ca acasă. În colectivul comunist trebuie ca membrul să se simtă mai bine decât în orice alt colectiv din viața lui.

Forța principală ce unește colectivul trebuie să fie nivelul înalt de conștientizare a sarcinilor din organizație, cauza comună. Membrii cercului trebuie să știe că nu sunt în cerc numai pentru studiul personal, și nici nu sunt în cerc pentru prietenie și vibe-uri bune. Membrii trebuie să conștientizeze bine sarcina politică a cercului; schimbarea lumii. Astfel, ei pot să se implice cu adevărat în colectiv și să-și formeze o personalitate în corespondență cu viziunea asupra lumii și valorile comuniste.

Fiind implicat în colectiv, fiecare membru tinde să se adapteze și să își schimbe personalitatea, să o modeleze într-o personalitate adevărată, comunistă. Aici trebuie menționat că nici un om în societatea contemporană nu este o personalitate în mod aprioric. Personalitățile lor sunt de fapt lipsa

personalității adevărate, înlocuită cu atribute și caracteristici colectate pe piața esteticii, unde orice aspect al omului este transformat într-o marfă, apoi comercializat și fetișizat. O personalitate adevărată poate fi creată numai într-un colectiv comunist, și orice comunist trebuie să observe conștient cum se schimbă sub influența colectivului și a cauzei comune ce trebuie îndeplinită. Numai menținerea persoanei în colectiv, astfel încât persoana să se simtă că e în colectiv benevol, astfel încât colectivul primește benevol persoana, este unica formă adevărată de muncă asupra personalității.

În ultimul rând, este absolut inacceptabil ca relațiile de tovarășie din cerc să se amestece cu relațiile de prietenie. Atunci când în cerc predomină relațiile de prietenie, se ascunde critica, iar interesele personale ale prietenilor se pun deasupra intereselor organizaționale. Dacă relațiile de prietenie și de tovarășie se amestecă, transformă tovarășia într-o formalitate. Așadar, prietenia dintre membrii cercului trebuie să fie subordonată tovarășiei lor în mod conștient.

4 Concluzie

Noi, comuniștii, avem multe de făcut, multe de studiat, pentru a ne învia mișcarea. Trebuie să organizăm cercuri comuniste, să ne îmbunătățim cunoștințele teoretice până la nivelul clasicilor, ba chiar să-i întrecem! Trebuie să organizăm cercuri comuniste și să educăm spiritul proletar în noi. Trebuie să creăm activiști capabili și îndrăzneți pentru a face legătură cu mișcarea muncitorească și pentru a împleni mișcarea noastră cu cea muncitorească. În sfârșit, trebuie să luptăm necruțător împotriva burgheziei în mișcarea muncitorească, împotriva stângiștilor, care ne trag înapoi și risipesc timpul pe acțiuni nefolositoare proletariatului.

Așadar, începuturile au fost puse. Am deschis deja un cerc online, am stabilit un program și îl urmăm strict. Conștientizăm sarcinile noastre și ne străduim să facem totul pentru a le realiza. Dacă te consideri un comunist conștient, dacă dorești să lupți cu tot ce e mic burghez în tine și să contribui mișcării comuniste, dacă ești gata să lupți pentru dictatura necruțătoare a proletariatului, te invităm la noi în cerc!

5 Adăugire — 2025

5.1 Cum stau lucrurile acum?

După mai bine de un an de la deschiderea cercului nostru, conflictul dintre elementele mic-burgheze (stângiste) și cele proletare devine tot mai evident.

În această perioadă de timp, colectivul nostru a crescut și s-a consolidat, dezvoltând mai multe cadre deosebite și mobilizând o activitate publicistică regulată. Membrii colectivului nostru devin tot mai obișnuiți să muncească disciplinat în colectiv și înțeleg valoarea tovarășiei care trebuie să existe între membrii cercului. Pe de altă parte, stângiștii au rămas în groapa lor, continuând, cu mândrie, să repete aceleași greșeli.

5.2 Unde mergem?

În momentul de față, lupta teoretică este pe prim-plan. Chiar dacă am reușit să luptăm cu dogmele stângiste și să popularizăm mai multe teze marxiste, lupta teoretică abia a început. Pentru a putea merge mai departe, noi trebuie să ne dezvoltăm abilitățile de analiză marxistă și să ne concentrăm pe studii de actualitate. Doar atunci când vom putea dezvălui cu claritate și precizie realitățile societății moderne românești, vom avea șanse să facem legătura cu muncitorii.

Capitolul 5

Manifestul Partidului Comunist

K. Marx, F. Engels, 1848

O stafie umblă prin Europa — stafia comunismului. Toate puterile bătrânei Europe s-au unit într-o sfântă hăituială împotriva acestei stafii: Papa și Țarul, Metternich și Guizot, radicali francezi și polițiști germani.

Există oare vreun partid de opoziție care să nu fi fost defăimat, ca fiind comunist, de către adversarii săi de la putere? Există oare vreun partid de opoziție care să nu fi răspuns la rîndul său atît elementelor mai înaintate ale opoziției, cît și adversarilor săi reacționari, zvârlindu-le în față imputarea stigmatizantă de comunist?

Din acest fapt reies două lucruri.

Toate puterile europene recunosc de pe acum comunismul ca o putere.

A venit timpul ca comuniștii să-și expună deschis, în fața lumii întregi, concepția, scopurile, tendințele și să opună basmului despre stafia comunismului un manifest al partidului însuși.

În acest scop s-au întrunit la Londra comuniști de diferite naționalități și au redactat următorul *Manifest*, care se publică în limbile: engleză, franceză, germană, italiană, flamandă și daneză.

1 Burghezi și proletari¹

Istoria tuturor societăților de până acum² este istoria luptelor de clasă.

Omul liber și sclavul, patricianul și plebeul, nobilul și iobagul, meșterul³ și calfa, într-un cuvânt asupritorii și asupriții se aflau într-un permanent antagonism, duceau o luptă neîntreruptă, când ascunsă, când fățișă, o luptă care de fiecare dată se sfârșea printr-o prefacere revoluționară a întregii societăți, sau prin pieirea claselor aflate în luptă.

În epocile mai îndepărtate ale istoriei găsim aproape pretutindeni o împărțire completă a societății în diferite stări, o scară variată de poziții sociale. În Roma antică găsim patricieni, cavaleri, plebei, sclavi; în evul mediu: feudali, vasali, breslași, calfe, iobagi și, pe lângă aceasta, în fiecare din aceste clase găsim trepte distincte.

Societatea burgheză modernă, ridicată pe ruinele societății feudale, nu a desființat antagonismele de clasă. Ea a creat doar clase noi, condiții noi de aspirare, forme noi de luptă, în locul celor vechi.

Epoca noastră, epoca burgheziei, se deosebește însă prin faptul că a simplificat antagonismele de clasă. Societatea întreagă se scindează din ce în ce mai mult în două mari tabere dușmane, în două mari clase direct opuse una alteia: burghezia și proletariatul.

Din iobagii evului mediu proveniră târgoveții primelor orașe; din acești târgoveți se dezvoltară primele elemente ale burgheziei.

Descoperirea Americii, ocolirea Africii pe mare deschisera burgheziei în

¹ Prin burghezie se înțelege clasa capitaliștilor moderni, proprietari ai mijloacelor de producție socială, care exploatează munca salariată. Prin proletariat se înțelege clasa muncitorilor salariați moderni, care, neposedând mijloace de producție proprii, sunt nevoiți să-și vândă forța lor de muncă pentru a putea trăi. (Nota lui Engels la ediția engleză din 1888.)

² Adică, mai exact, istoria transmisă prin scris. În 1847 preistoria societății, organizarea socială premergătoare oricărei istorii scrise, era încă aproape necunoscută. De atunci, Haxthausen a descoperit în Rusia proprietatea comună asupra pământului, iar Maurer a dovedit că ea a fost baza socială care a constituit punctul de plecare pentru dezvoltarea istorică a tuturor triburilor germane și cu timpul s-a descoperit că comunitățile sătești, cu posesiune în comun a pământului, au fost forma primitivă a societății, din India și până în Irlanda. În sfârșit, organizarea internă a acestei societăți comuniste primitive, în forma ei tipică, a fost scoasă la iveală de descoperirea hotărătoare făcută de Morgan în legătură cu natura adevărată a ginții și a locului pe care-l ocupă în trib. O dată cu descompunerea acestei comunități primitive, începe scindarea societății în clase distincte și, în cele din urmă, în clase antagoniste. Am încercat să descriu acest proces de descompunere în lucrarea: „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, ediția a 2-a, Stuttgart, 1886. (Nota lui Engels la ediția engleză din 1888.)

³ Meșterul breslaș este un membru cu drepturi depline al breslei, meșter în cadrul breslei, și nu starostele ei. (Nota lui Engels la ediția engleză din 1888.)

ascensiune un nou câmp de acțiune. Piața indiană și chineză, colonizarea Americii, schimbul cu coloniile, înmulțirea mijloacelor de schimb și a mărfurilor în genere dădură negoțului, navigației, industriei un avânt necunoscut până atunci, făcând prin aceasta ca elementul revoluționar din societatea feudală în descompunere să se dezvolte cu rapiditate.

Modul de organizare feudal, sau corporativ, de până atunci al industriei nu mai putea satisface cererea de produse, care creștea odată cu crearea de noi piețe. Manufactura îi luă locul. Meșterii breslași fură înlăturați de către starea de mijloc industrială; diviziunea muncii între diferitele corporații dispăru, făcând loc diviziunii muncii înăuntrul fiecărui atelier.

Dar piețele se înmulțeau fără încetare, cererea creștea neconținut. Manufactura deveni și ea neîndestulătoare. Atunci aburul și mașina au revoluționat producția industrială. Industria mare modernă luă locul manufacturii: locul stării de mijloc industriale îl luă industriașii milionari, șefi ai unor întregi armate industriale, burghezii moderni.

Marea industrie a creat piața mondială, pe care a pregătit-o descoperirea Americii. Piața mondială a determinat o dezvoltare imensă a comerțului, navigației și comunicațiilor pe uscat. Această dezvoltare a influențat la rândul ei asupra extinderii industriei, și, în aceeași măsură în care se extindeau industria, comerțul, navigația, căile ferate, se dezvolta și burghezia, mărindu-și capitalurile și împingând pe planul al doilea toate clasele rămase din evul mediu.

Vedem deci că burghezia modernă este ea însăși produsul unui îndelungat proces de dezvoltare, al unui șir de revoluții în modul de producție și de schimb.

Fiecare din aceste trepte de dezvoltare a burgheziei a fost însoțită de un progres politic corespunzător. Stare asuprită sub domnia feudalilor, asociație înarmată ce se administra singură în comună⁴, ici republică municipală independentă, dincolo stare a treia, datoare să plătească biruri monarhiei⁵; apoi, pe vremea manufacturii, contrapondere împotriva nobilimii în monarhia

⁴ *Comune* se intitulau orașele din Franța chiar înainte de a fi reușit să smulgă de la stăpânii lor feudali autonomia locală și drepturile politice ca „stare a treia”. În general am citat aici Anglia ca țară tipică pentru dezvoltarea economică a burgheziei, iar pentru dezvoltarea ei politică, Franța. (Nota lui Engels la ediția engleză din 1888.)

Astfel denuneau târgoveții din Italia și Franța așezările lor orășenești, după ce răscum-păraseră sau smulseseră cu forța, de la stăpânii lor feudali, primele drepturi de administrare autonomă. (Nota lui Engels la ediția germană din 1890.)

⁵ Nota EP: În ediția engleză din 1888, redactată de Engels, după cuvintele: „republică municipală independentă” sunt adăugate cuvintele: „(ca în Italia și Germania)”, iar după cuvintele: „stare a treia, datoare să plătească biruri monarhiei” sunt adăugate cuvintele: „(ca în Franța)”.

bazată pe stări sau absolută, temelie principală a marilor monarhii în genere, burghezia a cucerit, în sfârșit, de la crearea marii industrii și a pieței mondiale, puterea politică exclusivă în statul reprezentativ modern. Puterea de stat modernă nu este decât un comitet care administrează treburile obștești ale întregii clase burgheze.

Burghezia a avut în istorie un rol cât se poate de revoluționar.

Burghezia a desființat, pretutindeni unde a ajuns la putere, toate relațiile feudale, patriarhale, idilice. Ea a rupt fără milă pestrițele legături feudale care-l legau pe om de „superiorul său firesc” și nu a lăsat altă legătură între om și om decât interesul gol, decât neîndurătoarea „plată în bani peșin”. Ea a înecat fiorul sfânt al extazului pios, al entuziasmului cavaleresc, al sentimentalismului micului burghez în apa înghețată a calculului egoist. Ea a făcut din demnitatea personală o valoare de schimb și în locul nenumăratelor libertăți dobândite și chezășuite de hrisoave ea a pus unica libertate, lipsită de scrupule, a comerțului. Într-un cuvânt, ea a pus, în locul exploatării voalate de iluzii religioase și politice, exploatarea deschisă, nerușinată, directă și brutală.

Burghezia a despuiat de aureola lor toate activitățile până atunci venerabile și privite cu smerenie. Ea a transformat pe medic, jurist, preot, poet, om de știință în muncitorii ei salariați.

Burghezia a smuls vălul duios-sentimental ce acoperea relațiile familiale și le-a redus la o simplă relație bănească.

Burghezia a arătat că manifestarea brutală a forței, pe care reacțiunea o admiră atât de mult la evul mediu, și-a găsit completarea potrivită în cea mai crasă trândăvie. Abia burghezia a arătat ce este în stare să realizeze activitatea omenească. Ea a realizat opere minunate dar de cu totul altă natură decât piramidele egiptene, apeductele romane, catedralele gotice; ea a întreprins cu totul alte expediții decât migrația popoarelor și cruciadele.

Burghezia nu poate să existe fără a revoluționa neîncetat uneltele de producție, deci relațiile de producție și prin urmare toate relațiile sociale. Pentru toate clasele industriale anterioare, dimpotrivă, prima condiție de existență era menținerea neschimbată a vechiului mod de producție. Revoluționarea neîncetată a producției, zdruncinarea neîntreruptă a tuturor relațiilor sociale, veșnica nesiguranță și agitație deosebesc epoca burgheză de toate epocile anterioare. Toate relațiile întepenite, ruginite, cu cortegiul lor de reprezentări și concepții,enerate din moși-strămoși, se destramă, iar cele nou create se învechesc înainte de a avea timpul să se osifice. Tot ce e feudal și static se risipește ca fumul, tot ce e sfânt este profanat, și oamenii sunt în sfârșit siliți să privească cu luciditate poziția lor în viață, relațiile lor reciproce.

Nevoia unei desfaceri tot mai largi a produselor ei gonește burghezia pe tot întinsul globului pământesc. Ea trebuie să se cuibărească pretutindeni, să

se instaleze pretutindeni, să stabilească legături pretutindeni.

Burghezia a dat, prin exploatarea pieței mondiale, un caracter cosmopolit producției și consumației din toate țările. Spre marea mahnire a reacționarilor, ea i-a smuls industriei de sub picioare terenul național. Străvechile industrii naționale au fost distruse și continuă să fie distruse pe zi ce trece. Ele sunt înlăturate de industrii noi, a căror introducere devine o chestiune vitală pentru toate națiunile civilizate, de industrii care nu mai prelucrează materii prime indigene, ci materii prime provenind din regiunile cele mai îndepărtate și ale căror produse nu sunt consumate numai în țara proprie, ci deopotrivă în toate continentele. Locul vechilor necesități, satisfăcute prin produsele țării respective, îl iau necesități noi, pentru satisfacerea cărora e nevoie de produse ale țărilor celor mai îndepărtate și ale climaticilor celor mai variate. În locul vechii izolări locale și naționale și al satisfacerii necesităților cu produse proprii, se dezvoltă schimbul universal, interdependența universală a națiunilor. Și acest lucru e valabil atât pentru producția materială, cât și pentru cea spirituală. Produsele spirituale ale diferitelor națiuni devin bunuri comune. Unilateralitatea și mărginirea națională devin din ce în ce mai cu neputință și din numeroasele literaturi naționale și locale ia naștere o literatură universală.

Burghezia, prin rapida perfecționare a tuturor uneltelor de producție, prin comunicațiile infinit înlesnite, antrenează în civilizație toate națiunile, până și pe cele mai barbare. Prețurile ieftine ale mărfurilor ei sunt artileria grea cu care doboară toate zidurile chinezești, cu care silește să capituleze chiar cea mai îndârjită ură a barbarilor față de străini. Ea constrânge toate națiunile să-și însușească modul de producție al burgheziei, dacă nu vor să piară; ea le silește să introducă la ele însele așa-zisa civilizație, adică să devină burgheze. Într-un cuvânt, ea își creează o lume după chipul și asemănarea ei.

Burghezia a supus satul stăpânirii orașului. Ea a creat orașe enorme, a făcut să crească considerabil populația orășenească față de cea sătească, smulgând astfel o parte însemnată a populației din idioția vieții de la țară. Tot așa cum a adus satul într-o stare de dependență față de oraș, ea a făcut dependente țările barbare și semibarbare de cele civilizate, popoarele de țărani de popoarele de burghezi, Orientul de Occident.

Burghezia suprimă din ce în ce mai mult fărâmițarea mijloacelor de producție, a proprietății și a populației. Ea a aglomerat populația, a centralizat mijloacele de producție și a concentrat proprietatea în mâini puține. Urmarea inevitabilă a acestor schimbări a fost centralizarea politică. Provinciile independente, aproape numai confederate, având interese, legi, guverne și vămi diferite, au fost înglobate într-o singură națiune, cu un singur guvern, o singură lege, un singur interes național de clasă, o singură frontieră vamală.

Burghezia a creat, în cursul dominației ei de clasă, care datează de abia

o sută de ani, mult mai multe și mai uriașe forțe de producție decât toate generațiile trecute laolaltă. Subjugarea forțelor naturii, mașinismul, aplicarea chimiei în industrie și agricultură, navigația cu aburi, căile ferate, telegraful electric, deștelenirea unor întregi continente, fluvii făcute navigabile, populații întregi ieșite ca din pământ — care dintre secolele trecute ar fi putut să bănuiască că în sânul muncii sociale dormitau astfel de forțe de producție!

Am văzut deci: mijloacele de producție și de schimb pe baza cărora s-a format burghezia au fost create în societatea feudală. Pe o anumită treaptă de dezvoltare a acestor mijloace de producție și de schimb, relațiile în care societatea feudală producea și făcea schimb, organizarea feudală a agriculturii și manufacturii, într-un cuvânt relațiile feudale de proprietate nu mai corespundeau forțelor de producție care se dezvoltaseră. Ele frânau producția în loc s-o stimuleze. Ele se prefăcuseră în tot atâtea cătușe. Ele trebuiau sfărâmate, și au fost sfărâmate.

Locul lor l-a luat libera concurență, cu organizarea socială și politică adecvată ei, cu dominația economică și politică a clasei burgheze.

Sub ochii noștri se desfășoară o mișcare asemănătoare. Relațiile burgheze de producție și de schimb, relațiile burgheze de proprietate, societatea burgheză modernă, care a produs, ca prin farmec, mijloace de producție și de schimb atât de uriașe, seamănă cu vrăjitorul care nu mai poate stăpâni puterile întunericului pe care le-a dezlănțuit. De decenii istoria industriei și comerțului nu este altceva decât istoria răzvrătirii forțelor de producție moderne împotriva relațiilor de producție moderne, împotriva relațiilor de proprietate care sunt condițiile de existență ale burgheziei și ale dominației ei. Este de ajuns să pomenim crizele comerciale, care, prin repetarea lor periodică, pun tot mai amenințător sub semnul întrebării existența întregii societăți burgheze. În timpul crizelor comerciale este distrusă regulat o mare parte nu numai a produselor create, ci și a forțelor de producție existente. În timpul crizelor izbucnește o epidemie socială, care ar fi părut o absurditate în toate epocile anterioare, — epidemia supraproducției. Societatea se vede brusc aruncată înapoi, într-o stare de barbarie momentană, ca și cum o foamete, un război general de nimicire ar fi lipsit-o de toate mijloacele de trai; industria, comerțul par distruse. Și pentru ce? Pentru că societatea posedă prea multă civilizație, prea multe mijloace de trai, prea multă industrie, prea mult comerț. Forțele de producție de care dispune nu mai servesc la dezvoltarea civilizației burgheze și a relațiilor de proprietate burgheze; dimpotrivă, ele au devenit prea uriașe pentru aceste relații, care frânează dezvoltarea lor; și de îndată ce înving această piedică, ele provoacă perturbări în întreaga societate burgheză, periclitează existența proprietății burgheze. Relațiile burgheze au devenit prea strâmte pentru a cuprinde avuția produsă de ele. Cum învinge

burghezia crizele? Pe de o parte, prin distrugerea forțată a unei mase de forțe de producție, pe de altă parte prin cucerirea de noi piețe și prin exploatarea mai intensă a piețelor vechi. Prin ce, deci? Prin pregătirea unor crize și mai generale, și mai formidabile și prin reducerea mijloacelor de a le preveni.

Armele cu care burghezia a doborât feudalismul se îndreaptă astăzi împotriva burgheziei însăși.

Dar burghezia nu a făurit numai armele care îi aduc moartea; ea a creat și oamenii care vor mânui aceste arme, — muncitorii moderni, proletarii.

În aceeași măsură în care se dezvoltă burghezia, cu alte cuvinte capitalul, se dezvoltă și proletariatul, clasa muncitorilor moderni, care nu trăiesc decât atâta vreme cât găsesc de lucru și care găsesc de lucru numai atâta vreme cât munca lor sporește capitalul. Acești muncitori, care sunt siliți să se vândă cu bucata, sunt o marfă ca oricare alt articol din comerț și prin urmare sunt supuși deopotrivă tuturor vicisitudinilor concurenței, tuturor oscilațiilor pieței.

Munca proletarilor a pierdut, prin extinderea mașinismului și prin diviziunea muncii, orice caracter de sine stătător, și, odată cu aceasta, orice atracție pentru muncitor. Acesta devine o simplă anexă a mașinii, anexă de la care se pretinde numai operația cea mai simplă, cea mai monotona, cea mai lesne de învățat. De aceea cheltuielile pe care muncitorul le pricinuieste se mărginesc aproape numai la mijloacele de trai necesare pentru întreținerea sa și pentru reproducerea speciei sale. Pretul unei mărfi, deci și al muncii⁶, este însă egal cu cheltuielile ei de producție. De aceea, în măsura în care munca devine mai nesuferită, scade și salariul. Mai mult încă, în aceeași măsură în care se înmulțesc mașinile și crește diviziunea muncii, crește și cantitatea de muncă, fie prin înmulțirea orelor de muncă, fie prin intensificarea muncii cerute într-un timp anumit, prin accelerarea mersului mașinilor etc.

Industria modernă a transformat micul atelier al meșterului patriarhal în marea fabrică a capitalistului industrial. Mase de muncitori îngrămădite în fabrică sunt organizate militarăște. În calitate de simpli soldați industriali, ei sunt supuși supravegherii unei ierarhii întregi de subofițeri și ofițeri. Ei nu sunt numai robi ai clasei burgheze, ai statului burghez, ci sunt, zi cu zi și ceas cu ceas, robiți de mașină, de supraveghetori și, mai ales, de fiecare burghez fabricant în parte. Și cu cât acest despotism proclamă mai fățiș câștigul ca scop final, cu atât este mai meschin, mai dușmănos, mai aprig.

Cu cât munca manuală cere mai puțină îndemânare și mai puțină cheltu-

⁶ În lucrările de mai târziu Marx și Engels au folosit în locul noțiunilor „valoarea muncii” și „prețul muncii” noțiuni mai precise, introduse de Marx, și anume: „valoarea forței de muncă” și „prețul forței de muncă”.

ială de forță, adică cu cât se dezvoltă mai mult industria modernă, cu atât munca bărbaților este înlocuită pe scară mai mare cu aceea a femeilor și a copiilor. Deosebirea de sex și vârstă își pierde valabilitatea socială când e vorba de clasa muncitoare. Nu mai există decât instrumente de muncă, care pricinuesc cheltuieli diferite, după vârstă și sex.

Când exploatarea muncitorului de către fabricant este în acea măsură împlinită încât muncitorul să-și primească salariul în bani peșin, năvălesc asupra lui celelalte părți ale burgheziei — proprietarul, băcanul, cămătarul etc.

Păturile inferioare ale stării de mijloc: micii industriași, micii negustori și rentieri, meseriași și țărani, toate aceste clase îngroapă rândurile proletariului, parte din cauză că micul lor capital, fiind insuficient pentru mari întreprinderi industriale, este înfrânt de concurența capitaliștilor mai mari, parte din cauză că îndemânarea lor profesională nu mai are aceeași valoare ca urmare a noilor metode de producție. Astfel proletariatul se recrutează din toate clasele populației.

Proletariatul trece prin diferite trepte de dezvoltare. Lupta sa împotriva burgheziei începe odată cu existența sa.

La început luptă muncitori răzleți, apoi muncitorii unei fabrici, pe urmă muncitorii unei ramuri de muncă dintr-o localitate împotriva burghezului care-i exploatează direct. Ei își îndreaptă atacurile nu numai împotriva relațiilor burgheze de producție, ci împotriva uneltelor de producție însele; ei distrug mărfurile străine, care le fac concurență, sfărâmă mașinile, dau foc fabricilor, caută să recucerească poziția pierdută a muncitorului medieval.

Pe treapta aceasta muncitorii formează o masă împrăștiată pe tot întinsul țării și fărâmițată de concurență. Coeziunea maselor de muncitori nu este încă rezultatul propriei lor uniri, ci rezultatul unirii burgheziei, care, pentru a-și atinge scopurile sale politice, trebuie, și mai poate deocamdată, să pună în mișcare întreg proletariatul. Pe această treaptă, așadar, proletarii nu combat încă pe dușmanii lor, ci pe dușmanii dușmanilor lor, ei combat rămășițele monarhiei absolute, pe moșieri, burghezia neindustrială, mica burghezie. Toată mișcarea istorică este astfel concentrată în mâinile burgheziei; orice victorie cucerită în acest chip este o victorie a burgheziei.

Dar, odată cu dezvoltarea industriei, proletariatul crește nu numai ca număr; el este concentrat în mase tot mai mari, forța lui sporește, și el simte tot mai mult acest urcuș. Interesele, condițiile de existență înăuntrul proletariului se nivelează tot mai mult, căci mașina șterge din ce în ce mai mult deosebirea dintre diferitele munci și reduce salariul aproape pretutindeni la un nivel deopotrivă de scăzut. Concurența crescândă a burghezilor între ei și crizele comerciale ce izvorăsc de aici fac ca salariul muncitorilor să fie tot

mai nestabil; perfecționarea neîncetată și într-un ritm tot mai accelerat a mașinilor face ca condițiile de viață ale proletarilor să devină tot mai nesigure; ciocnirile individuale dintre muncitor și burghez iau tot mai mult caracterul unor ciocniri între două clase. Muncitorii încep prin a forma coaliții⁷ împotriva burghezilor; ei se unesc ca să-și apere salariul. Ei înființază chiar asociații cu caracter permanent pentru a se pregăti în vederea eventualelor răzvrățiri. Pe alocuri lupta izbucnește sub formă de insurecții.

Din timp în timp înving muncitorii, dar numai în mod trecător. Adevăratul rezultat al luptelor lor nu este succesul imediat, ci unirea mereu crescândă a muncitorilor. Această unire este înlesnită prin mijloacele de comunicație tot mai numeroase, create de marea industrie, care stabilesc legături între muncitorii din diferite localități. Această legătură e suficientă pentru ca numeroasele lupte locale, care au pretutindeni același caracter, să fie centralizate într-o luptă națională, într-o luptă de clasă. Orice luptă de clasă este însă o luptă politică. Iar unirea, pentru înfăptuirea căreia cetățenii din evul mediu, cu drumurile lor vicinale, au avut nevoie de veacuri, este realizată de proletarii moderni, datorită drumului de fier, în câțiva ani.

Această organizare a proletarilor ca clasă și, prin aceasta, ca partid politic, este sfârșită din nou în fiecare moment de concurența dintre muncitorii înșiși. Ea renaște însă tot mai viguroasă, tot mai încheată, mai puternică. Folosind dezbinările din sânul burgheziei, ea îi smulge acesteia, sub formă de legi, recunoașterea unora din interesele muncitorești. De exemplu, legea cu privire la ziua de muncă de zece ore în Anglia.

În genere ciocnirile din sânul vechii societăți grăbesc în multe privințe dezvoltarea proletariatului. Burghezia se găsește într-o luptă neîncetată: la început împotriva aristocrației; mai târziu împotriva acelor părți ale burgheziei însăși ale căror interese intră în contradicție cu progresul industriei; întotdeauna împotriva burgheziei tuturor țărilor străine. În toate aceste lupte ea se vede silită să facă apel la proletariat, să recurgă la ajutorul lui și să-l atragă astfel în mișcarea politică. Ea însăși înarmează, așadar, proletariatul cu propriile ei elemente de cultură⁸, adică cu arme împotriva ei însăși.

Apoi, după cum am văzut, prin progresul industriei, părți întregi din clasa dominantă sunt aruncate în rândurile proletariatului sau cel puțin sunt amenințate condițiile lor de existență. Și acestea aduc proletariatului numeroase elemente de cultură.

⁷ Nota EP: În ediția engleză din 1888, după cuvântul: „coaliții” sunt adăugate cuvintele: „(sindicate profesionale)”.

⁸ Nota EP: În ediția engleză din 1888, în loc de: „propriile ei elemente de cultură” — „propriile ei elemente de cultură politică și generală”.

În sfârșit, atunci când lupta de clasă se apropie de deznodământ, procesul de descompunere al clasei dominante, al întregii societăți vechi capătă un caracter atât de acut, atât de ascuțit, încât o mică parte din clasa dominantă se desprinde de ea și se alătură clasei revoluționare, clasei căreia îi aparține viitorul. Tot astfel cum odinioară o parte din nobilime a trecut în lagărul burgheziei, acum o parte din burghezie trece în lagărul proletariatului, și anume o parte din ideologii burghezi care s-au ridicat până la înțelegerea teoretică a întregii mișcări istorice.

Dintre toate clasele care se contrapun în zilele noastre burgheziei, singur proletariatul este o clasă cu adevărat revoluționară. Celelalte clase decad și pier odată cu dezvoltarea mării industrii; proletariatul, dimpotrivă, este propriul ei produs.

Păturile de mijloc: micul industriaș, micul negustor, meșteșugarul, țăranul, toți luptă împotriva burgheziei pentru a salva de la pieire existența lor ca pături de mijloc. Așadar, ele nu sunt revoluționare, ci conservatoare. Mai mult încă, ele sunt reacționare, deoarece încearcă să întoarcă înapoi roata istoriei. Iar dacă acționează în chip revoluționar, o fac în vederea trecerii lor apropiate în rândurile proletariatului, nu-și apără interesele actuale, ci interesele lor viitoare, și părăsesc propriul lor punct de vedere ca să și-l însușească pe acela al proletariatului.

Lumpenproletariatul, acest putregai pasiv al păturilor celor mai de jos ale vechii societăți, este târât pe alocuri în viitoarea mișcare de către o revoluție proletară; din cauza ansamblului condițiilor sale de existență, el va inclina însă mai curând să se lase cumpărat pentru uneltiri reacționare.

Condițiile de viață ale vechii societăți sunt deja distruse în condițiile de viață ale proletariatului. Proletarul este lipsit de proprietate; relațiile sale cu nevasta și cu copiii nu mai au nimic comun cu relațiile burgheze de familie; munca industrială modernă, subjugarea modernă de către capital, aceeași în Anglia ca în Franța, în America ca în Germania, l-au despuiat de orice caracter național. Legile, morala, religia sunt pentru dânsul tot atâtea prejudecăți burgheze, în spatele cărora se ascund tot atâtea interese burgheze.

Toate clasele din trecut care cucereau puterea căutau să-și asigure poziția dobândită supunând întreaga societate condițiilor care stăteau la baza modului lor de însușire. Proletarii nu pot să cucerească forțele de producție sociale decât desființând propriul lor mod de însușire de până acum și, prin aceasta, întregul mod de însușire de până acum. Proletarii n-au nimic propriu de ocrotit; ei au de nimicit tot ce până acum ocrotea și asigura proprietatea privată.

Toate mișcările de până acum au fost mișcări ale unor minorități sau în interesul unor minorități. Mișcarea proletară este mișcarea independentă a

imensei majorități, în interesul imensei majorități. Proletariatul, pătura cea mai de jos a societății actuale, nu se poate ridica și elibera fără să arunce în aer întreaga suprastructură a păturilor care alcătuiesc societatea oficială.

Chiar dacă nu prin conținut, totuși prin formă, lupta proletariatului împotriva burgheziei este mai întâi o luptă națională. Proletariatul din fiecare țară trebuie să termine, firește, în primul rând cu propria sa burghezie.

Descriind fazele cele mai generale ale dezvoltării proletariatului, am urmărit războiul civil, mai mult sau mai puțin latent, dinăuntru societății actuale, până la punctul când acesta izbucnește într-o revoluție deschisă și când, răsturnând prin violență burghezia, proletariatul își întemeiază dominația sa.

Toate societățile de până acum s-au bazat, după cum am văzut, pe antagonismul dintre clasele asupritoare și clasele asuprite. Dar pentru ca o clasă să poată fi asuprită, trebuie să i se asigure condițiile în care să-și poată târi cel puțin existența de rob. Iobagul a început să se ridice în perioada iobăgiei la starea de membru al comunei, după cum micul burghez a început să se ridice la starea de burghez sub jugul absolutismului feudal. Muncitorul modern, dimpotrivă, în loc să se ridice odată cu progresul industriei, decade tot mai adânc sub condițiile proprii sale clase. Muncitorul devine pauper și pauperismul se dezvoltă chiar mai repede decât populația și bogăția. Din aceasta reiese limpede că burghezia nu este în stare să rămână mai departe clasa dominantă în societate și să impună societății, ca lege regulatoare, condițiile de viață ale proprii ei clase. Ea este incapabilă să domine, fiindcă este incapabilă să asigure sclavului ei existență, chiar în limitele sclaviei lui, fiindcă este silită să-l lase să decadă într-o situație în care ea trebuie să-l hrănească, în loc să fie hrănită de dânsul. Societatea nu mai poate trăi sub dominația burgheziei, adică existența burgheziei nu mai este compatibilă cu societatea.

Condiția esențială pentru existența și dominația clasei burgheze este acumularea bogăției în mâinile unor particulari, formarea și sporirea capitalului; condiția existenței capitalului este munca salariată. Munca salariată se întemeiază exclusiv pe concurența muncitorilor între ei. Progresul industriei, al cărui purtător involuntar și pasiv este burghezia, înlocuiește izolarea muncitorilor, izvorâtă din concurență, cu unirea lor revoluționară prin asociație. Cu dezvoltarea marii industrii, burgheziei îi fuge, așadar, de sub picioare însăși baza pe care ea produce și-și însușește produsele. Ea produce, înainte de toate, pe proprii ei gopari. Pieirea ei și victoria proletariatului sunt deopotrivă de inevitabile.

2 Proletari și comuniști

Care este în genere raportul dintre comuniști și proletari? Comuniștii nu sunt un partid deosebit, opus celorlalte partide muncitorești.

Ei nu au interese deosebite de interesele întregului proletariat.

Ei nu proclamă principii deosebite⁹ după care să vrea să modeleze mișcarea proletară.

Comuniștii se deosebesc de celelalte partide proletare numai prin aceea că, pe de o parte, în lupta proletarilor de diferite națiuni ei scot în evidență și susțin interesele comune, independente de naționalitate, ale întregului proletariat; pe de altă parte, prin aceea că, pe diferitele trepte de dezvoltare ale luptei dintre proletariat și burghezie, ei reprezintă întotdeauna interesele mișcării în totalitatea ei.

Comuniștii sunt, așadar, din punct de vedere practic, partea cea mai hotărâtă a partidelor muncitorești din toate țările, partea care împinge mereu înainte¹⁰; din punct de vedere teoretic, față de restul masei proletariatului ei au superioritatea de a înțelege limpede condițiile, mersul și rezultatele generale ale mișcării proletare.

Scopul imediat al comuniștilor este același ca și al tuturor celorlalte partide proletare: constituirea proletariatului ca clasă, răsturnarea dominației burgheziei, cucerirea puterii politice de către proletariat.

Tezele teoretice ale comuniștilor nu se bazează nicidecum pe idei, pe principii inventate sau descoperite de cutare sau cutare reformator al lumii.

Ele nu sunt decât expresia generală a condițiilor efective ale luptei de clasă existente, ale mișcării istorice care se desfășoară sub ochii noștri. Desființarea relațiilor de proprietate existente până acum nu este o caracteristică a comunismului.

Toate relațiile de proprietate au fost supuse unei neconținute schimbări istorice, unei permanente transformări istorice.

Revoluția franceză, de pildă, a desființat proprietatea feudală în folosul celei burgheze.

Ceea ce caracterizează comunismul nu este desființarea proprietății în general, ci desființarea proprietății burgheze.

Proprietatea privată burgheză modernă însă este ultima și cea mai desăvârșită expresie a producției și însușirii produselor, întemeiate pe antagonisme

⁹ Nota EP: În ediția engleză din 1888, în loc de: „deosebite” — „sectariste”.

¹⁰ Nota EP: În ediția engleză din 1888, în loc de: „care împinge mereu înainte” — „cea mai înaintată”.

de clasă, pe exploatarea unora de către ceilalți¹¹.

În acest sens comuniștii pot rezuma teoria lor în formula: desființarea proprietății private.

Ni s-a imputat nouă, comuniștilor, că am voi să desființăm proprietatea dobândită personal, prin muncă proprie, proprietate care ar alcătui temelia oricărei libertăți, activități și independențe personale.

Proprietate dobândită prin muncă, agonisită, câștigată personal! Vorbiți oare de proprietatea micului burghez, a micului producător rural, premergătoare celei burgheze? Nu e nevoie să o desființăm noi: dezvoltarea industriei a desființat-o și o desființează zilnic.

Sau poate vorbiți de proprietatea privată burgheză modernă?

Dar munca salariată, munca proletarului, îi creează oare acestuia vreo proprietate? Nicidecum. Ea creează capitalul, adică proprietatea care exploatează munca salariată, care nu poate spori decât cu condiția de a produce muncă salariată nouă, pentru a o exploata din nou. În forma sa actuală, proprietatea se mișcă în cadrul antagonismului dintre capital și munca salariată. Să privim ambele laturi ale acestui antagonism.

A fi capitalist înseamnă a ocupa în producție nu numai o poziție pur personală, ci și o poziție socială. Capitalul este un produs colectiv și nu poate fi pus în mișcare decât prin activitatea comună a numeroși membri ai societății, ba, în ultimă instanță, numai prin activitatea comună a tuturor membrilor societății.

Capitalul nu este deci o forță personală, ci o forță socială.

Așadar, atunci când capitalul este transformat în proprietate colectivă, aparținând tuturor membrilor societății, aceasta nu înseamnă transformarea unei proprietăți personale în proprietate socială. Ceea ce se transformă este numai caracterul social al proprietății. Ea își pierde caracterul ei de clasă.

Să trecem la munca salariată.

Prețul mijlociu al muncii salariate este minimul de salariu, adică totalul mijloacelor de trai necesare pentru a menține pe muncitor în viață ca muncitor. Deci ceea ce muncitorul salariat își însușește prin activitatea sa îi ajunge numai pentru a-și reproduce viața ca atare. Noi nu vrem nicidecum să desființăm această însușire personală a produselor muncii, menită să reproducă nemijlocit viața, o însușire care nu aduce niciun excedent ce ar putea da putere asupra muncii străine. Noi vrem să desființăm numai caracterul mârșav al acestei însușiri, în cadrul căreia muncitorul trăiește numai pentru a spori capitalul, trăiește numai în măsura în care o cer interesele clasei dominate.

¹¹ Nota EP: În ediția engleză din 1888, în loc de: „exploatarea unora de către ceilalți” — „exploatarea majorității de către minoritate”.

În societatea burgheză, munca vie nu este decât un mijloc pentru a spori munca acumulată. În societatea comunistă, munca acumulată nu este decât un mijloc pentru a lărgi, a îmbogăți, a înlesni procesul de viață al muncitorilor.

În societatea burgheză, trecutul domină deci prezentul; în societatea comunistă, prezentul domină trecutul. În societatea burgheză, capitalul este independent și personal, pe când individul care muncește este dependent și impersonal.

Și desființarea acestor relații este considerată de burghezie o suprimare a individualității și a libertății! Și cu drept cuvânt. Este vorba într-adevăr de suprimarea individualității burgheze, a independenței burgheze și a libertății burgheze.

Prin libertate se înțelege, în cadrul relațiilor de producție burgheze de astăzi, libertatea comerțului, libertatea de cumpărare și de vânzare.

Dacă dispăre însă negoțul, atunci dispăre și negoțul liber. Vorbăria despre negoțul liber, ca și toate celelalte tirade ale burgheziei noastre despre libertate au, în genere, un înțeles numai în opoziție cu negoțul încătușat, cu târgovețul oprimat din evul mediu, și nu când e vorba de desființarea de către comunism a negoțului, a relațiilor de producție burgheze și a burgheziei însăși.

Vă îngroziți că vrem să desființăm proprietatea privată. Dar în societatea voastră actuală proprietatea privată este desființată pentru nouă zecimi din membrii societății; ea există tocmai datorită faptului că nu există pentru nouă zecimi. Ne imputați deci că vrem să desființăm o proprietate care presupune ca o condiție necesară ca imensa majoritate a societății să fie lipsită de proprietate.

Cu alte cuvinte, ne imputați că vrem desființarea proprietății voastre. Într-adevăr, vrem acest lucru.

Din momentul în care munca nu mai poate fi transformată în capital, bani, rentă funciară — într-un cuvânt într-o putere socială ce poate fi monopolizată, adică din momentul în care proprietatea personală nu mai poate deveni proprietate burgheză —, din acest moment, declarați voi, personalitatea este suprimată.

Recunoașteți, prin urmare, că, atunci când vorbiți de personalitate, aveți în fața ochilor doar pe burghez, adică pe proprietarul burghez. Această personalitate trebuie, într-adevăr, suprimată.

Comunismul nu ia nimănui puțința de a-și însuși produse sociale, el ia doar puțința ca prin această însușire să fie aservită munca altuia.

S-a obiectat că prin desființarea proprietății private va înceta orice activitate și că o lene generală va cuprinde lumea.

Dacă ar fi așa, societatea burgheză ar fi trebuit de mult să piară din cauza trândăviei, căci în această societate cei care lucrează nu agonisesc, iar cei care

agonisesc nu lucrează. Toate aceste temeri se reduc la tautologia că nu va mai exista muncă salariată odată ce nu va mai exista capital.

Toate obiecțiile îndreptate împotriva modului comunist de însușire și de producție a produselor materiale au fost extinse și asupra însușirii și producției produselor spirituale. După cum pentru burghez desființarea proprietății de clasă înseamnă desființarea producției însăși, tot astfel pentru dânsul dispariția culturii de clasă este identificată cu dispariția culturii în general.

Cultura, a cărei pierdere o deplânge burghezul, nu înseamnă pentru imensa majoritate decât transformarea omului într-o anexă a mașinii.

Dar nu polemizați cu noi, apreciind desființarea proprietății burgheze prin prisma concepțiilor voastre burgheze despre libertate, cultură, drept etc. Înșiși ideile voastre sunt produse ale relațiilor burgheze de producție și de proprietate, după cum și dreptul vostru nu este decât voința clasei voastre ridicată la rangul de lege, o voință al cărei conținut este determinat de condițiile materiale de viață ale clasei voastre.

Concepția interesată care vă face să transformați relațiile voastre de producție și de proprietate, din relații istorice, trecătoare în cursul procesului de dezvoltare a producției, în legi eterne ale naturii și ale rațiunii este comună tuturor claselor dominante dispărute. Ceea ce pricepeți când e vorba de proprietatea antică, ceea ce pricepeți când e vorba de proprietatea feudală, nu mai îndrăzniți să pricepeți când e vorba de proprietatea burgheză.

Desființarea familiei! Până și cei mai radicali se indignează în fața acestei infame intenții a comuniștilor.

Pe ce se întemeiază familia de astăzi, familia burgheză? Pe capital, pe câștigul privat. În forma sa deplin dezvoltată ea există numai pentru burghezie; ea își găsește însă completarea în lipsa de familie impusă proletarilor și în prostituția publică.

Familia burghezului dispare, firește, odată cu dispariția acestei completări a ei, iar ambele dispar odată cu dispariția capitalului.

Ne imputați că vrem să desființăm exploatarea copiilor de către părinții lor? Recunoaștem această crimă.

Dar, spuneți voi, noi desființăm cele mai gingașe legături, înlocuind educația pe care o dă familia cu cea socială.

Oare educația voastră nu este și ea determinată de societate? Nu este ea determinată de relațiile sociale în cadrul cărora educați, de amestecul mai mult sau mai puțin direct al societății prin mijlocirea școlii etc.? Comuniștii n-au inventat influența societății asupra educației; ei îi schimbă doar caracterul, smulgând educația de sub influența clasei dominante.

Frazeologia burgheză despre familie și educație, despre legătura intimă dintre părinți și copii devine cu atât mai dezgustătoare cu cât pentru proletari,

ca urmare a dezvoltării marii industrii, legăturile de familie se destramă, iar copiii sunt transformați în simple articole de negoț și unelte de muncă.

Dar voi, comuniștii, vreți să introduceți comunizarea femeilor — ne strigă în cor întreaga burghezie.

Burghezul vede în soția lui o simplă unealtă de producție. El aude că uneltele de producție urmează să fie exploatate în comun și nu poate, firește, decât să-și închipuie că soarta comunizării va lovi și pe femei.

El nici nu bănuiește că este vorba tocmai de a desființa această poziție a femeii de simplă unealtă de producție.

De altfel, nimic nu este mai ridicol decât indignarea ultra-morală a burghezilor noștri în fața pretensei comunizări oficiale a femeii de către comuniști. Comuniștii nu au nevoie să introducă comunizarea femeii; ea a existat aproape întotdeauna.

Burghezii noștri, care nu se mulțumesc că au la dispoziție femeile și ficele proletarilor lor, fără să mai vorbim de prostituția oficială, își fac o plăcere din a-și seduce reciproc soțiile.

În realitate căsătoria burgheză este comunizarea femeii măritate. Comuniștilor li s-ar putea imputa cel mult că, în locul comunizării fățarnice, ascunse, ar voi să introducă comunizarea oficială și pe față a femeii. De altfel se înțelege de la sine că prin desființarea actualelor relații de producție va dispărea și comunizarea femeii, izvorâtă din ele, adică prostituția oficială și neoficială.

Comuniștilor li s-a mai imputat că ar voi să desființeze patria, naționalitatea.

Muncitorii nu au patrie. Lor nu li se poate lua ceva ce nu au. Dar deoarece proletariatul trebuie să cucerească mai întâi puterea politică, să se ridice la rangul de clasă națională¹², să se constituie el însuși ca națiune, el însuși mai este încă național, deși nicidecum în înțelesul burghez.

Demarcațiile naționale și antagonismele dintre popoare dispar din ce în ce mai mult odată cu dezvoltarea burgheziei, odată cu libertatea comerțului, cu piața mondială, cu uniformitatea producției industriale și cu condițiile de viață ce-i corespund.

Domnia proletariatului le va face să dispară și mai mult încă. Acțiunea unită, cel puțin a țărilor civilizate, este una din primele condiții ale dezrobirii lui.

În măsură în care va fi desființată exploatarea unui individ de către celălalt, va fi desființată și exploatarea unei națiuni de către alta.

¹² Nota EP: În ediția engleză din 1888, în loc de: „să se ridice la rangul de clasă națională” — „să se ridice la rangul de clasă conducătoare a națiunii”.

Odată cu dispariția antagonismului dintre clase în sânul națiunii, va dispărea și dușmănia dintre națiuni.

Învinuirile aduse comunismului din punct de vedere religios, filozofic și în general din punct de vedere ideologic nu merită o discuție mai amănunțită.

Este oare nevoie de o perspicacitate deosebită pentru a înțelege că, atunci când se schimbă condițiile de viață ale oamenilor, relațiile lor sociale, existența lor socială, se schimbă și reprezentările, concepțiile și noțiunile lor, într-un cuvânt și conștiința lor?

Ce altceva ne arată istoria ideilor decât că producția intelectuală se transformă odată cu cea materială? Ideile dominante ale unei epoci au fost întotdeauna numai ideile clasei dominante.

Se vorbește despre idei care revoluționează o întreagă societate; prin aceasta se exprimă numai faptul că în sânul vechii societăți s-au format elementele unei societăți noi, că descompunerea ideilor vechi merge mână în mână cu descompunerea vechilor condiții de viață.

În timpul decadenței lumii antice, religiile vechi fură învinse de religia creștină. Când în secolul al XVIII-lea ideile iluminismului învinuiră ideile creștine, societatea feudală clădea ultima ei luptă cu burghezia, pe atunci revoluționară. Ideile de libertate a conștiinței și a religiei nu exprimau decât domnia liberei concurențe pe tărâmul conștiinței.

„Dar” — se va spune „ideile religioase, morale, filozofice, politice, juridice etc. s-au modificat ce-i drept în cursul dezvoltării istorice. Însă religia, morala, filozofia, politica, dreptul s-au menținut întotdeauna în ciuda acestor schimbări.

În afară de aceasta, mai există adevăruri eterne, ca: libertate, dreptate etc., care sunt comune tuturor stărilor sociale. Comunismul desființează însă adevărurile eterne, desființează religia, morala, în loc să le dea o formă nouă, el contrazice așadar toată dezvoltarea istorică de până acum”.

La ce se reduce această învinuire? Istoria tuturor societăților de până acum s-a desfășurat în antagonisme de clasă, care, în diferitele epoci, au luat forme diferite.

Dar, indiferent de forma pe care au luat-o aceste antagonisme, exploatarea unei părți a societății de către cealaltă constituie un fapt comun tuturor veacurilor trecute. Nu e deci de mirare că conștiința socială a tuturor veacurilor, oricât de diferită și variată, se mișcă în cadrul anumitor forme comune, forme de conștiință care vor dispărea cu desăvârșire numai odată cu dispariția totală a antagonismului de clasă.

Revoluția comunistă înseamnă ruptura cea mai radicală cu relațiile de proprietate moștenite din trecut; nu e deci de mirare că în cursul dezvoltării ei se produce ruptura cea mai radicală cu ideile tradiționale.

Dar să lăsăm obiecțiile ridicate de burghezie împotriva comunismului.

După cum am văzut mai sus, primul pas în revoluția muncitorească este ridicarea proletariatului la rangul de clasă dominantă, este cucerirea democrației.

Proletariatul va folosi dominația lui politică pentru a smulge burgheziei, pas cu pas, întreg capitalul, pentru a centraliza toate uneltele de producție în mâinile statului, adică în mâinile proletariatului organizat ca clasă dominantă, și pentru a mări, cât se poate de repede, masa forțelor de producție.

La început acest lucru nu se poate face, firește, decât printr-o încălcare despotică a dreptului de proprietate și a relațiilor de producție burgheze, adică prin măsuri care, din punct de vedere economic, apar neîndestulătoare și șubrede, dar care se depășesc singure¹³ în decursul mișcării și care sunt inevitabile ca mijloc pentru revoluționarea întregului mod de producție.

Aceste măsuri vor fi, se-nțelege, diferite în diferitele țări. În țările cele mai înaintate va fi totuși posibilă aproape pretutindeni aplicarea următoarelor măsuri:

1. Exproprierea proprietății funciare și întrebuințarea rentei funciare pentru acoperirea cheltuielilor de stat.
2. Impozit cu puternic caracter progresiv.
3. Desființarea dreptului de moștenire.
4. Confiscarea proprietății tuturor emigranților și rebelilor.
5. Centralizarea creditului în mâinile statului cu ajutorul unei bănci naționale cu capital de stat și cu monopol exclusiv.
6. Centralizarea tuturor mijloacelor de transport în mâinile statului.
7. Sporirea numărului fabricilor de stat, a uneltelor de producție, desțelenirea și ameliorarea pământurilor după un plan general.
8. Egală obligativitate a muncii pentru toți, organizarea de armate industriale, îndeosebi pentru agricultură.
9. Îmbinarea muncii agricole cu cea industrială, măsuri având ca scop înlăturarea treptată a opoziției¹⁴ dintre sat și oraș.

¹³ Nota EP: În ediția engleză din 1888, după cuvintele: „se depășesc singure” este adăugată următoarea frază: „fac necesare alte atacuri împotriva vechii ordinii sociale”.

¹⁴ Nota EP: În ediția din 1848: „opozitia dintre sat și oraș”. În ediția din 1872 și în edițiile germane următoare, în loc de: „opozitie” — „deosebire”. În ediția engleză din 1888, în loc de: „măsuri având ca scop înlăturarea treptată a deosebirii dintre sat și oraș”

10. Învățăământ public gratuit pentru toți copiii. Interzicerea muncii în fabrici a copiilor, sub actuala ei formă. Îmbinarea educației cu producția materială etc. etc.

Când, în cursul dezvoltării, vor fi dispărut deosebirile de clasă și întreaga producție va fi fost concentrată în mâinile indivizilor asociați, atunci puterea publică își va pierde caracterul ei politic. În sensul propriu al cuvântului, puterea politică este puterea organizată a unei clase pentru asuprirea alteia. Dacă proletariatul, în lupta sa împotriva burgheziei, se unește în mod necesar ca clasă, dacă, prin revoluție, devine clasă dominantă și, ca clasă dominantă, desființează vechile relații de producție făcând uz de forță, atunci el desființează odată cu aceste relații de producție, și condițiile de existență ale antagonismului de clasă, ale claselor în genere, și, prin aceasta, propria sa dominație de clasă.

Locul vechii societăți burgheze, cu clasele și antagonismele ei de clasă, îl ia o asociație în cadrul căreia dezvoltarea liberă a fiecăruia este condiția pentru dezvoltarea liberă a tuturor.

3 Literatura socialistă și comunistă

3.1 Socialismul reacționar

3.1.1 Socialismul feudal

Aristocrația franceză și cea engleză erau chemate, prin poziția lor istorică, să scrie pamflete împotriva societății moderne burgheze. În revoluția franceză din iulie 1830 și în mișcarea engleză pentru reformă, ea fusese din nou învinsă de parvenitul detestat. De o luptă politică serioasă nici nu mai putea fi vorba. Aristocrației nu-i rămânea decât lupta literară. Dar chiar și în domeniul literaturii vechea frazeologie de pe timpul restaurației¹⁵ devenise imposibilă.

Pentru a-și câștiga simpatii, aristocrația trebuia să-și dea aerul că face abstracție de interesele ei și că-și formulează actul de acuzare împotriva burgheziei numai în interesul clasei muncitoare exploatate. Ea își procura astfel o satisfacție în a cânta cuplete satirice la adresa noului ei stăpân și în a-i șopti la ureche proroci mai mult sau mai puțin sinistre.

— „înlăturarea treptată a deosebirii dintre sat și oraș prin repartizarea mai uniformă a populației în întreaga țară”.

¹⁵ Nu este vorba de restaurația engleză din anii 1660–1689, ci de restaurația franceză din anii 1814–1830. (Nota lui Engels la ediția engleză din 1888.)

În felul acesta a luat naștere socialismul feudal, amestec de tânguială și de batjocură, de ecou al trecutului și de amenințare a viitorului, care nimerea uneori burghezia drept în inimă prin critica sa amară, spirituală și distrugătoare, dar care făcea întotdeauna o impresie comică prin absolută incapacitate de a înțelege mersul istoriei moderne.

Aristocrații fluturau ca drapel traista de cerșetor a proletariatului pentru a stringe în urma lor poporul. Dar de câte ori poporul îi urma, el zărea pe posteriorul lor vechile blazoane feudale și se împrăstia râzând în hohote, fără respect.

O parte din legitimiștii francezi și „Tânăra Anglie” au oferit acest spectacol.

Atunci când feudalii demonstrează că modul lor de a exploata diferă de exploatarea burgheză, ei uită un singur lucru, și anume că ei exploatau în condiții și împrejurări cu totul diferite și în prezent depășite. Atunci când arată că în timpul dominației lor proletariatul modern nu a existat, ei uită că burghezia modernă a fost tocmai vlăstarul inevitabil al orânduirii lor sociale.

De altfel ei ascund atât de puțin caracterul reacționar al criticii lor, încât principala învinuire pe care o aduc burgheziei constă tocmai în aceea că sub dominația ei se dezvoltă o clasă care va face să sară în aer întreaga ordine socială veche.

Ei învinuiesc burghezia nu atât că a creat un proletariat în genere, cât că a creat un proletariat revoluționar.

De aceea, în practica politică, ei participă la toate măsurile violente împotriva clasei muncitoare, iar în viața de toate zilele sunt gata, în ciuda frazeologiei lor umflate, să culeagă merele de aur¹⁶ și să renunțe la credință, iubire și onoare în schimbul negoțului cu lână, sfeclă și rachiu¹⁷.

După cum popa mergea totdeauna mână în mână cu feudalul, tot astfel și socialismul popesc merge alături de socialismul feudal.

Nimic mai ușor decât a da o spoială socialistă ascetismului creștin. Oare creștinismul n-a tunat și fulgerat și el împotriva proprietății private, a căsătoriei și a statului? Oare nu a propovăduit el în locul acestora caritatea și cerșitoria, celibatul și înăbușirea patimilor trupești, viața de chilie și bise-

¹⁶ Nota EP: În ediția engleză din 1888, după cuvintele: „merele de aur” sunt adăugate cuvintele: „care cad din pomul industriei”.

¹⁷ Aceasta se referă mai cu seamă la Germania, unde aristocrația funciară și iunkerii exploatează mare parte din domeniile lor pe cont propriu, prin administratori, fiind, pe lângă aceasta, și mari fabricanți de zahăr și de spirt din cartofi. Aristocrații englezi, mai bogați de altfel, n-au ajuns încă atât de departe; dar și ei știu cum se poate compensa scăderea rentei prin împrumutarea numelui lor unor fondatori de societăți pe acțiuni, mai mult sau mai puțin dubioase. (Nota lui Engels la ediția engleză din 1888.)

rica? Socialismul creștin nu-i decât aghiasma cu care popa sfințește necazul aristocratului.

3.1.2 Socialismul mic-burghez

Aristocrația feudală nu este singura clasă care a fost răsturnată de burghezie și ale cărei condiții de viață s-au înrăutățit și au dispărut cu încetul în societatea burgheză modernă. Târgoveții din evul mediu și mica țărănime au fost precursorii burgheziei moderne. În țările mai puțin dezvoltate din punct de vedere industrial și comercial, această clasă continuă să vegeteze alături de burghezia în ascensiune.

În țările în care s-a dezvoltat civilizația modernă s-a format o nouă mică burghezie, care, fluctuând între proletariat și burghezie ca parte întregitoare a societății burgheze, se formează mereu din nou și ai cărei membri sunt însă mereu azvârliți de concurență în rândurile proletariatului; mai mult, pe măsură ce se dezvoltă marea industrie, ei văd apropiindu-se momentul când vor dispărea cu desăvârșire ca parte independentă a societății moderne și vor fi înlocuiți, în comerț, în industrie și în agricultură, cu supraveghetori și servitori.

În țări ca Franța, în care clasa țărănească alcătuiește mai mult de jumătate din populație, era firesc ca critica pe care o făceau regimului burghez scriitorii care luau atitudine pentru proletariat și împotriva burgheziei să fie pe măsura micului burghez și a micului țăran și să apere cauza muncitorilor din punctul de vedere al micii burghezii. În felul acesta a luat naștere socialismul mic-burghez. Sismondi este șeful acestei literaturi nu numai pentru Franța, dar și pentru Anglia.

Acest socialism analiza cu multă perspicacitate contradicțiile din sânul relațiilor de producție moderne. El demasca apologia fățarnică a economiștilor. El demonstra, fără posibilitate de tăgadă, efectele distrugătoare ale mașinismului și ale diviziunii muncii, concentrarea capitalurilor și a proprietății funciare, supraproducția, crizele, pieirea inevitabilă a micilor burghezi și țărani, mizeria proletariatului, anarhia în producție, strigătoarele disproporții în repartitia avuției, războiul industrial nimicitor dintre națiuni, descompunerea vechilor moravuri, a vechilor relații familiale, a vechilor naționalități.

Potrivit conținutului său pozitiv însă, acest socialism vrea sau să restabilească vechile mijloace de producție și de schimb, și, odată cu ele, vechile relații de proprietate și vechea societate, sau să ferece din nou, cu forța, mijloacele moderne de producție și de schimb în cătușele vechilor relații de proprietate, care au fost sfărâmate și care nu se putea să nu fie sfărâmate de aceste mijloace. În ambele cazuri acest socialism este reacționar și totodată utopic.

Corporațiile în perioada manufacturieră, economia patriarhală la țară — iată ultimul lui cuvânt.

În dezvoltarea sa ulterioară, acest curent s-a împotmolit într-o neputință lașă¹⁸.

3.1.3 Socialismul german, sau „adevăratul” socialism

Literatura socialistă și comunistă din Franța, care a luat naștere sub presiunea unei burghezii dominante și care este expresia literară a luptei împotriva acestei dominații, a fost introdusă în Germania pe vremea când burghezia tocmai începuse lupta împotriva absolutismului feudal.

Filozofii, semifilozofii și toți cei cu pretenții literare din Germania se aruncă cu lăcomie asupra acestei literaturi, uitând însă că o dată cu introducerea acestor scrieri din Franța nu fuseseră introduse în Germania și condițiile de viață de acolo. Dată fiind starea de lucruri din Germania, literatura franceză pierdu orice semnificație practică imediată și capătă un aspect pur literar. Ea trebuia să apară ca o speculație sterilă asupra adevăratei societăți, asupra realizării naturii umane. Astfel, revendicările primei revoluții franceze nu aveau pentru filozofii germani ai secolului al XVIII-lea alt înțeles decât acela de deziderate ale „rațiunii practice” în general, iar manifestările voinței burgheze revoluționare din Franța erau, în ochii lor, niște legi ale voinței pure, ale voinței așa cum ar trebui să fie, ale adevăratei voințe omenеști.

Activitatea literaților germani consta exclusiv în a pune de acord noile idei franceze cu vechea lor conștiință filozofică, sau, mai bine zis, în a-și însuși din punctul lor de vedere filozofic ideile franceze.

Ei își însușiră aceste idei în același fel în care se însușește în general o limbă străină: prin traducere.

Se știe că peste manuscrisele operelor clasice din vremurile antichității păgâne, călugării așterneau povești searbăde despre sfinții catolici. Literații germani procedară invers cu literatura profană franceză. Ei își scriseră absurditățile filozofice pe dosul originalului francez. De pildă, pe dosul criticii franceze a relațiilor bănești ei au scris „înstrăinarea naturii umane”, pe dosul criticii franceze a statului burghez ei au scris „desființarea stăpânirii universalului abstract” etc.

Această frazeologie filozofică, substituită teoriilor franceze, a fost botezată

¹⁸ Nota EP: În ediția engleză din 1888, în loc de: „În dezvoltarea sa ulterioară, acest curent s-a împotmolit într-o neputință lașă” — „Până la urmă, când fapte istorice de netăgăduit au spulberat orice autoiluzionare, această formă a socialismului s-a împotmolit într-o jalnică neputință”.

de ei „filozofia acțiunii”, „adevăratul socialism”, „știința germană a socialismului”, „fundamentarea filozofică a socialismului” etc.

În felul acesta literatura socialist-comunistă franceză a fost de-a dreptul emasculată. Și deoarece în mâna germanului ea înceta să exprime lupta unei clase împotriva alteia, el era convins că biruise „unilateralitatea franceză”, că el apăra, în locul unor nevoi adevărate, nevoia de adevăr, iar în locul intereselor proletariatului, interesele ființei umane, ale omului în general, ale omului care nu aparține niciunei clase, care în genere nu aparține realității, ci negurilor fanteziei filozofice.

Acest socialism german, care lua atât de solemn în serios stângacele sale exerciții școlare și le trâmbița atât de zgomotos, își pierdu însă puțin câte puțin pedanta nevinovăție. Lupta burgheziei germane, mai cu seamă a celei prusace, împotriva feudalilor și a monarhiei absolute, într-un cuvânt mișcarea liberală, deveni mai serioasă.

„Adevăratului” socialism i se ivi, astfel, prilejul dorit de a opune mișcării politice revendicările socialiste, de a profera blestemele tradiționale împotriva liberalismului, împotriva statului reprezentativ, împotriva concurenței burgheze, a libertății burgheze a presei, a dreptului burghez, a libertății și a egalității burgheze și de a propovădui maselor populare că din această mișcare burgheză ele nu aveau nimic de câștigat, ci, dimpotrivă, *totul* de pierdut. Socialismul german uită la timp că critica franceză, al cărei ecou stupid era, presupune societatea modernă burgheză cu condițiile materiale de viață corespunzătoare și cu constituția politică adecvată, adică toate acele premise care în Germania trebuiau abia cucerite prin luptă.

Acest socialism servea guvernelor absolutiste germane cu întregul cortegiu de popi, dascăli, luncheri și burocrati drept sperietoare binevenită împotriva burgheziei ce se ridica amenințătoare.

El alcătuia completarea dulceagă la amarnicele lovituri de bici și la ploaia de gloanțe cu care aceleași guverne tratau insurecțiile muncitorilor germani.

Dacă „adevăratul” socialism devenise astfel o armă în mâinile guvernelor împotriva burgheziei germane, el era, totodată, în mod nemijlocit și expresia intereselor reacționare, a intereselor târgoveților germani. În Germania, mica burghezie, pe care a lăsat-o moștenire secolul al XVI-lea și care de atunci reapare aici într-una sub diferite forme, alcătuiește de fapt temelia socială a stării de lucruri existente.

Mentținerea ei înseamnă mentținerea stării de lucruri existente în Germania. Ea se teme de dominația industrială și politică a burgheziei, care va duce în mod inevitabil la pieirea ei, pe de o parte ca urmare a concentrării capitalului, pe de altă parte ca urmare a dezvoltării proletariatului revoluționar. Mica burghezie își închipuia că „adevăratul” socialism va omori dintr-o lovitură

două muște. El se răspândește ca o epidemie.

Țesut din păienjenis speculativ, brodat cu flori retorice literare și îmbibat cu rouă sentimentală, acest veșmânt pompos în care socialistii germani își învâluiau cele câteva „adevăruri eterne” încremenite a făcut ca marfa lor să se desfacă mai lesne în rândurile acestui public.

La rândul său, socialismul german s-a pătruns din ce în ce mai mult de misiunea sa de a fi reprezentantul grandilocvent al acestei mici burghezii.

El proclamă națiunea germană ca prototip al națiunii, iar pe filistinul german ca prototip al omului. Fiecărei ticăloșii a acestuia el îi atribuia un sens ascuns, un sens superior, socialist, prefăcând-o în contrariul ei. Consecvent până la capăt, el s-a ridicat față în față împotriva orientării „brutal distructive” a comunismului, proclamând imparțialitatea sa măreață mai presus de orice luptă de clasă. Toate pretenziile publicațiilor socialiste și comuniste care circulă în Germania aparțin, cu foarte puține excepții, acestei literaturi murdare și paralizante¹⁹.

3.2 Socialismul conservator sau burghez

O parte din burghezie dorește să tămăduiască relele sociale pentru a asigura existența societății burgheze.

Printre aceștia găsim: economiști, filantropi, umanitariști, oameni care se îndeletnicesc cu îmbunătățirea situației clasei muncitoare, cu organizarea de opere filantropice, membri ai societăților de protecție a animalelor, fondatori de societăți de temperanță, reformatori de cafenea de cele mai diferite nuanțe. Acest socialism burghez a fost elaborat chiar sub formă de sisteme complete.

Ca pildă cităm *Philosophie de la misère* a lui Proudhon.

Burghezii socialiști vor condițiile de viață ale societății moderne dar fără luptele și primejdiile care decurg cu necesitate din ele. Ei vor societatea actuală fără elementele care o revoluționează și o descompun. Ei vor burghezia fără proletariat. Burghezia consideră, firește, lumea în care domnește drept cea mai bună dintre lumi. Socialismul burghez elaborează această concepție consolatoare într-un sistem mai mult sau mai puțin complet. Atunci când el invită proletariatul să înfăptuiască sistemele sale și să pășească în noul Ierusalim, el nu-i cere de fapt decât să rămână în cadrul societății actuale, dar să lepede concepțiile sale dușmănoase despre această societate.

O altă formă, mai puțin sistematică, însă mai practică, a acestui socia-

¹⁹ Furtuna revoluției din 1848 a măturat întreg acest curent lamentabil și le-a tăiat purtătorilor lui pofta de a mai face socialism. Reprezentantul de căpetenie și tipul clasic al acestui curent este d-l Karl Grün. (Nota lui Engels la ediția germană din 1890.)

lism caută să facă nesuferită clasei muncitoare orice mișcare revoluționară, demonstrându-i că ei nu i-ar putea fi de folos cutare sau cutare schimbare politică, ci numai o schimbare a condițiilor materiale de trai, a condițiilor economice. Prin schimbarea condițiilor materiale de trai, acest socialism nu înțelege însă nicidecum desființarea relațiilor de producție burgheze, care nu poate fi înfăptuită decât pe cale revoluționară, ci îmbunătățiri administrative realizate pe baza acestor relații de producție, adică îmbunătățiri care nu schimbă întru nimic raportul dintre capital și munca salariată, ci care, în cazul cel mai bun, micșorează cheltuielile de dominație ale burgheziei și-i simplifică bugetul.

Socialismul burghez își găsește expresia corespunzătoare abia atunci când devine o simplă figură retorică.

Comerț liber! în interesul clasei muncitoare; taxe vamale protecționiste! în interesul clasei muncitoare; închisori cu regim celular! în interesul clasei muncitoare — iată ultimul și singurul cuvânt sincer rostit de socialismul burghez.

Socialismul burgheziei constă tocmai în afirmația că burghezii sunt burghezi — în interesul clasei muncitoare.

3.3 Socialismul și comunismul critico-utopic

Nu vorbim aici de literatura care a exprimat, în toate marile revoluții moderne, revendicările proletariatului (scrierile lui Babeuf etc.).

Primele încercări ale proletariatului de a realiza direct propriul său interes de clasă într-o epocă de fierbere generală, în perioada răsturnării societății feudale, au dat inevitabil greș din cauză că proletariatul era el însuși nedezvoltat și pentru că lipseau condițiile materiale pentru eliberarea sa, căci aceste condiții sunt abia produsul epocii burgheze. Literatura revoluționară care a însoțit aceste prime mișcări ale proletariatului este în mod necesar reacționară prin conținutul ei. Ea propovăduiește un ascetism general și un egalitarism primitiv.

Sistemele socialiste și comuniste propriu-zise, sistemele lui Saint-Simon, Fourier, Owen etc., apar în prima perioadă, încă nedezvoltată, a luptei dintre proletariet și burghezie, pe care am descris-o mai sus (vezi „Burghezie și proletariet”).

Inventatorii acestor sisteme văd, ce-i drept, antagonismul dintre clase, precum și acțiunea elementelor dizolvante din însăși societatea dominantă. Dar de partea proletariatului ei nu zăresc nici o activitate istorică proprie, nici o mișcare politică specifică lui.

Deoarece dezvoltarea antagonismului de clasă merge în pas cu dezvoltarea

industriei, ei nu găsesc în societate nici condițiile materiale pentru eliberarea proletariatului și caută o știință socială, legi sociale, pentru a crea aceste condiții. Locul activității sociale trebuie să-l ia activitatea lor inventivă personală; locul condițiilor istorice ale eliberării — condiții fanteziste; locul organizării treptate a proletariatului ca clasă — o organizare anume născocită a societății. Viitoarea istorie a lumii se reduce pentru ei la propagarea și la realizarea practică a planurilor lor sociale.

Ei își dau seama, ce-i drept, că planurile lor reprezintă, înainte de toate, interesele clasei muncitoare, ale celei mai năpăstuite clase. Proletariatul există pentru dâșii numai sub acest aspect, al clasei celei mai năpăstuite.

Forma nedezvoltată a luptei de clasă, ca și propria lor poziție în viață, îi face însă să se creadă mai presus de acest antagonism de clasă. Ei vor să îmbunătățească situația tuturor membrilor societății, chiar și pe a celor foarte bine situați. De aceea ei apelează neconținut la întreaga societate fără deosebire, ba chiar de preferință la clasa dominantă. După părerea lor ajunge să le înțelegi sistemul pentru a recunoaște că e cel mai bun plan cu putință al celei mai bune societăți cu putință.

Ei resping de aceea orice fel de acțiune politică și mai cu seamă revoluționară; ei vor să-și atingă țelul pe cale pașnică și încearcă prin mici experiențe, sortite, firește, eșecului, prin puterea exemplului să croiască drum noii evanghelii sociale.

Această descriere fantezistă a societății viitoare, dată într-o epocă în care proletariatul este încă foarte puțin dezvoltat, când el însuși concepe încă în chip fantezist propria sa poziție, — este produsul primelor aspirații pline de presimțire ale proletariatului către o prefacere generală a societății.

Scrierile socialiste și comuniste conțin însă și elemente critice. Ele atacă întreaga temelie a societății existente. Ele au oferit deci un material foarte prețios pentru luminarea muncitorilor. Tezele lor pozitive cu privire la societatea viitoare, ca, de pildă, desființarea opoziției dintre oraș și sat²⁰, a familiei, a câștigului privat, a muncii salariate, proclamarea armoniei sociale, transformarea statului într-o simplă administrare a producției, — toate aceste teze ale lor nu exprimă decât necesitatea dispariției antagonismului de clasă, care începe abia să se dezvolte și pe care ei îl cunosc numai sub prima sa formă, vagă și nedefinită. De aceea înseși aceste teze mai au încă un sens pur utopic.

Însemnătatea socialismului și a comunismului critico-utopic se află în raport invers cu dezvoltarea istorică. În măsura în care lupta de clasă se dezvoltă

²⁰ Nota EP: În ediția engleză din 1888 acest pasaj este formulat în felul următor: „Măsurile practice preconizate de ei, ca, de pildă, desființarea deosebirii dintre oraș și sat”.

și capătă forme bine conturate, această tendință fantezistă de a se situa deasupra luptei de clasă, această combatere fantezistă a ei pierde orice valoare practică, orice îndreptățire teoretică. De aceea, dacă în multe privințe fondatorii acestor sisteme au fost revoluționari, apoi discipolii lor alcătuiesc întotdeauna secte reacționare. Ei păstrează neclintite vechile concepții ale dascălilor lor fără a ține seama de dezvoltarea istorică a proletariatului. De aceea ei caută în mod consecvent să slăbească din nou lupta de clasă și să împace antagonismele. Ei tot mai visează realizarea, cu titlu de experiență, a utopiilor lor sociale, întemeierea unor falansterie răzlețe, fondarea de home-colonies, înființarea unei mici Icariei²¹, ediție în format redus a noului Ierusalim; iar pentru construirea tuturor acestor castele în Spania ei sunt nevoiți să facă apel la filantropia inimilor și pungilor burgheze. Treptat, treptat ei cad în categoria socialiștilor reacționari sau conservatori descriși mai sus, deosebindu-se de aceștia numai printr-o pedanterie mai sistematică, printr-o credință superstițioasă și fanatică în efectul miraculos al științei lor sociale.

De aceea ei se opun cu îndârjire oricărei mișcări politice a muncitorilor, care, după părerea lor, nu poate proveni decât dintr-o totală lipsă de credință în evanghelia cea nouă.

Oweniștii în Anglia, fourieriștii în Franța sunt unii împotriva cartiștilor, alții împotriva reformiștilor.

4 Poziția comuniștilor față de diferitele partide opoziționiste

După cele spuse în capitolul 2, poziția comuniștilor față de partidele muncitorești deja constituite, adică poziția față de cartiștii din Anglia și față de adepții reformei agrare din America de Nord, se înțelege de la sine.

Comuniștii luptă pentru înfăptuirea scopurilor și intereselor imediate ale clasei muncitoare, dar ei reprezintă totodată viitorul mișcării în mișcarea prezentă. În Franța comuniștii se alătură partidului socialist-democrat²² împo-

²¹ Falanster era numele coloniilor socialiste imaginate de Charles Fourier; Icaria este numele dat de Cabet țării sale utopice și mai târziu coloniei sale comuniste din America. (Nota lui Engels la ediția engleză din 1888.)

Home-colonies (colonii în interiorul țării) este numele dat de Owen societăților sale comuniste model. Falanster era numele palatelor sociale imaginate de Fourier. Icaria era numele țării fanteziste utopice a cărei organizare comunistă a descris-o Cabet. (Nota lui Engels la ediția germană din 1890.)

²² Acest partid era reprezentat atunci în parlament de Ledru-Rollin, în publicistică de Louis Blanc, iar în presa zilnică de ziarul *La Réforme*. Prin denumirea de social-democrație,

triva burgheziei conservatoare și radicale, fără a renunța însă prin aceasta la dreptul de a avea o atitudine critică față de frazele și iluziile care își au obârșia în tradiția revoluționară.

În Elveția ei sprijină pe radicali, fără a pierde însă din vedere că acest partid se compune din elemente contradictorii, în parte socialiști democrați, în înțelesul francez, în parte burghezi radicali.

Printre polonezi, comuniștii susțin partidul care consideră revoluția agrară ca o condiție a eliberării naționale, același partid care a fost sufletul insurecției din Cracovia în 1846.

În Germania, atunci când burghezia are o atitudine revoluționară, partidul comunist luptă alături de ea, împotriva monarhiei absolute, a proprietății funciare feudale și a spiritului mic-burghez.

Nicio clipă însă partidul nu încetează să dezvolte printre muncitori o conștiință cât mai limpede asupra antagonismului dușmănos dintre burghezie și proletariat, pentru ca muncitorii germani să poată prefăce de îndată condițiile sociale și politice, pe care trebuie să le aducă cu sine dominația burgheziei, în tot atâtea arme împotriva burgheziei, astfel ca după răsturnarea claselor reacționare în Germania să înceapă imediat lupta împotriva burgheziei însăși.

Asupra Germaniei își îndreaptă comuniștii atenția în primul rând, pentru că Germania se află în ajunul unei revoluții burgheze și pentru că ea va săvârși această revoluție în condiții, în genere, mai înaintate ale civilizației europene și cu un proletariat mult mai dezvoltat decât Anglia în secolul al XVII-lea și Franța în secolul al XVIII-lea, și deci revoluția burgheză germană nu poate fi decât prologul direct al unei revoluții proletare.

Într-un cuvânt, comuniștii sprijină pretutindeni orice mișcare revoluționară împotriva orânduirii sociale și politice existente.

În toate aceste mișcări ei pun pe primul plan, ca problemă fundamentală a mișcării, problema proprietății, indiferent de forma mai mult sau mai puțin dezvoltată pe care aceasta ar avea-o.

În sfârșit, comuniștii militează pretutindeni pentru unire și înțelegere între partidele democratice din toate țările.

Comuniștii detestă să-și ascundă vederile și intențiile. Ei declară fățiș că țelurile lor pot fi atinse numai prin doborîrea violentă a întregii orânduirii

inventatorii acestei denumiri desemnau o anumită parte a partidului democratic sau republican, cu o nuanță mai mult sau mai puțin socialistă. (Nota lui Engels la ediția engleză din 1888.)

Partidul care în Franța își zicea pe atunci socialist-democrat era cel reprezentat politic de Ledru-Rollin, iar în publicistică de Louis Blanc; între el și social-democrația germană de azi era deci o deosebire ca de la cer la pământ. (Nota lui Engels la ediția germană din 1890.)

sociale de până acum. Să tremure clasele dominante în fața unei Revoluții Comuniste. Proletarii n-au de pierdut în această revoluție decât lanțurile. Ei au o lume de câștigat.

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

Capitolul 6

Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință

F. Engels, 1880

1

Prin conținutul său, socialismul contemporan este înainte de toate rezultatul sesizării, pe de o parte, a contradicțiilor de clasă care domnesc în societatea modernă între avuți și neavuți, între capitaliști și muncitorii salariați, iar pe de altă parte a anarhiei care domnește în producție. Cât privește însă forma sa teoretică, el apare la început ca o dezvoltare, ca să spunem așa, mai consecventă a principiilor enunțate de marii iluminiști francezi din secolul al XVIII-lea. Ca orice teorie nouă, socialismul a trebuit să valorifice mai întâi materialul ideologic existent, deși el își avea rădăcinile în faptele economice materiale.

Marii bărbați care în Franța au luminat mințile pentru revoluția care se apropia s-au manifestat ei înșiși în modul cel mai revoluționar. Ei nu recunoșteau nicio autoritate exterioară. Religia, concepția despre natură, societate, orânduirea de stat, toate au fost supuse celei mai necruțătoare critici; toate trebuiau să-și justifice existența în fața scaunului de judecată al rațiunii sau să renunțe la existență. Rațiunea devenise unica măsură a tot ce există. Pe

atunci, după expresia lui Hegel, lumea a fost așezată pe cap¹, mai întâi în sensul că creierul omenesc și principiile descoperite cu ajutorul gândirii au pretins să fie recunoscute drept bază a oricărei acțiuni omenești și a oricăror relații sociale, iar apoi și în sensul mai larg că realitatea, care contrazicea aceste principii, a fost de fapt complet răsturnată. Toate formele societății și ale statului de până atunci, toate concepțiile tradiționale au fost aruncate la lada cu vechituri ca iraționale; lumea se lăsase condusă până atunci numai de prejudecăți; tot trecutul nu merita decât compătimire și dispreț. Abia acum se revărsa lumina zilei asupra lumii, începea imperiul rațiunii; de acum înainte superstiția, nedreptatea, privilegiile și asuprirea trebuiau să cedeze locul adevărului etern, dreptății eterne și egalității rezultate din natura însăși, precum și drepturilor inalienabile ale omului.

Știm acum că acest imperiu al rațiunii nu a fost altceva decât imperiul idealizat al burgheziei, că dreptatea eternă și-a găsit întruchiparea în justiția burgheză, că egalitatea s-a redus la egalitatea cetățenilor în fața legii, că proprietatea burgheză a fost proclamată unul din drepturile fundamentale ale omului și că statul rațiunii, contractul social al lui Rousseau³, a fost tradus în viață, și nu putea fi tradus în viață altfel decât ca republică democratică burgheză. Întocmai ca și predecesorii lor, marii cugetători ai secolului al XVIII-lea nu puteau să depășească limitele în care îi îngrădea propria lor epocă.

Dar pe lângă contradicția dintre nobilimea feudală și burghezie, care se erija în reprezentantă a tot restului societății, există și contradicția generală dintre exploatare și exploatați, dintre trântorii bogați și sărăcimea munci-

¹ Iată pasajul despre revoluția franceză: „Idea de drept, noțiunea de drept, s-a impus dintr-odată, și vechiul eșafodaj al nedreptății nu i-a putut opune nicio rezistență. Ideea de drept a fost pusă acum la baza constituției, și de aici înainte toate urmau să fie întemeiate pe această bază. De când soarele strălucește pe cer și planetele se rotesc în jurul lui încă nu s-a pomenit ca omul să stea pe cap, adică să se sprijine pe idee și să construiască realitatea în conformitate cu ideea. Anaxagoras a spus cel dintâi că Nus, adică rațiunea, guvernează lumea; abia acum însă omul a ajuns să recunoască că ideea trebuie să guverneze realitatea spirituală. Aceasta a fost un minunat răsărit de soare. Toate ființele cugetătoare au sărbătorit această epocă. O emoție sublimă a domnit în acel timp, un entuziasm al spiritului a înflorât lumea, ca și când abia acum s-ar fi împlinit împăcarea dintre divinitate și lume”². — N-ar fi oare, în sfârșit, timpul ca împotriva acestor doctrine periculoase ale răposatului profesor Hegel să se recurgă la legea împotriva socialiștilor?

³ Nota EP: Potrivit teoriei lui Rousseau, la început oamenii au trăit într-o stare naturală, în care toți erau egali. Apariția proprietății private și accentuarea inegalității de avere au determinat trecerea oamenilor din starea naturală în aceea a societății civile și au dus la formarea statului și a unui contract social. Dezvoltarea inegalității politice duce însă la subminarea contractului social și la apariția unei noi stări naturale. A o înlătura pe aceasta din urmă este sarcina statului rațional, bazat pe un nou contract social.

toare. Tocmai această împrejurare a dat reprezentanților burgheziei posibilitatea să se erijeze în reprezentanți nu ai unei anumite clase, ci ai întregii omeniri în suferință. Ba mai mult. De la bun început, burghezia purta în sine propriul ei contrariu: capitaliștii nu pot exista fără muncitori salariați, și, pe măsură ce meseriașul breslar din evul mediu se transforma în burghezul din zilele noastre, se transformau și calfa din cadrul breslei și zilierul din afara breslei în proletari. Și deși, în linii generale, burghezia putea să pretindă că *în lupta împotriva nobilimii* reprezintă și interesele diferitelor clase muncitoare din vremea aceea, totuși, cu prilejul fiecărei mari mișcări burgheze izbucneau mișcări de sine stătătoare ale clasei care era precursorul mai mult sau mai puțin dezvoltat al proletariatului modern. Așa au fost în timpul Reformei și al Războiului țărănesc german mișcarea anabaptiștilor și a lui Thomas Münzer, în marea revoluție engleză — levellerii⁴, în marea revoluție franceză — Babeuf. Aceste acțiuni revoluționare ale unei clase care nu se maturizase încă au fost însoțite de manifestări teoretice corespunzătoare: descrieri utopice ale unei orânduiri sociale ideale în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, iar în secolul al XVIII-lea teorii de-a dreptul comuniste (Morelly și Mably). Revendicarea egalității nu se mai limita la drepturile politice, ea a fost extinsă și asupra situației sociale a indivizilor; nu numai privilegiile de clasă trebuiau să fie lichidate, ci înseși deosebirile de clasă. Prima formă în care și-a găsit expresie noua doctrină a fost un comunism ascetic, care respinge toate plăcerile vieții, un comunism de tip spartan. Au urmat apoi cei trei mari utopiști: Saint-Simon, la care orientarea burgheză și-a mai păstrat o oarecare pondere alături de orientarea proletară, Fourier și Owen. Owen, care trăia în țara celei mai dezvoltate producții capitaliste și se afla sub impresia contradicțiilor generate de aceasta, a elaborat, pornind de la materialismul francez, un întreg sistem, cuprinzând propunerile sale pentru desființarea deosebirilor de clasă.

O trăsătură comună a celor trei utopiști este că ei nu se manifestă ca reprezentanți ai intereselor proletariatului, apărut între timp ca rezultat al dezvoltării istorice. Ca și iluminiștii, ei nu vor să elibereze mai întâi o anumită clasă, ci dintr-o dată întreaga omenire. Ca și aceștia, ei vor să instaureze imperiul rațiunii și al dreptății eterne; dar imperiul lor se deosebește de cel al iluminiștilor ca cerul de pământ. Lumea burgheză, orânduită după principiile acestor iluminiști, este și ea irațională și nedreaptă, prin urmare, nu mai

⁴ Nota EP: Engels se referă la „adevărații levelleri” (nivelatori) sau „diggeri” (săpători) — reprezentanți ai aripii de extremă stângă a levellerilor în perioada revoluției burgheze engleze din secolul al XVII-lea. „Diggerii”, care exprimau interesele celor mai sărace pături ale populației de la sate și orașe, cereau lichidarea proprietății private asupra pământului, făceau propagandă în favoarea ideilor comunismului agrar primitiv și încercau să le transpună în practică, arând în comun pământurile obștii.

puțin decât feudalismul și toate rânduilele sociale anterioare merită să fie aruncate la gunoi. Dacă până acum nu au domnit în lume adevărata rațiune și adevărata dreptate, aceasta se datorește numai faptului că ele nu au fost încă cunoscute așa cum se cuvine. Lipsea omul genial, care și-a făcut acum apariția și care a cunoscut adevărul. Faptul că el a apărut acum, că adevărul a fost cunoscut tocmai acum nu este rezultatul necesar, inevitabil al dezvoltării istorice, ci o simplă întâmplare fericită. El s-ar fi putut naște tot atât de bine cu 500 de ani în urmă, și atunci ar fi scutit omenirea de 5 secole de erori, de lupte și de suferințe.

Am văzut cum filozofii francezi din secolul al XVIII-lea, care au pregătit revoluția, făceau apel la rațiune ca la un cuceritor a tot ce există. Ei cereau instaurarea unui stat rațional, a unei societăți raționale; tot ce contrazicea rațiunea eternă trebuia înlăturat fără milă. Am văzut, de asemenea, că această rațiune eternă nu era în realitate nimic altceva decât rațiunea idealizată a bürgerului de mijloc, pe atunci tocmai pe cale de a se transforma în burghez. Or, când revoluția franceză a înfăptuit această societate a rațiunii și acest stat al rațiunii, noile instituții, oricât de raționale erau ele în comparație cu vechile rânduieli, nu se dovediră nicidecum absolut raționale. Statul rațiunii eșuase complet. Contractul social al lui Rousseau își găsisse întruchiparea în Teroare, din care burghezia, pierzând încrederea în propria ei capacitate politică, a căutat o salvare mai întâi în corupția Directoratului⁵ și, în cele din urmă, sub scutul despotismului napoleonian. Pacea veșnică făgăduită se transformase într-un nesfârșit război de cuceriri. Nici societatea rațiunii nu o nimerise mai bine. Opoziția dintre bogați și săraci, în loc să-și găsească rezolvarea într-o prosperitate generală, se accentuase și mai mult prin înlăturarea privilegiilor de breaslă și a altor privilegii, care aruncau o punte peste această opoziție, și prin înlăturarea așezămintelor de binefacere bisericești, care o mai atenuau. „Eliberarea proprietății” de cătușele feudale, devenită acum o realitate, s-a dovedit a fi pentru micul burghez și țăran libertatea de a vinde această mică proprietate, zdrobită de concurența aspră a marelui capital și a marii proprietăți funciare, tocmai acestor magnați; „eliberarea proprietății” s-a transformat astfel pentru micul burghez și țăran în eliberare

⁵ Nota EP: Teroarea — perioada dictaturii revoluționar-democratice a iacobinilor (iunie 1793–iulie 1794), când, ca răspuns la teroarea contrarevoluționară a girondinilor și monarhiștilor, iacobinii au recurs la teroarea revoluționară.

Directoratul (compus din 5 directori, dintre care unul era ales în fiecare an) — organul suprem al puterii executive în Franța, instituit în conformitate cu Constituția din 1795, adoptată după căderea, în 1794, a dictaturii revoluționare a iacobinilor; a existat până la lovitură de stat bonapartistă din 1799; a promovat un regim de teroare împotriva forțelor democratice și a apărut interesele marii burghezii.

de proprietate. Rapida dezvoltare a industriei pe baze capitaliste a făcut din sărăcia și mizeria maselor muncitoare o condiție necesară a existenței societății. Plata în bani peșin a devenit din ce în ce mai mult, după expresia lui Carlyle, singurul element de legătură al acestei societăți. Numărul crimeilor a crescut din an în an. Dacă viciile lumii feudale, afișate altădată fără jenă în văzul tuturor, deși n-au fost suprimate, au fost totuși împinse pentru moment pe planul al doilea, în schimb, viciile lumii burgheze, practicate până atunci numai pe ascuns, au înflorit cu atât mai din plin. Comerțul s-a transformat tot mai mult într-o înșelătorie. „Fraternitatea” proclamată de deviza revoluționară⁶ și-a găsit realizarea în șicanele și în invidia generate de lupta de concurență. Corupția a luat locul asupririi prin violență, iar banii, ca principală pârgie a puterii sociale, au luat locul spadei. Dreptul primei nopți a trecut de la stăpânul feudal la fabricantul burghez. Prostituția a luat proporții nemaipomenite. Căsătoria însăși a continuat să rămână forma legal recunoscută, paravanul oficial al prostituției, completată pe deasupra cu adulterul practicat pe scară largă. Pe scurt, comparate cu emfaticile făgăduieli ale iluminiștilor, instituțiile sociale și politice instaurate în urma „triumfului rațiunii” s-au dovedit a fi niște caricaturi care produceau o decepție amară. Lipseau doar oamenii care să constate această decepție, și aceștia și-au făcut apariția odată cu noul veac. În 1802 au văzut lumina tiparului „Scrisorile din Geneva” ale lui Saint-Simon; în 1808 a apărut prima lucrare a lui Fourier, deși bazele teoriei sale datează încă din 1799; la 1 ianuarie 1800, Robert Owen a preluat conducerea New Lanarkului.

Pe vremea aceea însă, modul de producție capitalist și, împreună cu el, contradicția dintre burghezie și proletariat erau încă foarte puțin dezvoltate. Marea industrie, care tocmai atunci lua naștere în Anglia, era încă necunoscută în Franța. Dar abia marea industrie dezvoltă, pe de o parte, conflictele care fac ca revoluționarea modului de producție, înlăturarea caracterului său capitalist să devină o necesitate stringentă — conflicte nu numai între clasele cărora marea industrie le-a dat naștere, dar și între forțele de producție și formele de schimb create de ea; pe de altă parte, prin dezvoltarea imensă a acestor uriașe forțe de producție, marea industrie creează și mijloacele pentru rezolvarea acestor conflicte. Dacă, prin urmare, pe la 1800 conflictele izvorâte din noua orânduire socială abia luau naștere, acest lucru este cu atât mai valabil în ceea ce privește mijloacele pentru rezolvarea lor. Cu toate că în timpul Terorii masele neavute din Paris au putut să cucerească pentru un moment puterea și să ducă astfel la biruință revoluția burgheză chiar *împotriva* bu-

⁶ Nota EP: Este vorba de deviza revoluționară „Libertate! Egalitate! Fraternitate!” — lozinca revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

rgheziei, ele n-au făcut decât să dovedească că în împrejurările de atunci o dominație a lor de durată era cu neputință. Proletariatul — care abia începea să se desprindă din aceste mase neavute, ca embrion al unei clase noi, încă absolut incapabilă de o acțiune politică independentă — se prezenta ca o stare socială asuprită și obidită, care, dată fiind neputința ei de a se ajuta singură, putea primi un ajutor cel mult din afară, de sus.

Această situație istorică a determinat și concepțiile întemeietorilor socialismului. Stadiului nematur al producției capitaliste, relațiilor de clasă nematurizate le-au corespuns teorii lipsite de maturitate. Soluția problemelor sociale, care era încă ascunsă în relațiile economice nedezvoltate, trebuia inventată de mintea omenească. Ordinea socială nu prezenta decât neajunsuri; înlăturarea ei era sarcina rațiunii. Se puna deci problema de a se născoci un sistem nou, mai desăvârșit, de orânduire socială și de a-l impune din afară societății, prin propagandă și, pe cât posibil, prin exemplul unor experiențe model. Aceste noi sisteme sociale erau din capul locului sortite să rămână simple utopii; și cu cât erau mai minuțios elaborate, cu atât mai mult trebuiau să se reducă la pure fantezii.

Acestea odată stabilite, nu ne vom mai ocupa niciun moment de acest aspect, care aparține acum în întregime trecutului. Lăsăm pe seama tarabagiilor literari plăcerea de a diseca cu solemnitate aceste fantezii, care astăzi nu fac decât să amuze, și de a opune unor asemenea „aiureli” superioritatea propriei lor gândiri lucide. Noi preferăm să ne bucurăm de germenii de idei geniale și de ideile geniale care răzbat pretutindeni de sub învelișul fantastic și pe care acești filistini nu sunt în stare să le vadă.

Saint-Simon a fost un fiu al mării revoluții franceze, la izbucnirea căreia el nu împlinise încă 30 de ani. Revoluția a reprezentat victoria reputată de starea a treia, adică de marea masă a națiunii, *activă* în producție și în comerț, asupra stărilor privilegiate și trândave de până atunci — nobilimea și clerul. Dar victoria stării a treia s-a dovedit curând a nu fi decât victoria exclusivă a unei mici părți a acestei stări, decât cucerirea puterii politice de către pătura privilegiată din punct de vedere social a acestei stări — burghezia avută. Această burghezie se dezvoltase rapid încă în timpul revoluției, pe de o parte, prin specula făcută cu moșiile, confiscate și apoi *vândute* ale nobililor și ale bisericii, și, pe de altă parte, prin escrocarea națiunii de către furnizorii armatei. Tocmai domnia acestor escroci a fost aceea care pe vremea Directoratului a adus Franța și revoluția pe marginea prăpastiei, oferind astfel lui Napoleon pretextul pentru lovitura sa de stat. Astfel, în mintea lui Saint-Simon, contradicția dintre starea a treia și stările privilegiate a luat forma contradicției dintre „muncitori” și „trântori”. Trântorii erau nu numai reprezentanții vechilor stări privilegiate, ci și toți cei care trăiau din rentă, fără a

participa la producție și comerț. Iar „muncitorii” erau nu numai muncitorii salariați, ci și fabricanții, comercianții, bancherii. Că trântorii nu mai erau capabili să dețină conducerea spirituală și dominația politică era un lucru cert și definitiv pe care-l dovedise revoluția. Că cei neavuți nu aveau această capacitate era, după părerea lui Saint-Simon, un lucru dovedit prin experiența din timpul Terorii. Cine urma deci să conducă și să domine? După părerea lui Saint-Simon, știința și industria, unite printr-o nouă legătură religioasă, menită să restabilească unitatea concepțiilor religioase, sfărâmate de la Reformă încoace, adică un „nou creștinism”, în mod necesar mistic și riguros ierarhic. Dar știința o reprezentau învățătorii, iar industria — în primul rând burghezii activi, fabricanții, comercianții, bancherii. Ce-i drept, acești burghezi urmau să se transforme într-un fel de funcționari publici, un fel de oameni de încredere ai societății, dar care trebuiau totuși să păstreze față de muncitori o poziție de comandă, privilegiată din punct de vedere economic. Mai ales bancherii erau chemați să reglementeze întreaga producție socială prin reglementarea creditului. Această concepție corespundea întru totul unor vremuri când, în Franța, marea industrie și, odată cu ea, contradicția dintre burghezie și proletariat erau abia în curs de formare. Dar Saint-Simon subliniază îndeosebi faptul următor: ceea ce îl interesează pretutindeni și în permanență este soarta „clasei celei mai numeroase și mai sărace” (la classe la plus nombreuse et la plus pauvre).

Saint-Simon formulează încă în „Scrisorile din Geneva” teza că

„toți oamenii trebuie să muncească”.

În aceeași lucrare el subliniază că Teroarea fusese dominația maselor neavute.

„Priviți — exclamă el adresându-se acestora — ce s-a petrecut în Franța pe vremea când acolo tovarășii voștri au pus mâna pe putere; ei au adus foametea.”

Dar a concepe revoluția franceză ca o luptă între clase, și anume nu numai între nobilime și burghezie, ci și între nobilime, burghezie și *cei neavuți* era în 1802 o descoperire dintre cele mai geniale. În 1816, Saint-Simon definește politica drept știința despre producție și prezice dizolvarea totală a politicii în economie. Dacă ideea că situația economică este baza instituțiilor politice apare aici numai în germene, ideea transformării guvernării politice asupra oamenilor într-o administrare a lucrurilor și conducere a proceselor de producție, deci ideea „desființării statului”, în jurul căreia s-a făcut în ultima vreme atâta vâlvă, e deja limpede exprimată. Cu aceeași superioritate în raport cu contemporanii săi, Saint-Simon proclamă în 1814, imediat după intrarea aliaților în Paris, și apoi în 1815, în timpul războiului de o sută de zile,

că alianța dintre Franța și Anglia și, în al doilea rând, alianța acestor două țări cu Germania constituie unica garanție a dezvoltării prospere și a păcii în Europa. Pentru a propovădui francezilor în 1815 o alianță cu învingătorii de la Waterloo era într-adevăr nevoie atât de curaj, cât și de clarviziune istorică.

Dacă la Saint-Simon găsim o genială perspicacitate, datorită căreia aproape toate ideile socialiștilor de mai târziu, în afară de cele strict economice, există la el în germene, la Fourier găsim o critică a ordinii sociale existente pe cât de autentic franceză de spirit, pe atât de pătrunzătoare. Burgheziei, profesilor ei entuziaști dinainte de revoluție și apologetilor ei interesați de după revoluție, Fourier le opune propriile lor cuvinte. El dezvăluie fără cruțare mizeria materială și morală a lumii burgheze și o confruntă atât cu fațadele ademenitoare ale iluminiștilor anteriori de instaurare a unei societăți în care va domni numai rațiunea, a unei civilizații care va fericii pe toți, cât și cu declarațiile lor despre capacitatea nelimitată de perfecționare a omului; el demască frazeologia ideologilor burghezi din vremea lui care înfățișau realitatea în culori trandafirii, arătând că frazelor lor grandilocvente le corespunde pretutindeni cea mai jalnică realitate, și ironizează caustic iremediabilul fiasco al acestei frazeologii. Fourier nu este numai un critic; firea lui de o nealterată voioșie face din el un satiric, și anume unul dintre cei mai mari satirici ai tuturor timpurilor. El zugrăvește, pe cât de magistral, pe atât de savuros, speculațiile și escrocheriile care au înflorit odată cu declinul revoluției, ca și spiritul de dugheană al întregului comerț francez de atunci. Și mai magistrală este critica pe care el o face formei burgheze a relațiilor dintre sexe și situației pe care o are femeia în societatea burgheză. El este primul care a arătat că gradul de emancipare a femeii într-o societate dată este măsura firească a emancipării generale. Măreția lui Fourier se manifestă însă cel mai pregnant în concepția sa despre istoria societății. El împarte întreaga desfășurare de până acum a istoriei în patru trepte de dezvoltare: sălbăcia, patriarhatul, barbaria și civilizația, aceasta din urmă coincidând cu ceea ce numim astăzi societatea burgheză, prin urmare cu ordinea socială care se dezvoltă din secolul al XVI-lea, și arată

„că ordinea civilizată dă fiecărui viciu, pe care barbaria îl practica cu simplitate, o formă complexă, ambiguă, echivocă și ipocrită”,

că civilizația se mișcă într-un „cerc vicios”, în contradicții, pe care le reproduce neconținut fără a le putea învinge, astfel încât ajunge întotdeauna la un rezultat opus aceluia pe care vrea sau pretinde că vrea să-l obțină. Astfel, de pildă

„în civilizație sărăcia e generată de însăși abundență”.

După cum se vede, Fourier mănuiește dialectica cu aceeași măiestrie ca și contemporanul său Hegel. În același chip dialectic el scoate în evidență, în opoziție cu vorbăria despre capacitatea nelimitată de perfecționare a omului, că fiecare fază istorică are linia ei ascendentă, dar și linia ei descendentă, și aplică această concepție și la viitorul întregii omeniri. După cum Kant a introdus în științele naturii ideea viitoarei dispariții a Pământului, tot așa Fourier introduce în concepția despre istorie ideea viitoarei dispariții a omenirii.

În timp ce Franța era bântuită de uraganul revoluției, în Anglia avea loc o revoluție mai puțin zgomotoasă, dar nu mai puțin grandioasă. Aburul și noile mașini-unelte au transformat manufactura în marea industrie modernă, revoluționând astfel întreaga bază a societății burgheze. Dezvoltarea lentă din timpul manufacturii s-a transformat într-o adevărată perioadă de Sturm und Drang a producției⁷. Cu o rapiditate mereu crescândă se înfăptuia împărțirea societății în mari capitaliști și în proletari neavuți, iar între aceștia, în locul stării de mijloc stabile de altădată, se afla acum o masă nestabilă de meșteșugari și de mici comercianți, partea cea mai fluctuantă a populației, având o existență nesigură. Noul mod de producție se afla abia la începutul liniei ascendente a evoluției sale: el era încă modul de producție normal, reglementar, singurul cu puțință în împrejurările date. Dar încă de pe atunci el genera anomalii sociale flagrante: îngrămădirea unei populații dezrădăcinată în văgăunile cele mai mizere, bile ale marilor orașe — destrămarea tuturor legăturilor tradiționale, a subordonării patriarhale, a familiei; prelungirea excesivă a zilei de muncă, mai ales pentru femei și copii; degradarea morală în proporție de masă a păturilor muncitoare, aruncate brusc în condiții cu totul noi, de la țară la oraș, din agricultură în industrie, din condiții de viață stabile în altele nesigure, zilnic schimbătoare. Atunci a apărut ca reformator un fabricant de 29 de ani, un om cu un caracter de o simplitate copilărească, dusă până la sublim, dar în același timp un conducător de oameni înnașcut, cum nu se întâlnesc mulți. Robert Owen își însușise doctrina iluminiștilor materialiști, potrivit căreia caracterul omului este produsul, pe de o parte, al structurii sale înnașcute și, pe de altă parte, al condițiilor mediului în care trăiește în tot timpul vieții sale, dar mai ales în timpul perioadei sale de formare. Majoritatea celor de o seamă cu el nu vedeau în revoluția industrială decât confuzie și haos, prielnice pentru pescuitul în apă tulbure și pentru îmbogățire rapidă. Owen vedea în revoluția industrială prilejul de a aplica în practică teza sa favorită și de a face astfel ordine în haos. Încercase și mai înainte — și încă cu succes — să aplice această teză la Manchester, ca director

⁷ Nota CS: Sturm und Drang — avânt tumultuos (din germană).

al unei fabrici cu 500 de muncitori. Din 1800 până în 1829 a condus în același spirit, ca director și asociat, marea filatură de bumbac din New Lanark în Scoția, dar cu o mai mare libertate de acțiune și cu un succes care i-a adus un renume european. El a transformat populația New Lanarkului, care s-a ridicat treptat la 2500 de suflete și era compusă la început din elementele cele mai eterogene, în majoritatea lor decăzute moralmente, într-o desăvârșită colonie model, în care beția, poliția, justiția penală, procesele, caritatea publică erau lucruri necunoscute, iar filantropia inutilă. Și toate acestea le-a realizat prin simplul fapt că i-a pus pe oameni în condiții mai potrivite cu demnitatea omenească și mai ales educând cu grijă tânăra generație. El este creatorul grădinițelor de copii, pe care le-a introdus pentru prima oară la New Lanark. De la vârsta de doi ani copiii mergeau la grădiniță, unde își petreceau timpul atât de plăcut, încât abia mai puteau fi aduși înapoi acasă. În timp ce concurenții lui Owen cereau muncitorilor lor să lucreze 13-14 ore pe zi, la New Lanark se lucra numai 10 ore și jumătate. Când o criză în industria bumbacului a impus încetarea producției timp de 4 luni, muncitorilor li s-a plătit în continuare integral salariul, deși nu lucraseră în cursul acestor luni. Totuși valoarea întreprinderii a crescut de mai bine de două ori, aducând până la urmă proprietarilor beneficii mari.

Toate acestea nu-l satisfăceau însă pe Owen. El considera că condițiile de existență create muncitorilor săi nu erau încă nici pe departe condiții pe măsura demnității omenești.

„Oamenii erau sclavii mei” — spunea el;

condițiile relativ prielnice pe care le crease muncitorilor din New Lanark erau încă departe de a permite o dezvoltare rațională și multilaterală a caracterului și a inteligenței, fără a mai vorbi de o activitate vitală liberă.

„Și totuși partea laborioasă a acestor 2500 de oameni producea pentru societate tot atâta avere reală cât putea produce, cu abia o jumătate de secol înainte, o populație de 600 000 de oameni. Mă întrebam: ce se întâmplă cu diferența dintre averea consumată de 2500 de persoane și aceea pe care ar fi trebuit s-o consume cele 600 000 de persoane?”

Răspunsul era limpede. Această diferență a fost folosită pentru a se asigura proprietarilor întreprinderii 5% dobândă la capitalul investit și în plus un profit de peste 300 000 l.st. (6 000 000 de mărci). Și ceea ce era valabil pentru New Lanark era valabil în și mai mare măsură pentru toate fabricile din Anglia.

„Fără această avere nouă, creată cu ajutorul mașinilor, nu s-ar fi putut duce războaiele pentru răsturnarea lui Napoleon și pentru menținerea principiilor aristocratice ale societății. Și totuși această forță nouă era creată de clasa muncitoare.”⁸

Ei trebuia să-i revină și roadele. Noile și colosalele forțe de producție, care până atunci nu serviseră decât la îmbogățirea câtorva și la înrobirea maseilor, constituiau pentru Owen baza unei transformări sociale, ele fiind menite să funcționeze numai pentru bunăstarea tuturor, ca proprietate comună a tuturor.

Pe baza unor asemenea considerente pur practice, ca rod, ca să zicem așa, al unui calcul comercial, s-a născut comunismul lui Owen. El a păstrat mereu acest caracter practic. Astfel, în 1823, pentru înlăturarea mizeriei din Irlanda, Owen a propus înființarea de colonii comuniste, alăturând proiectului său un calcul complet al investițiilor de capital necesare, al cheltuielilor anuale și al veniturilor previzibile. În planul definitiv al ordinii sociale viitoare alcătuit de el, elaborarea tehnică a amănuntelor, inclusiv schița, elevația și perspectiva din înălțime, este executată cu atâta competență, încât, odată admisă metoda reformei sale sociale, ar rămâne puține obiecții de făcut cu privire la organizarea în amănunt, chiar din punctul de vedere al specialistului în materie.

Trecerea la comunism a fost punctul de cotitură în viața lui Owen. Atâta timp cât se manifestase doar ca filantrop, el recoltase bogății, elogii, onoruri și glorie. Era omul cel mai popular din Europa. Nu numai cei de o seamă cu el, dar chiar și oameni de stat și capete încoronate îi aplaudau. Dar de îndată ce a venit cu teoriile sale comuniste, lucrurile s-au schimbat. Trei mari piedici stăteau, după părerea sa, înainte de toate în calea reformei sociale: proprietatea privată, religia și forma existentă a căsătoriei. El știa ce-l așteaptă dacă le atacă: ostracizare din partea societății oficiale, pierderea întregii sale situații sociale. Dar el n-a ezitat să le atace fără cruțare, și ceea ce a prevăzut s-a întâmplat. Ostracizat de societatea oficială, trecut sub tăcere de presă, sărăcit de pe urma experiențelor comuniste din America, pentru care își sacrificase întreaga avere, dar care eșuaseră, el s-a adresat direct clasei muncitoare, în mijlocul căreia a activat încă 30 de ani. Toate mișcările sociale, toate progresele efective care s-au realizat în Anglia în interesul muncitorilor sunt legate de numele lui Owen. Astfel, în 1819, datorită eforturilor depuse de el timp

⁸ Citat din „The Revolution in Mind and Practice” — memoriu adresat tuturor „republicanilor roșii, comuniștilor și socialiștilor din Europa” și înaintat guvernului provizoriu francez din 1848, dar și „reginei Victoria și consilierilor ei responsabili”.

de 5 ani, a fost adoptată cea dintâi lege cu privire la limitarea muncii femeilor și copiilor în fabrici⁹. El a prezidat primul congres în cadrul căruia trade-unionurile din întreaga Anglie s-au unit într-o singură mare uniune sindicală¹⁰. Tot el a introdus ca măsuri de trecere la ordinea socială pe deplin comunistă, pe de o parte, asociațiile cooperatiste (cooperative de consum și de producție), care cel puțin ulterior au făcut dovada practică că atât comerciantul cât și fabricantul sunt persoane de care societatea se poate foarte bine lipsi; pe de altă parte, bazarurile de muncă, instituții pentru schimbul produselor muncii prin mijlocirea unor bani-muncă de hârtie, a căror unitate o constituia ora de muncă¹¹. Aceste instituții, care trebuiau în mod inevitabil să dea greș, dar care anticipau pe de-a-ntregul banca de schimb (creată de Proudhon¹² cu mult mai târziu), se deosebeau însă de aceasta tocmai prin faptul că ele nu reprezentau panaceul universal împotriva tuturor relelor sociale, ci numai un prim pas spre o transformare mult mai radicală a societății.

Felul de a gândi al utopiștilor a dominat mult timp concepțiile socialiste ale secolului al XIX-lea și le mai domină în parte și acum. Acest fel de a gândi a fost îmbrățișat până nu de mult de toți socialiștii francezi și englezi, precum și de comunismul german din trecut, inclusiv Weitling. Pentru ei toți, socialismul este expresia adevărului absolut, a rațiunii și dreptății și, deîndată ce este descoperit, cucerește lumea prin propria sa forță; adevărul absolut fiind independent de timp, de spațiu și de dezvoltarea istorică a omenirii,

⁹ Nota EP: În ianuarie 1815, în cadrul unei mari întruniri publice ținute la Glasgow, Owen a propus o serie de măsuri în vederea îmbunătățirii situației copiilor și a muncitorilor adulți din fabrici. Bill-ul prezentat din inițiativa lui Owen în iunie 1815, a fost adoptat de parlament abia în iulie 1819, și atunci într-o formă ciuntită. Bill-ul cerea reglementarea muncii în manufacturile de bumbac, interzicerea muncii copiilor sub 9 ani, limita la 12 ore ziua de muncă pentru persoanele sub 18 ani și stabilirea pentru toți muncitorii două pauze pentru micul dejun și pentru prânz, în total o oră și jumătate.

¹⁰ Nota EP: În octombrie 1833 la Londra a avut loc Congresul asociațiilor cooperatiste și al sindicatelor, prezidat de Owen, la care a fost mai întâi înființată uniunea „Grand National Consolidated Trades Union”; statutul uniunii a fost adoptat în februarie 1834. După părerea lui Owen, această uniune trebuia să ia în mâinile ei conducerea producției și să înfăptuiască pe cale pașnică transformarea totală a societății. Dar acest plan utopic a eșuat, întâmpinând împotrivirea puternică a societății burghize și a statului, uniunea s-a destrămat în august 1834.

¹¹ Nota EP: Este vorba de bazele pentru schimbul echitabil al produselor muncii (*Equitable Labour Exchange Bazaars*), înființate de asociațiile cooperatiste ale muncitorilor în diferite orașe din Anglia; primul bazar de acest fel a fost înființat de Robert Owen la Londra în septembrie 1832 și a durat până la jumătatea anului 1834.

¹² Nota EP: Proudhon a încercat să înființeze o bancă de schimb în timpul revoluției din 1848–1849. „Banque du peuple” a sa a fost înființată la Paris la 31 ianuarie 1849. Banca a funcționat circa două luni, numai pe hârtie: ea a dat faliment înainte de a începe să funcționeze normal, iar la începutul lunii aprilie a fost închisă.

simpla întâmplare decide când și unde va fi descoperit. Totodată, la fiecare întemeietor de școală adevărul absolut, rațiunea și dreptatea diferă; și cum la fiecare dintre ei forma specifică pe care o îmbracă adevărul absolut, rațiunea și dreptatea este determinată la rândul ei de judecata lui subiectivă, de condițiile lui de viață, de erudiția și formația lui spirituală, în acest conflict dintre adevărurile absolute nu este posibilă o altă soluție decât tocirea contradicțiilor lor. De aici nu putea să rezulte decât un socialism eclectic, intermediar, ca cel care domină de fapt până astăzi mințile celor mai mulți muncitori socialiști din Franța și din Anglia, un amestec de considerații critice moderate, de teze economice și de reprezentări șablonarde de toate nuanțele ale diferiților întemeietori de secte privind viitorul societății, un amestec la care se ajunge cu atât mai ușor cu cât în vâltoarea discuțiilor diferitelor lui elemente componente li se tocesc mai repede colțurile ascuțite ale precizunii, așa cum se întâmplă cu prundișul dintr-un pârau. Pentru a face din socialism o știință, el trebuia mai întâi situat pe un teren real.

2

Între timp, alături de filozofia franceză a secolului al XVIII-lea și în urma ei, se nascuse filozofia germană modernă, care și-a găsit desăvârșirea la Hegel. Cel mai mare merit al ei a fost că s-a reîntors la dialectică ca la cea mai înaltă formă de gândire. Filozofii greci din antichitate erau toți dialecticieni înnașcuți, spontani, iar Aristotel, mintea cea mai universală dintre ei, a și cercetat formele esențiale ale gândirii dialectice. Filozofia modernă însă, cu toate că și aici dialectica a avut reprezentanți străluciți (de pildă Descartes și Spinoza), s-a împotmolit din ce în ce mai mult, mai ales sub influența engleză, în așa-numitul mod de gândire metafizic, care predomina aproape exclusiv și printre francezii secolului al XVIII-lea, cel puțin în lucrările lor pur filozofice. În afara filozofiei propriu-zise însă, ei au fost în stare să creeze capodopere ale dialecticii; ajunge să menționăm „Nepotul lui Rameau” de Diderot și „Disertație despre originea inegalității dintre oameni” de Rousseau. — Redăm aici pe scurt esența celor două metode de gândire.

Dacă supunem examenului gândirii natura sau istoria omenirii, sau propria noastră activitate intelectuală, la prima vedere ni se înfățișează imaginea unei împletiri infinite de conexiuni și interacțiuni, în care nimic nu rămâne ceea ce a fost, unde și cum a fost, ci în care totul se mișcă, se schimbă, se naște și piere. Vedem, așadar, mai întâi imaginea de ansamblu, în care amănunțele trec încă, mai mult sau mai puțin, pe al doilea plan: ne îndreptăm mai mult atenția asupra mișcării, asupra trecerilor și legăturii lor, decât asupra

a ceea ce se mișcă, se transformă și se înlănțuie. Acest mod primitiv, naiv, dar corect în fond de a vedea lumea este propriu filozofiei antice grecești și a fost pentru prima oară exprimat limpede de Heraclit: totul este și în același timp nu este, căci totul *curge*, totul se află în permanentă schimbare, în permanent proces de naștere și de pieire. Dar acest mod de a vedea, oricât de bine ar sesiza el caracterul general al imaginii de ansamblu a fenomenelor, nu este totuși suficient pentru a explica amănuntele din care se compune această imagine de ansamblu; și atâta timp cât nu cunoaștem aceste amănunte, nu ne putem face o idee clară nici asupra imaginii de ansamblu. Pentru a cunoaște aceste amănunte, trebuie să le desprindem din conexiunea lor naturală sau istorică și să le cercetăm pe fiecare în parte, potrivit naturii lor, cauzelor și efectelor lor particulare etc. Aceasta este în primul rând sarcina științelor naturii și a istoriografiei, discipline care, din motive foarte întemeiate, nu au ocupat la grecii din epoca clasică decât un loc subordonat, pentru că grecii trebuiau să strângă mai întâi materialul necesar pentru aceasta. Abia după ce acest material este într-o oarecare măsură adunat, se poate păși la trierea lui critică, la compararea lui, respectiv la împărțirea în clase, ordine și specii. Începuturile cercetării exacte a naturii au fost dezvoltate de aceea abia de către grecii perioadei alexandrine¹³ și mai târziu, în evul mediu, de către arabi; o adevărată știință a naturii datează însă abia din a doua jumătate a secolului al XV-lea, și de atunci încolo ea a progresat cu o rapiditate tot mai mare. Descompunerea naturii în părțile ei componente, separarea diferitelor procese și obiecte din natură în clase determinate, cercetarea structurii interne a corpurilor organice potrivit multiplelor lor forme anatomice, toate acestea au constituit condiția fundamentală a uriașelor progrese care au fost înregistrate în domeniul cunoașterii naturii în ultimii 400 de ani. Dar acest mod de cercetare ne-a lăsat și obiceiul de a concepe lucrurile și procesele din natură izolate unele de altele, în afara mării conexiuni generale, deci nu în mișcarea, ci în nemișcarea lor, nu ca realități schimbătoare prin însăși esența lor, ci ca lucruri fixe, imuabile, nu ca ceva viu, ci ca ceva mort. Transpus de Bacon și Locke din științele naturii în filozofie, acest fel de a vedea a dat naștere mărginirii specifice a ultimelor secole, modului de gândire metafizic.

Pentru metafizician, lucrurile și imaginile lor mintale, adică noțiunile, sunt obiecte izolate, imuabile, rigide, date odată pentru totdeauna, care trebuie

¹³ Nota EP: Perioada alexandrină în dezvoltarea științei ține din secolul al III-lea î.e.n. până în secolul al VII-lea e.n.; denumirea vine de la orașul egiptean Alexandria (situat pe țărmul Mării Mediterane), care era unul dintre cele mai mari centre ale legăturilor economice internaționale din acea epocă. În perioada alexandrină au cunoscut o mare dezvoltare o serie de științe aplicate, mai ales: matematica și mecanica (Euclid și Arhimede), geografia, astronomia, anatomia, fiziologia ș.a.

cercetate unul după altul și independent unul de altul. El gândește numai în antiteze directe, fără niciun termen intermediar; felul lui de a vorbi este dada, nu-nu; tot ce e în plus vine de la necuratul. Pentru el un lucru ori există, ori nu există; și tot atâta de puțin un lucru poate să fie el însuși și totodată un altul. Pozitivul și negativul se exclud în mod absolut; între cauză și efect există de asemenea o opoziție rigidă. La prima vedere, acest mod de gândire ni se pare foarte evident, pentru că este modul de gândire al așa-numitului bun-simț. Numai că bunul-simț, oricât de respectabil ar fi în cadrul vieții de toate zilele, trece prin cele mai ciudate aventuri deîndată ce cutezăm să pășim în lumea vastă a cercetării, iar modul de gândire metafizic, oricât de justificat și chiar necesar ar fi în anumite domenii, mai mult sau mai puțin vaste, după natura obiectului, se lovește totuși de fiecare dată, mai curând sau mai târziu, de o limită dincolo de care devine unilateral, mărginit, abstract și se încurcă în contradicții de nerezolvat, pentru că în fața lucrurilor izolate uită de legătura dintre ele, în fața existenței lor uită de devenirea lor, de nașterea și pieirea lor, din cauza mișcării lor uită de mișcarea lor, pentru că din cauza copacilor nu vede pădurea. În viața de toate zilele știm, de pildă, și putem spune cu certitudine dacă un animal există sau nu; la o cercetare mai exactă vedem însă că aceasta este câteodată o problemă foarte complicată, lucru pe care-l știu foarte bine juriștii, care s-au străduit în zadar să găsească limita rațională dincolo de care suprimarea copilului în pânțele mamei devine omor; tot atât de imposibil este să stabilești momentul morții, întrucât fiziologia dovedește că moartea nu este un act survenit deodată, instantaneu, ci un proces foarte îndelungat. Tot așa orice ființă organică este în fiecare clipă aceeași și nu este aceeași; în fiecare clipă ea asimilează materii aduse din afară și elimină altele, în fiecare clipă mor celule ale corpului său și se formează altele noi; după un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, substanța acestui corp s-a reînnoit complet, a fost înlocuită prin alți atomi, astfel că orice ființă organică este mereu aceeași și totuși alta. La o examinare mai atentă vedem de asemenea că cei doi poli ai unei opoziții, cel pozitiv și cel negativ, sunt tot atât de inseparabili pe cât sunt de opuși și că, în pofida opoziției lor *totale*, ei se întrepătrund; vedem de asemenea că reprezentările de cauză și efect sunt valabile ca atare numai când sunt aplicate la un caz particular, dar că, deîndată ce privim cazul particular în conexiunea sa generală cu lumea în întregul ei, ele se contopesc, se dizolvă în reprezentarea interacțiunii universale, în care cauzele și efectele își schimbă mereu locul; ceea ce este acum sau aici efect devine dincolo sau apoi cauză, și invers.

Toate aceste procese și metode de gândire nu încap în limitele gândirii metafizice. Pentru dialectică însă, care prin însăși esența sa concepe lucrurile și imaginile lor mintale în conexiunea lor, în înlănțuirea lor, în mișcarea lor,

în nașterea și pieirea lor, procese ca acestea nu mai sunt tot atâtea confirmări ale propriului său mod de a proceda. Natura constituie piatra de încercare a dialecticii, și trebuie să recunoaștem științei moderne a naturii meritul de a ne fi furnizat pentru aceasta un material extrem de bogat, care sporește zi ce trece, dovedind astfel că în natură toate se petrec, în ultima instanță, dialectic, și nu metafizic; și anume metafizic, că ea nu se mișcă cu uniformitatea eternă a unui cerc ce se repetă continuu, ci parcurge o adevărată istorie. Aici trebuie să-l menționăm, în primul rând, pe Darwin, care a dat cea mai puternică lovitură concepției metafizice despre natură, dovedind că întreaga natură organică de astăzi, plantele și animalele, prin urmare și omul, este produsul unui proces de dezvoltare care a durat milioane de ani. Întrucât însă până acum cercetătorii naturii care au învățat să gândească dialectic pot fi numărați pe degete, acest conflict dintre rezultatele obținute și modul de gândire tradițional explică nemărginita confuzie care domnește în prezent în științele teoretice ale naturii și care duce la disperare pe dascăli ca și pe discipoli, pe autori ca și pe cititori.

Prin urmare, o prezentare exactă a universului, a dezvoltării sale și a dezvoltării omenirii, precum și a reflecției acestei dezvoltări în creierile oamenilor nu poate fi înfăptuită decât pe cale dialectică, ținând mereu seama de interacțiunea universală dintre naștere și pieire, dintre schimbările progresive și cele regresive. Și tocmai în acest sens s-a afirmat de la început filozofia germană modernă. Kant și-a început cariera științifică reducând sistemul solar imuabil al lui Newton și durată sa eternă — odată ce i-a fost dat faimosul prim impuls — la un proces istoric: procesul nașterii Soarelui și a tuturor planetelor dintr-o masă nebuloasă în rotație. Și în același timp el a tras concluzia că odată cu apariția sistemului solar este dată în mod necesar și viitoarea lui dispariție. O jumătate de secol mai târziu, Laplace a fundamentat din punct de vedere matematic punctul de vedere al lui Kant, iar după altă jumătate de secol, spectroscopul a dovedit existența în spațiul cosmic a unor asemenea mase gazoase incandescente în diferite stadii de condensare.

Această filozofie germană modernă și-a găsit desăvârșirea în sistemul lui Hegel, care are marele merit de a fi prezentat pentru prima oară întreaga lume, naturală, istorică și spirituală, ca un proces, adică în continuă mișcare, schimbare, transformare și dezvoltare, și de a fi încercat să dezvăluie legătura internă a acestei mișcări și dezvoltări. Privită din acest punct de vedere, istoria omenirii nu mai apăsă ca o încălcire haotică de acte de violență lipsite de sens, care, în fața scaunului de judecată al rațiunii filozofice, ajunse acum la maturitate, sunt toate la fel de condamnabile și pe care e bine să le uităm cât mai repede posibil, ci ca însuși procesul de dezvoltare a omenirii, gândirea având acum sarcina de a urmări mersul progresiv, ascendent al acestui proces de-alungul tuturor căilor sale întortocheate și de a dezvălui legitatea sa

internă, care guvernează tot ceea ce aparent este întâmplător.

Sesizarea caracterului complet fals al idealismului german de până acum a dus în mod inevitabil la materialism, dar, să reținem, nu la materialismul metafizic, exclusiv mecanicist al secolului al XVIII-lea. În opoziție cu simpla condamnare naiv revoluționară a întregii istorii anterioare, materialismul modern vede în istorie procesul de dezvoltare a omenirii, proces ale cărui legi de mișcare își propune să le descopere. În opoziție cu concepția despre natură care domină nu numai la francezii din secolul al XVIII-lea, dar încă și la Hegel, potrivit căreia natura este un tot care se mișcă în cicluri restrânse, rămânând mereu identic cu sine însuși, cu corpuri cerești eterne — cum le-a conceput Newton — și cu specii imuabile de ființe organice — cum le-a conceput Linné —, materialismul modern sintetizează progresele cele mai noi ale științelor naturii, potrivit cărora natura are și ea istoria ei în timp, corpurile cerești ca și speciile de organisme care le populează, atunci când găsesc condiții favorabile, se nasc și pier, iar ciclurile, în măsura în care în genere rămân admisibile, capătă dimensiuni infinite mai grandioase. În ambele cazuri materialismul modern este prin excelență dialectic și nu mai are nevoie de o filozofie care să stea deasupra celorlalte științe. Din moment ce fiecare știință în parte este pusă în fața cerinței de a se edifica asupra locului pe care îl ocupă în conexiunea de ansamblu a lucrurilor și a cunoștințelor despre lucruri, orice știință specială despre această conexiune de ansamblu devine de prisos. Ceea ce rămâne ca element de sine stătător din toată filozofia de până acum este știința despre gândire și despre legile ei — logica formală și dialectica. Tot restul se dizolvă în știința pozitivă despre natură și istorie.

Dar pe când această revoluționare în concepția despre natură s-a putut înfăptui numai în măsura în care cercetările puneau la dispoziție materialul pozitiv necesar cunoașterii, își făcuseră simțită influența o serie de evenimente istorice care au provocat o cotitură hotărâtoare în concepția despre istorie. În 1831 avusese loc la Lyon prima răscoală a muncitorilor; între 1838 și 1842 a ajuns la apogeu prima mișcare muncitorească pe scară națională, mișcarea cartiștilor englezi. Lupta de clasă dintre proletariat și burghezie trecea pe primul plan al istoriei celor mai avansate țări din Europa, pe măsură ce în aceste țări se dezvoltă, pe de o parte, marea industrie și, pe de altă parte, dominația politică de curând cucerită a burgheziei. Teoriile economiei politice burgheze despre identitatea de interese dintre capital și muncă, despre armonia generală și bunăstarea generală ca urmare a liberei concurențe erau tot mai categoric dezmințite de fapte. Toate acestea nu mai puteau fi ignorate, tot așa cum nu puteau fi ignorat nici socialismul francez și englez, care era expresia lor teoretică, deși foarte imperfectă. Dar vechea concepție idealistă despre istorie, care nu fusese încă înlăturată, nu cunoștea luptele de

clasă bazate pe interese materiale și, în general, niciun fel de interese materiale; producția și toate relațiile economice erau pomenite numai în treacăt, ca elemente de importanță secundară ale „istoriei culturii”.

Faptele noi au impus o nouă cercetare a întregii istorii anterioare, și atunci s-a văzut că întreaga istorie anterioară, cu excepția stărilor primitive, a fost istoria unor lupte de clasă, că aceste clase sociale în luptă unele cu altele sunt de fiecare dată produsul relațiilor de producție și de schimb, într-un cuvânt al relațiilor economice din epoca respectivă; că, prin urmare, structura economică a societății din fiecare perioadă istorică dată constituie baza reală care explică, în ultimă instanță, întreaga suprastructură — instituțiile juridice și politice, precum și concepțiile religioase, filozofice și de altă natură din perioada istorică respectivă. Hegel eliberase de metafizică concepția despre istorie, făcând-o dialectică, dar concepția sa despre istorie era în esență idealistă. Acum idealismul fusese izgonit din ultimul său refugiu, din concepția despre istorie, se crease o concepție materialistă despre istorie și se găsisese calea pentru a explica conștiința oamenilor prin existența lor, în loc să se explice, ca până acum, existența lor prin conștiința lor.

În consecință, socialismul nu mai apărea acum ca o descoperire întâmplătoare a cutărei sau cutărei minți geniale, ci ca un produs necesar al luptei dintre două clase apărute ca urmare a dezvoltării istorice, proletariatul și burghezia. Sarcina lui nu mai consta în a elabora un sistem cât mai perfect al societății, ci în a cerceta procesul istoric-economic din care au rezultat în mod necesar aceste clase și antagonismul dintre ele și în a descoperi, în situația economică creată de acest proces, mijloacele pentru rezolvarea conflictului. Dar socialismul de până acum era tot atât de incompatibil cu această concepție materialistă pe cât era de incompatibilă concepția despre natură a materialismului francez cu dialectica și cu științele moderne ale naturii. Socialismul de până acum, deși a criticat modul de producție capitalist existent și consecințele lui, n-a putut să-l explice și deci nici să-i vină de hac; el n-a putut decât să-l respingă pur și simplu ca pe ceva rău. Cu cât se indigna mai mult împotriva exploatării clasei muncitoare, inseparabilă de acest mod de producție, cu atât mai puțin era în stare să arate limpede în ce constă această exploatare și modul în care ia naștere. Se puneă însă problema, pe de o parte, de a prezenta modul de producție capitalist în conexiunea lui istorică și de a arăta necesitatea lui într-o perioadă istorică determinată, deci și necesitatea pieirii lui, iar pe de altă parte de a dezvălui și caracterul lui intern, încă neexplorat. Aceasta s-a realizat datorită descoperirii plusvalorii. S-a demonstrat că însușirea muncii neplătite este forma fundamentală a modului de producție capitalist și a exploatării muncitorului care rezultă din acest mod de producție; că chiar dacă capitalistul cumpără forța de muncă a muncitorului său

la valoarea integrală pe care aceasta o are ca marfă pe piața de mărfuri, el scoate totuși din ea o valoare mai mare decât aceea cu care a plătit-o; și că această plusvaloare formează, în ultimă instanță, suma de valoare din care se acumulează în mâinile claselor avute masa de capital în continuă creștere. Astfel a fost explicat felul în care decurge producția capitalistă și în care se produce capitalul.

Aceste două mari descoperiri — concepția materialistă despre istorie și dezvăluirea secretului producției capitaliste cu ajutorul plusvalorii — le datorăm lui Marx. Prin aceste descoperiri socialismul a devenit o știință, care urmează acum să fie elaborată în continuare în toate amănunțele și conexiunile ei.

3

Concepția materialistă despre istorie pornește de la teza că producția, și alături de producție schimbul produselor ei, constituie baza oricărei orânduiri sociale; că, în fiecare societate care apare în istorie, repartitia produselor, și odată cu ea împărțirea socială în clase sau stări sociale, este determinată de ce anume se produce, cum se produce și de felul în care se face schimbul acestor produse. Prin urmare, cauzele ultime ale oricăror prefaceri sociale și revoluții politice nu trebuie căutate în mintea oamenilor, în înțelegerea tot mai mare a adevărului etern și a dreptății, ci în schimbările care au loc în modul de producție și de schimb; ele nu trebuie căutate în *filozofia*, ci în *economia* epocii respective. Dacă oamenii ajung să-și dea seama că instituțiile sociale existente sunt iraționale și nedrepte, că „nonsens devine rațiunea și binefacerea o plagă”¹⁴, aceasta nu este decât un indiciu că în metodele de producție și în formele de schimb s-au produs pe nesimțite transformări cu care orânduirea socială, croită pe măsura condițiilor economice anterioare, nu se mai potrivește. De aici rezultă de asemenea că și mijloacele pentru înlăturarea racilelor descoperite trebuie să existe — mai mult sau mai puțin dezvoltate — tot în relațiile de producție schimbate. Aceste mijloace nu trebuie *inventate*, născocite din minte, ci trebuie *descoperite*, cu ajutorul minții, în faptele materiale existente ale producției.

Cum stau din acest punct de vedere lucrurile cu socialismul contemporan?

Este un lucru acum aproape îndeobște recunoscut că orânduirea socială existentă a fost creată de către actuala clasa dominantă, de către burghezie. Modul de producție propriu burgheziei, care de la Marx încoace este numit

¹⁴ Nota EP: Cuvintele lui Mefistofel din opera lui Goethe „Faust”.

modul de producție capitalist, era incompatibil cu privilegiile locale, feudale și cu legăturile personale reciproce ale orânduirii feudale; burghezia a sfărâmat orânduirea feudală, și pe ruinele ei a ridicat orânduirea socială burgheză, imperiul liberei concurențe, al libertății de deplasare și de domiciliere, al egalității în drepturi a posesorilor de mărfuri, într-un cuvânt toate splendorile burgheze. Modul de producție capitalist se putea dezvolta acum nestânjenit. De când aburul și noile mașini-unelte au transformat vechea manufactură în marea industrie, forțele de producție create sub conducerea burgheziei s-au dezvoltat cu o repeziciune și în proporții nemaipomenite până atunci. Dar după cum la timpul lor manufactura și meșteșugurile, perfecționate sub influența acesteia, intraseră în conflict cu cătușele feudale ale breslelor, tot așa marea industrie, ajunsă la o treaptă mai înaltă a dezvoltării ei, intră în conflict cu barierele în care o ține îngrădit modul de producție capitalist. Forma burgheză în care sunt folosite noile forțe de producție a devenit neîncăpătoare pentru ele, iar acest conflict dintre forțele de producție și modul de producție nu este un conflict născut în mintea oamenilor; ca, de pildă, conflictul dintre păcatul originar al omului și justiția divină, ci sălășluiește în faptele reale, există în mod obiectiv, în afara noastră, independent de voința sau de acțiunea chiar a acelor oameni care i-au dat naștere. Socialismul contemporan nu este altceva decât reflectarea în gândire a acestui conflict real, oglindirea lui în primul rând în mintea clasei care suferă direct de pe urma lui, a clasei muncitoare.

Dar în ce constă acest conflict?

Înainte de apariția producției capitaliste, adică în evul mediu, pretutindeni exista mica producție, bazată pe proprietatea privată a celor ce muncesc asupra mijloacelor lor de producție; la țară — agricultura practică de micii țărani, liberi sau dependenți, la orașe — meșteșugul. Mijloacele de muncă — pământul, uneltele agricole, atelierul, sculele — erau mijloace de muncă individuale, destinate folosinței individuale, prin urmare, în mod necesar sărăcăcioase, mărunte, reduse. Dar tocmai de aceea ele aparțineau, de regulă, producătorului însuși. A concentra, a dezvolta aceste mijloace de producție fărâmițate și mărunte, a le preface în puternice pârgii de producție din zilele noastre — iată rolul istoric al *modului de producție capitalist* și al purtătoarei lui, burghezia. Felul în care burghezia a îndeplinit acest rol de-a lungul istoriei, începând din secolul al XV-lea, trecând prin cele trei trepte: cooperăția simplă, manufactura și marea industrie, a fost descris în amănunțime de Marx în secțiunea a patra a „Capitalului”. Dar burghezia, după cum a demonstrat Marx în aceeași secțiune, nu putea să transforme aceste mijloace de producție reduse în forțe de producție gigantice fără a le transforma din mijloace de producție individuale în mijloace de producție sociale, care pot fi folosite nu-

mai de o *colectivitate de oameni*. În locul roții de tors, al războiului de țesut manual și al ciocanului fierarului au apărut mașina de filat, războiul de țesut mecanic, ciocanul cu aburi; locul atelierului l-a luat fabrica, care reclama cooperarea a sute și mii de muncitori. Și întocmai ca și mijloacele de producție, producția însăși s-a transformat dintr-un șir de acte individuale într-un șir de acte sociale, iar produsele din produse ale unor indivizi în produse sociale. Firul, țesătura, obiectele de metal care ieșeau acum din fabrică erau produsul muncii colective a numeroși muncitori, prin mâinile cărora trebuiau să treacă pe rând până să fie gata. Niciunul dintre muncitori nu mai putea spune despre ele: eu le-am făcut, sunt produsul *meu*.

Acolo însă unde forma fundamentală a producției este diviziunea spontană a muncii, care a apărut treptat și fără niciun plan în cadrul societății, ea imprimă produselor forma de *mărfuri*, al căror schimb reciproc, cumpărarea și vânzarea, dă diferiților producători posibilitatea să-și satisfacă variatele lor nevoi. Așa stăteau lucrurile în evul mediu. Țăranul, de pildă, vindea meșteșugarului produse agricole și cumpăra în schimb de la acesta produse meșteșugărești. În această societate de producători individuali, de producători de mărfuri, pătrunse acum noul mod de producție. În mijlocul diviziunii muncii, care s-a format în mod spontan, fără niciun plan și care domnea în întreaga societate, el a introdus diviziunea muncii pe bază de plan în fiecare fabrică în parte; alături de producția *individuală* a apărut producția *socială*. Produsele amândurora se vindeau pe aceeași piață, așadar la prețuri cel puțin aproximativ egale. Dar organizarea pe bază de plan era mai puternică decât diviziunea spontană a muncii; datorită muncii sociale, fabricile produceau mai ieftin decât micii producători individuali. Producția individuală a fost învinsă rând pe rând în toate domeniile, producția socială a revoluționat în întregime vechiul mod de producție. Dar acest caracter revoluționar al producției sociale a fost atât de puțin înțeles, încât, dimpotrivă, ea a fost introdusă ca un mijloc pentru ridicarea și stimularea producției de mărfuri. Producția socială a fost nemijlocit determinată de anumite pârghii deja existente ale producției de mărfuri și ale schimbului de mărfuri: capitalul comercial, meșteșugurile, munca salariată. Prin faptul că ea însăși a apărut ca o formă nouă a producției de mărfuri, formele de însușire caracteristice producției de mărfuri au rămas întrutotul valabile și pentru ea.

În forma specifică a producției de mărfuri din evul mediu nici nu se putea pune problema: cui trebuie să-i aparțină produsul muncii. Producătorul individual îl producea, de regulă, din materia primă care-i aparținea și pe care o producea adesea el însuși, cu propriile lui mijloace de muncă și prin muncă manuală efectuată de el însuși sau de familia sa. Astfel, producătorul nici nu avea nevoie să-și însușească produsul, acesta îi aparținea de la sine.

Proprietatea asupra produselor se baza, aşadar, *pe munca proprie*. Chiar şi atunci când se recurgea la ajutor străin, acesta juca, de regulă, numai un rol secundar, şi adesea, în afară de salariu, primea şi altă retribuţie; ucenicul şi calfa din cadrul breslelor lucrau nu atât pentru întreţinere şi salariu, cât mai ales în vederea propriei lor calificări ca meşteri. Au urmat concentrarea mijloacelor de producţie în mari ateliere şi în manufacturi, transformarea lor în mijloace de producţie într-adevăr sociale. Dar mijloacele de producţie şi produsele sociale tot mai erau privite ca mijloace de producţie şi produse ale unor indivizi izolaţi. Dacă până atunci posesorul mijloacelor de muncă îşi însuşise produsul pentru că, de regulă, era propriul său produs, iar ajutorul dat de munca străină constituia numai o excepţie, acum posesorul mijloacelor de muncă continua să-şi însuşească produsul, deşi acesta nu mai era *produsul său*, ci exclusiv produsul *muncii altuia*. Astfel, produsele muncii sociale nu mai erau însuşite acum de către aceia care puseseră realmente în mişcare mijloacele de producţie şi care fabricaseră realmente produsele, ci de către *capitalist*. Mijloacele de producţie şi producţia au devenit în esenţă *sociale*. Dar ele rămân subordonate unei forme de însuşire care are ca premisă producţia privată a unor indivizi izolaţi, în cadrul căreia deci fiecare este proprietarul propriului său produs şi îl duce la piaţă. Modul de producţie este subordonat acestei forme de însuşire, cu toate că el suprimă premisele ei¹⁵. În această contradicţie, care imprimă noului mod de producţie caracterul lui capitalist, *se află în germene toate conflictele epocii contemporane*. Pe măsură ce noul mod de producţie a început să domine în toate ramurile hotărâtoare ale producţiei şi în toate ţările care joacă un rol economic hotărâtor, înlăturând prin aceasta producţia individuală cu excepţia câtorva rămăşiţe neînsemnate, *trebuia să iasă mai mult la iveală incompatibilitatea dintre producţia socială şi însuşirea capitalistă*.

Primii capitalişti au găsit, după cum am arătat, forma muncii salariate deja existentă. Dar munca salariată exista doar ca excepţie, ca îndeletnicire auxiliară, secundară, ca o stare tranzitorie. Țăranul care se ducea pentru un timp să muncească cu ziua avea cele câteva pogoane de pământ ale sale, de pe urma cărora putea să trăiască la nevoie. Regulamentul breslelor se îngrijea

¹⁵ Nu este nevoie să arătăm aici că, chiar dacă *forma* de însuşire rămâne aceeaşi, totuşi *caracterul* însuşirii, adică procesul însuşirii descris mai sus, a fost în aceeaşi măsură revoluţionar ca şi modul de producţie. Dacă-mi însuşesc propriul meu produs sau îmi însuşesc produsul altora, acestea sunt, fireşte, două feluri foarte diferite de însuşire. În treacăt fie spus: munca salariată, în care există deja în germene întregul mod de producţie capitalist, este foarte veche; ca fenomen izolat şi sporadic, ea a existat timp de secole alături de sclavie. Dar acest germene a putut să se dezvolte şi să devină modul de producţie capitalist abia atunci când au fost create condiţiile istorice necesare.

ca calfa de astăzi să devină meșterul de mâine. Dar, deîndată ce mijloacele de producție s-au transformat în mijloace de producție sociale concentrate în mâinile capitaliștilor, situația s-a schimbat. Mijloacele de producție, ca și produsul micului producător individual, s-au depreciat din ce în ce mai mult; acestuia din urmă nu-i rămânea altă ieșire decât să muncească în schimbul unui salariu la capitalist. Munca salariată, altădată o excepție și o îndeletnicire auxiliară, a devenit o regulă și forma fundamentală a întregii producții; dintr-o îndeletnicire secundară ca până acum, ea a devenit activitatea exclusivă a muncitorului. Muncitorul care efectua muncă salariată numai în mod sporadic s-a transformat în muncitor salariat pe viață. Numărul muncitorilor salariați pe viață a sporit totodată enorm și datorită faptului că simultan s-a prăbușit orânduirea feudală, au fost desființate suitele seniorilor feudali, au fost izgoniți țăranii de pe pământurile lor etc. Se săvârșise separarea dintre mijloacele de producție concentrate în mâinile capitaliștilor, pe de o parte, și producătorii care nu posedau altceva decât forța lor de muncă, pe de altă parte. *Contradicția dintre producția socială și însușirea capitalistă se manifestă ca antagonism între proletariat și burghezie.*

Am văzut că modul de producție capitalist a pătruns într-o societate de producători de mărfuri, de producători individuali, ale căror legături sociale erau mijlocite prin schimbul produselor lor. Dar ceea ce caracterizează orice societate la baza căreia stă producția de mărfuri este faptul că, în cadrul ei, producătorii nu mai sunt stăpâni pe propriile lor relații sociale. Fiecare produce fără să țină seamă de alții, cu mijloacele de producție pe care le posedă întâmplător și pentru nevoia sa specială de schimb. Nimeni nu știe ce cantitate din articolul pe care-l produce el se află pe piață și ce cantitate din acest produs este în genere necesară; nimeni nu știe dacă există o cerere reală pentru produsul său individual, dacă își va scoate cheltuielile sau dacă în genere îl va putea vinde. În producția socială domnește anarhia. Dar producția de mărfuri, ca oricare altă formă de producție, are legile ei specifice, inerente, inseparabile de ea; și aceste legi se impun, în pofida anarhiei, în cadrul ei și prin ea. Ele se manifestă în singura formă de legături sociale care subzistă, schimbul, impunându-se producătorilor individuali ca legi coercitive ale concurenței. Ele le sunt deci necunoscute la început înșiși acestor producători și trebuie să fie descoperite de ei treptat, pe baza unei experiențe îndelungate. Ele își croiesc drum, așadar, fără producători și împotriva producătorilor, ca legi naturale ale formei lor de producție și care acționează orbește. Produsul îi domină pe producători.

În societatea medievală, mai ales în primele secole, producția era destinată mai cu seamă consumului propriu. Ea satisfacea în mod precumpănitor nevoile producătorului și ale familiei sale. Acolo unde, cum era cazul la țară,

existau relații de dependență personală, producția servea și la satisfacerea nevoilor seniorului feudal. Aici nu avea loc, prin urmare, niciun schimb, și de aceea produsele nici nu căpătau caracterul de mărfuri. Familia țăranului producea aproape tot ce-i trebuia — unelte și îmbrăcăminte, ca și produse alimentare. Abia atunci când ea a ajuns să producă un surplus peste propriile ei nevoi și peste dările în natură datorate seniorului feudal, abia atunci a produs și mărfuri; acest surplus aruncat în procesul schimbului social și oferit spre vânzare a devenit marfă. Meșteșugarii de la orașe au trebuit, desigur, să producă de la bun început în vederea schimbului. Dar și dânsii își acopereau cea mai mare parte a nevoilor lor personale prin muncă proprie; ei aveau grădini și mici ogoare; își trimiteau vitele la pășunat în pădurea comunală, care le mai furniza, pe deasupra, lemne de construcție și de foc; femeile torceau în, lână etc. Producția în vederea schimbului, producția de mărfuri, abia lua naștere. De aici — schimb limitat, piață limitată, mod de producție stabil, izolare locală față de lumea exterioară, unire locală în interior: *marca* la țară, breslele la oraș.

Dar odată cu extinderea producției de mărfuri și mai ales cu apariția modului de producție capitalist au intrat în acțiune, mai fățiș și mai puternic, și legile, până atunci latente, ale producției de mărfuri. Vechile legături au fost slăbite, vechile bariere sfărâmate, iar producătorii s-au transformat din ce în ce mai mult în producători de mărfuri independenți, izolați. Anarhia producției sociale a ieșit la iveală și s-a accentuat tot mai mult. Dar instrumentul principal cu ajutorul căruia modul de producție capitalist a sporit această anarhie din producția socială era tocmai opusul anarhiei, și anume organizarea crescândă a producției ca producție socială în fiecare întreprindere în parte. Cu ajutorul acestei pârgții, modul de producție capitalist a pus capăt tihnei stabilității de altădată. Oriunde era introdus într-o ramură industrială oarecare, el nu mai răbda alături de el nicio altă metodă de producție mai veche. Oriunde punea stăpânire pe vreun meșteșug, vechiul meșteșug era distrus. Câmpul de muncă devenea un câmp de luptă. Marile descoperiri geografice și colonizările care le-au urmat au sporit numărul piețelor de desfacere și au grăbit transformarea meșteșugului în manufactură. Lupta a izbucnit nu numai între diferiții producători locali; luptele locale au luat, la rândul lor, proporțiile unor lupte naționale, ajungându-se la războaiele comerciale din secolele al XVI-lea și al XVIII-lea¹⁶. În sfârșit, marea industrie și formarea

¹⁶ Este vorba de seria de războaie purtate în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea de cele mai mari state europene pentru hegemonie în comerțul cu India și cu America și pentru acapararea de piețe coloniale. Inițial, principalele țări rivale au fost Anglia și Olanda (războaie tipic comerciale au fost războaiele anglo-olandeze din 1652–1654, 1664–1667 și

pieței mondiale au dat acestei lupte un caracter universal și, în același timp, o violență nemaîntâlnită. În relațiile dintre capitaliști, ca și dintre ramuri industriale întregi și țări întregi, problema existenței este hotărâtă în funcție de gradul în care condițiile naturale sau artificiale ale producției sunt mai mult sau mai puțin favorabile. Cel învins este înlăturat fără milă. Este lupta darwinistă pentru existență individuală transpusă cu o înverșunare înzecită din natură în societate. Starea naturală a animalului apare ca apogeu al dezvoltării omenești. Contradicția dintre producția socială și însușirea capitalistă se prezintă acum ca o *contradicție între organizarea producției înăuntrul fiecărei fabrici și anarhia în producție din întreaga societate*.

Modul de producție capitalist se mișcă în cadrul acestor două forme de manifestare ale contradicției care-i este imanentă prin însăși originea lui, descriind fără posibilitate de ieșire acel „cerc vicios” descoperit încă de Fourier. Ceea ce însă Fourier nu a putut încă să vadă pe atunci, firește, este faptul că acest cerc se micșorează treptat, că mișcarea reprezintă mai curând o spirală și că, asemenea mișcării planetelor, ea trebuie să se încheie, ciocnindu-se de centru. Forța motrice a anarhiei sociale în producție transformă tot mai mult marea majoritate a oamenilor în proletari, iar masele proletare, la rândul lor, vor pune în cele din urmă capăt anarhiei în producție. Forța motrice a anarhiei sociale în producție transformă posibilitatea nelimitată de perfecționare a mașinilor folosite în marea industrie într-un imperativ pentru fiecare capitalist industrial în parte, silindu-l să-și perfecționeze tot mai mult mașinile, dacă nu vrea să piară. Dar a perfecționa mașinile înseamnă a face de prisos o anumită cantitate de muncă omenească. Dacă introducerea și sporirea numărului mașinilor înseamnă înlăturarea a milioane de muncitori manuali și înlocuirea lor printr-un număr mic de muncitori care lucrează la mașină, perfecționarea mașinilor înseamnă înlăturarea, în număr tot mai mare, a însăși muncitorilor care lucrează la mașină și, în ultima instanță, crearea unui număr de muncitori salariați disponibili, care depășește nevoile medii de brațe de muncă ale capitalului. Masa de muncitori neocupați formează o adevărată armată industrială de rezervă, cum am numit-o încă în 1845¹⁷, disponibilă pentru perioadele în care industria lucrează din plin și aruncată în stradă de crahul care urmează în mod necesar, o ghiulea care atârână întotdeauna de picioarele clasei muncitoare în lupta ei pentru existență împotriva capitalului, un regulator care menține salariul la nivelul scăzut corespunzător nevoilor

1672–1674), ulterior lupte hotărâtoare s-au dat între Anglia și Franța. Din toate aceste războaie a ieșit învingătoare Anglia, în mâinile căreia s-a concentrat, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, aproape întregul comerț mondial.

¹⁷ *Lage der arbeitenden Klasse in England*, p. 109.

capitalului. Așa se face că mașina, ca să folosim cuvintele lui Marx, devine cea mai puternică armă de luptă a capitalului împotriva clasei muncitoare, că mijlocul de muncă smulge în permanență din mână muncitorului mijlocul de subzistență, că propriul produs al muncitorului se transformă într-o unealtă de înrobire a muncitorului. Așa se face că din capul locului economisirea mijloacelor de muncă devine totodată cea mai necruțătoare risipă de forță de muncă și un jaf față de condițiile normale de exercitare a muncii; că mașina, cel mai puternic mijloc pentru scurtarea timpului de muncă, se transformă în mijlocul cel mai infailibil pentru a preface întreaga viață a muncitorului și a familiei sale în timp de muncă disponibil pentru valorificarea capitalului; așa se face că munca excesivă a unei părți a clasei muncitoare determină șomajul celeilalte părți și că marea industrie, care cutreieră tot globul pământesc în goană după noi consumatori, restrânge la ea acasă consumul maselor muncitoare la un minim egal cu înfometarea, subminându-și astfel propria ei piață internă. „Legea care menține întotdeauna echilibrul dintre suprapopulația relativă, adică armata industrială de rezervă, și volumul și energia acumulării de capital îl leagă pe muncitor mai strâns de capital decât îl ținutau de stâncă pe Prometeu piroanele lui Hefaistos. Ea determină o acumulare de mizerie corespunzătoare acumulării de capital. Prin urmare, acumulare de bogăție la un pol înseamnă, totodată, acumulare de mizerie, de muncă chinuitoare, de sclavie, de ignoranță, de abrutizare și de degradare morală la celălalt pol, adică la clasa *care produce propriul ei produs sub formă de capital*”¹⁸. Or, a aștepta de la modul de producție capitalist o altă repartitie a produselor e tot una cu a cere electrozilor unei baterii să nu descompună apa cât timp sunt legați cu bateria și să nu dezvolte oxigen la polul pozitiv și hidrogen la polul negativ.

Am văzut că posibilitatea de perfecționare a mașinilor moderne, împinsă la extrem, se transformă, datorită anarhiei din producție ce domnește în societate, într-un imperativ pentru fiecare capitalist industrial în parte, silindu-l să-și perfecționeze neconținut mașinile, să sporească neconținut forța lor productivă. Tot așa se transformă pentru el într-un imperativ și simpla posibilitate existentă de fapt de a lărgi sfera producției sale. Enorma forță de extindere a marii industrii, față de care forța de dilatare a gazelor este un adevărat joc de copil, se manifestă acum ca o nevoie de extindere calitativă și cantitativă, care desfidă orice rezistență. Această rezistență o constituie consumul, posibilitatea de desfacere, piețele pentru produsele marii industrii. Dar posibilitatea de lărgire, atât extensivă cât și intensivă, a piețelor este pusă în primul rând cu totul altor legi, care acționează mult mai puțin energetic.

¹⁸ K. Marx. *Capitalul*, p. 671.

Lărgirea piețelor nu poate ține pasul cu extinderea producției. Conflictul devine inevitabil, și, deoarece nu poate să ducă la o rezolvare atâta timp cât nu sfârșămă însuși modul de producție capitalist, el devine periodic. Producția capitalistă creează un nou „cerc vicios”.

Într-adevăr, începând din 1825, când a izbucnit prima criză generală, întreaga lume industrială și comercială, producția și schimbul tuturor popoarelor civilizate și ale anexelor lor mai mult sau mai puțin barbare deraiază cam o dată la zece ani. Comerțul stagnează, piețele sunt supraaglomerate de cantități imense de produse care zac nefolosite și nu pot fi vândute, banii numerar dispar din circulație, creditul încetează, fabricile își suspendă activitatea, masele muncitoare duc lipsă de mijloace de subzistență pentru că au produs prea multe mijloace de subzistență, falimentele și vânzările silite se țin lanț. Stagnarea durează ani de zile, forțele de producție și produsele sunt irosite și distruse în masă, până când stocurile de mărfuri îngrămadite sunt, în sfârșit, plasate la un preț mai mult sau mai puțin scăzut, până când producția și schimbul pornesc treptat din nou. Încetul cu încetul, ritmul se accelerează, pasul devine trap, trapul industrial devine galop, care se întetește, la rândul lui, până devine goana nebună a unei adevărate steeple-chase¹⁹ a industriei, comerțului, creditului și speculației, pentru a ajunge în cele din urmă, după salturile cele mai primejdioase, din nou în groapa crahului. Și mereu la fel. Din 1825 până acum am trecut de cinci ori prin asemenea crize, și în momentul de față (1877) avem parte de a șasea. Iar caracterul acestor crize se conturează atât de precis, încât Fourier le-a definit pe toate când a caracterizat-o pe cea dintâi drept crize pléthorique, criză din cauza abundenței.

În crize, contradicția dintre producția socială și însușirea capitalistă se manifestă în mod violent. Circulația mărfurilor încetează temporar; mijlocul de circulație, banii, devine o piedică pentru circulație; toate legile producției și circulației de mărfuri sunt răsturnate. Conflictul economic a atins punctul culminant: *modul de producție se răzvrătește împotriva modului de schimb*.

Faptul că organizarea socială a producției înăuntrul fabricii s-a dezvoltat într-atât, încât a devenit incompatibilă cu anarhia în producție din societate, care există paralel cu ea și deasupra ei, — acest fapt devine evident pentru capitaliștii însuși datorită concentrării forțate a capitalurilor care are loc în timpul crizelor, în urma ruinării multor mari capitaliști și a și mai multor mici capitaliști. Întregul mecanism al modului de producție capitalist nu mai poate face față presiunii forțelor de producție pe care el însuși le-a generat. Modul de producție capitalist nu mai poate transforma întreaga masă de mijloace de producție în capital, ele zac nefolosite, și tocmai de aceea stă

¹⁹ Nota CS: Cursă cu obstacole (din engleză).

nefolosită și armata industrială de rezervă. Mijloace de producție, mijloace de subzistență, muncitori disponibili, toate elementele producției și ale avuției generale există din abundență. Dar „abundența devine izvor de mizerie și de lipsuri” (Fourier), pentru că tocmai ea este aceea care împiedică transformarea mijloacelor de producție și a mijloacelor de subzistență în capital. Căci în societatea capitalistă mijloacele de producție nu pot intra în funcțiune dacă nu s-au transformat mai întâi în capital, în mijloace de exploatare a forței de muncă omenești. Ca o fantomă se interpune între muncitori, de o parte, și mijloacele de producție și mijloacele de subzistență, de altă parte, necesitatea ca ele să capete caracterul de capital. Numai această necesitate împiedică unirea pârghiilor materiale cu pârghiile umane ale producției; numai aceasta oprește mijloacele de producție să funcționeze și pe muncitori să muncească și să trăiască. Pe de o parte, așadar, modul de producție capitalist se dovedește incapabil să mai administreze aceste forțe de producție. Pe de altă parte, însăși aceste forțe de producție tind tot mai impetuos spre desființarea acestei contradicții, spre eliberarea lor de caracterul de capital, *spre recunoașterea în fapt a caracterului lor de forțe de producție sociale.*

Reacția forțelor de producție în uriașa creștere împotriva caracterului lor de capital, necesitatea tot mai mare de a se recunoaște natura lor socială, silesc însăși clasa capitaliștilor să le trateze tot mai mult ca forțe de producție sociale, în măsura în care acest lucru este în genere cu puțință în cadrul relațiilor capitaliste. Atât perioada de maximă activitate industrială, cu creditul ei umflat peste măsură, cât și crahul însuși, prin ruinarea unor mari întreprinderi capitaliste, duc la acea formă de socializare a unor mase mari de mijloace de producție, pe care o întâlnim la diferitele feluri de societăți pe acțiuni. Unele din aceste mijloace de producție și de comunicație sunt din capul locului atât de colosale încât exclud, ca, de pildă, căile ferate, orice altă formă de exploatare capitalistă. Dar pe o anumită treaptă de dezvoltare, nici această formă nu mai este suficientă; marii producători dintr-o ramură industrială a unei țări se unesc într-un „trust”, într-o uniune având ca scop reglementarea producției; ei hotărăsc cantitatea totală care trebuie produsă, o repartizează între ei și impun astfel prețul de vânzare fixat dinainte. Cum însă asemenea trusturi se destramă în majoritatea cazurilor la prima conjunctură defavorabilă, ele duc tocmai prin aceasta la o și mai mare concentrare a socializării; întreaga ramură industrială se transformă într-o unică mare societate pe acțiuni, iar concurența din interiorul țării face loc monopolului acestei societăți unice pe țară. Așa s-au petrecut lucrurile încă în 1890 cu producția engleză de alcalii, care acum, după fuziunea celor 48 de fabrici mari, este concentrată în mâna unei singure societăți, cu o conducere unică, având un capital de 120 000 000 de mărci.

În trusturi, libera concurență se transformă în monopol, producția neplanificată a societății capitaliste capitulează în fața producției planificate a viitoarei societăți socialiste. Ce-i drept, la început numai spre folosul și binele capitaliștilor. Dar în această formă exploatarea devine atât de evidentă, încât trebuie să se prăbușească. Niciun popor n-ar tolera timp îndelungat o producție condusă de trusturi, o exploatare atât de fățișă a colectivității de către o mică bandă de indivizi care trăiesc din tăierea cupoanelor.

Într-un fel sau altul, cu sau fără trusturi, în cele din urmă reprezentantul oficial al societății capitaliste, statul, este nevoit²⁰ să preia conducerea producției. Necesitatea transformării în proprietate de stat apare în primul rând la marile întreprinderi de comunicație: poștă, telegraf, căi ferate.

Dacă crizele au dezvăluit incapacitatea burgheziei de a mai administra forțele de producție moderne, transformarea marilor întreprinderi de producție și de comunicație în societăți pe acțiuni, trusturi și proprietate de stat dovedește că burghezia este de prisos în acest scop. Toate funcțiunile sociale ale capitalistului sunt îndeplinite acum de funcționari salariați. Capitalistul nu mai are altă activitate socială decât să încaseze venituri, să taie cupoane și să joace la bursă, unde diferiții capitaliști își smulg unii altora capitalurile.

Dacă mai înainte modul de producție capitalist înlătura pe muncitori, acum el înlătură și pe capitaliști, trecându-i, întocmai ca pe muncitori, în rândurile populației excedentare, chiar dacă nu-i trece încă, deocamdată, în rândurile armatei industriale de rezervă.

²⁰ Spun *este nevoit*, căci numai în cazul când mijloacele de producție sau de comunicație vor crește *într-adevăr* prea mult pentru a fi conduse prin societăți pe acțiuni, când, prin urmare, etatizarea va deveni inevitabilă *din punct de vedere economic*, numai în acest caz etatizarea va însemna — chiar dacă va fi înfăptuită de statul actual — un progres economic, un nou pas spre luarea în stăpânire a tuturor forțelor de producție de către societatea însăși. Dar în ultima vreme, de când Bismarck s-a lansat pe calea etatizării, s-a ivit un anumit fals socialism care a și degenerat pe alocuri în servilism și care declară din capul locului socialistă, orice etatizare, chiar și cea făcută de Bismarck. Într-adevăr, dacă crearea monopolului de stat al tutunului ar avea un caracter socialist, atunci Napoleon și Metternich s-ar număra și ei printre întemeietorii socialismului. Dacă statul belgian, din considerente politice și financiare foarte banale, și-a construit singur principalele sale linii de cale ferată, dacă, fără nicio necesitate economică, Bismarck a etatizat principalele linii de cale ferată din Prusia numai pentru a le putea organiza și folosi mai bine în caz de război, pentru a face din funcționarii de la calea ferată o turmă de alegători care să voteze pentru guvern, și mai ales pentru a-și procura o nouă sursă de venituri independentă de hotărârile parlamentului, — acestea n-au fost nicidecum măsuri socialiste, nici directe și nici indirecte, nici conștiente și nici inconștiente. Altfel ar fi instituții socialiste și societatea regală Seehandlung și manufactura regală de porțelanuri și croitoria companiei în armată, ba chiar și etatizarea bordelurilor, propusă cu toată seriozitatea de un mucalit cam prin 1830, sub domnia lui Frederic Wilhelm al III-lea.

Dar nici transformarea în societăți pe acțiuni și trusturi, nici transformarea în proprietate de stat nu înlătură caracterul de capital al forțelor de producție. La societățile pe acțiuni și trusturi, acest lucru este evident. Iar statul modern nu este, în rândul lui, decât organizația pe care și-o creează societatea burgheză pentru a menține condițiile exterioare generale ale modului de producție capitalist împotriva unor încălcări atât din partea muncitorilor, cât și din partea unor capitaliști. Statul modern, oricare ar fi forma sa, este prin însăși esența sa o mașină capitalistă, statul capitaliștilor, întruchiparea capitalismului colectiv. Cu cât preia în proprietatea sa mai multe forțe de producție, cu atât mai mult devine el realmente capitalist colectiv, cu atât exploatează mai mulți cetățeni. Muncitorii rămân muncitori salariați, proletari. Relațiile capitaliste nu sunt suprimate, ci, dimpotrivă, sunt împinse la limita extremă. Dar odată atinsă această limită extremă, se produce o răsturnare. Proprietatea de stat asupra forțelor de producție nu constituie o rezolvare a conflictului; ea conține însă în sine mijlocul formal, posibilitatea rezolvării lui.

Această rezolvare nu poate consta decât în recunoașterea efectivă a caracterului social al forțelor de producție moderne, prin urmare în punerea în concordanță a modului de producție, de însușire și de schimb cu caracterul social al mijloacelor de producție. Iar aceasta se poate înlăptui numai dacă societatea ia în stăpânire deschis și nu pe căi ocolite forțele de producție, care au depășit orice altă conducere în afară de aceea exercitată de societatea însăși. Astfel producătorii deschid în mod pe deplin conștient caracterului social al mijloacelor de producție și al produselor, care se întoarce astăzi împotriva producătorilor înșiși, care sparge periodic cadrul modului de producție și de schimb și se impune numai ca o lege a naturii, care acționează orbește, în mod violent și distrugător, câmp liber de acțiune, transformându-l dintr-o sursă de tulburări și de crahuri periodice în cea mai puternică pârghie a producției însăși.

Forțele sociale, la fel ca și forțele naturii, acționează orbește, violent și distructiv atât timp cât nu le cunoaștem și nu ținem seama de ele. Dar odată ce le-am cunoscut, odată ce am înțeles acțiunea, direcția și efectele lor, nu mai depinde decât de noi ca să le supunem tot mai mult voinței noastre și să ne atingem cu ajutorul lor scopurile. Aceasta este valabil mai ales pentru uriașele forțe de producție de astăzi. Atâta timp cât refuzăm cu încăpățănare să înțelegem natura și caracterul lor — și acestei înțelegeri i se împotrivesc modul de producție capitalist și apologetii lui —, atâta timp aceste forțe de producție acționează în pofida noastră, împotriva noastră, ele ne domină, după cum am arătat și menționat mai sus. Dar odată ce am înțeles natura lor, ele pot fi transformate în mâinile producătorilor asociați, din stăpâni

demoniaci, în servitori docili. Este aceeași deosebire ca între forța distructivă a electricității din fulgerul furtunii și electricitatea îmblânzită a telegrafului și a arcului voltaic, aceeași deosebire ca între incendiul și focul pus în slujba omului. Când actualele forțe de producție vor fi folosite potrivit naturii lor, în sfârșit, cunoscute, anarhia socială în producție va fi înlocuită cu reglementarea socială, planificată a producției potrivit nevoilor colectivității, ca și ale fiecărui membru al ei în parte. În felul acesta, modul de însușire capitalist — în care produsul îl înrobește mai întâi pe producător, iar apoi și pe acela care și-l însușește — va fi înlocuit prin acel mod de însușire a produselor care se bazează pe însăși natura mijloacelor de producție moderne: pe de o parte, însușire socială directă a produselor, ca mijloc de întreținere și de extindere a producției, pe de altă parte, însușire individuală directă a produselor, ca mijloc de întreținere și de extindere a producției, pe de altă parte, însușire individuală directă a lor în calitate de mijloace de existență și de desfătare.

Transformând tot mai mult majoritatea covârșitoare a populației în proletari, modul de producție capitalist creează forța care este silită să înfăptuiască această revoluție, dacă nu vrea să piară. Împingând tot mai mult la transformarea marilor mijloace de producție sociale în proprietate de stat, modul de producție capitalist indică el însuși calea spre înfăptuirea acestei revoluții. *Proletariatul cucerește puterea de stat și transformă mijloacele de producție mai întâi în proprietate de stat.* Dar prin aceasta el se desființează pe sine însuși ca proletariat, desființează toate deosebirile de clasă și toate contradicțiile de clasă, și, odată cu acestea, desființează și statul ca stat. Societatea de până acum, care s-a dezvoltat în cadrul unor contradicții de clasă, avea nevoie de stat, adică de o organizație a clasei exploatare din epoca dată, pentru a menține condițiile ei exterioare de producție, așadar mai ales pentru a ține prin forță clasa exploatată în condițiile de oprimare determinate de modul de producție dat (sclavie, iobăgie sau dependență feudală, muncă salariată). Statul era reprezentantul oficial al întregii societăți, sintetizarea ei într-un organism vizibil, dar aceasta numai în măsura în care era statul acelei clase care reprezenta în epoca dată întreaga societate: în antichitate al cetățenilor proprietari de sclavi, în evul mediu statul al nobilimii feudale, în vremurile noastre stat al burgheziei. Devenind, în sfârșit, realmente reprezentant al întregii societăți, el se face pe sine însuși de prisos. De îndată ce nu mai există nicio clasă socială care trebuie oprimată, de îndată ce împreună cu dominația de clasă și cu lupta pentru existența individuală, întemeiată pe actualul mod de producție, înlăturăm și conflictele și excesele care izvorăsc de aici, nu mai este nimic de reprimat, nimic care să facă necesar o forță specială de represiune, un stat. Primul act prin care statul se manifestă realmente ca reprezentant al întregii societăți — luarea în stăpânire a mijloacelor

de producție în numele societății — este, în același timp, și ultimul său act independent ca stat. Intervenția unei puteri de stat în relațiile sociale devine, rând pe rând, de prisos în toate domeniile și încetează apoi de la sine. În locul guvernării asupra persoanelor apar administrația lucrurilor și conducerea proceselor de producție. Statul nu este „desființat”, el dispare treptat. Prin această prismă trebuie apreciată frazeologia cu privire la „statul popular liber”, frazeologie care o anumită perioadă de timp era justificată ca mijloc de agitație, dar care, în ultimă instanță, este inconsistentă din punct de vedere științific. Tot prin această prismă trebuie apreciată și revendicarea așa-numiților anarhiști ca statul să fie desființat de la o zi la alta.

Din momentul în care modul de producție capitalist și-a făcut apariția pe scena istoriei, luarea în stăpânire de către societate a tuturor mijloacelor de producție se contura adesea, mai mult sau mai puțin nebulos, în fața unor indivizi, cât și a unor secte întregi ca un ideal de viitor. Dar ea a devenit posibilă, a devenit o necesitate istorică abia atunci când s-au ivit condițiile efective pentru îndeplinirea ei. Ca orice alt progres social, ea devine realizabilă nu datorită convingerii că existența claselor este în contradicție cu dreptatea, egalitatea etc., nu datorită simplei voințe de a desființa clasele, ci datorită apariției unor condiții economice noi. Scindarea societății într-o clasă exploatatoare și o clasă exploatată, într-o clasă dominantă și o clasă oprimată, a fost consecința necesară a slabei dezvoltări a producției în trecut. Atâta timp cât din munca socială totală se obține un produs care depășește doar cu puțin strictul necesar pentru existența tuturor, atâta timp cât munca reclamă tot timpul sau aproape tot timpul mării majorități a membrilor societății, societatea se împarte în mod necesar în clase. Alături de marea majoritate, silită exclusiv să salahorească, se formează o clasă eliberată de munca direct productivă, care se îngrijește de treburile obștești ale societății: conducerea muncii, treburile de stat, justiția, știința, artele etc. La baza împărțirii societății în clase stă, așadar, legea diviziunii muncii, ceea ce nu înseamnă însă că această împărțire în clase nu a fost îndeplinită prin violență și jaf, prin violență și înșelăciune, și că clasa dominantă, ajunsă odată la putere, ar fi pierdut vreun prilej pentru a-și întări dominația pe seama clasei care muncea și pentru a transforma conducerea societății într-o exploatare sporită a maselor.

Dar dacă împărțirea societății în clase are, prin urmare, o anumită justificare istorică, ea o are numai pentru o perioadă de timp dat, pentru condiții sociale date.

La baza acestei împărțiri în clase a stat faptul că producția era neîndestulătoare; ea va fi lichidată de dezvoltarea deplină a forțelor de producție moderne. Într-adevăr, desființarea claselor sociale presupune un grad de dezvoltare istorică la care existența nu numai a căutării sau cutărui sau cutărei clase

dominante, ci, a unei clase dominante în genere, deci a însăși deosebirii lor de clasă, să fi devenit un anacronism, ceva perimat. Desființarea claselor presupune, așadar, un asemenea grad de dezvoltare a producției la care însușirea mijloacelor de producție și a produselor de către o anumită clasă socială și, odată cu aceasta, concentrarea dominației politice, a monopolului culturii și a conducerii spirituale în mâinile acestei clase au devenit nu numai de prisos, ci și o piedică în calea dezvoltării economice, politice și spirituale. Acest grad este acum atins. Falimentul politic și spiritual al burgheziei aproape că nu mai este un secret nici pentru ea însăși, iar falimentul ei economic se repetă regulat din zece în zece ani. În cursul fiecărei crize, societatea se sufocă sub povara propriilor sale forțe de producție și produse, pe care ea nu le poate folosi, și stă, neputincioasă în fața contradicției absurde că producătorii nu pot consuma pentru că lipsesc consumatorii. Forța de extindere a mijloacelor de producție sfârșimă cătușele pe care i le-a pus modul de producție capitalist. Eliberarea lor de aceste cătușe este singura condiție prealabilă a unei dezvoltări neîntrerupte și din ce în ce mai rapide a forțelor de producție și, în consecință, a creșterii practic nelimitate a producției însăși. Dar nu numai atât. Trecerea mijloacelor de producție în proprietate socială înlătură nu numai actuala frânare artificială a producției, ci și irosirea și distrugerea efectivă a forțelor de producție și a produselor, care însoțesc astăzi în mod inevitabil producția și care se ating punctul culminant în timpul crizelor. În afară de aceasta, ea eliberează și pune la dispoziția colectivității o mare masă de mijloace de producție și de produse, prin înlăturarea risipei stupide pe care o implică luxul actualelor clase dominante și al reprezentanților lor politici. Posibilitatea de a asigura tuturor membrilor societății, cu ajutorul producției sociale, condiții materiale de existență nu numai pe deplin îndeostulătoare și zi de zi ce trece mai îmbelșugate, dar care să le garanteze și o dezvoltare și manifestare deplină și liberă a aptitudinilor lor fizice și spirituale, această posibilitate există acum pentru prima oară, dar ea există²¹.

²¹ Câteva cifre ne pot da o idee aproximativă despre enorma forță de extindere a mijloacelor de producție moderne, chiar și în condițiile asupririi capitaliste. După calcule făcute de Giffen, avuția totală a Marii Britanii și a Irlandei atingea în cifre rotunde:

în 1814	...	2 200 de milioane l.st.	—	44 miliarde mărci
în 1865	...	6 100 de milioane l.st.	—	122 miliarde mărci
în 1875	...	8 500 de milioane l.st.	—	170 miliarde mărci

Cât privește distrugerea de mijloace de producție și de produse în timpul crizelor, la Congresul al doilea al industriașilor germani, ținut la Berlin la 21 februarie 1878, s-a stabilit că pierderea totală suferită în timpul ultimului crah numai de industria *germană a fierului* se ridică la 455 000 000 de mărci.

Prin luarea în stăpânire a mijloacelor de producție de către societate, producția de mărfuri este înlăturată și, odată cu aceasta, este înlăturată și dominația produsului asupra producătorului. Anarhia din cadrul producției sociale este înlocuită prin organizarea planificată, conștientă. Lupta pentru existența individuală ia sfârșit. Abia prin aceasta omul se desparte, într-un anumit sens, definitiv de regnul animal și trece, de la condiții de existență animale, la condiții cu adevărat omeneste. Condițiile de viață înconjurătoare, care i-au dominat până acum pe oameni, trec acum sub dominația și controlul oamenilor, care devin, pentru prima oară, stăpânii conștienți, adevărați ai naturii, pentru că devin stăpânii proprii lor vieți sociale. Legile proprii lor activități sociale, care până acum li se opuneau oamenilor ca niște legi naturale străine de ei și care îi dominau, vor fi folosite de acum înainte de oameni în deplină cunoștință de cauză și, prin aceasta, vor fi dominate de ei. Viața socială a oamenilor, care până acum li se opunea, ca ceva impus de natură și istorie, devine acum un act liber al lor. Forțele obiective, străine, care dominau până acum istoria, trec sub controlul oamenilor înșiși. Abia din acest moment oamenii își vor făuri, pe deplin conștient, propria lor istorie, abia din acest moment cauzele sociale puse în mișcare de ei vor avea în chip precumpănitor și în măsură tot mai mare efectele voite de ei. Este saltul omenirii din imperiul necesității în imperiul libertății.

* * *

În concluzie, să rezumăm pe scurt expunerea noastră:

- I. *Societatea medievală*: mică producție individuală. Mijloace de producție destinate uzului individual, de aceea primitive, greoaie, mărunte și de o eficacitate foarte redusă. Producție destinată consumului nemijlocit, fie al producătorului însuși, fie al stăpânului său feudal. Numai acolo unde producția realizează un surplus de produse peste, acest consum, acest surplus este pus în vânzare și ia calea schimbului: producția de mărfuri de află, prin urmare, abia în faza incipientă, dar ea poartă deja în sine, în germene, *anarhia din producția socială*.
- II. *Revoluția capitalistă*: transformarea industriei mai întâi prin mijlocirea cooperării simple și a manufacturii. Concentrarea mijloacelor de producție, până acum risipite, în mari ateliere; și, în consecință, transformarea lor din mijloace de producție individuale în mijloace de producție sociale — o transformare care în linii generale nu afectează forma schimbului. Vechile forme de însușire rămân în vigoare. Apare *capitalistul*: în calitate sa de proprietar al mijloacelor de producție, el

își însușește și produsele, transformându-le în mărfuri. Producția a devenit un act social; schimbul însă și odată cu el și însușirea produselor rămân acte individuale, acte ale unor indivizi izolați: *produsul muncii sociale este însușit de capitalist*. Aceasta constituie contradicția fundamentală, din care izvorăsc toate celelalte contradicții în care se mișcă societatea actuală și pe care marea industrie le scoate la iveală.

- A. Separarea producătorului de mijloacele de producție. Condamnarea muncitorului la muncă salariată pe viață. *Contradicția dintre proletariat și burghezie*.
- B. Manifestare tot mai puternică și acțiune sporită a legilor care domină producția de mărfuri. Concurență acerbă. *Contradicția dintre organizarea socială din fiecare fabrică în parte și anarhia socială din producție luată în ansamblul ei*.
- C. Pe de o parte, perfecționarea mașinilor, care devine, din cauza concurenței, un imperativ pentru fiecare fabricant și înseamnă totodată punerea în disponibilitate a unui număr tot mai mare de muncitori: apariția *armatei industriale de rezervă*. Pe de altă parte, extinderea nelimitată a producției, de asemenea devenită un imperativ impus de concurența fiecărui fabricant. De ambele părți — o dezvoltare neîmpăcată a forțelor de producție, ofertă care depășește cererea, supraproducție, suprasaturarea a piețelor, crize care se repetă din zece în zece ani, un cerc vicios: *de o parte — surplus de mijloace de producție și de produse; de alta — surplus de muncitori rămași fără lucru și fără mijloace de existență*; dar aceste două pârgii ale producției și ale bunăstării sociale nu se pot reuni, deoarece forma capitalistă a producției nu permite forțelor de producție să acționeze și produselor să circule decât cu condiția transformării lor prealabile în capital; or, tocmai acest lucru îl împiedică propria lor supraabundență. Această contradicție a luat proporțiile unei aberații: *modul de producție se răzvrătește împotriva formei de schimb*. Burghezia se dovedește incapabilă de a mai conduce propriile ei forțe de producție sociale.
- D. Recunoașterea parțială a caracterului social al forțelor de producție, impusă capitaliștilor înșiși. Luarea în stăpânire a marilor organisme de producție și de comunicație, mai întâi de către *societăți pe acțiuni*, apoi de către trusturi, și în cele din urmă

de către *stat*. Burghezia se dovedește incapabilă să funcționeze mai departe ca burghezie — forțele de producție scapă de sub controlul ei social.

III. *Revoluția proletară*, rezolvarea contradicțiilor: proletariatul cucerește puterea politică și în virtutea acestei puteri transformă mijloacele de producție sociale, care scapă din mâinile burgheziei, în proprietate a întregii societăți. Prin acest act el eliberează mijloacele de producție de caracterul de capital pe care-l aveau până acum și dă caracterului lor social libertate deplină de a se afirma. Acum devine posibilă o producție socială după un plan dinainte stabilit. Dezvoltarea producției face ca existența pe viitor a diferitelor clase sociale să devină un anacronism. În măsura în care dispare anarhia în producția socială dispare treptat și autoritatea politică a statului. Astfel, oamenii, în sfârșit stăpâni pe propria lor existență socială, devin totodată stăpânii naturii, propriii lor stăpâni, devin liberi.

A înfăptui acest act de eliberare a omenirii este menirea istorică a proletariatului contemporan. A cerceta condițiile istorice și, prin aceasta, însăși natura acestui act, a face astfel din clasa chemată să înfăptuiască acest act, azi asuprită, o clasă conștientă de condițiile și natura propriei ei acțiuni este sarcina socialismului științific, care este expresia teoretică a mișcării proletare.

Capitolul 7

Compasul politic e o minciună!

Comunism Științific, 2025

De-a lungul ultimelor decenii, pe lângă vechiul și bine-cunoscutul spectru politic stânga-dreapta, în discursul politic modern și-au făcut loc diverse alte modele de clasificare a ideologiilor politice. Probabil cel mai cunoscut dintre acestea este compasul politic, apărut în forma lui cea mai pură în anul 2001 și popularizat de pagina web omonimă, unde utilizatorii pot afla, în urma unui chestionar, în ce categorie li se încadrează cel mai bine viziunile politice.

Până aici, totul pare a fi un joculeț psihologic inofensiv. Însă lucrurile nu stau chiar atât de simplu: orice fel de concepție politică, din moment ce ne influențează viziunea asupra lumii într-un mod sau altul, servește, conștient sau inconștient, interesele unei anumite clase. Care să fie aceasta în cazul compasului politic? Află răspunsul citind notița de față. Lectură plăcută!

1 Eterna mușamalizare a diviziunii pe clase

Încă din vremurile când era revoluționară și își croia cu îndârjire drumul către putere în cadrul sistemului feudal de stări, burghezia a apelat la toate mijloacele posibile pentru a ascunde diviziunea pe clase a societății. În lupta ei împotriva clasei feudale, a cărei armă ideologică era religia, burghezia s-a folosit de filozofie — o nouă viziune (falsă) asupra lumii, adaptată noilor relații sociale.

Cu ajutorul filozofiei, burghezia a propovăduit libertate, egalitate și fraterinitate pentru toți membrii societății, indiferent de statutul lor social-economic. Nu mai contează că, pentru clasa neavută, drepturi precum cel la proprietate nu au nicio valoare în lumea reală. Important este că acum atât cei avuți, cât și cei neavuți beneficiază de aceleași drepturi formale. Orice discuție despre clase a devenit pură erezie.

În aceeași perioadă și-a făcut apariția inclusiv spectrul politic stânga-dreapta. El își are originea în Revoluția Franceză, unde pentru o perioadă de câțiva ani, în cadrul Adunării Naționale, susținătorii regelui, ai bisericii și ai instituțiilor tradiționale se așteau în dreapta președintelui adunării, iar susținătorii revoluției, secularismului și ai „egalității” (printre care iacobinii) se așteau în stânga sa. Așadar, în stânga erau plasate elementele progresiste, iar în dreapta cele conservatoare.

Conform spectrului politic, lupta politică nu se mai duce între clase, ci între stânga și dreapta, între nou și vechi, între „bine” și „rău”. Dacă, pentru o anumită perioadă de timp, stânga chiar a luptat împotriva dreptei pentru progres social, adică pentru hegemonia burgheziei și pentru lichidarea vechii și înapoiatei orânduiri feudale, cu timpul ambele s-au adaptat la noua orânduire capitalistă și au devenit două fețe ale aceleiași clase burgheze dominante.

De altfel, chiar și în zilele noastre, ambele continuă să se smiorcăie fățarnic, vărsând lacrimi de crocodil, pentru aceleași lozinci liberale și idealuri abstracte ca și acum două secole, asta în timp ce clasa muncitoare, care creează toate bogățiile societății, se zbate încă în mizerie.

2 Nevoia burgheziei de compasul politic

Dând timpul ceva mai înainte, ajungem să asistăm la mărețele victorii ale URSS-ului proletar, precum ridicarea a milioane de muncitori și țărani din sărăcie lucie și eliberarea Europei de sub jugul sălbatic al fascismului. Nimic din toate acestea nu ar fi fost posibil dacă proletariatul sovietic nu ar fi purtat o luptă de clasă nemiloasă împotriva burgheziei — atât din interior, cât și din exterior — sub ghidajul științei marxiste revoluționare.

În consecință, burghezia internațională avea nevoie de o nouă armă ideologică, cu scopul de a discredita perioada de glorie muncitorească a URSS-ului, iar asta în primul rând echivalând fascismul cu mișcarea proletariatului sovietic de a construi socialismul sub conducerea lui Stalin, „criticând-o” superficial. Așa au apărut germenii axei „autoritarismului”, de unde și primele variante de compas.

De pildă, psihanalistul „marxist” Wilhelm Reich susținea că reprimarea

sexualității este cea care predispune oamenii la fascism [1], filozoful „marxist” Theodor Adorno a introdus așa-numita „F-scale” (scara fascismului) [2], iar psihologul Hans Eysenck a introdus un model deja bidimensional, bazat pe axele radicalism–conservatorism și duritate–tandrețe [3].

Iată deci cine sunt cei care au pus bazele compasului politic! Oameni precum Reich și Adorno — elite ale Școlii de la Frankfurt și reprezentanți ai stângii „radicale”, care au diluat treptat marxismul — inițial, științific și revoluționar — până când au făcut din el un terci filozofic plin de eclecticism [4]. De altfel, însuși creatorii compasului politic modern afirmă că au fost influențați de ideile lui Reich și Adorno [5, 6], iar pe site le recomandă cu căldură maculatura [7].

3 Separarea politicii de economie

Acum, trecând la critica concretă a compasului, trebuie să afirmăm că greșeala sa primordială este separarea politicii de economie. Pot ele, în lumea reală, să existe independent una față de alta? Nici într-un caz! Deciziile politice luate de clasa conducătoare — reamintim că trăim într-o societate de clasă, deci o singură clasă conduce — reprezintă modul în care aceasta se adaptează la noile condiții economice pentru a-și menține dominația.

Așa se explică, de exemplu, fascismul. El apare fie atunci când capitalismul intră în criză, iar muncitorii își întăresc organizarea în mișcarea muncitorească și în cea comunistă, fie atunci când burghezia națională se află sub opresiunea aprigă din partea imperialismului altor țări. Mișcările fasciste formate la firul ierbii devin cu adevărat relevante și influente abia atunci când oligarhia financiară are nevoie de ele — pentru a suprima potențialul revoluționar iminent al maselor, care se dezvoltă în anumite condiții economice.

Aceasta este esența de clasă a fascismului; el nu este o ideologie, ci o formă concretă de dictatură a burgheziei. A căuta explicații pentru fascism în mințile muncitorilor, în sexualitatea reprimată sau în preferințele unora pentru „duritate” este în cel mai bun caz o pierdere de timp, iar în cel mai rău — muncă direct în folosul reacțiunii.

La fel și cu imperialismul. Îi auzim pe stângiști plângându-se constant de politicile imperialiste (și „colonialiste”, acești termeni fiind adesea interschimbabili, în mod eronat) ale Americii, ale Europei (ale Chinei nu, căci fiind roșie, ea nu are cum să fie imperialistă — zic ei) sau ale altor state. Dar imperialismul nu este un set de preferințe politice ale anumitor politicieni! El este exact unul și același lucru cu capitalismul monopolist, în care capitalul industrial și cel bancar se contopesc formând capitalul financiar. Odată ce uniunile

monopoliste din cele mai înaintate țări capitaliste au acaparat în întregime piețele de desfacere locale, ele au început să exporte predominant nu mărfuri, ci capital — fie deschizând noi întreprinderi, fie oferind credite — în restul lumii, în țările cele mai slab dezvoltate, care pot fi subjugate economic cu ușurință și care oferă supraprofituri datorită forței de muncă ieftine.

Acum că întreaga lume a fost împărțită între uniunile monopolistilor, ea nu mai poate fi decât reîmpărțită. Iar în condițiile imperialismului, acest lucru este îndeplinit adesea pe cale militară, de unde și războaiele imperialiste. Iată concluzia — politica este o expresie concentrată a economiei.

4 Axa și mitul „autoritarismului”

Utilizarea autorității nu este vreo alegere a clasei dominante, ci o necesitate a sa. Însuși statul este aparatul de control și opresiune violentă a unei clase împotriva alteia, iar aceasta nu ar putea fi realizată fără poliție și armată. Și, după cum am explicat și mai sus apariția fascismului, această autoritate se înțește automat atunci când dominația burgheziei slăbește.

Mai departe, în societate, un grad minim de autoritate este impus chiar de modul de producție și de nivelul său de dezvoltare. Cum ar putea marea industrie capitalistă să funcționeze adecvat fără o strictă unitate de voință? Voința a sute și mii de oameni trebuie subordonată voinței unuia singur!

Esențial nu este să ne opunem autorității abstracte, dar anume autorității burgheziei. Iar pentru asta, nici vorbele și nici protestele sau activismul nu sunt de ajuns, ci este necesară dictatura proletariatului.

Orice mișcare politică cu un scop concret are nevoie de o disciplină strictă și de impunerea autorității elementelor înaintate în fața celor mai puțin dezvoltate. Doar așa o organizație comunistă va putea să-și mențină esența de clasă proletară, să lupte cu elementele mic-burgheze din interior și să le aducă pe calea cea dreaptă.

Similar vor arăta lucrurile și după ce proletariatul va prelua puterea de stat — avangarda proletariatului, întruchipată de partidul comunist, va îndruma întreaga clasă muncitoare în marea ei operă de construire a socialismului, iar apoi a comunismului, educând treptat fiecare muncitor în a deveni un conducător și, implicit, un proprietar al statului. Partidul nu subjugă restul muncitorilor, așa cum face burghezia, ci îi îndrumă, reprezentându-le interesele de clasă.

5 Concluzie

Compasul politic ne învață să tratăm ideologiile ca pe niște mărfuri comercializate pe piața liberă a ideilor: există câte o ideologie pentru fiecare personalitate, iar dacă vrei să ieși în evidență, nu ai decât să cumperi o astfel de etichetă și să defilezi cu ea. Iată deci o altă latură a compasului politic, individualismul — fiecare om are partea lui de adevăr și este perfect în regulă să se agațe veșnic și dogmatic de ea, de un punct de pe compasul politic; căutarea adevărului obiectiv poate fi abandonată.

Noi ne opunem întru totul acestor viziuni asupra politicii! Toate aceste aspecte îndepărtează muncitorii de la unica viziune științifică asupra lumii, de la unica luptă în interesele majorității covârșitoare a omenirii — lupta pentru comunism.

Comuniștii înțeleg că situația materială și conștiința maselor nu pot fi schimbate militând în abstract pentru un punct sau altul de pe compasul politic (care el însuși este o invenție a burgheziei). Anume relațiile fundamentale ale societății, începând cu esența lor de clasă, trebuie schimbate. Iar pentru asta e nevoie ca proletariatul să lupte pentru hegemonie politică, nu pentru vreo facțiune reformistă a burgheziei.

Muncitorii sunt sătui de ideologie burgheză. Ei au nevoie de răspunsuri, iar acestea pot fi oferite doar de știința marxistă. Dacă și tu vrei să contribui în mod real la lupta pentru comunism, vino și studiază marxismul alături de noi, în colectiv!

Bibliografie

1. W. Reich. *The Mass Psychology of Fascism*. 1933.
2. T. Adorno. *The Authoritarian Personality*. 1950.
3. H. Eysenck. *The Psychology of Politics*. 1954.
4. I. Maskuțki. *Intersecționalismul: o teorie anticomunistă*. 2025.
5. B.P. Mitchell. *Eight Ways to Run the Country*. 2007, p. 143.
6. *About The Political Compass*. <https://politicalcompass.org/about>.
7. *Political Compass: Related Reading*. <https://politicalcompass.org/relatedBooks>.

Capitolul 8

Despre materialismul istoric

F. Engels, 1990–1994 (colecție de scrisori)

1 Către Conrad Schmidt la Berlin

Londra, 5 august 1890

Dragă Schmidt,

Scrisoarea d-tale a călătorit în buzunarul meu până la Capul Nord, trecând printr-o jumătate de duzină de fiorduri norvegiene; intenționez să-ți răspund chiar în timpul excursiei, dar condițiile de scris pe vaporul cu care Schorl [emmer] și cu mine am făcut voiajul erau mizerabile; încerc acum să recuperez întârzierea.

Multe mulțumiri pentru știrile legate de activitatea d-tale care mă interesează întotdeauna foarte mult. Ar trebui, totuși, să încerci să scrii articolul despre Knapp, căci problema e mult prea serioasă. Scopul urmărit ar fi spulberarea tradiției prusiene într-unul din punctele ei esențiale și dezvăluirea înșelăciunilor care stau la baza vechii fanfaronade.

Prelucrarea Cărților albastre¹ engleze pentru „Archiv” ar putea fi cu greu

¹ Nota EP: Cărțile albastre (Blue Books) — denumire generică dată publicațiilor care cuprind materiale ale parlamentului englez și documente diplomatice ale ministerului afacerilor externe. Cărțile albastre, numite astfel din pricina copertelor lor albastre, au început

realizată de cineva care nu locuiește la Londra și nu are astfel posibilitatea să aprecieze el însuși importanța teoretică și practică a diferitelor publicații. Numărul publicațiilor parlamentare este atât de mare încât apar lunar cataloage consacrate acestora — ai fi deci în situația de a căuta un ac de cusut într-un car cu fân și de a te trezi cu un ac de gămălie în mână. Dacă vrei, totuși, să întreprinzi ceva în acest domeniu — în majoritatea cazurilor este o muncă de ocnă, dacă este făcută așa cum trebuie — îți stau cu plăcere la dispoziție pentru orice fel de informație. Dar dacă Brown vrea să aibă pe cineva care să-l ajute sistematic, cel mai bun lucru ar fi, dacă s-ar adresa lui Ede Bernstein. 4, Corinne Road, Tufnell Park N, Ede B[ernstein] vrea să studieze tocmai condițiile din Anglia de îndată ce va scăpa de „Soz[ial]dem[okrat]”, așa că s-ar potrivi de minune. El pleacă azi sau mâine pentru câteva săptămâni la mare, așa că eu n-am cum să-l întreb dacă acceptă ideea ce abia acum mi-a venit în minte.

Am văzut prezentarea cărții lui Paul Barth făcută de cucuveaua de Moritz Wirth în revista vieneză „Deutsche Worte” și, citind această critică, am rămas cu o impresie nefavorabilă chiar și despre carte. Am s-o răsfoiesc, dar trebuie să-ți spun că, dacă Moritzchen îl citează exact pe Barth când afirmă că acesta n-a putut găsi în toate scrierile lui Marx alt exemplu pentru dependența filozofiei etc. de condițiile materiale de existență decât că Descartes consideră animalele drept mașini, mi-e milă de omul care poate scrie așa ceva. Și, dacă omul acesta încă n-a descoperit că, dacă condițiile materiale de existență sunt *primum agens*², aceasta nu exclude posibilitatea ca domeniul ideilor să exercite la rândul său o influență, fie și secundară, asupra acestor condiții materiale, este cu neputință ca el să fi înțeles subiectul despre care scrie. Dar, după cum am mai spus, toate acestea le-am aflat la mâna a doua, și Moritzchen este un prieten care-ți poate fi fatal. Concepția materialistă asupra istoriei are astăzi și ea o grămadă de asemenea prieteni cărora le servește drept pretext pentru a *nu* studia istoria. Întocmai cum spunea Marx despre „marxiștii” francezi de pe la 1870: „Tout ce que je sais, c'est que je ne suis pas marxiste”³

Tot așa a avut loc în coloanele ziarului „Volks-Trib[üne]” o dezbatere cu privire la repartitia produselor în societatea viitoare, și anume dacă această repartitie se va face după cantitatea de muncă sau în alt fel. Problema a

să fie editate în Anglia încă din secolul al XVIII-lea și reprezintă principalul izvor oficial al istoriei economice și diplomatice a acestei țări. Marx a folosit Cărțile albastre îndeosebi când a lucrat la „Capitalul”.

² Nota EP: Mobilul inițial.

³ Nota EP: „Tot ce știu e că nu sunt marxist”.

fost privită dintr-un punct de vedere foarte „materialist” în opoziție cu o anumită frazeologie idealistă despre dreptate. Dar, curios lucru, nimănui nu i-a trecut prin minte că modul de repartitie depinde totuși în esență, de *cât* anume urmează a fi repartizat, iar acest lucru variază în funcție de progresele pe care le fac producția și organizarea socială, așa că modul de repartitie se va schimba, probabil, și el. „Societatea socialistă” însă le apare tuturor participanților la dezbateri nu ca ceva supus unei continue modificări, supus progresului, ci ca ceva stabil, fixat odată pentru totdeauna, având, așadar, și un mod de repartitie fixat o dată pentru totdeauna. În mod rațional însă nu poți face altceva decât: (1) să încerci să descoperi modul de repartitie cu care *se va începe* și (2) să cauți să găsești tendința generală spre care se va orienta în continuare dezvoltarea. Dar despre așa ceva nu găsesc niciun cuvânt în toată dezbateri.

În genere, în Germania cuvântul „materialist” servește multor scriitori mai tineri ca o simplă frază cu care se etichetează orice, fără vreun studiu mai amănunțit, cu alte cuvinte se lipește această etichetă și se consideră problema lichidată. Concepția noastră asupra istoriei însă e înainte de toate un îndreptar pentru studiu și nu o pârgie pentru construcții de tip hegelian. Întreaga istorie trebuie studiată din nou, condițiile de existență ale diferitelor formațiuni sociale trebuie studiate în amănunt înainte de a se încerca să se deducă din ele concepțiile politice, juridice, estetice, filozofice, religioase etc. care le corespund. În această direcție, până acum s-a făcut puțin, pentru că doar puțini s-au apucat serios de o asemenea treabă. Aici avem nevoie de un ajutor masiv, domeniul este nesfârșit de vast, iar cine vrea să muncească serios poate să realizeze multe și să se evidențieze. În loc de asta însă frazele despre materialismul istoric (*totul* poate fi prefăcut în fraze) le servesc prea multor germani din generația tânără numai pentru a-și încropi la repezeală o sistematizare a cunoștințelor lor istorice relativ săracăcioase — istoria economică se mai află doar în fașă! — și a-și închipui apoi că ar fi niște spirite uriașe. Și atunci poate apărea un Barth ca să atace problema însăși, care, ce e drept, a fost redusă de cei din jurul său la o simplă frază.

Dar toate acestea se vor aranja cu timpul. În Germania suntem acum destul de puternici pentru a putea suporta multe. Unul din cele mai mari servicii pe care ni le-a făcut legea împotriva socialiștilor a fost acela că ne-a scăpat de insistența cărturarilor germani de inspirație socialistă. Acum suntem destul de puternici pentru a-l putea digera și pe cărturarul german care a început din nou să-și dea ifose. D-ta, care ai realizat într-adevăr ceva, nu se poate să nu fi observat cât de puțini dintre tinerii literați care se alătură partidului își dau osteneala să se ocupe de economie, de istoria economiei, de istoria comerțului, a industriei, a agriculturii, a formațiunilor sociale. Câți

știu oare despre Maurer mai mult decât numele lui! Suficiența ziariștilor trebuie să realizeze totul și rezultatele sunt pe măsură. S-ar părea că acești domni cred că pentru muncitori orice lucru e destul de bun. Dacă ar ști acești domni că chiar lucrările cele mai bune, Marx nu le socotea încă de ajuns de bune pentru muncitori, că el socotea drept o crimă să se ofere muncitorilor ceva mai prejos decât lucrul cel mai bun!

Deplină încredere am numai în muncitorii noștri, care au depășit strălucit încercările de la 1878 încoace. Ca orice mare partid, și partidul muncitoresc va face greșeli, poate chiar greșeli mari în diferitele etape ale dezvoltării sale. Dar masele nu învață decât tocmai din urmările propriilor greșeli, din experiențele făcute pe propria lor piele. Toate acestea vor fi însă depășite, și la noi mai ușor chiar decât în alte părți, pentru că băieții noștri au o sănătate de fier și apoi, pentru că Berlinul care cu greu s-ar putea debarasa de caracterul lui berlinez, este ca, de altfel, și Londra, doar formal un centru al țării și nu așa cum e Parisul pentru Franța. M-am necăjit destul de des din cauza muncitorilor francezi și englezi — deși puteam înțelege cauzele greșelilor comise — dar niciodată după 1870 muncitorii germani nu mi-au dat motive de supărare; indivizi izolați, vorbind în numele lor, da; niciodată însă masele, care aduceau lucrurile pe făgașul cel bun. Aș putea chiar paria că nu voi ajunge niciodată într-un conflict cu aceste mase.

Al d-tale,
F. Engels

2 Către Joseph Bloch la Königsberg

Londra, 21 septembrie 1890 (*fragment*)

Mult stimat domn,

Scrisoarea dvs. din 3 crt. mi-a fost trimisă la Folkestone; cum acolo nu aveam cartea respectivă⁴, n-am putut să vă răspund. La 12 sept., când m-am întors acasă, mă așteptau atâtea probleme urgente, încât de-abia astăzi ajung să vă scriu câteva rânduri. Vă înșir toate acestea pentru a explica întârzierea și pentru a-mi cere scuze.

★ ★ ★

Ad II, eu înțeleg astfel prima dvs. teză: Potrivit concepției materialiste asupra istoriei, determinant în istorie este, *în ultimă instanță*, producerea și

⁴ Nota EP: F. Engels. *Originea familiei, a proprietății private și a statului.*

reproducerea vieții reale. Nici Marx, nici eu n-am afirmat vreodată mai mult. Și dacă cineva denaturează această teză, susținând că factorul economic este *singurul* determinant, transformă teza de mai sus într-o frază goală, abstractă și absurdă. Situația economică este baza, dar diferitele elemente ale suprastructurii: formele politice ale luptei de clasă și rezultatele ei — orânduirea de stat, instaurată de clasa învingătoare, după câștigarea bătăliei etc. — formele juridice și chiar reflectarea tuturor acestor bătălii reale în mintea participanților, teoriile politice, juridice, filozofice, concepțiile religioase și dezvoltarea lor ulterioară, în sisteme de dogme, influențează de asemenea desfășurarea luptelor istorice și determină în multe cazuri, în special *forma* lor. Există aici o interacțiune a tuturor acestor factori, în cadrul căreia mișcarea economică, croindu-și drum prin mulțimea nesfârșită de întâmplări (adică de lucruri și de evenimente a căror legătură internă este atât de îndepărtată sau atât de greu de stabilit, încât o putem ignora, considerând-o ca inexistentă) se impune în cele din urmă ca ceva necesar. Altminteri, aplicarea teoriei la o perioadă istorică oarecare ar fi un lucru mai ușor decât rezolvarea unei ecuații simple de gradul întâi.

Istoria ne-o făurim noi înșine, dar o făurim, în primul rând, în cadrul unor premise și condiții bine determinate. Printre acestea cele economice sunt, în ultimă instanță, hotărâtoare. Dar și cele politice etc., ba chiar tradiția, care mai dăinuie în mintea oamenilor, joacă un rol, chiar dacă nu hotărâtor. Statul prusian s-a format și s-a dezvoltat de asemenea ca urmare a unor cauze istorice, în ultimă instanță economice. Dar nu s-ar putea susține, fără a da dovadă de pedanterie, că, dintre numeroasele state mici din Germania de nord, tocmai Brandenburgul a fost destinat de necesitatea economică și nu și de alți factori (în primul rând de faptul că datorită stăpânirii Prusiei, Brandenburgul a fost implicat în problemele poloneze și, prin aceasta, chiar în relațiile politicii internaționale care de altfel au fost hotărâtoare în momentul constituirii casei de Austria) pentru rolul de mare putere în care s-a întruchipat deosebirea economică, de limbă și, de la Reformă încoace, chiar și de religie dintre nord și sud. Cu greu ar reuși cineva, fără a se face de râs, să explice prin factorul economic existența fiecărui stătuț german din trecut și din prezent sau originea mutației consonantice din germana cultă, care a transformat zona de demarcație geografică constituită de lanțul muntos de la Sudeți până la Taunus, într-o adevărată breșă de-a lungul Germaniei!

În al doilea rând însă, istoria se înfăptuiește astfel încât rezultatul final provine întotdeauna din conflictele multor voințe individuale, care, fiecare la rândul ei, devine ceea ce este datorită unei multitudini de condiții de viață speciale; sunt deci nenumărate forțe care se interferează, un grup infinit de paralelograme de forțe, din care ia naștere o resultantă a evenimentului istoric,

care, la rândul lui, poate fi considerat produsul unei forțe acționând ca un tot *inconștient* și lipsit de voință. Căci ceea ce vrea unul, este respins de altul, iar ceea ce rezultă este ceva ce n-a dorit nimeni. Astfel, istoria de până acum s-a desfășurat asemenea unui proces natural, fiind supusă, în esență, aceluiași legi ale mișcării. Dar din faptul că voințele individuale — din care fiecare în parte nu vrea altceva decât îi cer constituția sa fizică și condițiile exterioare, în ultimă instanță economice (fie ale sale personale, fie cele general-sociale) — nu realizează ceea ce vor, ci se contopesc într-o medie generală, într-o rezultantă comună, de aici nu trebuie totuși să se tragă concluzia că aceste voințe sunt egale cu zero. Dimpotrivă, fiecare în parte contribuie la această rezultantă și, în această măsură, este cuprinsă în ea.

Apoi aș vrea să vă rog să studiați această teorie din surse originale, și nu la a doua mână, ceea ce este mult mai ușor. Marx nu a scris nimic în care această teorie să nu joace un rol. Îndeosebi „Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte” constituie un admirabil model de aplicare a ei. În „Capitalul” întâlnim numeroase asemenea referiri. Apoi mi-aș permite să menționez și lucrările mele: „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința” și „Ludwig Feuerbach și sfârșitul filozofiei clasice germane”, în care am făcut cea mai amănunțită expunere, din câte știu că există, a materialismului istoric.

De faptul că, uneori, cei mai tineri dau laturii economice mai multă importanță decât i se cuvine, suntem vinovați în parte noi înșine, Marx și cu mine. Față de adversari a trebuit să accentuăm acest principiu fundamental, pe care ei îl negau, și n-am avut întotdeauna timp, loc și prilej să acordăm atenția cuvenită celorlalți factori care participă la această interacțiune. Dar de îndată ce se ajungea la expunerea vreunei perioade istorice, deci la aplicarea practică, lucrurile se schimbau, și nicio eroare nu mai era posibilă. Din păcate, însă, prea des se întâmplă să crezi că ai înțeles perfect o teorie nouă și că o poți aplica fără dificultate de îndată ce ți-ai însușit — și nici măcar întotdeauna bine — principiile ei fundamentale. Or, de acest reproș nu-i pot scuti pe unii dintre „marxiștii” mai noi și lui i se datorează și unele uimitoare confuzii.

Referitor la problema I, am mai găsit ieri (scriu aceste rânduri la 22 sept.) în Schoemann „Griechische Alterthümer”, Berlin 1855, I, p. 52, următorul pasaj care confirmă întru totul cele spuse de mine mai sus: „Este știut că în Grecia din perioada mai târzie, căsătoriile între frați și surori având mame diferite nu erau considerate incestuoase.”

Nădăjduiesc că înspăimântatoarele mutitilări de frază pe care le-am făcut pentru a fi cât mai scurt, nu vă vor supăra prea tare și rămân al dvs. devotat,

F. Engels

3 Către Conrad Schmidt la Berlin

Londra, 27 octombrie 1890

Dragă Schmidt,

Profit de prima oră liberă pentru a-ți răspunde. Cred că ar fi foarte bine dacă ai accepta propunerea de a lucra la ziarul „Züricher Post”. În domeniul economiei, acolo ai putea avea mereu ceva de învățat, mai ales dacă ai în vedere că Zürichul nu este, totuși, decât o piață financiară și de speculații de mână a treia, drept care impresiile culese acolo sunt atenuate sau denaturate de o dublă și triplă reflectare. Vei putea însă cunoaște practic întregul mecanism și vei fi nevoit să urmărești buletinele de bursă de prima mână de la Londra, New York, Paris, Berlin și Viena, care îți vor dezvălui piața mondială așa cum apare ea ca piață financiară și de efecte. Cu reflectările economice, politice și de alt fel se petrece același lucru care se desfășoară în ochiul omului; ele trec printr-o lentilă convergentă și de aceea apar răsturnate, cu capul în jos. Aici, însă, lipsește sistemul nervos, capabil să le readucă în poziție corectă. Comerciantul vede mișcarea industriei și a pieței mondiale numai ca o reflectare răsturnată a pieței financiare și de efecte; de aceea pentru el efectul devine cauză. Asta am constatat-o încă în deceniul al 5-lea, la Manchester; pentru a-ți forma o idee despre dezvoltarea industriei și despre maximele și minimele ei periodice, buletinele de bursă din Londra nu ți-ar fi putut fi de absolut niciun folos, pentru că domnii aceia voiau să explice toate fenomenele prin crizele de pe piața financiară, care de cele mai multe ori nu erau, la rândul lor, altceva decât niște simptome. Atunci era vorba de a contesta apariția crizelor industriale ca urmare a supraproducției temporare, așa că problema avea și un caracter tendențios, propice denaturărilor. Acum acest punct cade — pentru noi, cel puțin, definitiv — și apoi este un fapt cert, că piața financiară poate avea și ea propriile ei crize, în care perturbările directe intervenite în industrie joacă numai un rol secundar sau chiar niciunul. În această privință, mai sunt de stabilit și de cercetat multe lucruri din ultimii 20 de ani, mai ales pe plan istoric.

Acolo unde există diviziunea muncii pe scară socială, intervine și un proces de autonomizare a muncilor parțiale. Producția este în ultimă instanță factorul hotărâtor. Dar de îndată ce comerțul cu produse se autonomizează față de producția propriu-zisă, el urmează o mișcare proprie, care, deși în general e dominată de mișcarea producției, se supune, totuși, în unele privințe și în cadrul acestei dependențe generale, legilor sale proprii, inerente naturii acestui factor nou. Această mișcare are propriile ei faze și, la rândul ei, acționează asupra mișcării producției. Descoperirea Americii s-a datorat goanei după aur, care îi mânase pe portughezi mai întâi în Africa (vezi Soetbeer

„Edelmetall-Produktion”) deoarece industria europeană, care în secolele al 14-lea și al 15-lea se dezvoltase enorm, precum și comerțul corespunzător ei cereau mai multe mijloace de schimb pe care Germania — mare producătoare de argint în perioada 1450–1550 — nu le putea furniza. Cucerirea Indiei de către portughezi, olandezi și englezi între 1500 și 1800, a avut drept scop *importul din India*, căci la un export în părțile acelea nu se gândise nimeni. Și, totuși, ce uriașe repercusiuni au avut asupra industriei aceste descoperiri și cuceriri dictate de interese pur comerciale! Abia necesitățile legate de *exportul* în țările respective au creat și dezvoltat marea industrie.

La fel stau lucrurile și cu piața financiară. De îndată ce comerțul de bani se separă de comerțul de mărfuri, el are — în anumite condiții determinate de producție și de comerțul de mărfuri — și o dezvoltare proprie, faze și legi speciale, condiționate de propria lui natură. Dacă la aceasta se adaugă și faptul că, în evoluția sa ulterioară, comerțul de bani se extinde devenind comerț de efecte, că aceste efecte nu constau numai în titluri de stat, ci și în acțiuni ale întreprinderilor industriale și de transporturi, comerțul de bani cucerindu-și astfel o dominație directă asupra unei părți a producției care, în linii generale, îl domină, atunci reacția exercitată de comerțul de bani asupra producției devine și mai puternică și mai complexă. Cei care fac comerț de bani sunt proprietari ai căilor ferate, ai minelor, ai întreprinderilor siderurgice etc. Aceste mijloace de producție capătă un dublu caracter: acțiunea lor trebuie să se adapteze când intereselor producției nemijlocite, când cerințelor acționarilor, în măsura în care aceștia sunt comercianți de bani; un exemplu foarte elocvent: căile ferate din America de Nord, a căror exploatare depinde întru totul de operațiile de moment de la bursă ale unui Jay Gould, Vanderbilt etc., operații care nu au nimic comun cu activitatea unor căi ferate și cu interesele ei ca mijloc de comunicație. Chiar aici, în Anglia, am fost martorii unor lupte de decenii între diferitele societăți feroviare pentru delimitarea teritoriilor lor, lupte în care s-au cheltuit sume enorme, nu în interesul producției și al comunicațiilor, ci numai din cauza unei rivalități care de cele mai multe ori n-a avut drept scop decât facilitarea operațiilor de bursă ale comercianților de bani, deținători de acțiuni.

Prin aceste câteva precizări în legătură cu concepția mea asupra raportului dintre producție și comerțul de mărfuri și dintre acestea două și comerțul de bani, am și răspuns, în fond, la întrebările d-tale în legătură cu materialismul istoric în general. Toate acestea pot fi înțelese cel mai ușor din punctul de vedere al diviziunii muncii. Societatea creează anumite funcții comune de care nu se poate lipsi. Oamenii destinați acestor funcții formează o nouă ramură a diviziunii muncii în cadrul *societății*. Aceasta le creează interese deosebite chiar și față de mandatarii lor; ei devin independenți față de aceștia și așa

apare statul. Din acest moment se întâmplă ceea ce are loc în comerțul de mărfuri și, mai târziu, în comerțul de bani: noua forță autonomă trebuie, ce-i drept, să urmeze în general mișcarea producției, însă, în virtutea autonomiei relative care îi este inerentă sau, mai exact, a autonomiei care i-a fost cândva conferită și care s-a dezvoltat apoi treptat, ea acționează la rândul ei asupra condițiilor și mersului producției. Avem de-a face aici cu interacțiunea a două forțe inegale, mișcarea economică, pe de o parte, și noua putere politică, pe de altă parte, care aspiră la cât mai multă autonomie și care, o dată instituită, este dotată și cu o mișcare proprie; în mare, mișcarea economică se impune, dar ea va trebui să sufere și reacția mișcării politice create de ea însăși și dotate cu o relativă independență, mișcare a puterii de stat, pe de o parte, și a opoziției create o dată cu aceasta, pe de altă parte. Așa cum mișcarea pieței industriale se reflectă în genere și sub rezervele arătate mai sus în piața financiară — și se reflectă, bineînțeles, *răsturnat* — tot așa în lupta dintre guvern și opoziție se reflectă lupta claselor, care existau și luptau și înainte, dar se reflectă tot răsturnat, nu direct, ci indirect, nu ca luptă de clasă, ci ca luptă pentru principii politice și se reflectă atât de răsturnat, încât a fost nevoie de un mileniu, ca să descoperim acest lucru.

Reculul puterii de stat asupra dezvoltării economice poate fi de trei feluri: în aceeași direcție, și atunci dezvoltarea va fi mai rapidă; în direcția opusă ei, și în acest caz orice popor mare din zilele noastre va suferi un eșec; sau poate să bareze dezvoltării economice anumite căi și să-i impună altele. Acest caz se reduce, în ultimă instanță, la unul dintre cele două cazuri precedente. Este însă limpede că în cazul al II-lea și al III-lea, puterea politică poate să aducă mari prejudicii dezvoltării economice și provoca o mare risipă de forțe și de materiale.

Există și cazul de cucerire și distrugere brutală a unor resurse economice, ceea ce înainte făcea ca, în anumite împrejurări, întreaga dezvoltare economică locală și națională să dispară. Astăzi un asemenea caz are de cele mai multe ori efecte contrare, cel puțin la popoarele mari; cu timpul, învinsul câștigă uneori din punct de vedere economic, politic și moral mai mult decât învingătorul.

Același lucru se întâmplă și cu dreptul; de îndată ce devine necesară noua diviziune a muncii, care creează juriști de profesie, apare de asemenea un domeniu nou, autonom, care, deși în linii generale este dependent de producție și de comerț, posedă totuși și o capacitate specifică de acțiune asupra acestor domenii. Într-un stat modern, dreptul nu numai că trebuie să corespundă situației economice generale, să fie expresia ei, dar trebuie să fie și o expresie logică în sine, care să nu se infirme pe sine însăși ca urmare a unor contradicții interne. Pentru a se realiza acest lucru, se atentează tot mai mult la fidelitatea reflectării relațiilor economice. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât

se întâmplă mai rar ca un cod de legi să fie expresia brutală, neatenuată și nefalsificată a dominației unei clase. Chiar și numai acest lucru ar veni în contradicție cu „noțiunea de drept”. Noțiunea de drept pură, consecventă a burgheziei revoluționare din anii 1792–1796 a fost falsificată în multe privințe încă din codul lui Napoleon, iar în măsura în care este întruchipată acolo, ea trebuie să sufere zi de zi tot felul de atenuări determinate de forța crescândă a proletariatului. Și totuși, codul lui Napoleon continuă să stea la baza tuturor noilor codificări pe toate continentele. Astfel, cursul „dezvoltării dreptului” constă, în mare parte, numai în aceea că mai întâi se încearcă să se înlăture contradicțiile care rezultă din traducerea directă a relațiilor economice în principii juridice și să se stabilească un sistem juridic armonios, iar apoi în aceea că influența și constrângerea dezvoltării economice ulterioare fac mereu câte o breșă în acest sistem și-l implică în noi contradicții (pentru moment nu vorbesc aici decât de dreptul civil).

Reflectarea relațiilor economice ca principii juridice este de asemenea în mod necesar o reflectare răsturnată cu capul în jos; ea are loc fără ca cei în cauză să-și dea seama; juristul își închipuie că operează cu teze apriorice, pe când aceștea nu sunt de fapt decât reflectări economice, așa că totul este așezat pe cap. Și mi se pare de la sine înțeles că această răsturnare, care, atâta timp cât nu este descoperită, constituie ceea ce noi numim *concepție ideologică*, să acționeze la rândul ei asupra bazei economice și să o poată modifica în anumite limite. Baza dreptului succesoral, dacă presupunem aceeași treaptă de dezvoltare a familiei, este economică. Cu toate acestea va fi greu de dovedit că, de pildă, libertatea absolută de testare în Anglia și limitarea ei riguroasă în Franța au până în cele mai mici amănunte numai cauze economice. Dar ambele exercită la rândul lor o puternică acțiune asupra economiei prin faptul că influențează repartitia bunurilor.

În ceea ce privește domeniile ideologice care plutesc în sfere și mai înalte — religia, filozofia etc. — acestea au în conținut preistoric găsit și preluat de perioada istorică, conținut pe care astăzi l-am numi absurditate. Toate aceste reprezentări false despre natură, despre esența omului însuși, despre spirite, puteri magice etc. au la bază, de cele mai multe ori, un element economic doar negativ; nivelul economic scăzut din perioada preistorică are drept completare, iar pe alocuri și drept condiție, ba chiar drept cauză, reprezentările false despre natură. Și chiar dacă necesitatea economică a fost și a devenit din ce în ce mai mult principalul resort al cunoașterii progresive a naturii, ar fi totuși o pedanterie să se caute cauze economice pentru toată această absurditate din vremurile primitive. Istoria științelor este istoria înlăturării treptate a acestei absurdități, respectiv a înlocuirii ei printr-o absurditate nouă, dar din ce în ce mai puțin stupidă. Oamenii care se îndeletnicesc cu aceasta aparțin unor

sfere specifice ale diviziunii muncii, iar ei au impresia că lucrează într-un domeniu independent. Și în măsura în care ei alcătuiesc un grup independent în cadrul diviziunii sociale a muncii, în aceeași măsură producțiile lor, inclusiv erorile lor, influențează întreaga dezvoltare socială și chiar dezvoltarea economică. Cu toate acestea ei se află de asemenea sub influența dominantă a dezvoltării economice. În filozofie, de pildă, acest lucru poate fi ușor dovedit pentru perioada burgheză. Hobbes a fost primul materialist modern (în sensul secolului al 18-lea), dar a fost absolutist pe vremea când în toată Europa monarhia absolută era în plină înflorire și când în Anglia se începuse lupta împotriva poporului. Locke a fost atât în religie cât și în politică un produs al compromisului de clasă din 1688⁵. Deiștii englezi⁶ și continuatorii lor mai consecvenți — materialiștii francezi — au fost adevărații filozofi ai burgheziei, francezii au fost chiar filozofii revoluției burgheze. În filozofia germană de la Kant la Hegel filistinul german este prezent — când pozitiv, când negativ. Dar filozofia fiecărei epoci, ca domeniu determinat al diviziunii muncii, are ca premisă un material ideologic determinat, care i-a fost transmis de predecesorii ei și de la care pornește. Iată de ce țări rămase în urmă din punct de vedere economic pot, totuși, să aibă în filozofie rolul viorii întâi: Franța secolului al 18-lea față de Anglia, pe a cărei filozofie s-au sprijinit francezii, iar mai târziu Germania față de amândouă. Dar atât în Franța cât și în Germania, filozofia, ca și înflorirea generală a literaturii în acea epocă au fost rezultatul unui avânt economic. Supremația definitivă a dezvoltării economice față de aceste domenii este pentru mine indiscutabilă, dar ea are loc în condiții dictate de însuși domeniul respectiv; în filozofie, de pildă, prin acțiunea unor influențe economice (care în majoritatea cazurilor nu acționează decât deghizate în veșmânt politic etc.) asupra materialului filozofic existent, transmis de predecesori. Economia nu creează aici nimic a novo, dar ea determină felul modificării și dezvoltării materialului ideatic existent, însă, în majoritatea cazurilor o face în mod indirect, dat fiind că reflexele politice, juridice, morale sunt acelea

⁵ Nota EP: Este vorba de *lovitura de stat din 1688*, în urma căreia în Anglia a fost răsturnată dinastia Stuart și instaurată monarhia constituțională în frunte cu Wilhelm de Orania (începând din 1689), având la bază un compromis între aristocrația funciară și marea burghezie. Istoriografia engleză burgheză a numit această lovitură de stat „glorioasa revoluție”.

⁶ Nota EP: Deiștii — adepții ai doctrinei filozofico-religioase care-l consideră pe Dumnezeu cauză primară rațională și impersonală a universului, dar neagă intervenția lui în viața naturii și a societății. În condițiile dominației concepției feudal-ecclesiastice despre lume, deismul s-a situat adesea pe poziții raționaliste, criticând concepția teologică medievală despre lume și demascând parazitismul și șarlatania clerului. În același timp însă, deiștii făceau un compromis cu religia, pronunțându-se în favoarea menținerii ei într-o rațională pentru masele populare.

care exercită cea mai mare influență directă asupra filozofiei.

Despre religie am spus ceea ce era absolut necesar în ultimul capitol din lucrarea mea asupra lui Feuerbach.⁷

Așadar, dacă Barth consideră că noi am negat orice acțiune pe care o exercită, la rândul ei, reflectarea politică etc. a mișcării economice asupra acestei mișcări, atunci el luptă pur și simplu cu morile de vânt. N-are decât să citească „Optsprezece Brumar” al lui Marx, unde se vorbește aproape numai despre rolul deosebit al luptelor și evenimentelor politice, firesc în cadrul dependenței lor generale de condițiile economice. Sau „Capitalul”, de pildă, capitolul despre ziua de muncă, unde se arată că legislația, care este totuși un act politic, acționează atât de energic. Sau să citească capitolul despre istoria burgheziei (capitolul 24)⁸. Sau, de ce am mai lupta noi oare, pentru dictatura politică a proletariatului, dacă puterea politică este din punct de vedere economic neputincioasă? Violența (adică puterea de stat) este și ea o forță economică!

Dar acum n-am timp să critic cartea. Întâi trebuie să apară volumul al III-lea⁹; de altfel cred că treaba asta ar putea s-o facă foarte bine și Bernstein, de pildă.

Ceea ce lipsește tuturor acestor domni este dialectica. Ei nu văd niciodată altceva decât aici cauza, dincolo efectul. Că aceasta este o abstracție goală, că în lumea reală astfel de opoziții polare metafizice nu există decât în timpul crizelor, că tot acest proces măreț se desfășoară sub forma interacțiunii — fie și a unor forțe foarte inegale, dintre care mișcarea economică este net cea mai puternică, primordială, hotărâtoare, că aici nimic nu e absolut, ci totul relativ — acest lucru ei nu-l văd defel, pentru ei Hegel n-a existat.

Cât privește conflictul din sânul partidului, domnii din opoziție m-au târât cu forța în el, așa că n-am avut încotro. Modul în care m-a tratat domnul Ernst este absolut incalificabil, așa putea cel mult să-l consider infantil. Îl compătimeșc mult pe acest om, pentru că, bolnav fiind, este nevoit să scrie pentru a trăi. Dar un om cu o imaginație atât de bogată, încât nu poate citi un rând fără să-l interpreteze exact invers decât a intenționat autorul, ar putea să-și utilizeze imaginația într-un alt domeniu decât cel al socialismului. Să scrie romane, drame, studii critice și altele de genul acesta; astfel el va dăuna numai culturii burgheze, iar nouă ne va fi de folos. Până atunci, poate că se va perfecționa într-atât, încât va fi în stare să dea ceva și pe tărâmul nostru. Trebuie însă să spun, că niciodată și nicăieri nu am avut prilejul să

⁷ Nota EP: F. Engels. *Ludwig Feuerbach și sfârșitul filozofiei clasice germane*.

⁸ Nota EP: Capitolul intitulat „Așa-numita acumulare primitivă”.

⁹ Nota EP: Al „Capitalului”.

întâlnesc o îngrămădire de nimicuri necoapte și de stupizenie absolută, ca cea oferită de această opoziție. Și acești tineri încă necopți, care nu văd nimic în afară de nemărginita lor înfumurare, vor să dicteze tactica partidului! Dintr-o singură corespondență a lui Bebel din „Arbeiter-Zeitung” din Viena am aflat mai mult decât din toată grămada de ineptii ale acestor domni. Iar ei își închipuie că valorează mai mult decât această minte clară, care pătrunde lucrurile într-un mod uluitor de exact și, în câteva cuvinte, le prezintă atât de convingător! Toți aceștia sunt niște beletriști ratați, dar chiar și beletristul realizat este un individ incomod.

Mi-ar părea rău ca „Volkstribüne” să-și înceteze apariția. Sub conducerea dumitale redacțională s-a dovedit că un asemenea săptămânal, al cărui conținut este mai mult teoretic decât actual, poate realiza totuși ceva mulțumitor — și eu știu doar ce fel de colaboratori ai dumneata! Ce-i drept, apariția sa în continuare, alături de „Neue Zeit”, care între timp se tipărește săptămânal, este problematică. În orice caz, dumneata te vei bucura să scapi de toate suferințele și plăcerile redacției și să poți găsi timp pentru alte ocupații decât munca pur gazetărească. De altfel, în curând și la Berlin ecoul ultimului scandal va marca totul, și cel ce se află în mijlocul acestui iureș cu greu mai poate lucra.

Publicarea pasajului din scrisoarea mea n-a dăunat cu nimic, dar e mai bine ca asemenea lucruri să nu se întâmple. În scrisori, scrii ce-ți vine în minte, repede, fără să verifici etc. și atunci se poate să-ți scape o expresie de care să se lege unul dintre aceia care la noi, pe Rin, sunt numiți Korinthenscheisser¹⁰ și să tragă cine știe ce concluzii stupide.

Multe mulțumiri pentru urările pe care mi le-ai făcut anticipat cu ocazia aniversării a 70 de ani; până atunci mai e, totuși, o lună. În general, mă simt bine, numai că trebuie să-mi cruț în continuare ochii și n-am voie să scriu la lumina de gaz. Să sperăm că așa va fi și de acum încolo.

Acum, însă, trebuie să închei.

Salutări cordiale, al d-tale,
F. Engels

4 Către Franz Mehring la Berlin

Londra, 14 iulie 1893 (*fragment*)

¹⁰ Nota EP: Om de nimic.

Abia astăzi reușesc să vă mulțumesc pentru amabilitatea de a-mi fi trimis „Lessing-Legende”. N-am vrut să vă răspund numai cu o confirmare pur formală a primirii cărții, ci să vă spun totodată câte ceva despre ea, despre conținutul ei. De aici întârzierea.

Am să încep cu sfârșitul — cu anexa despre materialismul istoric, în care ați reunit minunat și într-un mod convingător pentru orice persoană nepărtinitoare principalele fapte. Dacă am ceva de obiectat, este că îmi atribuiți merite mai mari decât îmi revin, chiar dacă ar fi să socotesc tot ceea ce — cu timpul — aș fi descoperit probabil și singur, dar ceea ce Marx, cu acel coup d’œil¹¹ mai ager pe care-l avea și cu perspectiva lui mai largă, a descoperit mult mai repede. Când ai norocul să colaborezi patruzeci de ani cu un om ca Marx, de obicei atâta timp cât acesta trăiește nu ești prețuit așa cum crezi că ai merita; când însă omul cel mare încetează din viață, se poate ușor întâmpla ca cel mai mic să fie prețuit mai mult decât merită, și tocmai aceasta mi se pare că e acum cazul cu mine; istoria va face până la urmă ordine în toate acestea, dar până atunci voi dispărea și eu și n-am să mai știu de nimeni și de nimic.

Încolo lipsește numai un singur punct, care însă, de regulă, n-a fost niciodată îndeajuns relevat nici în lucrările lui Marx, nici în ale mele și în legătură cu care avem cu toții aceeași vină. Și anume, noi toți am pus în primul rând accentul principal pe faptul că ideile politice, juridice și celelalte reprezentări ideologice, precum și acțiunile determinate de aceste idei, *derivă* din faptele economice fundamentale, și *nici nu puteam face altfel*. Dar, procedând în felul acesta, noi am neglijat latura formală în favoarea conținutului: modul în care aceste idei etc. se nasc. Lucrul acesta a constituit pentru adversari un prilej binevenit pentru tot felul de neînțelegeri, respectiv denaturări; un exemplu grăitor în această privință este Paul Barth.

Ideologia este un proces pe care așa-numitul cugetător îl împlinește, ce-i drept, în chip conștient, dar fals conștient. Adevăratele forțe motrice care-l pun în mișcare îi rămân necunoscute, altfel n-ar fi un proces ideologic. Prin urmare, el își închipuie forțe motrice false, aparente. Dat fiind că este un proces de gândire, el îi deduce și conținutul, și forma din gândirea pură, fie din propria sa gândire, fie din aceea a premergătorilor săi. El operează cu un material pur intelectual, pe care, fără să-l privească mai de aproape, îl consideră ca emanat din gândire și nu-i mai caută vreo altă origine mai îndepărtată, independentă de gândire; pentru el aceasta este, de altminteri, de la sine înțeles, deoarece orice acțiune, fiind *mijlocită* de gândire, îi apare în ultimă instanță și *întemeiată* pe gândire.

¹¹ Nota EP: Privire.

Ideologul istoric (cuvântul „istoric” trebuie să fie înțeles aici pur și simplu ca denumire colectivă pentru politic, juridic, filozofic, teologic — pe scurt, pentru toate domeniile care aparțin *societății* și nu pur și simplu naturii) — ideologul istoric are, deci, în fiecare domeniu științific un material care s-a format în mod independent din gândirea generațiilor anterioare și care, în mintea acestor generații succesive, a trecut printr-o dezvoltare proprie, independentă. Desigur că și fapte exterioare, aparținând diferitor domenii, au putut să contribuie la influențarea acestei dezvoltări, dar aceste fapte însele nu sunt, la rândul lor, conform unei presupunerii tacite, altceva decât simple roade ale unui proces de gândire, așa că tot mai rămânem în sfera gândirii pure, care a mistuit — în aparență cu succes — chiar și faptele cele mai încăpățănate.

Mai ales această aparență a unei istorii independente a organizării de stat, a sistemelor juridice, a reprezentărilor ideologice din fiecare domeniu în parte este tocmai ceea ce orbește pe cei mai mulți oameni. Dacă Luther și Calvin „au depășit” religia catolică oficială, dacă Hegel „i-a depășit” pe Fichte și pe Kant, dacă Rousseau, cu al său „Contrat social” republican, „a depășit” indirect pe constituționalistul Montesquieu, apoi fiecare din aceste înfăptuiri rămâne în cadrul teologiei, al filozofiei, al științelor politice, constituie o etapă în istoria acestor domenii ale gândirii și nu iese deloc din domeniul gândirii. Și de când la aceasta s-a mai adăugat și iluzia burgheză despre caracterul de veșnicie și de ultimă instanță al producției capitaliste, chiar și depășirea mercantiliștilor de către fiziocrați și A. Smith trece drept o simplă victorie a gândirii; e socotită nu ca oglindirea în gândire a realităților economice schimbate, ci ca înțelegerea justă, în sfârșit dobândită, a unor condiții reale care au existat pretutindeni și dintotdeauna. Dacă Richard Inimă-de-Leu și Filip August, în loc să se încurce în cruciade, ar fi introdus comerțul liber, atunci am fi fost scutiți de 500 de ani de mizerie și de ignoranță.

Această latură a problemei, pe care nu pot s-o ating aici decât în treacăt, am neglijat-o, cred, cu toții mai mult decât se cuvine. E vechea poveste: totdeauna se neglijează la început forma în favoarea conținutului. După cum am mai spus, și eu am făcut aceasta, iar de greșeală nu mi-am dat seama decât post festum. Deci nu numai că sunt departe de a vă face vreun reproș din pricina aceasta — ca unul care m-am făcut vinovat mai înainte de aceeași greșeală, nu sunt îndreptățit, dimpotrivă —, dar aș vrea totuși să vă atrag atenția pentru viitor asupra acestui punct.

Legată de aceasta este și concepția stupidă a ideologilor că, întrucât negăm că diferitele sfere ideologice care joacă un rol în istorie ar avea o dezvoltare istorică independentă, negăm de asemenea și orice *întrăuire* a lor *asupra istoriei*. La baza ei stă concepția vulgară, nedialectică, despre cauză și efect

ca poli opuși unul altuia într-un chip rigid, ignorarea absolută a acțiunii reciproce. Că un moment istoric, odată ce a fost adus pe lume de alte cauze, în ultimă instanță economice, poate reacționa la rândul lui asupra mediului său, ba chiar asupra propriilor sale cauze — asta o uită domnii aceștia adeseori aproape intenționat. Așa, de pildă, Barth, vorbind despre cler și religie, p. 475 a cărții dvs. Felul cum l-ați dat gata pe acest tip, a cărui platitudine întrece orice așteptare, mi-a făcut multă plăcere. Și pe unul ca ăsta îl fac profesor de istorie la Leipzig! Pe lângă el, bătrânul Wachsmuth, care era și el bătut în cap, dar care avea un deosebit simț al realității, era cu totul altfel de om.

Despre carte nu pot, de altfel, decât să repet ceea ce am spus în repetate rânduri despre articole încă pe vremea când au apărut în „Neue Zeit”: este indiscutabil cea mai bună expunere de până acum a genezei statului prusian, aș putea spune chiar singura bună, tratând, în majoritatea cazurilor, în mod just și până în cele mai mici amănunte, toate fenomenele în conexiunea lor. E regretabil însă că n-ați putut include în lucrare întreaga dezvoltare ulterioară până la Bismarck și, involuntar, sper că o veți face cu altă ocazie, întocmind tabloul general în conexiunea lui, de la marele elector Frederic Wilhelm și până la bătrânul Wilhelm. Aveți doar studiile pregătitoare și, cel puțin în problemele cele mai importante, ele sunt ca și terminate. Iar de făcut tot trebuie făcut o dată, înainte de a se năruî întreaga șandramă; spulberarea legendelor monarhist-patriotice, chiar dacă nu este o premisă neapărat necesară a înlăturării monarhiei, care maschează dominația de clasă (căci în Germania o republică pur burgheză este perimată înainte chiar de a lua ființă), este totuși una dintre cele mai eficace pârghii în vederea acestui scop.

Atunci veți avea mai mult spațiu și mai curând ocazia să prezentați istoria locală a Prusiei ca pe o parte componentă a mizeriei generale a Germaniei. Asupra acestei probleme, punctul meu de vedere diferă în anumite privințe de al dvs., mai cu seamă în ce privește concepția despre condițiile premergătoare ale dezmembrării Germaniei și eșecul revoluției burgheze germane din secolul al XVI-lea. Când voi ajunge să refac introducerea istorică la lucrarea mea Războiul țărănesc german, ceea ce, după câte sper, se va întâmpla iarna viitoare, voi putea dezvolta acolo punctele privitoare la aceasta. Nu că le-aș considera greșite pe cele indicate de dvs., dar mai adaug câteva și le grupez oarecum în alt fel.

Studiind istoria Germaniei — care constă dintr-un lanț de mizerii — am găsit întotdeauna că abia prin compararea cu epocile corespunzătoare ale istoriei Franței găsești adevărata scară a proporțiilor, pentru că acolo se petrece întotdeauna exact contrariul celor de la noi. Acolo, închegarea statului națio-

nal din *disjunctis membris*¹² ale statului feudal are loc tocmai când noi suntem în plină decadentă. La ei, o rară logică obiectivă în întreaga desfășurare a procesului; la noi, confuzie searbădă, din ce în ce mai searbădă. La ei, cuceritorul englez din Evul Mediu și intervenția lui în favoarea naționalității provensale și împotriva celei din nordul Franței reprezintă amestecul din afară; războaiele împotriva englezilor corespund, ca să spunem așa, războiului de 30 de ani, însă se termină cu izgonirea intervenționiștilor străini și supunerea Sudului de către Nord. Urmează apoi lupta puterii centrale împotriva vasalului burgund, care se sprijinea pe posesiunile lui din alte țări și care joacă rolul statului Brandenburg-Prusia, dar lupta se încheie cu victoria puterii centrale și definitivează crearea statului național. La noi, în schimb, tocmai în acel moment se năruie iremediabil statul național (în măsura în care „regatul german” din cadrul Sfântului Imperiu Roman poate fi numit un stat național) și începe prădarea pe scară largă a teritoriului german. Este o comparație în cel mai înalt grad rușinoasă pentru un german, dar tocmai de aceea foarte instructivă, și de când muncitorii noștri au împins Germania din nou pe primul plan al istoriei, ne vine ceva mai ușor să înghițim rușinea trecutului.

Deosebit de caracteristic pentru dezvoltarea Germaniei este și faptul că cele două state componente ale imperiului, care au împărțit până la urmă între ele întreaga Germanie, nu sunt pur germane, ci colonii întemeiate pe teritorii cucerite de la slavi: Austria — o colonie bavareză, Brandenburgul — una saxonă, și că ele și-au cucerit puterea în Germania numai prin faptul că s-au sprijinit pe posesiuni străine, negermane: Austria pe Ungaria (ca să nu mai vorbim de Boemia), iar Brandenburgul pe Prusia. La granița dinspre apus, care era cea mai amenințată, nu s-a întâmplat așa ceva; la granița dinspre nord, sarcina de a apăra Germania împotriva danezilor a fost lăsată pe seama danezilor, iar în sud era atât de puțin de apărat, încât înșiși grănicerii, elvețienii, au putut să se separe de Germania! Dar văd că divaghez — această flecăreală vă va dovedi cel puțin în ce măsură lucrarea dvs. a avut darul să mă stimuleze.

5 Către W. Borgius la Berlin

Londra, 25 ianuarie 1894 (*fragment*)

Iată răspunsul la întrebările:

1. Prin relații economice, pe care le considerăm ca bază determinată a

¹² Nota EP: Membrele împrăștiate.

istoriei societății, înțelegem modul în care oamenii unei societăți determinate își produc mijloacele de trai și schimbă între ei produsele (în măsura în care există o diviziune a muncii). Așadar, aici este inclusă *întreaga tehnică* a producției și a transportului. Această tehnică determină, după concepția noastră, și modul de schimb, apoi modul de repartitie a produselor și, prin aceasta, după descompunerea societății gentilice, și împărțirea societății în clase, deci relațiile de dominație și supunere, și, prin aceasta, statul, politica, dreptul etc. În noțiunea de relații economice mai sunt incluse și *baza geografică* pe care acestea se desfășoară, apoi rămășițele efectiv transmise ale treptelor de dezvoltare economică anterioară, care s-au păstrat adeseori numai prin tradiție sau vis inertiae¹³, precum și, firește, mediul exterior care înconjoară această formă socială.

Dacă, după cum spuneți dvs., tehnica depinde în cea mai mare parte de stadiul în care se află știința, apoi, într-o și mai mare măsură, depinde aceasta de stadiul și necesitățile tehnicii. Dacă societatea are o necesitate tehnică, ea împinge știința înainte mai mult decât zece universități. Întreaga hidrostatică (Torricelli etc.) a luat naștere în Italia, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, ca urmare a necesității de a regla cursul torenților din munți. Despre electricitate știm ceva teameinic abia din momentul în care a fost descoperită aplicabilitatea ei tehnică. În Germania însă, din păcate, există obiceiul de a se scrie istoria științelor ca și cum acestea ar fi picat din cer.

2. Noi considerăm că, în ultimă instanță, condițiile economice sunt acelea care determină dezvoltarea istorică. Dar rasa este ea însăși un factor economic. Aici însă nu trebuie trecute cu vederea două puncte:

- A. Dezvoltarea politică, juridică, filozofică, religioasă, literară, artistică etc. se întemeiază pe dezvoltarea economică. Dar toate acestea acționează totodată și unele asupra celorlalte, precum și asupra bazei economice. Situația economică nu este singura cauză activă, toate celelalte fiind numai efect pasiv, ci are loc o interacțiune pe baza necesității economice, care, în ultimă instanță, se impune întotdeauna. Statul, de pildă, își exercită acțiunea prin taxe vamale protecționiste, prin liber-schimbism, printr-un sistem fiscal, bun sau rău. Chiar și sleirea totală și

¹³ Nota EP: În virtutea inerției.

neputința filistinului german — izvorâte din situația economică mizeră a Germaniei din perioada 1648–1830, care s-au manifestat mai întâi sub forma pietismului, iar apoi sub aceea a sentimentalismului și a prosternării slugarnice față de prinți și de nobilime — n-au fost lipsite de efecte economice. Ele au constituit una dintre cele mai mari piedici în calea unui nou avânt, și această piedică n-a fost zdruncinată decât prin faptul că războaiele revoluției și ale lui Napoleon au transformat mizeria cronică într-o mizerie acută. Prin urmare, nu este vorba, așa cum vor să-și închipuie unii, din comoditate, de o acțiune automată a situației economice, ci oamenii își făuresc singuri istoria, însă o făuresc într-un mediu dat, care o condiționează pe baza relațiilor reale deja existente, dintre care cele economice, oricât de puternic ar putea fi influențate de celelalte — politice și ideologice —, sunt totuși, în ultimă instanță, hotărâtoare și constituie firul roșu care trece prin întreaga dezvoltare, singurul care duce la înțelegerea ei.

- B.** Oamenii își făuresc singuri istoria, dar până acum ei nu au făcut acest lucru călăuziți de o voință colectivă, după un plan colectiv, nici chiar în cadrul unei societăți date, precis delimitate. Străduințele lor se încrucișează, și tocmai de aceea, în toate societățile de felul acesta, domnește necesitatea, a cărei completare și formă de manifestare este întâmplarea. Necesitatea care își croiește aici drum prin întâmplare este, în cele din urmă, tot necesitatea economică. Aici ajungem la tratarea problemei așa-zisilor oameni mari. Faptul că cutare om mare, și nu altul, apare într-o anumită epocă, într-o anumită țară dată este, firește, o simplă întâmplare. Dar, dacă-l înlăturăm pe acest om, se va pune problema înlocuirii lui, și înlocuitorul va fi găsit *tant bien que mal*¹⁴, dar cu timpul va fi găsit. Că tocmai Napoleon, acest corsican, a fost dictatorul militar care a devenit necesar Republicii Franceze istovite de propriul ei război, a fost o întâmplare. Dar că, în lipsa unui Napoleon, un altul ar fi fost în locul lui — acest lucru e dovedit prin faptul că, ori de câte ori a fost necesar un asemenea om, el a fost găsit: Cezar, August, Cromwell etc. Dacă Marx a descoperit concepția materialistă a istoriei, apoi Thierry, Mignet, Guizot și toți istoricii englezi

¹⁴ Nota EP: Bun sau rău.

până la 1850 dovedesc că se tindea spre acest lucru, iar descoperirea aceleiași concepții de către Morgan ne arată că vremea era coaptă pentru ea, că ea trebuia tocmai să fie descoperită.

La fel stau lucrurile și cu toate celelalte fapte întâmplătoare, sau în aparență întâmplătoare, din istorie. Cu cât domeniul pe care-l cercetăm se îndepărtează mai mult de cel economic și se apropie de cel pur ideologic, abstract, cu atât mai multe elemente întâmplătoare vom găsi în dezvoltarea lui, cu atât mai multe zigzaguri va prezenta curba lui. Dar dacă veți desena axa medie a curbei, veți constata că, cu cât perioada considerată este mai îndelungată și cu cât domeniul studiat este mai vast, cu atât mai mult merge această axă paralel cu axa dezvoltării economice.

În Germania, cea mai mare piedică în calea unei înțelegeri juste este neglijarea intolerabilă, în literatură, a istoriei economice. E atât de greu nu numai să te dezveți de noțiunile istorice pe care ți le-a vârat în cap școala, dar e și mai greu să aduni materialul necesar în acest scop. Cine, de pildă, l-a citit măcar pe bătrânul G. von Gülich, a cărui aridă colecție de materiale conține totuși atâtea lucruri necesare pentru lămurirea a nenumărate fapte politice!

De altfel, cred că frumosul exemplu pe care Marx l-a dat în *Optprezece Brumar* ar trebui să constituie un răspuns destul de complet la întrebările dvs., tocmai pentru că este un exemplu practic. Cred, de asemenea, că cele mai multe puncte le-am și atins în *Anti-Dühring*, partea I, capitolele 9–11, și partea a II-a, capitolele 2–4, ca și în partea a III-a, capitolul 1, sau în *Introducere*, precum și în ultimul capitol din *Feuerbach*.

Vă rog ca, citind cele de mai sus, să nu drămuieți fiecare cuvânt, ci să aveți în vedere ansamblul; regret că nu dispun de suficient timp pentru a vă formula totul atât de exact cum ar fi trebuit s-o fac pentru tipar.

Capitolul 9

Karl Marx

V.I. Lenin, 1914 (fragment de economie politică)

„Scopul final al acestei opere — spune Marx în prefața la «Capitalul» — este de a dezvălui legea dezvoltării economice a societății moderne”¹, adică a societății capitaliste, a societății burgheze. Cercetarea relațiilor de producție ale unei societăți anumite, istoricește determinată, în procesul lor de apariție, dezvoltare și decădere, — iată conținutul doctrinei economice a lui Marx. În societatea capitalistă predomină producția de *mărfuri*, și de aceea analiza lui Marx începe cu analiza mărfii.

1 Valoarea

Marfa este, în primul rând, un lucru care satisface o anumită nevoie a omului; ea este în al doilea rând, un lucru care poate fi schimbat pe un alt lucru. Utilitatea unui lucru face din el o *valoare de întrebuințare*. Valoarea de schimb (sau valoarea) este în primul rând un raport, proporția în care un anumit număr de valori de întrebuințare de un fel se schimbă pe un anumit număr de valori de întrebuințare de alt fel. Experiența zilnică ne arată că milioane și miliarde de astfel de schimburi consideră în permanență egale între ele tot felul de valori de întrebuințare, chiar dintre cele mai diferite și mai puțin com-

¹ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 23, p. 16.

parabile. Ce au comun aceste lucruri diferite care, într-un anumit sistem de relații sociale, sunt considerate în permanență egale unele cu altele? Elementul lor comun este faptul că sunt *produse ale muncii*. Schimbând produsele lor, oamenii consideră egale între ele cele mai diferite feluri de munci. Producția de mărfuri este un sistem de relații sociale în care diferiți producători creează produse diferite (diviziunea socială a muncii), iar toate aceste produse sunt considerate egale între ele prin schimb. Așadar, ceea ce este comun tuturor mărfurilor nu este munca concretă depusă într-o anumită ramură de producție, o muncă de un anumit fel, ci munca omenească *abstractă*, munca omenească în genere. Totalitatea forței de muncă a unei societăți date, reprezentată prin suma valorilor tuturor mărfurilor, este una și aceeași forță de muncă omenească; miliarde de acte de schimb dovedesc acest lucru. Deci orice marfă luată ca atare nu reprezintă decât o anumită parte din timpul de muncă *socialmente necesar*. Mărima valorii este determinată de cantitatea de muncă socialmente necesară, sau de timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea unei anumite mărfi, a unei anumite valori de întrebuințare. „Prin faptul că în procesul schimbului ei (oamenii) consideră produsele lor diferite ca fiind egale între ele ca valori, ei consideră muncile lor diferite ca fiind egale între ele ca muncă omenească. Ei fac acest lucru fără să știe”². Valoarea este un raport între două persoane, spunea unul din vechii economiști; el ar fi trebuit însă să adauge: un raport ascuns sub un înveliș material. Numai din punctul de vedere al sistemului de relații sociale de producție din cadrul unei anumite formațiuni istorice a societății, și anume din punctul de vedere al unor relații care se manifestă în fenomenul schimbului, fenomen de masă, repetat de miliarde de ori, se poate înțelege ce este valoarea. „Ca valori de schimb, toate mărfurile sunt doar cantități determinate de timp de muncă solidificat”³. După o analiză amănunțită a dublului caracter al muncii încorporate în mărfuri, Marx trece la analiza *formeii valoare* și a *banilor*. Sarcina principală pe care el și-o pune aici este aceea de a studia *originea* formeii bani a valorii, de a studia *procesul istoric* al dezvoltării schimbului, începând cu actele de schimb izolate, întâmplătoare („forma valoare simplă, singulară sau accidentală”: o anumită cantitate dintr-o marfă este schimbată pe o anumită cantitate dintr-o altă marfă), mergând până la forma valoare generală, când o serie de mărfuri diferite sunt schimbate pe o singură marfă determinată, și până la forma bani a valorii, când această marfă determinată, echivalentul general, este aurul. Banii, fiind cel mai înalt produs al dezvoltării schimbului și a producției de mărfuri, voalează și ascund caracterul social al muncilor

² Ibid., p. 88.

³ Ibid., vol. 13, p. 18.

particulare și legătura socială dintre diferiții producători, care sunt legați între ei prin intermediul pieței. Marx supune unei analize foarte amănunțite diferitele funcțiuni ale banilor, și este deosebit de important să subliniem că și aici (ca în general în primele capitole ale „Capitalului”) forma abstractă și, în aparență, uneori pur deductivă, a expunerii reproduce în realitate un vast material factic privitor la istoria dezvoltării schimbului și a producției de mărfuri. „... Existența lor (a banilor) presupune un anumit grad de dezvoltare a schimbului de mărfuri. Formele speciale ale banilor, de simplu echivalent al mărfurilor, de mijloc de circulație, de mijloc de plată, de tezaur și de bani universali, indică, după importanța diferită și după preponderența relativă a uneia sau a alteia dintre funcțiuni, trepte foarte diferite ale procesului social de producție” („Capitalul”, I)⁴.

2 Plusvaloarea

Pe o anumită treaptă de dezvoltare a producției de mărfuri, banii se transformă în capital. Formula circulației mărfurilor era: M (marfă) — B (bani) — M (marfă), adică vânzarea unei mărfi pentru cumpărarea alteia. Formula generală a capitalului este, dimpotrivă, $B — M — B$, adică cumpărare pentru vânzare (cu profit). Marx numește creșterea valorii inițiale a banilor puși în circulație plusvaloare. Faptul „creșterii” banilor în circulația capitalistă este îndeobște cunoscut. Tocmai această „creștere” transformă banii în *capital*, care este o relație socială de producție specifică, istoricește determinată. Plusvaloarea nu poate izvorî din circulația mărfurilor, căci aceasta nu cunoaște decât schimbul de echivalente; ea nu poate izvorî nici dintr-un spor de preț, căci pierderile și câștigurile cumpărătorilor și ale vânzătorilor s-ar compensa reciproc; or, aici nu este vorba de un fenomen individual, ci de un fenomen de masă, de un fenomen mediu, social. Pentru a obține plusvaloare, „posesorul... de bani ar trebui... să descopere... pe piață o marfă a cărei valoare de întrebuințare să aibă ea însăși însușirea specifică de a fi sursă de valoare”⁵, o marfă al cărei proces de consumare să fie în același timp un proces de creare de valoare. Și o asemenea marfă există: este forța de muncă a omului. Consumarea ei este munca, iar munca creează valoarea. Posesorul de bani cumpără forța de muncă la valoarea ei determinată, ca și valoarea oricărei alte mărfi, de timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea ei (adică de costul întreținerii muncitorului și a familiei sale). Cumpărând forța de muncă,

⁴ Ibid. vol. 23, p. 182.

⁵ Ibid., p. 180.

posesorul de bani este în drept s-o consume, adică să-l silească pe muncitor să muncească o zi întreagă, să zicem 12 ore. Dar în primele 6 ore (timpul de muncă „necesar”) muncitorul creează un produs care acoperă cheltuielile necesare întreținerii sale, iar în celelalte 6 ore (timpul de muncă „suplimentar”) el creează un „plusprodus” neplătit de capitalist, adică plusvaloarea. Prin urmare, din punctul de vedere al procesului de producție trebuie deosebite două părți ale capitalului: capitalul constant, cheltuit pentru mijloacele de producție (mașini, unelte de muncă, materii prime etc.) — a cărui valoare trece neschimbată (dintr-o dată sau treptat) în produsul finit — și capitalul variabil, cheltuit pentru forța de muncă. Valoarea acestui din urmă capital nu rămâne neschimbată, ci crește în procesul de muncă prin crearea plusvalorii. Așa încât, pentru a exprima gradul de exploatare a forței de muncă de către capital, plusvaloarea nu trebuie raportată la întregul capital, ci numai la capitalul variabil. Rata plusvalorii, cum numește Marx acest raport, va fi, în exemplul nostru, de 6/6, adică de 100%.

Premisa istorică a apariției capitalului o constituie, în primul rând, acumularea unor anumite sume de bani în mâinile unor anumite persoane în condițiile unui nivel relativ ridicat al producției de mărfuri în general; în al doilea rând, existența muncitorului „liber” din două puncte de vedere: liber de orice constrângeri și îngrădiri în ceea ce privește vânzarea forței sale de muncă, și liber de pământ și de orice mijloc de producție în genere, cu alte cuvinte existența muncitorului lipsit de avere, a „proletarului”, care nu are alte mijloace de existență în afară de vânzarea forței sale de muncă.

Sporirea plusvalorii este posibilă prin două căi principale: prin prelungirea zilei de muncă („plusvaloarea absolută”) și prin reducerea zilei de muncă necesare („plusvaloarea relativă”). Analizând prima cale, Marx ne prezintă tabloul grandios al luptei clasei muncitoare pentru reducerea zilei de muncă și al intervenției statului pentru a o prelungi (din secolul al XIV-lea până în secolul al XVII-lea) și pentru a o scurta (legislația pentru reglementarea muncii în fabrici din secolul al XIX-lea). De la apariția „Capitalului” și până în zilele noastre, istoria mișcării muncitorești din toate țările civilizate a adus mii și mii de fapte noi, care ilustrează acest tablou.

Analizând producerea de plusvaloare relativă, Marx cercetează cele trei faze istorice principale ale sporirii productivității muncii de către capitalism: (1) cooperarea simplă; (2) diviziunea muncii și manufactura; (3) mașinismul și marea industrie. Cât de magistral pune Marx aici în lumină trăsăturile fundamentale și tipice ale dezvoltării capitalismului se vede, între altele, din faptul că cercetările asupra așa-numitei „industrii meșteșugărești” din Rusia furnizează un material extrem de bogat pentru ilustrarea primelor două din aceste trei faze. Iar acțiunea revoluționarizatoare a marii industrii mecanizate,

acțiune descrisă de Marx în 1867, s-a manifestat, în cursul jumătății de veac scurse de atunci, într-o serie întreagă de țări „noi” (Rusia, Japonia etc.).

Mai departe. Nouă și extrem de importantă este la Marx analiza *acumulării capitalului*, adică analiza transformării unei părți din plusvaloare în capital și a întrebuirii ei nu pentru a satisface trebuințele personale sau capriciile capitalistului, ci pentru o nouă producție. Marx a dezvăluit greșeala întregii economii politice clasice dinaintea lui (începând cu Adam Smith), care considera că întreaga plusvaloare transformată în capital se adaugă la capitalul variabil. În realitate însă, ea se împarte în *mijloace de producție* plus capital variabil. Deosebit de important în procesul de dezvoltare a capitalismului și în procesul de transformare a acestuia în socialism este faptul că partea care revine capitalului constant (din suma totală a capitalului) crește mai repede decât partea care revine capitalului variabil.

Acumularea capitalului, accelerând înlăturarea muncitorilor de către mașină și creând bogăție la un pol și mizerie la celălalt, dă naștere și așa-numitei „armate industriale de rezervă”, „excedentului relativ” de muncitori sau „suprapopulației capitaliste”, care ia forme extrem de variate și dă capitalului posibilitatea să lărgască producția într-un ritm extrem de rapid. Această posibilitate în legătură cu creditul și acumularea capitalului în mijloace de producție ne dă, între altele, cheia pentru înțelegerea *crizelor* de supraproducție, care izbucneau periodic în țările capitaliste, la început în medie la fiecare 10 ani, apoi la intervale mai lungi și mai puțin regulate. Acumularea capitalului pe baza capitalismului trebuie deosebită de așa-zisa acumulare primitivă, caracterizată prin despărțirea violentă a muncitorului de mijloacele de producție, prin alungarea țăranilor de pe pământurile lor, prin jefuirea pământurilor comunale, prin sistemul colonial, al datoriilor publice și al tarifelor vamale protecționiste etc. „Acumularea primitivă” creează la un pol pe proletarul „liber”, iar la celălalt pol pe posesorul de bani, pe capitalist.

„Tendința istorică a acumulării capitaliste” este caracterizată de Marx prin următoarele cuvinte celebre: „Exproprierea producătorilor nemijlociți are loc în condițiile celui mai necruțător vandalism și sub impulsul patimilor celor mai infame, mai murdare, mai meschine și mai odioase. Proprietatea privată” (a țăranului și a meșteșugarului), „câștigată prin muncă proprie și bazată, ca să zicem așa, pe contopirea muncitorului individual, independent, cu condițiile sale de muncă, este înlăturată de proprietatea privată capitalistă, care se bazează pe exploatarea muncii altuia, dar formal libere... Cel ce urmează să fie expropriat acum nu mai este muncitorul care lucrează independent, ci capitalistul care exploatează un număr mare de muncitori. Această expropriere se înfăptuiește prin jocul legilor imanente ale producției capitaliste însăși, prin centralizarea capitalurilor. Câte un capitalist răpune un număr mare de alți

capitaliști. Mână în mână cu această centralizare, adică cu exproprierea unui număr mare de capitaliști de către un număr mic de capitaliști, se dezvoltă pe o scară mereu crescândă forma de cooperare a procesului muncii, aplicarea tehnică conștientă a științei, exploatarea sistematică a pământului, transformarea mijloacelor de muncă în mijloace de muncă ce nu pot fi întrebuințate decât în comun, economisire de mijloace de producție prin întrebuințarea lor ca mijloace de producție pentru o muncă socială combinată, înglobarea tuturor popoarelor în rețeaua pieței mondiale și prin aceasta caracterul internațional al regimului capitalist. Odată cu micșorarea continuă a numărului magnaților capitalului, care uzurpă și monopolizează toate avantajele acestui proces de transformare, crește mizeria, asuprirea, robia, degenerarea, exploatarea, dar și revolta clasei muncitoare, al cărei număr sporește fără încetare și care este educată, unită și organizată prin însuși mecanismul procesului de producție capitalist. Monopolul capitalului devine o cătușă pentru modul de producție care a înflorit odată cu el și prin el. Centralizarea mijloacelor de producție și socializarea muncii ajung la un punct în care ele devin incompatibile cu învelișul lor capitalist. Acesta e sfârșit. Proprietății private capitaliste i-a sunat ceasul. Expropriatorii sunt expropriați” („Capitalul”, vol. I)⁶.

Nouă și extrem de importantă este și analiza reproducției capitalului social luat în întregime, făcută de Marx în volumul al II-lea al „Capitalului”. Și aici Marx ia nu un fenomen individual, ci fenomenul de masă, nu o părtică din economia societății, ci această economie în ansamblu. Corectând greșeala clasicilor menționată mai sus, Marx împarte întreaga producție socială în două mari sectoare:

1. producția mijloacelor de producție și
2. producția obiectelor de consum și cercetează amănunțit, cu ajutorul unor exemple cifrice, circulația întregului capital social, atât în cazul reproducerii în proporțiile anterioare, cât și în cazul acumulării.

În volumul al III-lea al „Capitalului” e rezolvată, pe baza legii valorii, problema formării ratei mijlocii a profitului. Un mare progres realizat pe tărâmul științei economice de către Marx este faptul că această analiză ia ca punct de plecare fenomenele economice de masă, ansamblul economiei sociale, și nu cazuri izolate sau aparența exterioară a concurenței, la care se limitează adesea economia politică vulgară sau „teoria” modernă a „utilității finale”. Marx analizează mai întâi originea plusvalorii, apoi trece la împărțirea ei în

⁶ Ibid., pp. 765–766.

profit, dobândă și rentă funciară. Profitul este raportul dintre plusvaloare și întregul capital investit într-o întreprindere. Capitalul cu „o compoziție organică ridicată” (adică în care capitalul constant întrece capitalul variabil într-o proporție superioară mediei sociale) dă o rată a profitului inferioară mediei. Capitalul cu „o compoziție organică joasă” dă o rată a profitului superioară mediei. Concurența dintre capitaluri, trecerea lor liberă dintr-o ramură în alta, reduc în ambele cazuri rata profitului la nivelul ratei mijlocii. Suma valorilor tuturor mărfurilor într-o societate dată coincide cu suma prețurilor mărfurilor, dar, în fiecare întreprindere și în fiecare ramură de producție luată în parte, mărfurile sunt vândute, sub influența concurenței, nu la valoarea lor, ci la *prețurile de producție*, care sunt egale cu capitalul cheltuit plus profitul mijlociu.

Astfel, faptul abaterii prețurilor de la valori și al egalizării profiturilor, fapt necontestat și îndeobște cunoscut, a fost complet elucidat de Marx pe baza legii valorii, căci suma valorilor tuturor mărfurilor coincide cu suma prețurilor lor. Dar reducerea valorii (sociale) la prețuri (individuale) nu se produce pe o cale simplă și directă, ci pe una extrem de complexă: este cât se poate de firesc ca într-o societate formată din producători de mărfuri răzleți, nelegați între ei decât prin intermediul pieței, legile necesare să nu se manifeste altfel decât ca legi medii, legi sociale, legi ale unor fenomene de masă, abaterile individuale într-o direcție sau alta compensându-se reciproc.

Creșterea productivității muncii înseamnă o creștere mai rapidă a capitalului constant în comparație cu capitalul variabil. Plusvaloarea fiind însă în funcție numai de capitalul variabil, se înțelege că rata profitului (plusvaloarea raportată la întregul capital, iar nu numai la partea lui variabilă) manifestă o tendință de scădere. Marx analizează în amănunțime această tendință și o serie de împrejurări care o camuflează sau care acționează în sens contrar. Fără a ne opri asupra capitolelor extrem de interesante ale volumului al III-lea consacrate capitalului cămătăresc, comercial și bănesc, trecem la ceea ce e mai important: la teoria *rentei funciare*. Deoarece suprafața de pământ e limitată, iar în țările capitaliste e în întregime ocupată de proprietarii individuali, prețul de producție al produselor agricole este determinat de cheltuielile de producție nu pe un teren de calitate mijlocie, ci de calitatea cea mai proastă, și nu în condițiile mijlocii de transport al produselor până la piață, ci în condițiile cele mai proaste. Diferența dintre acest preț și prețul de producție pe terenurile de calitate superioară (sau în condiții mai bune) dă renta *diferențială*. Analizând amănunțit această rentă, arătând că ea provine din diferența de fertilitate a diferitelor terenuri și din diferența în ceea ce privește mărirea capitalurilor investite în ele, Marx a dezvăluit până la capăt (vezi și „Teorii asupra plusvalorii”, în care o atenție deosebită merită critica făcută lui Rod-

bertus) greșeala lui Ricardo, care susținea că renta diferențială rezultă numai din trecerea succesivă de la exploatarea terenurilor mai bune la exploatarea terenurilor mai proaste. Dimpotrivă, au loc și treceri contrare; se întâmplă ca terenurile de o anumită categorie să se transforme în terenuri de altă categorie (datorită progresului tehnicii agricole, dezvoltării orașelor etc.), iar faimoasa „lege a fertilității descrescânde a solului” constituie o eroare profundă, o încercare de a pune pe seama naturii limitele, tarele și contradicțiile capitalismului. Apoi egalizarea profitului în toate ramurile industriei și ale economiei naționale în general presupune o libertate deplină a concurenței, libertatea trecerii capitalului dintr-o ramură în alta. Or, proprietatea privată asupra pământului creează un monopol, un obstacol în calea acestei libere treceri. Din pricina acestui monopol, produsele agriculturii — care este caracterizată printr-o compoziție joasă a capitalului și, prin urmare, printr-o rată individuală a profitului mai ridicată — nu intră în procesul pe deplin liber al egalizării ratei profitului; proprietarul de pământ, ca monopolist, are posibilitatea de a menține prețul la un nivel mai ridicat decât prețul mijlociu, iar acest preț de monopol generează renta *absolută*. Renta diferențială nu poate fi desființată în regimul capitalist; renta absolută, dimpotrivă, *poate* fi desființată — de pildă prin naționalizarea pământului, prin trecerea lui în proprietatea statului. Această trecere ar însemna desființarea monopolului proprietarilor particulari, ar însemna realizarea unei libere concurențe mai consecvente și mai depline în agricultură. Iată pentru ce burghezii radicali, spune Marx, au formulat nu o dată în istorie revendicarea burgheză progresistă a naționalizării pământului, revendicare care înspăimântă însă majoritatea burgheziei, pentru că „atinge” prea de aproape un alt monopol, care astăzi este deosebit de însemnat și de „sensibil”: monopolul asupra mijloacelor de producție în general. (Marx a expus teoria sa asupra profitului mijlociu la capital și asupra rentei funciare absolute într-un limbaj deosebit de popular, deosebit de concis și de limpede în scrisoarea sa către Engels din 2 august 1862⁷.) — În legătură cu geneza rentei funciare este de asemenea important să atragem atenția asupra analizei făcute de Marx, care arată cum renta în muncă (țăranul creează plusprodusul muncind pe pământul moșierului) se transformă în rentă în produse sau rentă în natură (țăranul creează plusprodusul pe propriul său pământ și îl predă moșierului în virtutea „constrângerii extraeconomice”), apoi în rentă în bani (aceeași rentă în natură, transformată în bani — în vechea Rusie „obroc” — în virtutea dezvoltării producției de mărfuri) și în cele din urmă în rentă capitalistă, când locul țaranului îl ia în

⁷ Ibid., vol. 30, pp. 235, 245.

agricultură întreprinzătorul, care cultivă pământul cu ajutorul muncii salariale. În legătură cu această analiză a „genezei rentei funciare capitaliste”, trebuie să relevăm o serie de idei profunde (și de o deosebită însemnătate pentru țări înapoiate ca Rusia) ale lui Marx asupra *evoluției capitalismului în agricultură*. „Transformarea rentei în natură în rentă în bani este în mod necesar nu numai însoțită, ci și precedată de formarea unei clase de muncitori zilieri lipsiți de proprietate, care se angajează pentru un salariu în bani. De aceea, în perioada de naștere, de apariție doar sporadică a acestei clase noi, s-a dezvoltat în mod necesar la țăranii mai înstăriți, obligați să plătească rentă, obiceiul de a exploata în folosul lor salariați agricoli, tot așa cum încă pe timpul feudalismului țăranii iobagi mai înstăriți țineau la rândul lor alți iobagi. Ei capătă astfel treptat posibilitatea de a strânge o anumită avere și de a se transforma ei înșiși în viitori capitaliști. Chiar și atunci când vechii posesori de pământ și-au lucrat ei înșiși parcela, a apărut o pepinieră de arendași capitaliști, a cărei dezvoltare era determinată de dezvoltarea generală a producției capitaliste neagricole” („Capitalul”, vol. III(2))⁸... „Prin exproprierea și izgonirea unei părți din populația rurală nu numai că se «eliberează» — odată cu muncitorii — mijloacele lor de subzistență și materialul de muncă al acestora în folosul capitalului industrial, dar se și creează piața internă” („Capitalul”, vol. I(2))⁹. Pauperizarea și ruinarea populației rurale joacă, la rândul lor, un rol în crearea armatei industriale de rezervă pentru capital. În orice țară capitalistă, „o parte a populației rurale este deci întotdeauna pe cale de a se transforma în proletariat orășenesc, adică manufacturier (manufactură aici în sens de industrii neagricole)... Acest izvor al suprapopulației relative nu seacă deci niciodată... Muncitorul agricol primește, așadar, salariul cel mai scăzut și se află totdeauna cu un picior în mlaștina pauperismului” („Capitalul”, vol. I(2))¹⁰. Proprietatea privată a țăranului asupra pământului cultivat de el constituie baza micii producții și este condiția prosperității și a dezvoltării acesteia până la forma ei clasică. Dar această mică producție este compatibilă numai cu un cadru primitiv, îngust al producției și al societății. În capitalism „exploatarea țăranilor se deosebește numai prin formă de exploatarea proletariului industrial. Exploatarea este același: capitalul. Fiecare capitalist în parte îi exploatează pe țărani prin ipotecă și camătă, iar clasa capitalistă exploatează clasa țărănească prin impozitul de stat” („Luptele de clasă în Franța”)¹¹. „Parcela țăranului nu mai e decât pretextul care-i

⁸ Ibid., vol. 25-2, p. 337.

⁹ Ibid., vol. 23, p. 751.

¹⁰ Ibid., p. 652.

¹¹ Ibid., vol. 7, p. 87.

îngăduie capitalistului să scoată profit, dobândă și rentă din ogor, lăsând pe seama agricultorului însuși să-și scoată, cum o putea, salariul” („Optsprezece brumar”)¹². De obicei, țăranul cedează chiar societății capitaliste, adică clasei capitaliștilor, o parte din salariul său, decăzând „la situația arendașului irlandez, și toate acestea sub pretextul că este proprietar privat” („Luptele de clasă în Franța”). În ce constă „una din cauzele pentru care în țările cu proprietate parcelară predominantă prețul cerealelor este mai scăzut decât în țările cu mod de producție capitalist”? („Capitalul”, vol. III(2))¹³. În faptul că țăranul cedează în mod gratuit societății (adică clasei capitaliștilor) o parte din plusprodus. „Acest preț mai scăzut (al cerealelor și al celorlalte produse agricole) este deci un rezultat al sărăciei producătorilor și în niciun caz al productivității muncii lor” („Capitalul”, vol. III(2)). Mica proprietate funciară, forma normală a micii producții, e degradată, distrusă și pierd în capitalism. „Prin natura ei, proprietatea parcelară exclude: dezvoltarea forței productive sociale a muncii, formele sociale ale muncii, concentrarea socială a capitalurilor, creșterea vitelor pe scară mare, aplicarea progresivă a științei. Camăta și sistemul fiscal trebuie să o ruineze pretutindeni. Cheltuirea capitalului pentru cumpărare de pământ sustrage acest capital agriculturii. Fărămițarea excesivă a mijloacelor de producție și izolarea a înșiși producătorilor”. (Cooperativele, adică asociațiile de mici agricultori, jucând un rol burghez progresist extraordinar de mare, nu fac decât să slăbească această tendință, fără s-o suprimă însă. De asemenea nu trebuie să uităm că aceste cooperative aduc mult folos țăranilor înstăriți, și foarte puțin, aproape deloc, masei sărace, și că aceste asociații devin apoi ele înseși exploatoare de muncă salariată.) „Risipa enormă a forței umane. Înărutățirea progresivă a condițiilor de producție și scumpirea mijloacelor de producție este o lege necesară a proprietății parcelare (mici)”¹⁴. În agricultură, ca și în industrie, capitalismul transformă procesul de producție numai cu prețul „martirajului producătorilor”. „Puterea de rezistență a muncitorilor agricoli este frântă prin faptul că sunt împrăștiați pe mari întinderi, pe când cea a muncitorilor de la orașe crește datorită concentrării lor. Ca și în industria de la orașe, creșterea forței productive și a randamentului muncii se obține în agricultura modernă cu prețul distrugerii și al sleirii forței de muncă însăși. Și orice progres al agriculturii capitaliste nu este numai un progres în arta de a-l jefui pe muncitor, ci totodată un progres în arta de a secătui pământul... Producția capitalistă dezvoltă deci tehnica și combinarea procesului social de producție numai su-

¹² Ibid., vol. 8, p. 211.

¹³ Ibid., vol. 25-2, p. 344.

¹⁴ Ibid., p. 345.

bminând în același timp izvoarele oricărei avuții: pământul și muncitorul” („Capitalul”, vol. I, cap. 13)¹⁵.

¹⁵ Ibid., vol. 23, p. 512.

Capitolul 10

Muncă salariată și capital

K. Marx, 1847

1

Ni s-a imputat din diferite părți că n-am expus *relațiile economice* care formează baza materială a luptelor de clasă și a luptelor naționale de astăzi. În mod sistematic noi ne-am referit la aceste relații numai acolo unde ele ies direct la iveală în ciocnirile politice.

În primul rând era necesar să urmărim lupta de clasă în decursul istoriei curente și să dovedim în mod empiric, pe baza materialului istoric existent și al aceluia nou care se ivește zi de zi, că, odată cu înfrângerea clasei muncitoare, care făcuse revoluția din februarie și din martie¹ au fost învinși și adversarii ei — republicanii burghezi din Franța, clasa burgheziei și cea a țărănimii care pe întregul continent european combăteau absolutismul feudal; că victoria „republicii oneste” în Franța a însemnat totodată căderea națiunilor care au răspuns la revoluția din februarie cu eroice războaie de independență; că, în sfârșit, odată cu înfrângerea muncitorilor revoluționari, Europa a recăzut în vechea ei robie dublă, în robia *anglo-rusă*. Luptele din iunie de la Paris, căderea Vienei, tragicomedia din noiembrie 1848 de la Berlin, eforturile desperate ale Poloniei, Italiei și Ungariei, înfometarea Irlandei — iată momentele principale care rezumă, în Europa, lupta de clasă dintre burghezie și clasa

¹ Nota EP: Este vorba de revoluțiile care au avut loc la 23 și 24 februarie la Paris, la 13 martie la Viena și la 18 martie 1848 la Berlin.

muncitoare, și pe baza cărora am demonstrat că orice mișcare revoluționară, oricât de îndepărtat de lupta de clasă ar părea țelul ei, trebuie să dea greș atâta timp cât nu va învinge clasa muncitoare revoluționară, că orice reformă socială va rămâne o utopie atâta timp cât revoluția proletară și contrarevoluția feudală nu-și vor măsura forțele cu armele în mână într-un *război mondial*. În expunerea noastră, ca și în realitate, *Belgia* și *Elveția* erau niște picturi de gen tragicomice și caricaturale în marea frescă istorică: una ca stat-model de monarhie burgheză, cealaltă ca stat-model de republică burgheză, amândouă state care își închipuie că sunt la fel de independente atât de lupta de clasă cât și de revoluția europeană.

Acum, după ce cititorii noștri au văzut lupta de clasă dezvoltându-se și luând forme politice grandioase în 1848, a sosit timpul să ne ocupăm mai îndeaproape de relațiile economice propriu-zise, pe care se întemeiază atât existența burgheziei și dominației ei de clasă cât și sclavia muncitorilor.

În trei mari capitole vom expune:

1. relația dintre *munca salariată și capital*, sclavia muncitorului, dominația capitalistului;
2. *pieirea inevitabilă a claselor burgheze mijlocii și așa-numitei stări țărănești în sistemul actual*;
3. *înrobirea comercială și exploatarea claselor burgheze ale diferitelor națiuni europene de către despotul pieței mondiale — Anglia*.

Vom căuta să facem expunerea cât mai simplă și mai populară, pornind de la presupunerea că chiar noțiunile cele mai elementare de economie politică ar fi necunoscute. Vrem să fim pe înțelesul muncitorilor. De altminteri, în Germania, începând cu apărătorii înverșunați ai stărilor de lucruri existente și până la **șarlatanii socialiști** și la **geniile politice neînțelese**, care în fărâmițata Germanie sunt încă mai numeroși decât suveranii, domnește cea mai ciudată ignoranță și confuzie în ce privește relațiile economice cele mai simple.

Să trecem, așadar, la prima problemă: **Ce este salariul? Cum este el determinat?**

Dacă am întreba pe muncitori: „Ce salariu aveți?” — unul ar răspunde: „Eu primesc de la burghezul meu 1 marcă pentru o zi de muncă”, altul: „Eu primesc 2 mărci” etc. După diferite ramuri de muncă în care lucrează, ei ar indica sume de bani diferite pe care le primesc de la burghezii respectivi pen-

tru² executarea unei munci determinate, de pildă, pentru țesutul unui cot de pânză sau pentru culesul unei coli de tipar. Cu toată varietatea răspunsurilor lor, ei vor fi cu toții de acord asupra unui punct: salariul este suma de bani pe care capitalistul o plătește pentru un timp de muncă determinat sau pentru prestarea unei munci determinate.

Așadar, pe cât se pare, capitalistul *cumpără* munca lor pe bani. Pe bani ei îi *vând* munca lor. Aceasta însă numai în aparență. Ceea ce vând muncitorii în realitate capitalistului în schimbul banilor este *forța* lor de muncă. Capitalistul cumpără această forță de muncă pentru o zi, o săptămână, o lună etc. Și, după ce a cumpărat-o, el o consumă, punând pe muncitori să lucreze timpul convenit. Cu aceeași sumă cu care capitalistul a cumpărat forța lor de muncă, de pildă cu 2 mărci, el ar fi putut să cumpere 2 pfunzi de zahăr sau o cantitate determinată dintr-o altă marfă oarecare. Cele 2 mărci cu care a cumpărat 2 pfunzi de zahăr reprezintă *prețul* celor 2 pfunzi de zahăr. Cele 2 mărci cu care a cumpărat folosința pe timp de 12 ore a forței de muncă reprezintă prețul muncii de 12 ore. Forța de muncă este deci o marfă, întocmai ca zahărul. Prima se măsoară cu ceasornicul, cealaltă cu cântarul.

Marfa lor, forța de muncă, muncitorii o schimbă pe marfa capitalistului, pe bani; și anume acest schimb are loc într-un raport determinat. Atâția bani pentru atâta timp de folosință a forței de muncă. Pentru 12 ore de țesut — 2 mărci. Dar aceste 2 mărci nu reprezintă oare toate celelalte mărfuri pe care pot să le cumpăr cu 2 mărci? În realitate muncitorul a schimbat, așadar, marfa sa, forța de muncă, pe mărfuri de tot felul și anume într-un raport determinat. Dându-i 2 mărci, capitalistul i-a dat atâta carne, atâta îmbrăcăminte, atâtea lemne, lumină etc. în schimbul zilei sale de muncă. Cele două mărci exprimă deci proporția în care forța de muncă este schimbată pe alte mărfuri, *valoarea de schimb* a forței sale de muncă. Valoarea de schimb a unei mărfi exprimată în bani este tocmai ceea ce numim prețul ei. Așadar, *salariul* nu este decât o denumire deosebită pentru *prețul forței de muncă*, numit de obicei prețul muncii, pentru prețul acestei mărfi specifice care nu poate fi conținută în altceva decât în carnea și în sângele omenesc.

Să luăm un muncitor oarecare, de pildă un țesător. Capitalistul îi pune la dispoziție războiul de țesut și firele. Țesătorul începe să muncească și firele se transformă în pânză. Capitalistul își însușește pânza și o vinde, de pildă, cu 20 de mărci. Reprezintă oare salariul țesătorului *o parte* din pânză, din cele 20 de mărci, din produsul muncii sale? Nicidecum. Țesătorul și-a primit salariul cu mult înainte ca pânza să fi fost vândută, ba poate chiar cu mult înainte

² Nota EP: În „Neue Rheinische Zeitung” este adăugat: pentru un timp determinat sau pentru.

de a se fi terminat țesutul ei. Prin urmare, capitalistul nu plătește acest salariu cu banii pe care îi va obține în schimbul pânzei, ci cu banii pe care îi are dinainte disponibili. Mărfurile pe care țesătorul le primește în schimbul mărfii sale, în schimbul forței de muncă, sunt tot atât de puțin produse de el ca și războiul de țesut și firele pe care i le pune la dispoziție burghezul. Se poate întâmpla ca burghezul să nu găsească niciun cumpărător pentru pânza sa. Se poate întâmpla ca el să nu scoată din vânzarea ei nici măcar suma dată ca salariu. Este posibil ca el s-o vândă foarte avantajos în raport cu salariul țesătorului. Toate acestea nu-l privesc deloc pe țesător. Capitalistul cumpără cu o parte din averea de care dispune, din capitalul său, forța de muncă a țesătorului, întocmai cum, cu o altă parte din averea sa, a cumpărat materia primă — firele — și unealta de muncă — războiul de țesut. După ce a făcut aceste cumpărături — printre care se numără și forța de muncă necesară pentru producerea pânzei —, el nu mai produce decât cu *materii prime și unelte de muncă care-i aparțin numai lui*. Printre acestea din urmă se numără acum, firește, și bunul nostru țesător, căruia îi revine din produs sau din prețul produsului tot atât de puțin ca și războiului de țesut.

Salariul nu este deci o parte care revine muncitorului din marfa produsă de el. Salariul este acea parte din mărfurile deja existente cu care capitalistul își cumpără o cantitate determinată de forță de muncă productivă.

Forța de muncă este, așadar, o marfă pe care posesorul ei, muncitorul salariat, o vinde capitalului. Pentru ce o vinde? Pentru a trăi.

Exercitarea forței de muncă, munca, este însă propria activitate vitală a muncitorului, propria sa manifestare de viață. Și această *activitate vitală* el o vinde unui terț, pentru a-și asigura *mijloacele de subzistență* necesare. Activitatea sa vitală este, așadar, pentru el doar un *mijloc* care-i face posibilă existența. El muncește ca să trăiască. El nici nu consideră munca o parte din însăși viața sa; ea este, dimpotrivă, o sacrificare a vieții sale. Munca este o marfă pe care a vândut-o unui terț. De aceea nici produsul activității sale nu este scopul activității sale. Ceea ce produce pentru sine însuși nu este mătasea pe care o țese, nici aurul pe care îl extrage din mină, nici palatul pe care îl clădește. Ceea ce produce pentru sine însuși este *salariul*, iar mătasea, aurul, palatul se reduc pentru el la o cantitate determinată de mijloace de subzistență, poate o haină de bumbac, monede de aramă și o locuință la subsol. Și muncitorul care timp de 12 ore țese, toarce, sfredelește, strunjește, zidește, sapă, sparge sau cară pietre etc. consideră oare aceste 12 ore de țesut, de tors, de sfredelit, de strunjit, de zidit, de săpat, de spart pietre ca o manifestare a vieții sale, ca viață? Dimpotrivă. Viața începe pentru el abia atunci când această activitate încetează — la masă, la cârciumă, în pat. Iar cele 12 ore de muncă nu au pentru dânsul sensul de țesut, tors, sfredelit etc., ci numai sensul

de *câștig*, care-i permite să mănânce, să se ducă la cârciumă, să doarmă. Dacă viermele de mătase ar toarce pentru a-și târî existența ca omidă, atunci el ar fi un adevărat muncitor salariat.

Forța de muncă n-a fost întotdeauna o *marfă*. Munca n-a fost întotdeauna muncă salariată, adică muncă *liberă*. *Sclavul* nu-și vindea forța de muncă stăpânului de sclavi, întocmai cum nici boul nu-și vinde țăranului serviciile. Sclavul, cu forța sa de muncă cu tot, este vândut o dată pentru totdeauna stăpânului său. El este o *marfă* care poate trece din mâna unui proprietar în mâna altuia. El *însuși* este o *marfă*, dar forța de muncă nu este *marfa sa*. Iobagul vinde numai o parte din forța sa de muncă. Nu el este acela care primește o plată de la proprietarul pământului, ci, dimpotrivă, proprietarul pământului primește un tribut de la el. Iobagul aparține pământului și aduce roade stăpânului pământului. *Muncitorul liber* însă se vinde pe sine însuși, și anume bucată cu bucată. Zi de zi el vinde la mezat 8, 10, 12, 15 ore din viața sa aceluia care oferă mai mult, posesorului de materii prime, de unelte de muncă și de mijloace de subzistență, adică capitalistului. Muncitorul nu aparține nici vreunui proprietar și nici pământului, dar 8, 10, 12, 15 ore din viața sa zilnică aparțin aceluia care le cumpără. Muncitorul îl părăsește ori de câte ori vrea pe capitalistul care l-a tocmnit, iar capitalistul îl concediază ori de câte ori crede de cuviință, de îndată ce nu mai poate trage de pe urma lui niciun folos sau folosul scontat. Dar muncitorul, a cărui unică sursă de câștig este vânzarea forței sale de muncă, nu poate părăsi *întreaga clasă a cumpărătorilor, adică clasa capitaliștilor, fără să se condamne la moarte. El nu aparține cutărui sau cutărui capitalist, ci clasei capitaliștilor*, și este treaba sa să se plaseze, adică să-și găsească un cumpărător în rândurile acestei clase a capitaliștilor.

Înainte de a ne ocupa acum mai îndeaproape de relația dintre capital și munca salariată, vom expune pe scurt relațiile cele mai generale care joacă un rol în determinarea salariului.

Salariul este, după cum am văzut, *prețul* unei mărfi determinate, al forței de muncă. Salariul este, așadar, determinat de aceleași legi care determină prețul oricărei alte mărfi.

Se pune deci întrebarea: *cum este determinat prețul unei mărfi?*

2

Prin ce este determinat *prețul* unei mărfi?

Prin concurența dintre cumpărători și vânzători, prin raportul dintre cerere și ofertă. Concurența prin care este determinat prețul unei mărfi are *trei*

aspecte.

Aceeași marfă este oferită de diferiți vânzători. Acela care va vinde mărfuri la fel de bune cu prețul cel mai ieftin este sigur că va înlătura pe ceilalți vânzători și că-și va asigura desfacerea cea mai mare. Vânzătorii își dispută deci reciproc desfacerea, piața. Fiecare dintre ei vrea să vândă, să vândă cât mai mult, și, dacă e posibil, să vândă numai el, excluzându-i pe ceilalți vânzători. De aceea unul vinde mai ieftin decât celălalt. Are loc așadar o *concurență între vânzători*, care face să scadă prețul mărfurilor oferite de ei.

Are însă loc o *concurență și între cumpărători*, care, la rândul ei, face să crească prețul mărfurilor oferite.

În sfârșit, are loc o *concurență între cumpărători și vânzători*. Primii vor să cumpere cât mai ieftin cu putință, ceilalți vor să vândă cât mai scump cu putință. Rezultatul acestei concurențe dintre cumpărători și vânzători va depinde de raportul dintre cele două părți ale concurenței arătate mai sus, adică de faptul dacă este mai puternică concurența din armata cumpărătorilor sau concurența din armata vânzătorilor. Industria pune față în față pe câmpul de luptă două armate, dintre care fiecare în parte duce o luptă și în propriile ei rânduri, în mijlocul propriilor ei trupe. Armata în sânul căreia are loc încăierarea cea mai mică o învinge pe cea adversă.

Să presupunem că pe piață se află 100 de baloturi de bumbac și în același timp cumpărători pentru 1 000 de baloturi de bumbac. În acest caz, cererea este deci de zece ori mai mare decât oferta. Concurența dintre cumpărători va fi prin urmare foarte puternică, fiecare dintre ei voind să pună mâna pe un balot, ba, dacă se poate, pe toată suta de baloturi. Acest exemplu nu este o ipoteză arbitrară. În istoria comerțului am avut perioade de recolte proaste de bumbac, când câțiva capitaliști asociați au căutat să acapareze nu o sută de baloturi, ci toată rezerva de bumbac a pământului. În exemplul dat de noi, fiecare cumpărător va căuta deci să-l scoată din luptă pe celălalt, oferind un preț relativ mai mare pentru balotul de bumbac. Văzând trupele armatei dușmane angajate într-o luptă intestină înverșunată și fiind absolut siguri de vânzarea tuturor celor 100 de baloturi de bumbac ale lor, vânzătorii de bumbac se vor feri să se încăiere între ei și să scadă prețul bumbacului într-un moment în care adversarii lor se întrec să-l ridice. Așadar, în armata vânzătorilor a coborât deodată pacea. Ei stau ca *un singur om* în fața cumpărătorilor, își încrucișează filozofic brațele, și pretențiile lor n-ar mai cunoaște limite dacă ofertele, chiar și ale celor mai insistenți cumpărători, n-ar avea limitele lor foarte precise,

Așadar, dacă oferta unei mărfi e mai mică decât cererea acestei mărfi, între vânzători are loc o concurență foarte slabă, sau nu are loc nicio concurență. În aceeași proporție în care scade această concurență, crește concurența dintre

cumpărători. Rezultatul: o creștere mai mult sau mai puțin însemnată a prețurilor mărfurilor.

După cum se știe, mai frecvent este cazul invers, având un rezultat invers. O precumpănire considerabilă a ofertei asupra cererii, concurență desperată între vânzători, lipsă de cumpărători, desfacerea mărfurilor la prețuri derizorii.

Dar ce înseamnă creșterea și scăderea prețurilor, ce înseamnă preț mare, preț mic? Un grăunte de nisip privit la microscop este mare, iar un turn este mic în comparație cu un munte. Și dacă prețul este determinat de raportul dintre cerere și ofertă, atunci prin ce este determinat raportul dintre cerere și ofertă?

Să ne adresăm primului burghez întâlnit în cale. Fără să stea prea mult pe gânduri, întocmai ca un nou Alexandru Macedon, el va tăia acest nod metafizic cu ajutorul tablei înmulțirii. Dacă producerea mărfii pe care o vând — ne va spune el — m-a costat 100 de mărci și la vânzarea ei obțin — bineînțeles după un interval de un an — 110 mărci, acesta este un profit modest, onest, decent. Dacă însă la vânzare obțin 120 sau 130 de mărci, înseamnă că am realizat un profit mare; iar dacă aş obține 200 de mărci, apoi acesta ar fi un profit extraordinar, enorm. Ce-i servește, aşadar, burghezului ca măsură a câştigului? *Cheltuielile de producție* a mărfii sale. Dacă în schimbul acestei mărfi el primește o anumită cantitate de alte mărfuri a căror producție a costat mai puțin, atunci a pierdut. Dacă în schimbul mărfii sale primește o anumită cantitate de alte mărfuri, a căror producție a costat mai mult, atunci a câştigat. Și burghezul calculează scăderea sau creșterea câştigului său după numărul de grade cu care valoarea de schimb a mărfii sale se găsește sub zero sau deasupra lui zero, adică sub *cheltuielile de producție* sau deasupra lor.

Am văzut deci că raportul variabil dintre cerere și ofertă provoacă când creșterea, când scăderea prețurilor, când prețuri mari, când prețuri mici.

Dacă prețul unei mărfi se urcă foarte mult din cauza ofertei slabe sau din cauza creșterii disproporționate a cererii, atunci prețul unei alte mărfi oarecare scade în mod necesar în aceeași proporție; căci prețul unei mărfi nu poate face decât să exprime în bani raportul în care terțe mărfuri sunt schimbate cu ea. Dacă, de pildă, prețul unui cot de țesătură de mătase se ridică de la 5 la 6 mărci, atunci prețul argintului a scăzut în raport cu prețul mătăsii, și la fel a scăzut în raport cu prețul mătăsii, prețul tuturor celorlalte mărfuri care au rămas la vechile lor prețuri. Trebuie să se dea o cantitate mai mare din acestea în schimbul aceleiași cantități de mătase.

Ce urmare va avea urcarea prețului unei mărfi? O mulțime de capitaluri se vor îndrepta spre ramura industrială prosperă, și acest aflux de capitaluri în domeniul industriei favorizate va dura până când profitul în ramura respectivă va scădea până la nivelul obișnuit, sau, mai bine zis, până când,

din cauza supraproducției, prețul produselor ramurii respective va scădea sub cheltuielile de producție.

Invers, dacă prețul unei mărfi scade sub cheltuielile ei de producție, capitalurile se vor retrage din producția mărfii respective. Cu excepția cazului în care o ramură industrială nu mai corespunde cerințelor vremii și deci trebuie să dispară, producția mărfii respective, adică oferta ei, va scădea prin această fugă a capitalurilor până când ea va corespunde cererii, deci până când prețul ei se va ridica din nou la nivelul cheltuielilor ei de producție sau, mai bine zis, până când oferta va fi scăzut sub cerere, adică până când prețul ei se va urca iarăși peste cheltuielile ei de producție, căci *prețul curent al unei mărfi se află întotdeauna peste sau sub cheltuielile ei de producție*.

După cum vedem, capitalurile emigrează și imigrează în permanență din domeniul unei industrii în domeniul alteia. Prețul urcat provoacă o imigrare prea puternică, iar prețul scăzut o emigrare prea puternică.

Dintr-un alt punct de vedere am putea arăta că nu numai oferta este determinată de cheltuielile de producție, ci și cererea. Dar aceasta ne-ar îndepărta prea mult de tema noastră.

Am văzut adineauri că oscilațiile ofertei și ale cererii fac ca prețul unei mărfi să revină mereu la nivelul cheltuielilor ei de producție. *E drept că adevăratul preț al unei mărfi se află întotdeauna peste sau sub cheltuielile de producție; dar creșterea și scăderea se compensează reciproc*, așa încât, dacă totalizăm fluxul și refluxul industriei într-un anumit interval de timp, mărfurile sunt schimbate între ele corespunzător cheltuielilor lor de producție, prețul lor este deci determinat de cheltuielile lor de producție.

Această determinare a prețului prin cheltuielile de producție nu trebuie înțeleasă în sensul în care o înțeleg economiștii. Economiiștii spun că *prețul mediu* al mărfurilor este egal cu cheltuielile de producție; aceasta ar fi *legea*. Mișcarea anarhică prin care urcarea este compensată de scădere, iar scăderea de urcare, ei o consideră drept întâmplare. Tot atât de justificat ar fi să se considere — și acesta a și fost cazul altor economiști — oscilațiile prețurilor drept lege și determinarea lor prin cheltuielile de producție drept întâmplare. Dar numai aceste oscilații care, examinate mai de aproape, aduc cu sine ravagiile cele mai grozave și, asemenea unor cutremure de pământ, zdruncină din temelii societatea burgheză, numai aceste oscilații determină, în desfășurarea lor, prețul prin cheltuielile de producție. Mișcarea de ansamblu a acestei dezordini este ordinea ei. În desfășurarea acestei anarhii industriale, în această mișcare circulară, concurența compensează, ca să spunem așa, o extravaganță prin cealaltă.

Vedem, așadar, că prețul unei mărfi este determinat de cheltuielile ei de producție în așa fel, încât perioadele în care prețul acestei mărfi crește peste

cheltuielile de producție sunt compensate de perioadele în care el scade sub cheltuielile de producție, și invers. Firește că acest lucru nu este valabil pentru un produs industrial izolat dat, ci numai pentru întreaga ramură industrială. Acest lucru nu este valabil deci nici pentru industriașul izolat, ci numai pentru întreaga clasă a industriașilor.

Determinarea prețului prin cheltuielile de producție este identică cu determinarea prețului prin timpul de muncă necesar pentru producerea unei mărfi, deoarece cheltuielile de producție se compun din:

1. materii prime și uzura uneltelor de muncă, adică din produse industriale a căror producere a costat un anumit număr de zile de muncă și care reprezintă deci o anumită cantitate de timp de muncă, și
2. din muncă nemijlocită, a cărei măsură este tocmai timpul.

Or, aceleași legi generale care reglează în genere prețul mărfurilor reglează, firește, și *salariul, prețul muncii*.

Salariul ba va crește, ba va scădea, în funcție de raportul dintre cerere și ofertă, în funcție de felul cum se va desfășura concurența dintre cumpărătorii forței de muncă, capitaliștii, și vânzătorii forței de muncă, muncitorii. Oscilațiile salariului corespund în general oscilațiilor prețurilor mărfurilor. *Dar în cadrul acestor oscilații prețul muncii va fi determinat de cheltuielile de producție, de timpul de muncă necesar pentru producerea acestei mărfi, forța de muncă.*

Care sunt deci cheltuielile de producție a forței de muncă?

Sunt cheltuielile necesare pentru a-l menține pe muncitor ca muncitor și pentru a-l forma ca muncitor.

De aceea, cu cât o muncă cere un timp de calificare mai scurt, cu atât cheltuielile de producție a muncitorului sunt mai mici, cu atât prețul muncii sale, salariul său este mai redus. În ramurile industriale care aproape nu necesită niciun timp de calificare, simpla existență fizică a muncitorului fiind suficientă, cheltuielile de producție necesare pentru a-l produce pe muncitor se mărginesc aproape numai la mărfurile necesare pentru a-l menține în viață și capabil de a munci. De aceea *prețul muncii sale* va fi determinat de *prețul mijloacelor de subsistență necesare*.

Aici intervine însă și un alt considerent.

Calculând cheltuielile sale de producție și, pe baza lor, prețul produselor, fabricantul ține seama și de uzura uneltelor de muncă. Dacă, de pildă, o mașină îl costă 1 000 de mărci și această mașină se uzează în zece ani, atunci el adaugă anual 100 de mărci la prețul mărfurilor, pentru ca după zece ani să poată înlocui mașina uzată cu alta nouă. La fel trebuie incluse, în cheltuielile

de producție a forței de muncă simple, cheltuielile de perpetuare, care dau clasei muncitoare posibilitatea să se înmulțească și să înlocuiască pe muncitorii uzați cu alții noi. Prin urmare, uzura muncitorului este pusă la socoteală la fel ca și uzura mașinii.

Așadar cheltuielile de producție a forței de muncă simple se reduc la *cheltuielile de întreținere și de perpetuare a muncitorului*. Prețul acestor cheltuieli de întreținere și de perpetuare constituie salariul. Salariul astfel determinat se numește *salariu minim*. Acest salariu minim ca de altfel în genere determinarea prețurilor mărfurilor prin cheltuielile lor de producție, nu se referă la individul *izolat*, ci la *specie*. Sunt muncitori, milioane de muncitori, care nu primesc destul ca să se poată întreține și perpetua; dar *salariul întregii clase muncitoare* se egalizează în cadrul oscilațiilor lui la nivelul acestui minim.

Acum, după ce ne-am lămurit în ceea ce privește legile cele mai generale, care reglează atât salariul cât și prețul oricărei alte mărfi, putem să trecem la o cercetare mai amănunțită a temei noastre.

3

Capitalul constă din materii prime, unelte de muncă și mijloace de subzistență de tot felul, care sunt întrebuințate pentru producerea de noi materii prime, de noi unelte de muncă și de noi mijloace de subzistență. Toate aceste părți componente ale capitalului sunt creații ale muncii, produse ale muncii, *muncă acumulată*. Munca acumulată care servește ca mijloc pentru o nouă producție este capital.

Așa spun economiștii.

Ce este un sclav negru? Un om de rasă neagră. Această explicație nu valorează mai mult ca cealaltă.

Un negru este un negru. Abia în condițiile unor anumite relații el devine *sclav*. O mașină de filat bumbac este o mașină pentru filatul bumbacului. Numai în condițiile unor anumite relații ea devine *capital*. Smulsă din aceste relații, ea nu este capital, așa cum *aurul* în sine nu este *bani* sau zahărul *preț* al zahărului.

În producție oamenii nu acționează numai asupra naturii, ci acționează și unii asupra altora. Ei nu produc decât cooperând într-un fel anumit și făcând între ei schimb de activități. Pentru a produce, ei intră în anumite legături și relații între ei, și numai în cadrul acestor legături și relații sociale are loc acțiunea lor asupra naturii, are loc producția.

În funcție de caracterul mijloacelor de producție, aceste relații sociale în care intră producătorii între ei, condițiile în care fac între ei schimb de acți-

vități și participă la ansamblul producției vor fi, firește, diferite. Odată cu inventarea unui nou instrument de război, a armei de foc, s-a modificat în mod necesar întreaga organizare internă a armatei, s-au schimbat condițiile în care indivizii pot să formeze o armată și să acționeze ca armată, s-a schimbat și raportul dintre diferitele armate.

Relațiile sociale în cadrul cărora produc indivizii, *relațiile sociale de producție, se schimbă deci, se transformă odată cu schimbarea și dezvoltarea mijloacelor materiale de producție, a forțelor de producție. Relațiile de producție formează în totalitatea lor ceea ce numim relațiile sociale, societatea*, și anume o societate pe o anumită treaptă de dezvoltare istorică, o societate cu un caracter specific, distinctiv. Societatea antică, societatea feudală, societatea burgheză sunt astfel de ansambluri de relații de producție, fiecare dintre ele însemnând totodată o treaptă deosebită de dezvoltare în istoria omenirii.

Capitalul este și el o relație socială de producție. El este o *relație de producție burgheză*, o relație de producție a societății burgheze. Mijloacele de subzistență, uneltele de muncă, materiile prime din care constă capitalul, n-au fost oare produse și acumulate în condiții sociale date, în relații sociale determinate? Nu sunt ele oare întrebuințate în vederea unei noi producții în condiții sociale date, în relații sociale determinate? Și nu face, oare, tocmai acest caracter social determinat ca produsele care servesc pentru o nouă producție să fie *capital*?

Capitalul nu constă numai din mijloace de subzistență, unelte de muncă și materii prime, numai din produse materiale; el constă în aceeași măsură din *valori de schimb*. Toate produsele din care constă sunt *mărfuri*. Prin urmare capitalul nu este numai o sumă de produse materiale, el este și o sumă de mărfuri, de valori de schimb, de *mărimi sociale*.

Capitalul rămâne același, fie că înlocuim lăna cu bumbac, cerealele cu orez, căile ferate cu vapoare, cu condiția numai ca bumbacul, orezul, vapoarele — corpul capitalului — să aibă aceeași valoare de schimb, același preț ca și lăna, cerealele, căile ferate în care el se întruchipa înainte. Corpul capitalului se poate transforma neîncetat, fără ca acest capital să sufere cea mai mică schimbare.

Dar, dacă orice capital este o sumă de mărfuri, adică de valori de schimb, aceasta nu înseamnă că orice sumă de mărfuri, de valori de schimb este capital.

Orice sumă de valori de schimb este o valoare de schimb, orice valoare de schimb în parte este o sumă de valori de schimb. De pildă, o casă care are o valoare de 1000 de mărci este o valoare de schimb de 1000 de mărci. O bucată de hârtie în valoare de un pfenig este o sumă de valori de schimb egală cu 100/100 de pfenigi. Produsele care pot fi schimbate pe alte produse sunt *mărfuri*. Proporția determinată în care ele pot fi schimbate constituie

valoarea lor *de schimb*, sau, exprimat în bani, *prețul* lor. Masa acestor produse nu poate schimba cu nimic destinația lor de a fi *mărfuri*, sau de a reprezenta o valoare *de schimb*, sau de a avea un *preț* determinat. Copacul, fie mare, fie mic, rămâne tot copac. Oare se schimbă caracterul de marfă, de valoare de schimb al fierului dacă îl schimbăm pe alte produse nu cu uncia, ci cu chintalul? În funcție de masa sa, el este o marfă de o valoare mai mare sau mai mică, cu un preț mai mare sau mai mic.

Cum devine însă capital o sumă de mărfuri, de valori de schimb?

Datorită faptului că în calitate de forță socială independentă, adică ca forță a *unei părți a societății*, ea se păstrează și sporește prin aceea că *este schimbată* pe forța de muncă nemijlocită vie. Existența unei clase care nu posedă nimic altceva decât capacitatea de muncă este o premisă necesară a capitalului.

Abia dominația muncii acumulate, trecute, materializate asupra muncii nemijlocite, vii transformă munca acumulată în capital.

Capitalul nu constă în aceea că munca acumulată servește muncii vii ca mijloc în vederea producției noi, ci că munca vie servește muncii acumulate ca mijloc de a-și păstra și spori valoarea de schimb.

Ce se petrece în schimbul dintre capitalist și muncitorul salariat?

Muncitorul primește în schimbul forței sale de muncă mijloace de subzistență, iar capitalistul primește, în schimbul mijloacelor sale de subzistență, muncă, activitatea productivă a muncitorului, puterea creatoare prin care muncitorul nu numai că înlocuiește ceea ce consumă, ci și dă muncii acumulate o valoare mai mare decât posedea ea înainte. Muncitorul primește de la capitalist o parte din mijloacele de subzistență existente. La ce-i servesc aceste mijloace de subzistență? La consumația nemijlocită. Dar îndată ce eu consum mijloacele de subzistență, ele sunt iremediabil pierdute pentru mine, afară doar dacă întrebuițez timpul în care aceste mijloace mă țin în viață pentru a produce noi mijloace de subzistență, pentru a crea în timpul consumației, prin munca mea, noi valori în locul valorilor absorbite prin consumație. Dar tocmai această nobilă forță reproductivă muncitorul o cedează capitalului în schimbul mijloacelor de subzistență primite. El a pierdut-o deci pentru sine însuși.

Să luăm un exemplu: Un arendaș plătește zilerului său 5 groși de argint pe zi. Acesta lucrează în schimbul celor 5 groși o zi întreagă pe câmpul arendașului și-i asigură astfel un venit de 10 groși. Arendașul nu numai că primește înapoi valorile pe care trebuie să le cedeze zilerului, ci le și dublează. Prin urmare, el a întrebuițat, a consumat într-un chip rodnic, productiv cei 5 groși pe care i-a dat zilerului. Cu cei 5 groși el a cumpărat tocmai munca și forța zilerului, care creează produse agricole de o valoare îndoită, făcând din

5 groși 10 groși. În schimb, zilerul primește, în locul forței sale productive, ale cărei efecte le-a cedat tocmai arendașului, 5 groși, pe care îi schimbă pe mijloace de subzistență, consumate de el mai repede sau mai încet. Cei 5 groși au fost consumați, așadar, în două feluri: *în mod productiv* pentru capital, deoarece au fost schimbați pe o forță de muncă care a produs 10 groși, și *în mod neproductiv* pentru muncitor, deoarece au fost schimbați pe mijloace de subzistență care au dispărut pentru totdeauna și a căror valoare el poate s-o dobândească din nou numai repetând același schimb cu arendașul. *Capitalul presupune, așadar, munca salariată, munca salariată presupune capitalul. Ele se condiționează reciproc, se creează reciproc.*

Un muncitor dintr-o fabrică de bumbac produce oare numai stofe de bumbac? Nu, el produce capital. El produce valori care servesc din nou ca să se comande muncii lui și, prin intermediul ei, să se creeze valori noi.

Capitalul poate spori numai schimbându-se pe forță de muncă, numai dând naștere muncii salariate. Forța de muncă a muncitorului salariat nu poate să se schimbe decât pe capital, înmulțind capitalul, întărind puterea a cărei sclavă este. *De aceea înmulțirea capitalului înseamnă înmulțirea proletariatului, adică a clasei muncitoare.*

Interesul capitalistului și al muncitorului este, așadar, *același*, susțin burghezii și economiștii lor. Și într-adevăr! Muncitorul pierde dacă capitalul nu-i dă de lucru. Capitalul pierde dacă nu exploatează forța de muncă, și pentru a o exploata trebuie s-o cumpere. Cu cât capitalul destinat producției, capitalul productiv, crește mai repede, deci cu cât industria este mai înfloritoare, cu cât burghezia se îmbogățește mai mult, cu cât afacerile merg mai bine, cu atât capitalistul are nevoie de mai mulți muncitori, cu atât muncitorul se vinde mai scump.

Condiția indispensabilă pentru ca muncitorul să aibă o situație acceptabilă este deci *creșterea cât se poate mai rapidă a capitalului productiv.*

Dar ce înseamnă creșterea capitalului productiv? Înseamnă creșterea puterii muncii acumulate asupra muncii vii, creșterea dominației burgheziei asupra clasei muncitoare. Când munca salariată produce avuția străină care o domină, puterea vrăjmașă ei, capitalul, ea capătă în schimb de la aceasta mijloace pentru a putea munci, adică mijloace de subzistență, cu condiția să devină din nou o parte a capitalului, pârghia care zvârle din nou capitalul într-o mișcare accelerată de creștere.

Afirmația că interesele capitalului și interesele muncitorilor sunt identice înseamnă doar atât: capitalul și munca salariată sunt două laturi ale uneia și aceleași relații. Una o condiționează pe cealaltă, întocmai cum se condiționează reciproc cămătarul și risipitorul.

Atâta timp cât muncitorul salariat este muncitor salariat, soarta lui de-

pinde de capital. Iată care este faimoasa comunitate de interese dintre muncitor și capitalist.

4

Dacă crește capitalul, crește și masa muncii salariate, crește și numărul muncitorilor salariați, într-un cuvânt: dominația capitalului se extinde asupra unei mase mai mari de indivizi. Și să presupunem cazul cel mai favorabil: odată cu creșterea capitalului productiv crește cererea de muncă. Se urcă deci prețul muncii, salariul.

O casă, fie mare sau mică, atâta timp cât casele din jur sunt și ele mici satisface toate pretențiile sociale legate de o locuință. Când însă alături de casa cea mică se ridică un palat, ea arată ca o cocioabă. Casa cea mică dovedește acum că proprietarul ei nu este deloc pretențios sau că are pretenții foarte modeste; și oricât s-ar înălța căsuța în decursul civilizației, dacă palatul vecin se va înălța în aceeași măsură sau într-o măsură și mai mare încă, locatarul casei relativ mici se va simți tot mai prost, mai nemulțumit și mai apăsător între cei patru pereți ai ei.

O sporire simțitoare a salariului presupune o creștere rapidă a capitalului productiv. Creșterea rapidă a capitalului productiv aduce după sine o creștere la fel de rapidă a bogăției, a luxului, a necesităților și a plăcerilor sociale. De aceea, cu toate că plăcerile accesibile muncitorului au devenit mai numeroase, satisfacția socială pe care acestea i-o procură au scăzut în comparație cu plăcerile sporite ale capitalistului, care sunt inaccesibile muncitorului, cât și în comparație cu gradul de dezvoltare a societății în general. Necesitățile și plăcerile noastre sunt generate de societate; de aceea le măsurăm în raport cu societatea, și nu după obiectele care servesc la satisfacerea lor. Întrucât necesitățile și plăcerile noastre au un caracter social, ele sunt relative.

În general, salariul nu este determinat numai de masa de mărfuri pe care o pot obține în schimbul lui. El cuprinde diferite raporturi.

Ceea ce muncitorii primesc în schimbul forței lor de muncă este înainte de toate o sumă de bani determinată. Este oare salariul determinat numai de acest preț în bani?

În secolul al XVI-lea cantitatea de aur și de argint care circula în Europa a sporit în urma descoperirii unor mine mai bogate și mai ușor de exploatat, în America. Valoarea aurului și argintului a scăzut deci în raport cu celelalte mărfuri. Muncitorii primeau în schimbul forței lor de muncă aceeași cantitate de argint în monede ca și mai înainte. Prețul în bani al muncii lor rămăsese același, și totuși salariul lor scăzuse, fiindcă în schimbul aceleiași cantități de

argint ei primeau o cantitate mai mică de alte mărfuri. Aceasta a fost una dintre împrejurările care au favorizat creșterea capitalului, ridicarea burgheziei în secolul al XVI-lea.

Să luăm un alt caz. În iarna anului 1847, în urma unei recolte proaste, prețurile alimentelor strict necesare, ca cerealele, carnea, untul, brânza etc. au crescut considerabil. Să presupunem că muncitorii ar fi primit în schimbul forței lor de muncă aceeași sumă de bani ca și înainte. Nu scăzuse, oare, salariul lor? Firește că scăzuse. În schimbul aceleiași sume de bani ei primeau mai puțină pâine, carne etc. Salariul lor scăzuse nu pentru că scăzuse valoarea argintului, ci pentru că crescuse valoarea mijloacelor de subzistență.

Să presupunem, în sfârșit, că prețul în bani al muncii ar rămâne același, în timp ce prețul tuturor produselor agricole și de manufactură ar fi scăzut datorită folosirii unor mașini noi, datorită unui anotimp favorabil etc. Cu aceeași sumă de bani muncitorii pot cumpăra acum mai multe mărfuri de toate felurile. Salariul lor a crescut, așadar, tocmai pentru că valoarea lui bănească nu s-a schimbat.

Prețul în bani al muncii, salariul nominal, nu coincide, prin urmare, cu salariul real, adică cu cantitatea de mărfuri care se obține realmente în schimbul salariului. Vorbind, deci, de creșterea sau de scăderea salariului, nu trebuie să avem în vedere numai prețul în bani al muncii, salariul nominal.

Dar nici salariul nominal, adică suma de bani pentru care muncitorul se vinde capitalistului, nici salariul real, adică cantitatea de mărfuri pe care poate s-o cumpere cu acești bani, nu epuizează raporturile cuprinse în salariu.

Înainte de toate, salariul mai este determinat și de raportul în care se găsește față de câștig, față de profitul capitalistului; acesta este salariul comparativ, salariul relativ.

Salariul real exprimă prețul muncii în raport cu prețul celorlalte mărfuri; în schimb, salariul relativ exprimă partea care revine muncii nemijlocite din valoarea nou produsă de ea, în raport cu partea care revine muncii acumulate, capitalului.

Am spus mai sus: „Salariul nu este deci o parte care revine muncitorului din marfa produsă de el. Salariul este acea parte din mărfurile deja existente cu care capitalistul își cumpără o cantitate determinată de forță de muncă productivă”. Dar capitalistul trebuie să înlocuiască din nou acest salariu din prețul cu care vinde produsul creat de muncitor; el trebuie să-l înlocuiască în așa fel, încât, de regulă, să-i mai rămână un excedent peste cheltuielile de producție făcute, un profit. Prețul de vânzare al mărfii produse de muncitor se împarte pentru capitalist în trei părți: *în primul rând*, partea care înlocuiește prețul materiilor prime avansate de el cât și uzura uneltelor, a mașinilor și a altor mijloace de muncă, de asemenea avansate de el; *în al doilea rând*, partea

care înlocuiește salariul avansat de el, și, *în al treilea rând*, excedentul care rămâne, adică profitul capitalistului. În timp ce prima parte înlocuiește numai *valori care au existat mai înainte*, este limpede că atât partea care înlocuiește salariul cât și excedentul, care reprezintă profitul capitalistului, sunt luate pe de-a-ntregul din *valoarea nouă creată prin munca muncitorului* și adăugată materiilor prime. Și *în acest sens* putem considera atât salariul cât și profitul, spre a le compara între ele, ca părți din produsul muncitorului.

Salariul real poate rămâne același, ba chiar să crească, și salariul relativ poate totuși să scadă. Să presupunem, de pildă, că prețurile tuturor mijloacelor de subzistență ar fi scăzut cu $\frac{2}{3}$, în timp ce salariul cu ziua ar fi scăzut numai cu $\frac{1}{3}$, adică, de pildă, de la 3 mărci la 2 mărci. Deși, având aceste 2 mărci, muncitorul dispune de o sumă mai mare de mărfuri decât dispunea înainte când avea 3 mărci, salariul său a scăzut, totuși, în raport cu profitul capitalistului. Profitul capitalistului (de pildă, al fabricantului) s-a mărit cu o marcă; aceasta înseamnă că, pentru o sumă mai mică de valori de schimb pe care capitalistul o plătește muncitorului, muncitorul trebuie să producă o sumă de valori de schimb mai mare ca înainte. Partea capitalului a crescut în raport cu partea muncii. Repartiția avuției sociale între capital și muncă a devenit și mai inegală. Capitalistul comandă cu același capital unei cantități mai mari de muncă. Puterea clasei capitaliștilor asupra clasei muncitoare a crescut, poziția socială a muncitorului s-a înrăutățit; ea a căzut cu încă o treaptă mai jos față de aceea a capitalistului.

Care este deci legea generală care determină scăderea și creșterea salariului și a profitului în corelația lor?

Salariul și profitul se află într-un raport invers. Partea capitalului, profitul, crește în aceeași proporție în care scade partea muncii, salariul, și invers. Profitul crește în măsura în care salariul scade, și scade în măsura în care salariul crește.

Se va obiecta, poate, că capitalistul poate câștiga prin schimbul avantajos al produselor sale cu alți capitaliști, prin creșterea cererii pentru marfa sa, fie în urma deschiderii de piețe noi, fie în urma creșterii momentane a necesităților pe piețele vechi etc.; că profitul unui capitalist se poate, așadar, mări prin înșelarea altor capitaliști, independent de creșterea și de scăderea salariului, adică a valorii de schimb a forței de muncă; sau că profitul capitalistului ar putea de asemenea crește prin perfecționarea uneltelor de muncă, printr-o nouă metodă de folosire a forțelor naturii etc.

În primul rând va trebui să se admită că rezultatul rămâne același, deși se obține pe o cale inversă. E drept că profitul s-a mărit nu pentru că a scăzut salariul, ci salariul a scăzut pentru că s-a mărit profitul. Cu aceeași cantitate de muncă străină capitalistul a cumpărat o cantitate mai mare de valori de

schimb, fără să fi plătit din această cauză munca mai scump; adică, în raport cu venitul net pe care munca îl aduce capitalistului, ea este plătită mai ieftin.

Pe lângă aceasta amintim că, în ciuda oscilațiilor prețurilor mărfurilor, prețul mediu al fiecărei mărfi, proporția în care este schimbată pe alte mărfuri, este determinat de *cheltuielile ei de producție*. De aceea înșelăciunile reciproce dinăuntrul clasei capitaliștilor se compensează în mod necesar. Perfecționarea mașinilor, noile metode de folosire a forțelor naturii în slujba producției dau posibilitatea să se creeze într-un timp de muncă dat, cu aceeași cantitate de muncă și de capital, o masă mai mare de produse, dar în niciun caz o masă mai mare de valori de schimb. Dacă prin folosirea mașinii de filat pot să produc într-o oră de două ori mai multe fire ca înainte de a fi fost ea inventată, de pildă 100 de pfunzi în loc de 50, eu nu capăt până la urmă în schimbul acestor 100 de pfunzi mai multe mărfuri decât primeam înainte pentru 50, pentru că cheltuielile de producție au scăzut la jumătate sau pentru că pot să furnizez cu aceleași cheltuieli o cantitate dublă de produse.

În sfârșit, oricare ar fi proporția în care clasa capitalistă, burghezia, fie dintr-o singură țară, fie de pe întreaga piață mondială, ar repartiza în sânul ei venitul net de pe urma producției, suma totală a acestui venit net nu este, de fiecare dată, altceva decât suma cu care munca acumulată a crescut în total datorită muncii nemijlocite. Această sumă totală crește deci în proporția în care munca mărește capitalul, adică în proporția în care profitul crește față de salariu.

Vedem așadar, că, chiar dacă rămânem în *limitele relației dintre capital și munca salariată, interesele capitalului și interesele muncii salariate sunt diametral opuse*.

O creștere rapidă a capitalului este egală cu o creștere rapidă a profitului. Profitul poate să crească repede numai atunci când prețul muncii, când salariul relativ scade tot așa de repede. Salariul relativ poate să scadă, deși salariul real crește odată cu salariul nominal, cu valoarea bănească a muncii, însă nu în aceeași proporție ca profitul. Dacă, de pildă, în perioadele când afacerile merg bine salariul crește cu 5%, în timp ce profitul crește cu 30%, atunci salariul comparativ, salariul relativ *nu a crescut, ci a scăzut*.

Așadar, chiar dacă venitul muncitorului se mărește odată cu creșterea rapidă a capitalului, se mărește în același timp și prăpastia socială care desparte pe muncitor de capitalist, se mărește în același timp și puterea capitalului asupra muncii, dependența muncii față de capital.

Afirmația că muncitorul este interesat în creșterea rapidă a capitalului înseamnă doar atât: cu cât muncitorul mărește mai repede avuția străină, cu atât mai grasă va fi bucățica care îi va pica lui, cu atât mai mulți muncitori pot avea de lucru și pot fi chemați la viață, cu atât mai mult poate spori

munca sclavilor care depind de capital.

Am văzut așadar:

Chiar *situația cea mai favorabilă* pentru clasa muncitoare, *creșterea cât se poate de rapidă a capitalului*, oricât ar îmbunătăți viața materială a muncitorului, nu desființează antagonismul dintre interesele sale și interesele burghezului, interesele capitalistului. *Profitul și salariul* se află în permanență într-un *raport invers*.

Dacă capitalul crește repede, salariul poate să crească și el, dar profitul capitalistului crește incomparabil mai repede. Starea materială a muncitorului s-a îmbunătățit, dar s-a îmbunătățit în dauna situației sale sociale. Prăpastia socială care-l desparte de capitalist s-a lărgit.

În sfârșit:

Afirmația că pentru munca salariată condiția cea mai favorabilă este creșterea cât mai rapidă a capitalului productiv înseamnă de fapt doar atât: cu cât clasa muncitoare mărește și sporește mai repede puterea vrăjmașă ei, avuția străină care o domină, cu atât mai favorabile sunt condițiile în care i se permite să muncească mai departe pentru a spori avuția burgheză, pentru a mări puterea capitalului, mulțumită că-și făurește singură lanțurile de aur cu care burghezia o târăște după sine.

5

Creșterea capitalului productiv și creșterea salariului să fie ele oare într-adevăr atât de indisolubil legate, cum pretind economiștii burghezi? Nu trebuie să-i credem pe cuvânt. Nu trebuie să-i credem nici măcar atunci când afirmă că cu cât capitalul este mai gras, cu atât sclavul lui este mai bine îndopat. Burghezia este prea luminată, ea calculează prea bine pentru a împărtăși prejudecățile feudalului, care se fălește cu strălucirea slugilor sale. Condițiile de existență ale burgheziei o constrâng să calculeze.

Va trebui de aceea să cercetăm lucrurile mai îndeaproape.

Cum acționează creșterea capitalului productiv asupra salariului?

Când capitalul productiv al societății burgheze crește în general și în întregime, are loc o acumulare *mai multilaterală* de muncă. Crește numărul capitaliștilor și volumul capitalurilor lor. Înmulțirea capitalurilor mărește *concurența dintre capitaliști*. *Volumul tot mai mare* al capitalurilor oferă mijloace *de a aduce pe câmpul de luptă industrial armate de muncitori mai puternice și înarmate cu unelte de luptă mai uriașe*.

Un capitalist poate să-l înlăture pe celălalt de pe câmpul de luptă și să pună stăpânire pe capitalul lui numai vânzând mai ieftin. Pentru a putea

vinde mai ieftin fără să se ruineze, el trebuie să producă mai ieftin, adică trebuie să dezvolte cât mai mult cu puțință forța productivă a muncii. Dar forța productivă a muncii se intensifică, în primul rând, printr-o *mai mare diviziune a muncii*, prin introducerea tot mai generalizată și perfecționarea continuă a *mașinilor*. Cu cât este mai mare armata de muncitori între care este divizată munca, cu cât mașinile se introduc pe scară mai uriașă, cu atât scad, proporțional, cheltuielile de producție, cu atât mai productivă devine munca. De aceea între capitaliști ia naștere o întrecere generală pentru a mări diviziunea muncii și numărul mașinilor și a le exploata cât mai intens.

Cum va proceda un capitalist dacă, printr-o diviziune mai mare a muncii, prin folosirea și perfecționarea unor mașini noi, prin exploatarea mai avantajoasă și mai masivă a forțelor naturii, a găsit mijlocul de a produce cu aceeași cantitate de muncă sau de muncă acumulată o cantitate mai mare de produse, de mărfuri decât concurenții săi, de pildă dacă în timpul de muncă în care concurenții săi țes o jumătate de cot de pânză el poate produce un cot întreg de pânză?

El ar putea să vândă în continuare o jumătate de cot de pânză la prețul de piață de până atunci, dar acesta n-ar fi un mijloc de a-i înlătura de pe piață pe concurenții săi și de a-și mări propria sa desfacere. Pe măsură însă ce producția sa a crescut, a crescut pentru el și nevoia desfacerii. Mijloacele de producție mai puternice și mai costisitoare de care dispune îi *permit*, ce-i drept, să-și vândă marfa mai ieftin, dar ele îl *constrâng* totodată să vândă mai multe mărfuri, să cucerească o piață incomparabil *mai mare* pentru mărfurile sale; de aceea capitalistul nostru va vinde jumătatea de cot de pânză mai ieftin decât concurenții săi.

Capitalistul nu va vinde însă un cot întreg la același preț la care vând concurenții săi jumătatea de cot, deși producerea întregului cot nu-l costă mai mult decât îi costă pe ceilalți o jumătate de cot. Căci în acest caz el n-ar câștiga nimic în plus, ci și-ar scoate prin schimb numai cheltuielile de producție. O eventuală mărire a încasărilor sale s-ar datora faptului că a pus în mișcare un capital mai mare, și nu faptului că și-ar fi valorificat capitalul într-o măsură mai mare decât ceilalți. De altfel el atinge scopul urmărit fixând prețul mărfii sale numai cu câteva procente mai jos decât concurenții săi. El îi înlătură de pe piață sau, cel puțin, le răpește o parte din desfacere, *vânzând sub prețul lor de vânzare*. În sfârșit, să ne amintim că prețul curent este întotdeauna *peste sau sub cheltuielile de producție*, după cum vânzarea unei mărfi are loc într-un sezon favorabil sau nefavorabil industriei. După cum prețul de piață al cotului de pânză este peste sau sub cheltuielile lui de producție obișnuite până atunci, va varia și procentul cu care capitalistul care a folosit noi mijloace de producție mai productive va vinde peste cheltuielile

sale reale de producție.

Privilegiul capitalistului nostru nu este însă de lungă durată; alți capitaliști concurenți introduc aceleași mașini, aceeași diviziune a muncii, le introduc pe aceeași scară sau pe o scară mai largă, și acest proces se va generaliza în asemenea măsură, încât prețul pânzei va scădea nu numai *sub vechile ei cheltuieli de producție*, dar și *sub noile ei cheltuieli de producție*.

Așadar, capitaliștii se găsesc acum unii față de alții în aceeași situație în care se aflau *înainte* de introducerea noilor mijloace de producție; și dacă cu aceste mijloace pot furniza la același preț o cantitate dublă de produse, ei sunt *acum* siliți să furnizeze această cantitate dublă *sub* prețul vechi. Pe baza acestor noi cheltuieli de producție reîncepe același joc. O mai mare diviziune a muncii, mai multe mașini, exploatarea diviziunii muncii și a mașinilor pe o scară și mai largă. Iar concurența reacționează la fel față de acest rezultat.

Vedem deci cum modul de a produce, mijloacele de producție sunt astfel permanent transformate, revoluționate, cum *diviziunea muncii aduce cu sine în mod necesar o și mai mare diviziune a muncii, folosirea mașinilor o și mai largă folosire a mașinilor, producția pe scară întinsă o producție pe scară și mai întinsă*.

Aceasta este legea care scoate mereu producția burgheză din vechiul ei făgaș și silește capitalul să încordeze forțele productive ale muncii, *pentru că* le-a încordat mai înainte, legea care nu-i dă răgaz și care-i șoptește fără încetare: Înainte! Înainte!

Legea aceasta nu e alta decât legea în virtutea căreia prețul unei mărfi se egalizează în mod necesar, în cadrul oscilațiilor periodice ale comerțului, cu *cheltuielile ei de producție*.

Oricât de uriașe ar fi mijloacele de producție puse în mișcare de un capitalist, concurența va generaliza aceste mijloace de producție, și, din momentul în care le-a generalizat, singurul rezultat al productivității mai mari a capitalului său este că acum trebuie să furnizeze, *la același preț*, de 10, de 20, de 100 de ori mai mult decât înainte. Dar deoarece el trebuie să desfacă, poate, de o mie de ori mai mult pentru a compensa printr-o cantitate mai mare de produse desfăcute prețul de vânzare mai mic, întrucât acum este necesară o vânzare mai masivă nu numai pentru a câștiga mai mult, ci și pentru a înlocui cheltuielile de producție — după cum am văzut, înseși uneltele de producție devin tot mai scumpe —, și întrucât această vânzare masivă a devenit o chestiune vitală nu numai pentru el, ci și pentru rivalii lui, vechea luptă reîncepe *cu atât mai violent cu cât mijloacele de producție deja inventate sunt mai productive. Diviziunea muncii și folosirea mașinilor vor continua prin urmare pe o scară incomparabil mai largă*.

Oricare ar fi puterea mijloacelor de producție folosite, concurența caută să

răpească capitalului roadele de aur ale acestei puteri, reducând prețul mărfii la nivelul cheltuielilor de producție, ridicând deci, pe măsură ce se produce mai ieftin, adică pe măsură ce se produce mai mult cu aceeași cantitate de muncă, la rangul unei legi imperioase producția mai ieftină, furnizarea unei cantități tot mai mari de produse pentru aceeași sumă. Astfel, prin eforturile sale, capitalistul n-a câștigat nimic altceva decât obligația de a furniza mai mult în același timp de muncă, într-un cuvânt *condiții mai grele pentru valorificarea capitalului său*. Deci, în timp ce concurența îl urmărește mereu cu a ei lege a cheltuielilor de producție și fiecare armă pe care o făurește împotriva rivalilor săi se transformă într-o armă împotriva lui însuși, capitalistul caută neîncetat să păcălească concurența, introducând fără răgaz mașini noi, mai costisitoare, dar care produc mai ieftin, introducând noi diviziuni ale muncii în locul celor vechi fără să aștepte până ce concurența să le fi învechit pe cele noi.

Să ne închipuim acum că această agitație febrilă a cuprins *simultan întreaga piață mondială*, și vom înțelege cum creșterea, acumularea și concentrarea capitalului au ca urmare aplicarea pe scară tot mai uriașă a unei neîncetate și tot mai accelerate diviziuni a muncii, folosirea de noi mașini și perfecționarea celor vechi.

Dar cum acționează aceste împrejurări, care nu pot fi despărțite de creșterea capitalului productiv, asupra determinării salariului?

Diviziunea mai mare a muncii permite unui singur muncitor să execute munca a 5, 10, 20 de muncitori; ea mărește, prin urmare, concurența dintre muncitori de 5, 10, 20 de ori. Muncitorii își fac concurență nu numai vânzându-se unul mai ieftin decât celălalt; ei își fac concurență executând *unul* munca a 5, 10, 20 de muncitori; *diviziunea muncii*, introdusă și mereu sporită de către capital, îi constrânge pe muncitori să se concureze în acest fel.

Mai departe. Pe măsură ce *diviziunea muncii* sporește, munca *se simplifică*. Îndemânarea deosebită a muncitorului își pierde valoarea. El e transformat într-o simplă forță de producție monotonă, căreia nu i se cer nici eforturi fizice, nici intelectuale. Munca lui o poate face oricine. De aceea concurenții îl asaltează din toate părțile, și, pe lângă aceasta, mai reamintim că cu cât munca este mai simplă și mai ușor de învățat, cu cât necesită mai puține cheltuieli de producție pentru a fi însoțită, cu atât mai mult scade salariul, căci salariul, întocmai ca și prețul oricărei alte mărfi, este determinat de cheltuielile de producție.

Așadar, pe măsură ce munca satisface mai puțin și devine mai dezgustătoare, sporește concurența și scade salariul. Muncitorul caută să-și mențină suma salariului său muncind mai mult, fie că lucrează mai multe ore, fie că produce mai mult în aceeași oră. Împins de nevoie, el mărește deci și mai

mult efectele dezastruoase ale diviziunii muncii. De aici rezultă că *cu cât lucrează mai mult, cu atât salariul pe care-l primește e mai mic*, și anume pentru simplul motiv că face în aceeași măsură concurență tovarășilor săi de muncă; își face deci din aceștia tot atâția concurenți care se oferă la condiții tot atât de proaste ca el, pentru că în ultimă instanță, *își face, așadar, sie însuși concurență, sie însuși ca membru al clasei muncitoare*.

Mașinile produc aceleași efecte pe o scară mult mai întinsă, deoarece înlocuiesc pe muncitorii îndemânatici cu muncitori neîndemânatici, pe bărbați cu femei, pe adulți cu copii, căci acolo unde este introdusă pentru prima dată mașina, muncitorii manuali sunt aruncați în stradă în masă, iar acolo unde mașina este dezvoltată, perfecționată, înlocuită cu mașini mai productive, muncitorii sunt concediați în grupuri mai mici. Am descris mai sus în linii mari războiul industrial pe care-l duc capitaliștii între ei; *caracteristica acestui război este că bătăliile se câștigă nu atât prin recrutarea, cât prin concedierea armatei de muncitori. Comandanții, capitaliștii, se întrec în a concedia care de care mai mulți soldați industriali*.

Economiștii afirmă, firește, că muncitorii deveniți de prisos prin introducerea mașinilor găsesc *noi* ramuri de activitate.

Ei nu au curajul să afirme de-a dreptul că muncitorii care au fost concediați găsesc de lucru în noi ramuri de muncă. Faptele dezminț prea categoric această minciună. De fapt, ei nu susțin decât că pentru *alte părți componente ale clasei muncitoare*, de pildă pentru acea parte din tânăra generație de muncitori care se pregătea să intre în ramura industrială dispărută, se vor găsi noi posibilități de muncă. Firește, aceasta este o mare satisfacție pentru muncitorii căzuți în luptă. Domnii capitaliști nu vor duce lipsă de carne și de sânge proaspăt care să poată fi exploatat, iar morții vor fi lăsați să-și îngroape morții. Aceasta este o consolare pe care burgheziile și-o acordă mai mult lor înșiși decât muncitorilor. Dacă întreaga clasă a muncitorilor salariați ar fi nimicită de mașini, ce grozăvie ar însemna acest lucru pentru capital, care fără munca salariată încetează de a mai fi capital!

Să presupunem însă că muncitorii înlăturați direct de către mașină și toată acea parte a tinerei generații care așteaptă să fie angajată în ramura respectivă de muncă găsesc o *nouă ocupație*. Crede cineva că această nouă ocupație va fi plătită la fel ca cea pierdută? *Aceasta ar contrazice toate legile economiei*. Am văzut că industria modernă determină în permanență înlocuirea ocupațiilor complexe, superioare prin altele mai simple, subordonate.

Cum ar putea deci o masă de muncitori alungați de mașină dintr-o ramură industrială să-și găsească un refugiu în altă ramură fără ca *plata să fie mai mică, mai proastă*?

Ca o excepție a fost citat cazul muncitorilor care lucrează chiar în pro-

ducția de mașini. De îndată ce în industrie se cer și se folosesc mai multe mașini, ar trebui să crească în mod necesar numărul mașinilor, prin urmare ar trebui să crească producția de mașini și totodată și numărul muncitorilor care lucrează în producția de mașini, iar muncitorii ocupați în această ramură industrială sunt muncitori pricepuți, ba chiar instruiți.

De la 1840 încoace această afirmație, care și înainte era adevărată numai pe jumătate, și-a pierdut orice aparență de adevăr, deoarece în producția de mașini, în aceeași măsură ca și în producția de fire de bumbac, mașinile sunt folosite tot mai multilateral, iar muncitorii ocupați în fabricile de mașini nu mai puteau juca față de mașinile extrem de ingenioase decât rolul unor mașini extrem de rudimentare.

Dar în locul bărbatului concediat din cauza mașinii fabrica angajează, poate, *trei* copii și o femeie! Și nu trebuia, oare, salariul bărbatului să ajungă pentru cei trei copii și o femeie? Nu trebuia să ajungă acest minim de salariu pentru conservarea și înmulțirea speciei? Ce dovedește, așadar, această vorbărie, în care se complac burghezii? Nimic altceva decât că, pentru a câștiga cele necesare existenței *unei* familii de muncitori, se consumă astăzi de patru ori mai multe vieți de muncitori decât înainte.

Să rezumăm: *Cu cât crește mai mult capitalul productiv, cu atât se extinde mai mult diviziunea muncii și folosirea mașinilor. Cu cât se extind mai mult diviziunea muncii și folosirea mașinilor, cu atât crește mai mult concurența dintre muncitori, cu atât se reduce mai mult salariul lor.*

În plus, clasa muncitoare se recrutează și din păturile *mai de sus ale societății*; în rândurile proletariatului cad o mulțime de mici industriași și mici rentieri, care se grăbesc să-și întindă brațele alături de brațele muncitorilor. Astfel pădurea de brațe întinse care cer de lucru devine tot mai deasă, iar brațele tot mai slabe.

Se înțelege de la sine că micul industriaș nu poate rezista în lupta în care una din primele condiții este aceea de a produce pe o scară din ce în ce mai mare, adică tocmai de a fi un mare industriaș, și nu unul mic.

Că dobânda capitalului scade în aceeași măsură în care se mărește masa și numărul capitalurilor, în care crește capitalul, că prin urmare, micul rentier nu mai poate trăi din renta lui, fiind deci nevoit să se avânte în industrie, să contribuie deci la îngroșarea rândurilor micilor industriași și prin aceasta la sporirea numărului de candidați la proletariat, toate acestea nu mai au nevoie de alte explicații.

În sfârșit, în măsura în care capitaliștii sunt siliți de procesul descris mai sus să exploateze pe o scară mai întinsă uriașele mijloace de producție deja existente și să pună în mișcare în acest scop toate resorturile creditului, în aceeași măsură se înmulțesc și catastrofele industriale, în mijlocul cărora lumea

comercială nu se menține decât sacrificând zeilor infernului o parte din avuție, din produse și chiar din forțele de producție, — într-un cuvânt, *crizele* devin mai intense. Ele devin mai frecvente și mai violente chiar și numai din cauză că, pe măsură ce crește masa de produse și, prin urmare, necesitatea unor piețe largi, piața mondială se îngustează tot mai mult, rămân tot mai puține piețe noi de exploatat, deoarece fiecare criză precedentă a atras în comerțul mondial o piață până atunci necucerită sau numai superficial exploatată. Dar capitalul nu numai că *trăiește* de pe urma muncii. Stăpân pe cât de distins, pe atât de barbar, el trage după sine în mormânt cadavrele sclavilor săi, întregi hecatombe de muncitori care pier în timpul crizelor. *Vedem, așadar, că incomparabil mai repede decât capitalul, crește concurența dintre muncitori, adică cu atât mai mult scad relativ posibilitățile de muncă, mijloacele de subzistență pentru clasa muncitoare, și cu toate acestea creșterea rapidă a capitalului este condiția cea mai favorabilă pentru munca salariată.*

Va urma...

Capitolul 11

Fascismul înainte și după ce preia puterea

Știința Marxistă, 2024

Editura noastră se bucură să publice încă o traducere, de data aceasta a cercului marxist din orașul Nijni-Novgorod. Lectură plăcută!

★ ★ ★

Fascismul, ca o dictatură deschisă a capitalului financiar asupra proletariatului, nu apare dintr-odată. Înainte de a veni la putere, fascismul dezvoltă o mișcare reacționară împotriva mișcării comuniste. În asemenea momente, fascismul ia forma specifică a organizațiilor fie de stânga, fie de dreapta, care caută să oprească apariția spontană a resentimentelor clasei muncitoare prin economism și reformism.

În perioada pașnică de dezvoltare a democrației burgheze capitaliste, perioada de dinainte de criză, fascismul, ca o mișcare a micii burghezii subordonată capitalului financiar, deja există într-o formă moderată. Încă nu este la putere și încearcă din răspuțuri să discrediteze mișcarea comunistă în ochii mișcării muncitorești aflate la etapa de cerc, în care predomină forma teoretică a luptei de clasă. Astfel, este subordonată intereselor burgheziei.

Pe măsură ce capitalismul se dezvoltă și criza se agravează, organizațiile fasciste fuzionează din ce în ce mai deschis cu capitalul financiar și diverse organizații burgheze, a căror creștere este condiționată de criza revoluționară și de creșterea mișcării muncitorești și a formelor sale economice și politice

de luptă. Mișcarea fascistă dezvoltă mijloacele de suprimare a mișcării revoluționare: influență asupra maselor, legături cu armata și burocrația. Acele organizații care beneficiază cel mai mult de pe urma capitalului financiar devin cele mai influente în mișcarea fascistă și atrag masele reacționare ale micii burghezii în rândurile lor. Acest lucru se întâmplă cu straturile cele mai înapoiate ale micii burghezii, care sunt înșelate de promisiunile false și de sloganurile mișcării fasciste.

Datorită dezvoltării rapide a mișcării comuniste și muncitorești în momentul crizei, mișcarea fascistă elimină mai întâi mișcarea comunistă, considerată cel mai periculos inamic al său, pentru că aceasta amenință direct dictatura burgheziei prin influența sa și legătura cu clasa muncitoare. Dacă avangarda proletariatului este slabă și instabilă în lupta împotriva fascismului în ascensiune, această avangardă se transformă rapid într-o ariergardă. Motivele pentru această dezintegrare sunt clare: prezența agenților imperialismului în partid, straturile mic-burheze din cadrul partidului, straturile muncitorilor corupți și nivelul scăzut de pregătire al comuniștilor. Pentru a lichida avangarda comunistă, burghezia găsește cel mai profitabil să folosească organizații de stânga, social-democrate și alte grupuri care se ascund sub masca comunismului, precum și forțele militare. Acesta este cursul fascizării.

Astfel, fascismul, înainte de a ajunge la putere, există ca o mișcare a micii burghezii, subordonată capitalului financiar și direcționată împotriva comunismului.

Dacă acceptăm existența unei avangarde slabe a proletariatului și un exces de forțe burheze în cadrul acesteia, atunci va rezulta că mișcarea muncitorească va fi luată sub aripa fascismului, ceea ce va duce la întărirea influenței acestuia asupra altor clase sociale. Astfel, fascismul va ajunge la putere.

Cu toate acestea, nu vom asista la înlocuirea unui guvern cu altul, ci vom vedea exact înlocuirea violentă a unei grupări a burgheziei cu alta, mai feroce și mai teroristă, care se va ascunde inițial sub lozinci ce reflectă indignarea clasei muncitoare. Totuși, acest lucru nu se va face în interesul clasei muncitoare...

„Nu ne putem imagina, tovarăși, ascensiunea fascismului la putere într-un mod atât de simplist și liniștit, ca și cum un comitet al capitalului financiar ar decide pur și simplu la o anumită dată să instaureze o dictatură fascistă. În realitate, fascismul ajunge de obicei la putere printr-o luptă mutuală, uneori violentă, cu vechile partide burheze sau cu o parte dintre ele, precum și prin lupte chiar în interiorul taberei fasciste, care uneori ajung până la confruntări armate, așa cum am văzut în Germania, Austria și alte țări. Toate acestea, însă, nu reduc importanța

faptului că, înainte de instaurarea unei dictaturi fasciste, guvernele burgheze trec de obicei printr-o serie de etape pregătitoare și implementează o serie de măsuri reacționare care contribuie direct la ascensiunea fascismului la putere. Oricine nu luptă în aceste etape pregătitoare împotriva activităților reacționare ale burgheziei și împotriva creșterii fascismului nu va putea preveni, ci dimpotrivă, va facilita victoria fascismului.”

— G. Dimitrov. *Ascensiunea fascismului și sarcinile Internaționalei Comuniste în lupta pentru unitatea clasei muncitoare împotriva fascismului. Raport la Congresul Mondial al VII-lea al Internaționalei Comuniste, 2 august 1935*

Când fascismul ajunge la putere, fie răstoarnă toate instituțiile parlamentare și, fără vreo mască a democrației, își exercită dictatura. Sau, fascismul păstrează unele instituții și partide parlamentare pentru a crea o „legitimitate” pentru dictatura sa. Istoric, putem cita exemplul ascensiunii fascismului în Germania, unde parlamentul și partidele burgheze au fost lichidate, sau ascensiunea fascismului în Italia, unde parlamentul a continuat să existe până în 1927.

Prezența sau absența instituțiilor parlamentare într-o țară fascistă depinde de forța fascismului și de grupurile de mici burghezi pe care acesta se sprijină, de cât de ascuțite sunt contradicțiile din tabăra fascistă și de cât de puternică este amenințarea unei revoluții proletare în acea țară.

Fascismul profită de orice ideologie care îi oferă control complet asupra clasei muncitoare și a altor clase sociale. O astfel de ideologie depinde de aceiași factori descriși mai sus: în funcție de caracterul revoluționar al proletariatului, ideologia poate fi mai mult sau mai puțin împodobită cu sloganuri socialiste de lichidare a cămătarilor, moșierilor, capitaliștilor și așa mai departe. Chiar și prin această ideologie, ideile reacționare fasciste, a căror esență constă în negarea claselor și a luptei de clasă, proclamarea intereselor comune și „unitatea națiunii”, se fac simțite.

Ce se află de fapt în spatele acestui ecran ideologic și de stat? O dictatură teroristă deschisă a cercurilor reacționare ale oligarhiei financiare, care se sprijină pe micii burghezi pentru a suprima clasa muncitoare.

Din esența reacționară a fascismului va crește inevitabil atât forma economică, cât și politică a luptei maselor muncitoare împotriva fascismului, determinată de întregul sistem de politici imperialiste, anti-muncitorime, anti-țărănime și șovine ale fascismului. În locul „salariilor echitabile” promise, fasciștii germani și italieni au redus salariile cu mai mult de jumătate. În

loc să elimine șomajul, fascismul a adâncit criza șomajului, a introdus metodele cele mai brutale de raționalizare a producției, a creat o masă de lagăre de muncă forțată, a eliminat sau a redus drastic asigurările sociale, forțând lucrătorii calificați să devină chiriași pe fermele marilor moșieri.

În Germania, la mijlocul anului 1935, erau cel puțin 6 milioane de șomeri complet, în Italia, la sfârșitul anului 1934, numărul înregistrat al șomerilor (subestimat) era de 1 019 000, iar în Polonia, în martie 1935, numărul era de 1,5 milioane. Fascismul întărește puterea și dictatura monopolurilor, creează cel mai corupt aparat de stat, mărește taxele, accelerează ruina micii burghezii și, în consecință, crește numărul proletariatului și al șomerilor.

În loc de sloganele false, împodobite frumos cu fraze social-fasciste, puterea fascistă de stat este îndreptată în primul rând împotriva straturilor revoluționare ale clasei muncitoare și ale altor clase sociale, adică în fapt, fascismul, ca dictatură a capitalului financiar, luptă pe scară largă împotriva comunismului.

De asemenea, în istoria dezvoltării fascismului german, spaniol și italian vom găsi indicatori ai acțiunii dictaturii teroriste fasciste deschise, pentru că acesta este indicatorul care deosebește fascismul de toate celelalte forme ale dictaturii burgheziei.

„În Germania, conform datelor incomplete, în cei trei ani de dictatură fascistă au fost uciși 5 144 de oameni. Între 1933 și 1934, 154 000 au fost grav răniți, 54 000 ușor răniți și bătuți, iar 298 000 de luptători antifasciști au fost arestați. Întreaga populație a fost terorizată de o rețea extinsă de anchetatori. Doar în 1933 s-au efectuat 837 de mii de percheziții. În Austria, după luptele din februarie 1934, conform datelor incomplete, 1 896 de oameni au fost uciși, 5 487 grav răniți, 4 224 ușor răniți și bătuți, iar 31 785 de oameni au fost arestați. În Polonia, între 1932 și 1934, de asemenea conform datelor incomplete, 734 au fost uciși, 8 073 răniți, 257 condamnați la moarte, 4 224 închiși și condamnați la muncă silnică. Au fost arestați 12 127 de luptători antifasciști, iar 111 de mii au fost arestați. În Spania, guvernul lui Gil Robles-Lerua a ucis în 1934, 6 356 de persoane, a rănit grav 1 441, a rănit și bătut ușor 9 550, și a arestat 75 847 de persoane. În Italia, în 1935, arestările, uciderile și rănirile au depășit 10 000 de persoane.”¹

În politica sa externă, fascismul urmărește cele mai invazive scopuri, nezonțându să folosească orice mijloc pentru a remodela lumea, a înrobi statele

¹ Marea Enciclopedie Sovietică, var. rusă, ed. 1, vol. 56, p. 674.

și națiunile burgheze slabe. Dat fiind faptul că oligarhia financiară este în mare criză în perioada fascismului, aceasta va avea nevoie să cucerească noi piețe. Bazându-se pe politica sa internă teroristă față de clasa muncitoare, politica externă a fascismului devine de obicei de un caracter șovinist și brutal. Fascismul este pregătit să sacrifice milioane de oameni nevinovați pentru a-și atinge scopurile prădătoare, iar de aceea unificarea clasei muncitoare cu alte clase antiimperialiste este importantă în acele țări în care s-a instaurat o dictatură fascistă pentru a răsturna fascismul. Totuși, fără un centru de comandă, fără Partidul Comunist, această alianță va fi foarte instabilă.

Astfel, odată ajuns la putere, fascismul deja există ca o dictatură teroristă deschisă a oligarhiei financiare, bazată pe micii burghezi și îndreptată împotriva clasei muncitoare.

Pe baza celor de mai sus, trebuie să ținem cont de faptul că existența fascismului și înțelegerea sa se exprimă în următoarele forme:

1. Fascismul, înainte de a ajunge la putere, există ca o mișcare a micii burghezii, subordonată capitalului financiar și îndreptată împotriva mișcării comuniste.
2. Fascismul, odată ajuns la putere, există ca o dictatură teroristă deschisă a oligarhiei financiare, bazată pe micii burghezi și îndreptată împotriva clasei muncitoare.

Capitolul 12

Democrația populară

Comunism Științific, 2024

Există diverse opinii despre republicile populare care au apărut în Europa în urma celui de-al Doilea Război Mondial, în China în urma Revoluției Chineze și în Coreea în urma războiului de eliberare de sub jugul japonezo-american. Istoricii burghezi afirmă că acestea erau doar state satelite sovietice. Reviționistii afirmă că acestea erau doar republici burgheze, că nu aveau nimic deosebit. În această notiță se explică atitudinea comuniștilor față de democrațiile populare și care sunt legile reale după care se dezvoltă ele.

★ ★ ★

Democrațiile populare au apărut în secolul trecut ca rezultat al revoluțiilor antiimperialiste și antifeudale, ca un rezultat al luptei împotriva fasciștilor străini care au ocupat țările Europei de Est. Reieșind din această premisă, ele puteau fi doar dictatura comună a claselor și a straturilor antifeudale, antiimperialiste. Acestea erau: clasa muncitoare, țărănimea (care era și ea separată în diverse clase) și unii reprezentanți ai burgheziei mijlocii (acel strat al burgheziei care nu mai muncește în întreprinderi, dar care încă este ocupată de supraveghere și conducere în ele).

Proletariatul este antiimperialist și antifeudal, acest lucru e clar. Țărănimea, marea majoritate din care erau proletari de la sat și mici proprietari de pământuri săraci, beneficia de la lupta antifeudală și antiimperialistă prin faptul că primea pământuri, că se elibera într-o măsură oarecare de chinurile vieții țărănești, care erau adesea mai grele decât cele ale proletarilor. Unii

reprezentanți ai burgheziei mijlocii beneficiau de la această putere, deoarece interesele lor erau călcate în picioare de către imperialiștii străini și moșieri, de către statele care aveau încă multe rămășițe feudale, moșierești, prea birocratice pentru modul de producție burghez.

Toate aceste fapte dovedesc clar că această formă de stat este posibilă în anumite condiții, ele explică apariția democrațiilor populare. Totuși, se pune întrebarea: este oare posibilă existența dictaturii comune a claselor antiimperialiste pentru o perioadă destul de îndelungată? La această întrebare nu putem răspunde afirmativ. Înăuntrul democrațiilor populare, fiecare clasă luptă pentru propria hegemonie. În cazul în care învinge mica burghezie sau burghezia mijlocie, democrația populară se transformă într-o republică burghezo-democratică obișnuită, în dictatura burgheziei. În cazul în care hegemonul devine proletariatul, cursul dezvoltării este diferit. Aici trebuie să accentuăm că proletariatul are o posibilitate reală să își câștige hegemonia și să dezvolte democrația populară către a doua etapă a acesteia. Acest fapt este posibil datorită mai multor circumstanțe:

1. Influența dictaturii proletare din exterior. Ajutor moral, economic și politic din partea celei din urmă. Această circumstanță exista în cazul Chinei și al țărilor Blocului de Est.
2. Slăbirea drastică a mării burghezii imperialiste, care este alungată de pe teritoriile democrațiilor populare. Slăbirea grupărilor fasciste în țările democrației populare.
3. Faptul că burghezia nu reușește să-și supună noul stat format fără legăturile vechi ale acesteia cu oligarhia financiară, fiindcă cea din urmă a fost alungată de revoluția antiimperialistă și antifascistă.

Din toate cele spuse reiese că, timp de o perioadă scurtă după revoluția antiimperialistă, democrația populară completează și desăvârșește sarcinile revoluției burgheze, elimină rămășițele feudale, alungă imperialiștii străini. Împreună cu acest proces, lupta între clasele dinăuntrul dictaturii comune poate aduce sau la instaurarea dictaturii proletariatului, sau la instaurarea dictaturii burgheziei. Aceasta este prima etapă a democrației populare.

După prima etapă a democrației populare, în cazul în care hegemonul din ea devine clasa muncitoare, aceasta instaurează dictatura proletariatului. Dictatura proletariatului începe să completeze sarcinile revoluției socialiste.

Care sunt condițiile necesare victoriei proletariatului și trecerii democrației populare la a doua etapă? Cel mai important factor este puterea proletariatului din țară. Unii apologeti burghezi, pe lângă revizionii stângiști, afirmă că

democrațiile populare erau regimuri marionetă, subordonate complet URSS-ului. Această afirmație este distrusă de fapte istorice, precum experiențele Republicii Populare Democratice Coreene și Republicii Populare Socialiste Albania, care au demonstrat că democrațiile populare puteau exista independent sau chiar în opoziție cu URSS-ul. Mai mult, când în URSS în anii 1953 a câștigat contrarevoluția burgheză în frunte cu Hrușciiov, Malenkov, Beria ș.a., RPDC și RPSA nu au deviat de la calea socialistă, ba chiar RPDC a trecut la etapa dictaturii proletare după ce în URSS deja erau burghezii la putere. Aceste fapte se datorează anume puterii proletariatului interior din țările de democrație populară, care era destul de mare pentru ca ajutorul exterior să nu fie un factor decisiv în dezvoltarea acestor țări.

Pe de altă parte, avem și exemplul negativ al României. În România, contrarevoluția burgheză s-a întâmplat în mai 1952, atunci când Dej & Co. au concentrat în mâinile lor toată puterea de stat. Pe atunci, puterea de stat și de partid în URSS încă aparținea comuniștilor, în frunte cu Stalin, și nu burghezilor cu mască comunistă, în frunte cu Hrușciiov. Totuși, nici influența sovietică nu i-a oprit pe burghezii români să-i aresteze și să-i condamne pe cei mai evidenți comuniști și „agenți ai sovieticilor” (cum îi numeau pe atunci contrarevoluționarii alde Moghioroș), precum Vasile Luca și Ana Pauker, chiar sub nasul Uniunii Sovietice.

Așadar, în RPDC și RPSA, comuniștii au reținut puterea și au dus democrația populară la a doua etapă de dezvoltare, chiar și atunci când URSS nu îi mai supunea, când luptau împotriva URSS și când puterea din URSS era burgheză, când a încetat să fie proletară. Pe de altă parte, burghezii contrarevoluționari din România nu s-au sfiit să ucidă comuniști chiar sub nasul Uniunii Sovietice atunci când puterea din cea din urmă încă aparținea muncitorilor. Soarta democrației populare poate fi influențată din exterior. Comuniștii pot fi ajutați de către frații lor cu mai multă experiență și putere economică, dar pot și să piardă împotriva burgheziei mici și mijlocii din propria țară. Chiar și atunci când în URSS s-a întâmplat contrarevoluția, în țările democrației populare, precum Polonia, comuniștii încă erau la putere. Numai în 1956, când Hrușciiov a declarat deschis întregii lumi despre anticomunismul său, când Bierut a fost omorât în Moscova, numai atunci mic-burghezii din RPP și din alte democrații populare au căpătat încredere în sine și susținere puternică de la contrarevoluționarii sovietici. Doar prin asasinări, șantaj și alte tehnici tipice pentru imperialiști au putut hrușcioviștii să supună multe dintre democrațiile populare europene (și totuși, nu pe toate le-au supus).

Mulți troțkiști spun că lui Stalin nu i-a păsat de revoluția mondială, că el a abandonat această idee. Totuși, anume Stalin și muncitorimea sovietică,

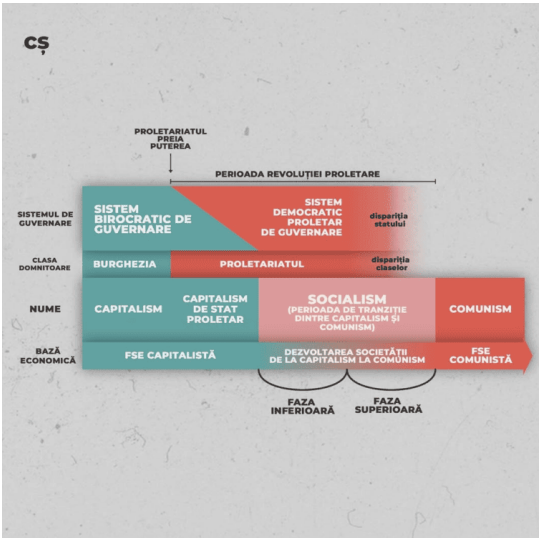
despre care totdeauna erau prea sceptici troțkiștii, au contribuit atât de mult la revoluția mondială. Troțkiștii, pe de altă parte, au din „revoluție mondială” doar fraza, și nici măcar o singură revoluție pe contul lor, fiindcă ei erau totdeauna și încă sunt agenții burgheziei în mișcarea muncitorească și în cea comunistă.

Democrațiile populare erau un fenomen unic care au accelerat apariția comunismului pe plan mondial, care au ajutat proletariatul european să ajungă mult mai aproape de eliberarea lui completă de sub jugul capitalismului, însă acestea aveau și greșeli. Din cauza greșelilor comise, la fel ca și din cauza contrarevoluției în URSS și a înconjurării lor efective de imperialiști, acestea nu au putut să-și demonstreze potențialul complet. Totuși, acest potențial se vedea chiar și în primii ani ai acestor țări. Așadar, e bine să știm legile de dezvoltare ale acestora și să înțelegem ce forme de stat pot exista în procesul dezvoltării comunismului în întreaga lume — această experiență ne va ajuta și în viitor.

Capitolul 13

Socialismul proletar al lui K. Marx

Ș. Mammaev, 2021

Etapele revoluției proletare.

1 Introducere

În ciuda interesului crescând al muncitorilor ruși pentru marxism și existența lui într-o formă embrionară, cum ar fi cercurile marxiste, definiția corectă și o înțelegere științifică a esenței socialismului și comunismului, care sunt de cea mai mare importanță în marxism, rămâne o problemă nerezolvată. Această problemă este legată de nivelul insuficient de înțelegere marxistă în rândul susținătorilor, care îi conduce pe mulți dintre ei pe calea revizionismului, pe calea unei înțelegeri vulgare și primitive a socialismului și comunismului. Oamenii cu o astfel de viziune asupra lumii pun bazele popularității populiștilor burghezi, care promovează „socialismul reînnoit”, „socialismul nou”, „socialismul de piață” și așa mai departe.

Când F. Engels scria faimoasa sa lucrare „Principiile comunismului” (teze pregătitoare pentru „Manifestul Partidului Comunist”), a avut cu el o schiță a programului Ligii Comuniste trimisă de la Londra. Și în această schiță putem găsi aceste cuvinte extrem de relevante și absolut corecte:

„Termenul de «socialism» este atât de vag încât toți inventatorii reformelor în închisori, fondatorii azilelor, spitalelor și cantinelor ieftine pot fi considerați socialiști. Și deoarece cuvântul «socialism», în esență, nu exprimă niciun concept concret și poate însemna totul și nimic în același timp, toți oamenii cu capul gol care vorbesc despre iubirea universală încearcă să se ascundă sub steagul său, la fel și toți oamenii care ar dori cu pasiune să facă ceva, dar nu pot să acționeze.”

— F. Engels. *Adresă a Sălii Poporului
Ligii celor Drepti către Ligă, februarie
1847*

Pentru a ne despărți de masa vagă a socialiștilor, este necesar să avem o înțelegere corectă științific a dezvoltării sociale, legile acestei dezvoltări și să fim capabili să aplicăm aceste legi pentru a construi societatea comunistă. Tendința larg răspândită de unire cu această masă vagă, numită „stânga”, este una dintre manifestările analfabetismului marxist, numită „unitatea de stânga”. Tactica cu adevărat comunistă nu este să ne unim cu totul și cu toată lumea, pentru tot ceea ce este bun împotriva a tot ceea ce este rău, dar lucrând în rândul maselor largi ale clasei muncitoare (aproximativ 70 de milioane de proletari numai în Rusia) pe baza unui program științific clar.

F. Engels scria într-o scrisoare către Bebel la 20 iunie 1873:

„După părerea noastră — confirmată de o practică îndelungată —, tactica justă în propagandă nu este de a scoate de sub in-

fluența adversarului câțiva oameni sau grupuri de oameni, ci de a acționa asupra maselor largi, încă neangajate. Un novice scos din starea de înapoiere valorează mai mult decât zece transfugi lassalleeni, care aduc întotdeauna în partid elementele orientării lor greșite.”¹

Comuniștii trebuie să înțeleagă că se află în afara coordonatelor sociologiei burgheze, în afara diviziunii ideologice dintre stânga și dreapta și că comuniștii exprimă interesele de clasă ale proletariatului într-un mod științific.

Vorbind despre socialism, este important să înțelegem că nu există un *socialism abstract unic*, ci există o *grămadă de socialisme diferite*, pe care Marx le-a împărțit pe clase în trei forme ideologice și una științifică. Primele includ socialisme reacționare, conservatoare și utopice, în timp ce singura formă științifică a socialismului este cea proletară. Cea mai comună formă dintre primele trei este socialismul conservator sau burghez, care se implementează practic în toate țările burgheze moderne, concomitent cu reglementarea de stat a economiei capitaliste. Dar acest socialism burghez se opune direct socialismului proletar, a cărui esență ne propunem să o descoperim în această broșură. Problema constă și în faptul că socialismul burghez *poate pretinde a fi (adică se poate deghiza în) socialism proletar* și toți cei care studiază marxismul trebuie să fie capabili să distingă cu precizie aceste două socialisme.

2 Capitalismul ca punct de plecare

Capitalismul, așa cum arată viața și așa cum a fost descris de Marx, nu a eliminat și nu a putut elimina clasele și opresiunea de clasă, oricât de mult s-au străduit lacheii capitalului pentru a convinge oamenii că nu mai există clase și că trăim într-o așa-numită „societate postindustrială”.

Capitalismul este al treilea mod de producție, după sclavagism și feudalism, bazat pe antagonismul de clasă: singura diferență este că a introdus clase noi în locul celor vechi. De ce societatea de după capitalism nu ar trebui să se dezvolte în același mod? De ce să nu existe o duzină de formațiuni în care unele clase sunt înlocuite cu altele (ca un fel de mecanism permanent), așa cum clasele capitaliste le-au înlocuit pe cele feudale, iar clasele feudale le-au înlocuit pe cele sclavagiste? De ce ar trebui să existe o societate fără clase? Și de ce nu a venit imediat după modul de producție sclavagist sau măcar după modul feudal? Fiecare comunist trebuie să știe răspunsul la aceste întrebări.

¹ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 33, p. 533.

Modul de producție feudal s-a dezintegrat sub impactul dezvoltării producției de mărfuri, dezvoltării schimbului și comerțului, dezvoltării navigației și industriei. Organizarea feudală a producției — fie la oraș, fie la țară — nu putea satisface nevoile care au crescut sub influența dezvoltării producției de mărfuri, nu putea satisface noua cerere; acele nevoi nu puteau fi satisfăcute nici de o manufactură mai productivă, în cadrul căreia exista o diviziune a muncii, dar în care se foloseau mașini manuale. Rezolvarea problemei a fost Revoluția Industrială din secolele XVIII–XIX, care a înlocuit manufactura cu producția mecanizată și a lansat industria pe scară largă, ceea ce a dus la formarea unei piețe mondiale și a extins diviziunea muncii, de la limitele întreprinderilor individuale la scară globală și, prin urmare a conectat producția mondială într-un singur întreg (ceea ce înseamnă distrugerea cosmopolită a rădăcinilor naționale ale industriei). Industria pe scară largă era în expansiune și în același timp se dezvoltau căi de comunicație și transport (în special navigație), care au devenit teren fertil pentru dezvoltarea comerțului, în special a celui internațional. Sub influența tuturor acestor factori s-a dezvoltat o nouă clasă socială — burghezia, care concentra toate mijloacele de producție, toate capitalurile în mâinile sale și, prin urmare, a împins toate celelalte clase în afara scenei istoriei, astfel transformându-le în clase ale trecutului, distrugând terenul de sub picioarele lor, a distrus toate rânduilele patriarhale și feudale. Desigur, odată cu evoluțiile economice atât de graduale ale burgheziei, ea a obținut treptat și victorii politice. În plus, pe măsură ce s-a dezvoltat, burghezia a reconstruit ideile predominante în societate după propriile maniere și a stabilit, ca principiu primordial, libertatea proprietății private și a exploatarei, care a devenit acum deschisă, nerușinată și directă, față de exploatarea din trecut, care era învăluită de iluzii religioase și politice.

Bazele economice ale modului de producție burghez au început să se dezvolte în sânul feudalismului. La un anumit stadiu de dezvoltare, fundamentele economice, și anume noul mod de gestionare a forțelor de producție, au intrat în conflict cu relațiile de proprietate feudale predominante. Acestea din urmă au devenit cătușe pentru dezvoltarea noilor forțe de producție și, prin urmare, au fost distruse, învinse, iar ca și consecință dictatura economică și politică a burgheziei a fost instaurată. Cu toate acestea, odată cu instaurarea sistemului burghez, a ieșit la iveală discrepanța dintre relațiile de proprietate burgheze însele și forțele lor de producție.

Alături de burghezie, o altă clasă a modului de producție burghez apare — proletariatul. Burghezia și proletariatul (clasa muncitoare) sunt două clase antagoniste, codependente și care se exclud reciproc în același timp. Nu există burghezie fără proletariat și nici proletariat fără burghezie. În timp ce burghezia concentrează în mâinile sale întreaga masă a mijloacelor de producție,

proletariatul este lipsit de ele. Proletarul (muncitorul) nu are decât propria sa forță de muncă, pe care este forțat să o vândă capitalistului. Capitalistul angajează proletarii cumpărându-le forța de muncă. Cu toate acestea, lucrurile nu se termină prin cumpărarea forței de muncă — muncitorul lucrează pentru capitalist dincolo de crearea valorii proprii forței de muncă, creând plusvaloare pentru cel din urmă: așa este exploatarea muncitorilor de către capitaliști. Proletarul este definit prin însuși faptul că produce plusvaloare, iar capitalistul este definit prin însușirea de către acesta a plusvalorii²

După cum putem vedea, modul de producție capitalist începe cu organizarea producției: prin combinarea mijloacelor de producție cu forța de muncă pentru a extrage plusvaloarea. În continuare, avem lupta concurențială între capitaliști pentru piețe (iar rezultatul acestei lupte depinde de dezvoltarea tehnologiei), asupra productivității muncii etc. Pentru a supraviețui și câștiga în lupta concurențială, capitaliștii sunt nevoiți să-și îmbunătățească tehnologia, să obțină o creștere a productivității muncii — de aceea burghezia are un efect revoluționar asupra dezvoltării forțelor de producție.

„Burghezia a creat, în cursul dominației ei de clasă, care datează abia de o sută de ani, mult mai multe și mai uriașe forțe de producție decât toate generațiile trecute laolaltă. Subjugarea forțelor naturii, mașinismul, aplicarea chimiei în industrie și agricultură, navigația cu aburi, căile ferate, telegraful electric, desțelenirea unor întregi continente, fluvii făcute navigabile, populații întregi ieșite ca din pământ — care dintre secolele trecute ar fi putut să bănuiască că în sânul muncii sociale dormitau ast-

² În societatea de astăzi, majoritatea oamenilor sunt proletari — angajați, fie ei la sector privat, fie la stat (drept capitalist colectiv). Muncitorii din fabrică, profesorii, frizerii, doctorii, programatorii, șoferii de taxi, în general toți cei care sunt angajați, fie ei de stat sau de sector privat, și produc supraprodus pentru capitaliști.

„Producția capitalistă nu este numai producție de marfă; ea este, în esență, producție de plusvaloare. Muncitorul nu produce pentru sine, ci pentru capital. Nu mai e deci suficient ca el să producă în general. El trebuie să producă plusvaloare. Productiv este numai muncitorul care produce plusvaloare pentru capitalist, adică muncitorul care servește la autvalorificarea capitalului. Astfel, un învățător — dacă ne este permis să luăm un exemplu din afara sferei producției materiale — este muncitor productiv nu fiindcă îi învață pe copii, ci fiindcă muncește până la epuizare pentru a-l îmbogăți pe întreprinzător. Faptul că acesta din urmă și-a investit capitalul într-o fabrică de învățătură în loc să-l investească într-o fabrică de cârnați nu schimbă nimic. Noțiunea de muncitor productiv cuprinde, prin urmare, nu numai o relație între activitate și efectul ei util, între muncitor și produsul muncii lui, ci și o relație socială specifică, o relație de producție istoricește apărută, relație care face din muncitor un mijloc direct de valorificare a capitalului. A fi muncitor productiv nu este deci o fericire, ci o nenorocire” (K. Marx. *Capitalul*, vol. I — K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 23, p. 514).

fel de forțe de producție!”³.

— K. Marx, F. Engels. *Manifestul
Partidului Comunist*

Muncitorii exploatați încep lupta împotriva exploatării individual, spontan. Ei nu au nicio coeziune în lupta împotriva exploatării la început, dar burghezia îi unește în lupta sa împotriva dominației feudale și mai departe împotriva rămășițelor feudale. Totuși, proletariatul se dezvoltă și el odată cu dezvoltarea industriei: crește numeric. Interesele diferiților proletari încep să coincidă. Crizele inevitabile cauzate de capitalism au lovit salariile muncitorilor și acest lucru duce la faptul că muncitorii încep să lupte împreună pentru a-și proteja interesele economice. Obțin victorii. Creșterea industriei întărește legătura dintre muncitorii din diferite regiuni și națiuni. Doar o astfel de conexiune face posibil ca proletariatul să-și realizeze interesele de clasă și, prin urmare, duce la o luptă de clasă (politică) a muncitorilor împotriva burgheziei. Aceasta înseamnă organizarea proletariatului într-o clasă, într-un partid politic.

Până la apariția capitalismului, producătorii au fost împrăștiați, izolați din cauza nivelului corespunzător al dezvoltării forțelor de producție și al diviziunii sociale a muncii. Aceasta a fost rădăcina proprietății private, însușirea privată (individuală, izolată) a roadelor muncii. Organizarea capitalistă a muncii și Revoluția Industrială (un nou nivel de dezvoltare a forțelor de producție) a dus la asocierea producătorilor, la faptul că producătorii (muncitori moderni, proletari) au început să producă numai în comun, colectiv. Cu toate acestea, proprietatea privată, însușirea privată, a fost păstrată. Munca a dobândit un caracter cooperativ (social), dar însușirea roadelor sale, la fel ca în zilele producției private (înainte de capitalism), a rămas privată. Aceasta este principala contradicție a capitalismului și, în același timp, premisa principală a unui nou mod de producție comunist, în care caracterul însușirii roadelor muncii este social, colectiv, adică corespunde caracterului social al producției.

Însăși natura muncii cooperative (sociale) implică o funcție specifică a capitalului, funcția de supraveghere și gestionare. În același timp, aceasta din urmă este funcția de exploatare a muncii sociale.

De îndată ce creșterea capitalului atinge pragul minim la care numai producția capitalistă este posibilă (împreună cu natura cooperativă a muncii), proprietarul capitalului (burghezul) *este eliberat de munca fizică* și este angajat în muncă mintală, și anume: *munca de supraveghere și gestionare*. Cu dezvoltarea capitalismului, socializarea muncii depășește granițele regionale

³ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 4, pp. 470–471.

și naționale, atinge proporții uriașe și acoperă producția mondială. Aceasta din urmă se realizează grație sistemului de credit capitalist, despre care vă voi spune puțin mai jos. În același timp, *capitalistul transferă deja funcțiile de supraveghere și conducere unei categorii speciale de angajați* (aceștia sunt manageri, supraveghetori, directori etc.). Aceștia din urmă nu sunt proletari, pentru că nu produc plusvaloare, ci își câștigă existența din plusvaloarea însușită de capitalist. Acești muncitori sunt *capitaliști angajați* (cu alte cuvinte, capitaliști funcționari), pentru că sunt înzestrați de proprietarul-capitalist cu o parte a funcțiilor lui, în timp ce acesta din urmă devine un *rentier*, adică un capitalist care trăiește din venitul întreprinderii (adică din roadele muncii lucrătorilor acesteia), dar nu este deloc implicat în această operațiune⁴. Un astfel de capitalist, ca funcționar, a devenit inutil pentru producție și este pur parazitar, sugând tot sângele proletarilor. Din moment ce statul burghez este un capitalist colectiv, există și o categorie specială de salariați (capitaliști salariați) — funcționari care îndeplinesc funcțiile de supraveghere și gestionare. Venitul antreprenorial aici este bugetul de stat, care se formează, printre altele, datorită însușirii plusvalorii proletarilor de către stat...⁵

Voi remarca ceva important pentru continuarea șirului de idei. În „Ca-

⁴ Acest lucru a fost descris detaliat în „Capitalul”, de Karl Marx, în particular în capitolul 11 al volumului I și în volumul III.

⁵ „Un capitalist este unul dintre reprezentanții clasei dominante (burghezia), care deține mijloacele de producție în proprietatea sa și există prin exploatarea muncii salariate, câștigurile provenind din extragerea plusvalorii. Partea «colectivă» înseamnă că întregul stat, în ansamblu, reprezintă un capitalist, dar niciun organ al statului, nicio întreprindere de stat, spre deosebire de un proprietar privat, nu are putere exclusivă și cuprinzătoare asupra obiectelor aflate sub jurisdicția sa directă. Dacă un proprietar privat poate dispune, după bunul său plac, de lucrurile care îi aparțin, atunci o instituție sau întreprindere de stat, fiind o entitate juridică independentă, este ghidată de dictatele organelor superioare ale statului. Aceasta înseamnă că obiectele de proprietate în astfel de cazuri nu sunt gestionate de o singură persoană specifică (o întreprindere sau instituție separată ca entitate juridică), ci de mai multe persoane care se află într-o relație de subordonare birocratică (ierarhie). Astfel, subiectul proprietății capitaliste de stat are multe fețe. Acum să comparăm criteriile capitalistului cu capacitățile statului:

1. Capitalistul deține mijloacele de producție. Le deține statul? Desigur. Altfel, nu ar exista diverse întreprinderi de stat care să vândă mărfuri la fel ca cele private.
2. Capitalistul angajează muncitori, le cumpără forța de muncă. O face statul? Da. Altfel, toate întreprinderile de stat ar produce «mărfuri» într-un mod magic, fără oameni.
3. Capitalistul are câștiguri sub formă de plusvaloare. Are statul câștiguri? Prin urmare, dacă acesta achiziționează forță de muncă, dar are și venituri care completează bugetul de stat, atunci profitul provine din exploatare, din însușirea plusvalorii, altfel «adevărații» marxiști autointitulați vor trebui să respingă teoria valorii-muncă.

pitalul”, Marx a descoperit inerentul caracter dublu al sistemului de credit capitalist. Pe de o parte, creditul dezvoltă modul capitalist de exploatare într-un sistem de speculă și fraudă pură. Deoarece o parte semnificativă a capitalului social este utilizată de cei ce nu sunt proprietari și activitatea antreprenorială este construită în acest caz într-un mod complet diferit, în măsura în care procesul de reproducere aici este adus la extrem într-un ritm accelerat, astfel creditul se dovedește a fi pârghie principală a supraproducției și speculei, adică sparge cătușele forțelor de producție (relațiile capitaliste de producție). Pe de altă parte, sistemul de credit *este o formă de tranziție de la capitalism la comunism*. Acest punct este semnificativ pentru noi.

Sistemul de credit, care contribuie la expansiunea colosală a producției, legând întreaga lume într-un singur sistem capitalist, duce la apariția unor astfel de întreprinderi care nu erau posibile pentru capitalul individual (în industrie, căi ferate, transport etc.): *societăți pe acțiuni și fabrici cooperative*.

Societățile pe acțiuni, în primul rând, conferă întreprinderilor capitaliste *o formă socială*: capitalul ia aici forma *capitalului indivizilor asociați*, spre deosebire de capitalul privat (individual). Aceasta este esența „suprimării capitalului ca proprietate privată chiar în cadrul modului de producție capitalist”⁶.

În al doilea rând, în societățile pe acțiuni, *plata pentru management este complet separată de venitul antreprenorial*, deoarece și aici funcțiile de supraveghere și conducere sunt separate de proprietatea asupra capitalului, „prin urmare și munca este complet separată de proprietatea asupra mijloacelor de producție și asupra supramuncii”⁷. Supraveghetorii (managerii) angajați, deși nu sunt proprietari, îndeplinesc aici funcțiile de gestionare atât a muncii, cât și a capitalului, devenind astfel capitaliști funcționari. Acesta este rezultatul celei mai înalte dezvoltări a modului de producție capitalist, *punctul necesar de tranziție* la (1) transformarea capitalului în proprietatea asociată a producătorilor înșiși și (2) transformarea tuturor funcțiilor care decurg din această proprietate în funcțiile producătorilor asociați.

Societățile pe acțiuni reprezintă distrugerea capitalismului în interiorul capitalismului, dar o distrugere negativă, deoarece „această expropriere se manifestă într-o formă antagonistă, în forma însușirii proprietății sociale de către un mic număr de indivizi, cărora creditul le imprimă tot mai mult ca-

Astfel, afirmația că statul este un capitalist, dar unul colectiv, este destul de logică. Și acest lucru este cel mai evident în cadrul capitalismului monopolist de stat, fie el burghez sau proletar” (G. Magomedov. *Statul ca și capitalist*. VK, 21 ianuarie 2021. https://vk.com/marxist_science?w=wall-145965198_4283).

⁶ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 25, p. 443.

⁷ Ibid., p. 444.

racterul de cavaleri ai norocului. Deoarece proprietatea există aici sub forma de acțiuni, mișcarea și transmiterea ei ajunge să fie pur și simplu un rezultat al jocului de bursă, în care peștii cei mici sunt înghițiți de rechini și oile de lupii bursei. În sistemul societăților pe acțiuni există deja o opoziție a vechii forme, în care mijloacele de producție sociale apar ca proprietate individuală; dar însăși transformarea în forma de acțiuni rămâne încă încâtușată de limitele capitaliste. De aceea, în loc de a înlătura opoziția dintre caracterul avuției ca avuție socială și ca avuție, ea nu face decât să-i dea o nouă înfățișare”⁸.

Prima breșă în vechea formă (adică în capitalism) sunt *fabricile cooperative ale muncitorilor*. Ei au eliminat antagonismul dintre muncă și capital, *deși în așa formă încât muncitorii, ca asociație, sunt propriul lor capitalist*, adică dețin colectiv mijloacele de producție, le folosesc pentru a-și exploata propria muncă. Munca de supraveghere își pierde în acest caz caracterul antagonist, deoarece supraveghetorii nu sunt reprezentanți ai capitalului în raport cu muncitorii, ci sunt plătiți de înșiși muncitori (muncitorii din acest caz sunt capitaliști). Dacă am spus mai devreme că un nou mod de producție, comunist (proprietatea comunistă) nu apare în limitele capitalismului, atunci fabricile cooperative de muncitori ne arată cum, într-un anumit stadiu al dezvoltării forțelor producție, „dintr-un anumit mod de producție se dezvoltă și se formează în chip firesc un nou mod de producție”⁹. Aceste cuvinte nu înseamnă în niciun fel că fabricile cooperative ale muncitorilor sunt proprietate comunistă (un mod de producție). Ele nu sunt altceva decât un punct de tranziție, adică un punct de dezvoltare a unui nou mod de producție ce îl va înlocui pe cel vechi. De asemenea, aceasta nu înseamnă că această tranziție, această dezvoltare poate avea loc în cadrul unor fabrici cooperative individuale (sau, așa cum le-a numit Marx, fabrici pitice), sub capitalism. „Limitat însă la formele minuscule, singurele pe care sunt în stare să le creeze prin eforturile lor individuale robii muncii salariate, nu va putea transforma niciodată societatea capitalistă”¹⁰. Pentru a începe *dezvoltarea societății de la capitalism la comunism* (adică perioada de tranziție de la primul la cel din urmă), proletariatul trebuie la început să extindă sistemul cooperativ la *scară națională*, iar acest lucru *necesită cucerirea puterii de către proletariat și centralizarea întregii proprietăți asupra mijloacelor de producție în mâinile sale* (adică implementarea revoluției socialiste). Apoi întreaga societate se va transforma într-o *singură fabrică cooperativă a muncitorilor înșiși, unde muncitorii, ca asociație organizată în stat, sunt propriul lor capitalist*.

⁸ Ibid., p. 447.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid., vol. 16, pp. 207–208.

Principala contradicție a capitalismului, adică forțele de producție sociale care au depășit proprietatea privată, arată că *capitalismul nu le mai poate controla*. În același timp, aceste forțe se străduiesc să distrugă această contradicție, care obligă burghezia să le trateze într-un mod care să corespundă caracterului lor comunist din ce în ce mai des, pe cât de mult posibil în cadrul capitalismului. Acest lucru se manifestă într-o formă de socializare a maselor mari de mijloace de producție, care se găsește în diferite tipuri de societăți pe acțiuni. Mai mult decât atât: unele mijloace de producție exclud deja orice altă formă de proprietate capitalistă în afară de proprietatea pe acțiuni. Într-o anumită etapă a dezvoltării capitalismului, forma pe acțiuni devine, de asemenea, insuficientă, și acum *statul burghez este forțat să preia controlul mijloacelor de producție în propriile mâini* (acestea sunt, în primul rând, marile mijloace de comunicare: căile ferate, telecomunicațiile etc.). Atât societățile pe acțiuni, cât și proprietatea statului burghez arată că *burghezia este incapabilă să mai gestioneze forțele de producție*: în societățile pe acțiuni, precum și în întreprinderile burgheze de stat, *funcțiile de supraveghere și management ale capitalistului sunt îndeplinite de către capitaliști angajați*. Capitaliștii sunt doar paraziți.

Să ne întoarcem, totuși, la etapele dezvoltării capitalismului. Libera concurență a capitaliștilor este caracteristica de bază a capitalismului în particular și a producției de mărfuri în general. Cu toate acestea, dezvoltarea capitalismului aduce această proprietate de bază la opusul său, la monopol, la *o nouă etapă imperialistă (monopolistă) a capitalismului*, ale cărei trăsături esențiale au fost dezvăluite de V.I. Lenin. Libera concurență capitalistă creează producție pe scară largă și înlocuiește producția pe scară mică, aducând concentrarea capitalului la punctul de apariție a tuturor formelor de monopol. Aceasta din urmă nu elimină concurența, ci este dezvoltarea sa naturală, ducând la o nouă etapă specială a capitalismului, în care trăsăturile etapei de tranziție de la capitalism la un nou mod de producție sunt revelate peste tot.

„Fără a uita semnificația convențională și relativă a tuturor definițiilor în general, care nu pot îmbrățișa niciodată legăturile multilaterale ale unui fenomen în dezvoltarea sa deplină, trebuie să dăm imperialismului o definiție care să cuprindă următoarele cinci trăsături esențiale: (1) concentrarea producției și a capitalului, concentrare care a atins o treaptă de dezvoltare atât de înaltă, încât a creat monopolurile, care au un rol hotărâtor în viața economică; (2) contopirea capitalului bancar cu cel industrial și formarea, pe baza acestui «capital financiar», a unei oligarhii financiare; (3) exportul de capital, spre deosebire de exportul de mărfuri, capătă o însemnătate deosebit de mare;

(4) se formează uniuni monopoliste internaționale ale capitaliștilor, care împart între ele lumea și (5) împărțirea teritorială a globului pământesc între cele mai mari puteri capitaliste a luat sfârșit.”¹¹

— V.I. Lenin. *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*

O altă trăsătură, cea mai importantă a imperialismului, este că „capitaliștii obțin profituri înalte de monopol, ei capătă posibilitatea economică de a corupe unele păături de muncitori, iar vremelnici chiar o minoritate destul de însemnată a acestora, atrăgându-i de partea burgheziei din ramura industrială respectivă sau a burgheziei națiunii respective împotriva tuturor celorlalte”¹². Aici se află rădăcinile *oportunismului imperialist*: pervertirea marxismului până în punctul în care acesta devine antimarxist și servește burgheziei¹³.

Etapa imperialistă a capitalismului conduce inevitabil și la subordonarea statului burghez față de monopoluri, față de faptul că cei mai mari capitaliști devin acționari ai statului, proprietarii acestuia, adică capitaliști colectivi. Formele de fuziune a monopolurilor cu statul sunt foarte diferite, dar esența lor este aceeași. Transferul întreprinderilor în proprietatea statului, adică naționalizarea lor, nu schimbă caracterul lor capitalist: aceste întreprinderi devin proprietatea colectivă a proprietarilor statului, adică a celor mai mari capitaliști. F. Engels scrie în același fel:

„Dar nici transformarea în societăți pe acțiuni și trusturi, nici transformarea în proprietate de stat nu înlătură caracterul de capital al forțelor de producție. La societățile pe acțiuni și trusturi, acest lucru este evident. Iar statul modern nu este, la rândul lui, decât organizația pe care și-o creează societatea burgheză pentru a menține condițiile exterioare generale ale modului de producție capitalist împotriva unor încălcări atât din partea muncitorilor, cât și din partea unor capitaliști. Statul modern, oricare ar fi forma sa, este prin însăși esența sa o mașină capitalistă, statul capitaliștilor, întruchiparea capitalistului

¹¹ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 27, pp. 392–393.

¹² Ibid., p. 430.

¹³ Oportunismul din Rusia modernă a suspendat considerabil dezvoltarea revoluției proletare, deoarece rădăcinile de clasă ale stângismului se află în mișcarea micii burghezii; cele mai clare exemple ale oportunismului și revizionismului modern sunt M.V. Popov, I. Iarski, R. Fatkullin, V. Sarmatov, P. Ponaiotov, A. Rudoi & Co., precum și o serie de alte personalități de stânga.

colectiv. Cu cât preia în proprietatea sa mai multe forțe de producție, cu atât mai mult devine el realmente capitalist colectiv, cu atât exploatează mai mulți cetățeni. Muncitorii rămân muncitori salariați, proletari. Relațiile capitaliste nu sunt suprimate, ci, dimpotrivă, sunt împinse la limita extremă. Dar odată atinsă această limită extremă, se produce o răsturnare. Proprietatea de stat asupra forțelor de producție nu constituie o rezolvare a conflictului; ea conține însă în sine mijlocul formal, posibilitatea rezolvării lui.”¹⁴

— F. Engels. *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*

Naționalizarea mijloacelor de producție de către statul burghez este în sine progresistă și reprezintă un pas înainte pe calea comunismului. Sub imperialism, când statul burghez este subordonat monopolurilor, naționalizarea înseamnă dezvoltarea imperialismului, dobândirea formei *capitalismului monopolist de stat burghez*. Sufixul „burghez” arată caracterul de clasă al statului, deoarece există un alt, opus acestuia, *capitalism monopolist de stat proletar*, descoperit de V.I. Lenin¹⁵.

El a fost cel care a demonstrat că „capitalismul de stat într-o societate în care puterea aparține capitalului și capitalismul de stat într-un stat proletar sunt două noțiuni diferite. Într-un stat capitalist, capitalismul de stat

¹⁴ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 19, pp. 228–229.

¹⁵ În același timp, capitalismul de stat proletar nu trebuie confundat cu socialismul proletar, așa cum fac cu sârguință adepții diferitelor secte troțkiste și kautskiste. De fapt, Lenin a explicat clar că capitalismul de stat proletar și socialismul proletar nu sunt același lucru, ci reprezintă două etape ale perioadei de tranziție de la capitalism la comunism:

„Stimulați de valul de entuziasm, noi, cei care am trezit în rândurile poporului entuziasmul, un entuziasm mai întâi general-politic, iar apoi militar, am scontat că vom putea realiza de-a dreptul, bizuindu-ne pe el, sarcini economice tot atât de mărețe (ca și cele general-politice, ca și cele militare). Am socotit — sau, poate mai exact ar fi să spunem: am crezut fără a chibzui destul — că prin simple dispoziții ale statului proletar vom putea organiza pe baze comuniste producția de stat și repartitia produselor de către stat într-o țară de mici țărani. Viața ne-a dovedit că am greșit. A fost necesară o serie de trepte intermediare — capitalism de stat, socialism — pentru a pregăti, printr-o muncă de ani de zile, trecerea la comunism. Nu direct bizuindu-ne pe entuziasm, ci cu ajutorul entuziasmului generat de marea revoluție, pornind de la interesul personal, de la cointerесarea personală, de la hozrasciot, dați-vă osteneala să construiți mai întâi o punte solidă, care, într-o țară de mici țărani, să ducă prin capitalismul de stat la socialism; altfel nu veți putea ajunge la comunism, altfel, nu veți putea conduce la comunism zeci și zeci de milioane de oameni. Iată ce ne-a arătat viața. Iată ce ne-a arătat mersul obiectiv al dezvoltării revoluției” (V.I. Lenin. *Cu prilejul celei de-a patra aniversări a Revoluției din Octombrie* — V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 44, pp. 152–153).

însemna că el este recunoscut de stat și controlat de acesta în folosul burgheziei și împotriva proletariatului. Într-un stat proletar, aceasta se face în folosul clasei muncitoare, în scopul de a ține piept burgheziei, care mai este încă puternică, și de a lupta împotriva ei”¹⁶. Dacă statul burhez este înlocuit de unul proletar, dacă proletariatul preia puterea de stat, atunci capitalismul monopolist de stat va servi proletariatului ce va conduce, va însemna un pas și pași pe drumul către perioada de tranziție de la capitalism la comunism (adică pe drumul către socialism). Detaliile privind capitalismul de stat proletar și socialismul proletar vor fi discutate mai târziu. Aici este important să remarcăm următoarele: *este imposibilă trecerea de la monopol fără a da puterea muncitorilor și puterea de stat care este transferată muncitorilor*. Nicio revoltă nu poate aduce socialismul dacă nu este matură economic, și capitalismul monopolist de stat este cel economic, baza materială a socialismului proletar, a tranziției de la capitalism la comunism.

Înainte de a merge mai departe, voi rezuma cele de mai sus. Dezvoltarea proprietății private, care a trecut prin sclavagism și/sau feudalism, a dus la ultima formă a acestei existențe — capitalismul. Proprietatea privată în sine, în mod natural, în acest stadiu, a dat naștere opusului său: proletariatul, care este purtătorul caracterului social al producției, care este înghesuit în profunzimile relațiilor de proprietate privată. Contradicția capitalismului este de așa natură încât proprietatea privată este forțată să-și mențină existența și, în consecință, existența propriului său opus, ce o va face să dispară — clasa proletară. Dar aceasta este doar o parte a antagonismului comun dintre proprietatea privată și proletariat, partea sa pozitivă. Cealaltă parte negativă a acestui antagonism este că proletariatul, ca clasă, este forțat să se ruineze, creând astfel opusul său — proprietatea privată.

„Așadar, în cadrul acestui antagonism, proprietarul privat prezintă partea conservatoare, iar proletarul partea distructivă. De la primul pornește acțiunea îndreptată spre menținerea antagonismului, de la cel de-al doilea acțiunea îndreptată spre desființarea lui.

E drept că, în cadrul mișcării ei economice, proprietatea privată duce la propria ei desființare, dar numai pe calea unei dezvoltări independente de ea, inconștientă, care are loc împotriva voinței ei și care e determinată de însăși natura obiectului, numai prin aceea că generează proletariatul ca proletariat, mizeria conștientă de mizeria ei spirituală și fizică, dezumanizarea conștientă

¹⁶ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 44, p. 47.

de dezumanizarea ei, și care de aceea tinde să se desființeze pe sine însăși. Proletariatul aduce la îndeplinire sentința pe care proprietatea privată o pronunță împotriva ei însăși generând proletariatul, după cum aduce la îndeplinire sentința pe care munca salariată o pronunță împotriva ei însăși producând bogăția altora și propria ei mizerie. Repurtând victoria, proletariatul nu devine nicidecum latura absolută a societății, căci el repurtează victoria numai desființându-se pe sine și desființând și contrariul său. Odată cu victoria proletariatului dispare atât proletariatul, cât și opusul său, care-l condiționează: proprietatea privată.”¹⁷

— V.I. Lenin. *Conspectul cărții „Sfânta familie” de Marx și Engels*

3 Premisele tehnico-materiale ale comunismului

Principala premisă materială și tehnică a comunismului sub capitalism este producția de mașini. Natura cooperativă a muncii a apărut odată cu apariția manufacturilor, în cadrul cărora numai produsul muncii colective a multor muncitori a devenit o marfă. Manufactura a fost o perioadă de tranziție de la producția de mărfuri pe scară mică către industria capitalistă pe scară largă, deoarece manufacturile au contribuit la specializarea uneltelor de muncă (și îmbunătățirea aferentă a acestora) și muncitorilor. Trecerea la industria capitalistă pe scară largă s-a realizat datorită inventării motorului cu abur, îmbunătățirii metodei de topire a metalelor și creării de mașini care produc mașini. Această tranziție a fost o răsturnare (sau revoluție) industrială și a marcat începutul industrializării în țările capitaliste dezvoltate. Cu trecerea la producția de mașini, diviziunea muncii s-a intensificat, a depășit cadrul unei întreprinderi separate și a devenit deja o diviziune a muncii între întreprinderi în sine, și chiar mai mult: între diferite industrii, între diferite țări. Din acestea din urmă mai rezultă că natura cooperativă a muncii (sau socializarea muncii) s-a răspândit pe întreg globul. Cu toate acestea, acest lucru nu a fost făcut peste tot deodată. Dacă revoluția industrială (inclusiv trecerea la ubicuitara răspândire a muncii cooperative) a început la sfârșitul secolului XVIII—începutul secolului XIX în Anglia, atunci acest proces a fost finalizat pe tot globul abia în a doua jumătate a secolului XX.

¹⁷ Ibid., vol. 29, pp. 11–12.

În anii 1970 a avut loc o revoluție științifică și tehnologică, care a făcut un salt calitativ în dezvoltarea forțelor de producție ale țărilor capitaliste dezvoltate și a avut un impact extraordinar asupra întregii lumi capitaliste. Ca orice revoluție științifică și tehnologică sub capitalism, a consolidat diviziunea globală a muncii și socializarea producției ce îi este asociată. Un salt calitativ în dezvoltarea forțelor de producție s-a manifestat în rapida dezvoltare a tehnologiilor informaționale¹⁸ și în efectul lor revoluționar asupra tehnologiei în general¹⁹.

Aceste tehnologii sunt remarcabile prin faptul că oamenii sunt eliberați de producția directă, munca fizică a sutelor de muncitori este înlocuită cu muncă mintală a unor zeci, care controlează doar programul informatic²⁰. Totuși, asemenea producție amenință în mod inevitabil capitalismul în cele din urmă, cu moartea. Anume, aceasta conduce la o creștere a componentei organice a capitalului și, în consecință, la o scădere în rata profitului²¹. Adică, cele mai

¹⁸ „Tehnologiile informaționale moderne se bazează pe două componente materiale: cipuri de silicon și heterostructuri semiconductoare. Cristalele artificiale, heterostructurile, au fost cele care au determinat apariția și progresul telefoniei celulare și a comunicațiilor prin satelit, a comunicațiilor prin fibră optică și a iluminatului LED. Toată fotonica modernă, electronica rapidă, în mare măsură «energia solară» și economisirea eficientă a energiei se bazează pe utilizarea lor. Spre deosebire de cipuri, în acest domeniu, pionierii și creatorii bazei științifice și ai bazelor tehnologiei au fost în primul rând ruși” (Aristart Kovalev. *Spre o lume fără capital. Un scurt curs de economie politică marxistă*. ITRK, 2017. Notă de subsol la p. 38).

¹⁹ Sistemul de mașini cu trei componente cu participarea unei persoane este înlocuit cu unul cu patru componente, unde persoana este înlocuită de a patra componentă a mașinii în sine — mecanismul de control.

²⁰ „Când folosea unelte manuale, înainte de revoluția industrială din secolul al XVIII-lea, o persoană prevedea în cap toate procesele de creare a produselor, pe baza experienței sale de producție, și întruchipa aceste procese. Munca muncitorului era destul de semnificativă. Introducerea tehnologiei mecanice simplifică munca muncitorului, o face mai puțin semnificativă, reduce manipularea uneltelor de muncă la algoritmi simpli. Cu cât tehnologia mecanică se dezvoltă mai mult și se produc schimbări calitative în ea, cu atât este mai puțin semnificativă munca muncitorului. Este vorba despre eliberarea completă a unei persoane de mașină și înlocuirea acesteia cu un *program informatic*. O persoană trebuie doar să configureze programul și să monitorizeze mașina. Cu alte cuvinte, pe măsură ce forțele de producție ale omului se dezvoltă, crearea produselor devine o chestiune a mijloacelor de producție în sine. O persoană creează doar informație, care este materializată prin mijloacele de producție în produse. Munca intelectuală a unei persoane capătă un rol decisiv în cele mai noi forțe de producție. În consecință, *știința se transformă într-o componentă activă a forțelor de producție*” (Ș. Mammaev. *Forțele de producție moderne în contextul economiei politice marxiste*, p. 15. Mahacikala, 2020).

²¹ „Mașinile care produc mărfuri în producția automatizată sunt capital constant — un mijloc de muncă care nu creează valoare în niciun fel, ci care doar își transferă valoarea (drept capital constant) în valoarea mărfurilor produse (amintim că valoarea mărfurilor este egală cu suma dintre capitalul constant, capitalul variabil și plusvaloare). Pe de o parte,

noi forțe de producție nu se pot dezvolta în cadrul sistemului economic capitalist. În același timp, reușesc să facă posibilă asigurarea *bunăstării depline și dezvoltarea multilaterală liberă a tuturor membrilor societății, ceea ce este posibil numai dacă forma de proprietate a forțelor de producție este transferată întregii societăți*. Acestea nu se pot dezvolta în cadrul proprietății capitaliste, care stabilește limite pentru această dezvoltare din cauza scopului său principal — asigurarea unui profit maxim. Existența lor nu este concepută pentru acest scop. Mai mult, ponderea *abilităților intelectuale* ale proletarilor în structura de ansamblu a forțelor de producție în legătură cu revoluția științifică și tehnologică a crescut și este în creștere. Creșterea acestor abilități face ca noi nevoi să prindă viață — nu numai că nevoile *cresc*, ci și *ating un întreg nou nivel*.

Pentru a oferi cele mai noi tehnologii, capitaliștii au nevoie de proletari capabili (calificați), motiv pentru care sunt nevoiți să stimuleze munca acestor proletari cu salarii mai mari astfel încât să-și poată satisface nevoile crescute și exaltate, inclusiv obținerea educației necesare, calificărilor necesare.

Creșterea abilităților și nevoilor unei persoane se exprimă în tendința de *dezvoltare multilaterală a angajaților*. Această tendință este întărirea premisei comunismului, unde această tendință devine scopul producției sociale.

În vremurile moderne, există factori care fac producția automatizată viabilă în țările dezvoltate.

În primul rând, automatizarea nu ajunge la mai mult de 30%²² din economie și, datorită părții neautomatizate din producție, care are o pondere relativă mai mare în economie, se păstrează puterea de cumpărare a populației.

În al doilea rând, locurile de muncă automatizate sunt integrate în lanțurile de producție existente, unde majoritatea locurilor de muncă nu sunt automatizate.

În al treilea rând, producția țărilor capitaliste înalt dezvoltate poate fi direcționată în beneficiul capitaliștilor prin transferul unei părți semnificative

întreaga masă de mărfuri este produsă de mașini automate care nu creează valoare nouă. Pe de altă parte, muncitorii cu înaltă calificare nu creează valoare nouă, deoarece nu investesc forță de muncă vie în producție, ci doar controlează mașinile. Toate acestea fac ca producția automatizată, pentru un capitalist care caută profit, să fie neprofitabilă... În același timp, automatizarea deplină a întregii producții mondiale va fi moartea capitalismului, deoarece puterea de cumpărare a populației, care va fi aruncată din procesul de producție, va scădea și astfel muncitorii nu vor avea pur și simplu cu ce să cumpere mărfuri” (Ibid., p. 17).

²² Potrivit studiului Institutului de Cercetare Capgemini realizat la sfârșitul anului 2018, ponderea producției automatizate în economiile țărilor mari este următoarea: SUA — 26%; Franța — 21%; Germania — 17%; Marea Britanie — 16%; India — 15%.

din producția neautomatizată către țările înapoiate²³.

Cele mai noi tehnologii, care nu au abolit perioada de dezvoltare industrială a mașinilor, ci au reînnoit-o, întăresc și mai mult premisele comunismul și moartea inevitabilă a capitalismului...

4 Revoluția proletară

Societatea comunistă reiese din cea capitalistă printr-o lungă perioadă de transformare revoluționară, o lungă perioadă de tranziție de la capitalism la comunism. Înlocuirea unei formațiuni social-economice (FSE) reacționare cu una progresistă constituie o revoluție socială. Tranziția de la capitalism la comunism constituie *revoluția socială proletară*. De aceea, pentru a înțelege marxismul, trebuie să înțelegem revoluția proletară.

Revoluția proletară este o lungă perioadă de transformare revoluționară a capitalismului în comunism, perioada dictaturii proletarietului, care începe cu preluarea puterii de către proletariat. În timpul revoluției proletare, proletariatul nimicește toate diferențele de clasă, toate relațiile de producție care servesc drept bază pentru aceste diferențe, precum și toate relațiile sociale care rezultă din aceste relații de producție. Proletariatul revoluționează toate ideile care decurg din aceste relații sociale.

Revoluția proletară este un proces natural și istoric; premisele sale stau în contradicția fundamentală a capitalismului — contradicția dintre proletariat (clasa muncitorilor angajați care nu deține niciun mijloc de producție și care produce plusvaloare; purtătorul caracterului social al forțelor de producție) și burghezie (proprietarii privați ai acestor forțe de producție, cei care își însușesc plusvaloarea).

Revoluția proletară este o revoluție internațională, deoarece poate învinge numai prin răspândirea ei în toate țările lumii. Cu toate acestea, caracte-

²³ Exportul de capital este una dintre principalele trăsături ale etapei imperialiste a capitalismului, asociat cu gradul ridicat de concentrare a capitalului atins în această etapă, care îi forțează pe capitaliști să folosească această cale pentru a crește profiturile. Imperialiștii exportă producția în țări cu forță de muncă ieftină, adică în țările în care dezvoltarea capitalismului a început relativ recent. Imperialiștii pun (sau, mai bine zis, au pus de mult) populația locală a acestor țări în astfel de condiții, în care producătorii sunt forțați să devină muncitori (adică să intre în relații de producție capitaliste) și să lucreze pentru salarii mici, asigurând astfel profituri mari de monopol. Dezvoltarea capitalismului în țările dependente și transferul a cea mai mare parte a industriei cu utilizare intensivă de capital acolo a dus la o creștere colosală a proletariatului industrial în acele țări. În prezent, proletariatul industrial al țărilor dependente constituie majoritatea proletariatului industrial global — aproximativ 80%.

rul revoluției proletare internaționale în epoca capitalismului premonopolist diferă de caracterul său în epoca imperialismului.

În epoca capitalismului premonopolist, revoluția proletară se dezvoltă *simultan* în toate *țările capitaliste*, unde premisele sale se maturizaseră. Însă, în epoca imperialismului, revoluția proletară ar putea începe într-o țară separată, „timp în care celelalte vor rămâne pentru un timp burgheze sau preburgheze”. Această diferență în caracterul revoluției în cele două etape ale capitalismului este rezultatul validității legii dezvoltării economice și politice inegale a capitalismului în timpul imperialismului, care a fost descoperită de Lenin. Conform acestei legi, revoluția proletară *are loc în momente diferite, în țări capitaliste separate*, și depinde mai mult de slăbiciunea imperialismului local și de puterea clasei muncitoare locale (chiar dacă ea nu constituie majoritatea populației, dar a fost capabilă să transforme toate masele muncitoare non-proletare în rezerva sa), decât depinde de dezvoltarea capitalismului însuși. Unii tovarăși cred că revoluția proletară într-o singură țară contrazice ideea unei revoluții proletare internaționale. Nu este nevoie a se menționa că astfel de oameni, oameni care au o gândire unilaterală (metafizică), nu au nimic în comun cu marxistii. Revoluția proletară internațională în epoca imperialismului este *combinația revoluțiilor proletare în țări separate*.

Legea dezvoltării economice și politice inegale a capitalismului se bazează pe următoarele premise:

1. Capitalismul s-a dezvoltat într-un sistem mondial de asuprire și sugrumare financiară colonială (sau în zilele noastre, neocolonială) de către o mână de țări capitaliste dezvoltate a populației din restul lumii.
2. Țările imperialiste se află într-un război competitiv pentru a împărți și redistribui părți ale lumii, în care este atrasă întreaga planetă.
3. Creșterea contradicțiilor din cadrul sistemului internațional de asuprire a unor țări și popoare de către altele, precum și inevitabilitatea conflictelor militare, fac frontul internațional al imperialismului ușor vulnerabil pentru revoluție, iar o spargere a acestui front de către țări individuale devine probabilă.
4. Această zdruncinare este cel mai probabil să aibă loc în acele țări în care lanțul frontului imperialist este mai slab, mai puțin pregătit, și în care este mai ușor ca revoluția să se extindă.
5. Prin urmare, victoria socialismului într-o singură țară (sau într-un grup de țări), chiar dacă mai puțin dezvoltată, în timp ce capitalismul persistă în alte țări (chiar și mai dezvoltate din punct de vedere capitalist)

este destul de posibilă.

5 Socialism proletar sau kautskism?

Pe 24 august 2018, Politsturm au publicat pe site-ul lor un articol al lui Pavel Ponaiotov, cu un conținut interesant și cu acest titlu intrigant: „Socialismul în URSS”²⁴. Autorul și-a stabilit obiectivul „de a afla teoria corectă a sistemului social din URSS”. Acesta este un subiect destul de complex, care necesită cercetări ample, iar orice marxist ar întreprinde o analiză amănunțită a tuturor faptelor disponibile pentru a studia acest subiect, deoarece metoda dialectică a lui Marx în sine, atunci când studiem orice obiect, ne cere „să cuprindem, să studiem toate laturile, toate conexiunile și «mijlocirile» lui. Acest lucru nu ne va reuși niciodată pe deplin, dar cerința multilateralismului ne ferește de greșeli și de anchilozare”²⁵. Domnul Ponaiotov fie nu cunoaște această cerință incontestabilă, fie transmite în mod intenționat prostii rigide unui public destul de mare.

Iar această abordare rezultă din lipsa unui studiu detaliat al producției și al statului din URSS (spuneți-i cum vreți: înlocuirea dialecticii cu metafizica, a materialismului cu idealismul etc.), pe care Ponaiotov o demonstrează în timp ce analizează diferite tipuri de „teorii” care explică structura socială a URSS pentru a „dovedi” „acuratețea” argumentelor sale împrăștiate și amestecate cu fapte reale, luate izolat de întreaga totalitate, despre dezvoltarea societății sovietice. În același timp, Ponaiotov numește subiectul socialismului în URSS unul dintre cele mai importante subiecte, „care determină tactica și strategia acțiunilor, dezvăluie experiențele anterioare, oferă posibilitatea de a stabili direcția de dezvoltare a societății etc.” În primul rând, atunci când vorbește despre URSS ca exemplu de socialism, politsturmistul ocolește chestiunea *dictaturii proletariatuului*, spunând doar trecător că „muncitorii gestionează deja singuri economia” (și apoi, atunci când descrie socialismul în URSS, dovedește acest lucru prin faptul că muncitorii își trimiteau propunerile administrației!). Și nu spune niciun cuvânt aici despre cel mai important lucru din marxism, despre baza înțelegerii marxiste a socialismului, despre dictatura proletariatuului, deși esența acestui fenomen a fost dezvăluită de Marx și Engels, înainte și mai ales după Comuna din Paris, dezvăluită destul de clar, descrisă de multe ori — de atâtea ori, încât niciun marxist nu-și poate imagina socialismul fără

²⁴ P. Ponaiotov. *Socialismul în URSS*. <https://web.archive.org/web/20200812232127/https://politsturm.com/socializm-v-sssr/>.

²⁵ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 42, pp. 302–303.

dictatura proletariatului. Acest lucru a fost dezvăluit și de Lenin, atât înainte, cât și după revolta armată din octombrie din Rusia.

În aceeași „Critica programului de la Gotha”, Marx subliniază:

„Între societatea capitalistă și cea comunistă se află perioada transformării revoluționare a celei dintâi în cea de-a doua. Acestei perioade îi corespunde și o perioadă de tranziție politică, al cărei stat nu poate fi altul decât *dictatura revoluționară a proletariatului*.”²⁶

Dl. Ponaiotov a uitat (sau poate a „uitat” intenționat?) totul despre preluarea puterii de către proletariat și despre sarcinile proletariatului după preluarea puterii. El nu a spus un cuvânt despre cea mai importantă concluzie a lui Marx, conform căreia „clasa muncitoare nu poate să ia pur și simplu în stăpânire mașina de stat așa cum este și s-o pună în funcțiune pentru propriile ei scopuri”. El nu a spus un cuvânt despre faptul că proletariatul ar trebui să distrugă mașina de stat burgheză (aparatul birocratic) și să construiască *socialismul proletar* în locul acesteia (mașina de stat proletară, bazată pe democrația proletară), care va permite *tuturor muncitorilor să conducă unul câte unul, toți muncitorii pe rând*.

Nu există niciun marxist real care să-și poată imagina socialismul fără o dictatură proletară, dar Ponaiotov, după cum vedem, nu este un marxist, ci un kautskist tipic. Toate acestea au fost expuse de Lenin în remarcabila și bine-cunoscuta sa lucrare „Statul și revoluția” (1918). Iată ce scrie Lenin:

„Cucerind puterea politică, muncitorii vor sfărâma vechiul aparat birocratic, îl vor dărâma din temelii, nu vor lăsa dintr-însul piatră pe piatră, îl vor înlocui cu un aparat nou, alcătuit din aceiași muncitori și funcționari, iar împotriva transformării acestora în birocrați se vor lua imediat măsurile care au fost amănunțit examinate de Marx și Engels: (1) nu numai eligibilitatea, dar și revocabilitatea acestora în orice moment; (2) un salariu care să nu depășească pe acela al unui muncitor; (3) trecerea imediată la sistemul exercitării funcțiilor de control și de supraveghere de către toată lumea, încât toată lumea să devină pentru un timp «birocrată» și astfel să nu poată nimeni deveni «birocrat».”²⁷

²⁶ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 19, pp. 29–30.

²⁷ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 33, p. 109.

Acest nou aparat de care vorbește Lenin, adică statul proletar (sau semi-stat, comunitate, comună, cum îl numea Marx) este socialismul proletar:

„În societatea socialistă, toată lumea va conduce pe rând și se va obișnui repede ca nimeni să nu conducă.”²⁸

Mai sus, în paranteze, am menționat „semi-statul”. Din moment ce în socialism *toți muncitorii* sunt guvernați de unul și de toți (fără nicio birocrație profesională), din moment ce nu folosesc forțe speciale pentru a suprima și a impune (o armată regulată și o poliție), ci o fac ei înșiși, statul socialist nu este un stat în sensul propriu al cuvântului, ci un semi-stat, un stat muribund, dar încă un stat — deoarece însăși funcțiile de suprimare și constrângere sunt păstrate. Toate acestea au fost detaliate atât de Marx, cât și de Lenin, și uitate de kautskism la începutul secolului trecut.

Ponaiotov & Co., ca și troțkiștii, nu sunt conștienți de cealaltă concluzie importantă a lui Lenin. Da, mașina de stat burgheză (aparatul birocratic) trebuie cu siguranță distrusă și trebuie construit socialismul în locul ei. Se face acest lucru într-o zi sau într-o lună? În articolul meu „Discuție despre sindicate și socialism” și în prelegerile de la cercul marxist din Mahacikala din 14 noiembrie anul trecut, precum și în lucrarea „Ce este puterea sovietică?” acest moment este tratat în detaliu.

Concluzia lui Lenin este că *în timpul construcției socialismului* (statul proletar, semi-statul), dictatura proletariatului *nu este realizată de către toți muncitorii*, ci doar de partea lor avansată, conștientă — *avangarda revoluționară a proletariatului*. Iată ce spune Lenin în lucrarea sa „Despre sindicate” (1920):

„În perioada de trecere la socialism, dictatura proletariatului este inevitabilă, dar această dictatură nu este exercitată de o organizație care cuprinde în rândurile ei pe toți muncitorii industriali. De ce? Răspunsul la această întrebare îl găsim în tezele Congresului al II-lea al Internaționalei Comuniste cu privire la rolul partidului politic în general. Aici n-am să mă ocup de această chestiune. Lucrurile se prezintă în așa fel că partidul absoarbe, ca să zicem așa, avangarda proletariatului, și această avangardă înfăptuiește dictatura proletariatului. Și fără a dispune de o temelie cum sunt sindicatele, nu se poate înfăptui dictatura, nu pot fi îndeplinite funcțiile statului. Și totuși ele

²⁸ Ibid., p. 116.

trebuie îndeplinite prin intermediul a o serie de instituții speciale, care și ele sunt de un anumit tip nou, și anume prin intermediul aparatului sovietic. În ce constă specificul acestei situații în ceea ce privește concluziile practice? În faptul că sindicatele creează o legătură între avangardă și mase, că prin munca lor de fiecare zi ele conving masele, masele acelei clase care este singura în stare să ne ducă de la capitalism la comunism. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, sindicatele constituie un «rezervor» pentru puterea de stat. Iată ce sunt sindicatele în perioada de trecere de la capitalism la comunism. În general, această trecere nu poate fi îndeplinită fără hegemonia acelei clase care este singura educată de capitalism pentru marea producție și este străină de interesele de mic proprietar. Dar dictatura proletariatului nu poate fi îndeplinită prin intermediul unei organizații care cuprinde întregul proletariat. Fiindcă nu numai la noi, în una din cele mai înapoiate țări capitaliste, dar și în toate celelalte țări capitaliste proletariatul mai este încă atât de fărâmițat, atât de înjosit și, pe alocuri, atât de corupt (și anume de imperialism în unele țări), încât o organizație care cuprinde întregul proletariat nu poate exercita în mod nemijlocit dictatura lui. Dictatura poate fi exercitată numai prin intermediul avangărzii, care a absorbit energia revoluționară a clasei.”²⁹

— V.I. Lenin. *Despre sindicate*

Există un întreg abis între statul burghez și statul proletar (socialismul), o întreagă perioadă de tranziție în care proletariatul distruge vechiul aparat administrativ și construiește unul nou. Această perioadă, a cărei durată depinde de numeroși factori interni și externi, nu este necunoscută doar kautskistului Ponaiov, ci și troțkiștilor, care au memorat conceptul antiștiințific al lui Troțki de „stat muncitoresc deformat”. De fapt, este vorba de dictatura proletariatului în perioada de construcție a socialismului, realizată de avangarda revoluționară a proletariatului, care este absorbită de partidul comunist, nu de dictatura completă a proletariatului. Și există destul de mulți oameni ca Ponaiov (kautskiști și troțkiști). Sunt încă și mai mulți cei care echivalează dictatura proletariatului cu rolul conducător al Partidului Comunist. Articolele revistei online sectare „Prorîv” conțin ideea că „în timpul tranziției de la capitalism la comunism, adică sub dictatura clasei muncitoare, din cauza ignoranței de masă moștenită de la capitalism, uneori militantă, clasa

²⁹ Ibid., vol. 42, pp. 212–213.

muncitoare se află inevitabil și necondiționat sub conducerea partidului comunist”³⁰. Până la instaurarea comunismului, partidul joacă un rol conducător! Iar faptul că rolul conducător al partidului comunist este necesar pentru muncitori doar în timpul construirii unui stat proletar condus de toți muncitorii, este în mod deliberat ignorat de proriviți, din cauza intereselor lor sectare, centralist-„științifice”. Pentru ei, muncitorii vor fi ignoranți pe parcursul întregii perioade lungi de tranziție. Nu numai pentru ei, ci și pentru marea masă a „troțkiștilor cu Stalin pe stindard”.

Ce factori împiedică distrugerea peste noapte a vechiului aparat de stat (așa cum visează troțkiștii și alți antimarxiști de tip mic-burghez-anarhist) și transferul imediat al întregii puteri către muncitori (pentru a construi un semi-stat proletar)?

Pentru a răspunde la această întrebare, să derulăm puțin înapoi. Primul pas al revoluției proletare, așa cum am menționat deja, este *preluarea puterii de către proletariat*.

Proletariatul folosește puterea sa de stat pentru a smulge treptat tot capitalul burgheziei, pentru a centraliza mijloacele de producție în mâinile statului, adică ale proletariatului organizat ca un *capitalist colectiv, care angajează și exploatează fiecare dintre muncitorii săi în numele întregii societăți*³¹. Dictatura proletariatului este instrumentul pe care proletariatul îl folosește pentru toate activitățile sale comuniste.

Devenind propriul lor capitalist colectiv, în cursul preluării puterii de stat și al centralizării capitalului în mâinile lor, muncitorii încep să organizeze ei înșiși producția și să-și angajeze propriii supraveghetori — adică să facă ceea ce făcea burghezia înainte ca muncitorii să preia puterea.

Proletariatul trebuie să sorteze funcțiile de organizare și gestionare a economiei sale pe care le-a moștenit de la capitalism: să dezvolte acele funcții care sunt necesare pentru construirea socialismului și comunismului și să le elimine pe cele care au asigurat dominația proprietății private, adică a capitalismului. Cu toate acestea, proletariatul în sine nu devine pregătit pentru socialism, pentru construirea unei noi societăți, atunci când preia puterea. În

³⁰ S. Șamov. *De ce eu aleg centralismul științific?* https://prorivists.org/53_nc/.

³¹ „Toți cetățenii devin acum slujbași salariați ai statului, care este constituit din înșiși muncitorii înarmați. Toți cetățenii devin acum funcționari și muncitori ai unui singur «sindicat» de stat, care cuprinde întregul popor. Totul constă cu exactitate cuantumul muncii, și să fie retribuiți deopotrivă. În acest domeniu, evidența și controlul sunt extrem de simplificate de capitalism și reduse până la neobișnuit de simple, accesibile oricărui om cu știință de carte, operații de supraveghere și de înregistrare, la cunoașterea celor patru operații aritmetice și la eliberarea unor chitanțe corespunzătoare” (V.I. Lenin. *Statul și revoluția* — V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 33, pp. 100–101).

primul rând, *proletariatul poartă toate elementele insuflate în el de către capitalism*, în principal atitudinea burgheză față de viață. El are mult de lucru pentru *a se educa*, pentru a scăpa de tot ceea ce a moștenit de la capitalism. În al doilea rând, muncitorii nu pot începe să-și conducă statul în a doua zi după preluarea puterii, deoarece sunt analfabeți în marxism. În al treilea rând, din cauza lungimii zilei de muncă, muncitorii nu au suficient timp pentru autodezvoltare, studiul marxismului și guvernare. Marxistul sovietic A.B. Razlațki, indiferent de erorile sale în înțelegerea istoriei, determinate de cauze obiective, a subliniat în mod corect că:

„Pentru a-și realiza obiectivul istoric, dezvoltarea unei societăți comuniste fără clase, proletariatul are nevoie nu numai de preluarea puterii, ci și de menținerea propriei dictaturi pe toate căile de dezvoltare. Și pentru aceasta este absolut esențial ca proletariatul să înțeleagă: în primul rând, punctele-cheie ale sistemului social pe care trebuie să le aducă sub controlul clasei sale; în al doilea rând, metoda de realizare a acestui control și, prin urmare, acele legi obiective ale dezvoltării sociale care garantează realizarea acestui control; și, în al treilea rând, proletariatul trebuie să stăpânească, de asemenea, acele legi sociale a căror utilizare i-ar permite, ținând cont de propria sa forță, să-și restabilească controlul în cazul în care acesta ar fi slăbit sau pierdut. Puterea proletariatului organizat apare astfel ca o garanție fiabilă în toate întreprinderile sale; dar numai dacă nu își pierde direcția clară a scopului său, concentrarea sa asupra mișcării spre comunism.”³²

— A.B. Razlațki. *Al doilea manifest comunist*

Pentru a rezolva aceste probleme, proletariatul trebuie, în primul rând, să naționalizeze toate mijloacele de producție și să introducă schimbul nebănesc de mărfuri (în locul schimbului bănesc de mărfuri, care poate fi menținut numai dacă există două sau mai multe forme de proprietate, adică împărțirea forțelor de producție între diferite sectoare de producție). În același timp, statul proletar trebuie să crească productivitatea muncii, astfel încât muncitorii să aibă mai mult timp pentru autodezvoltare (în primul rând, studiul marxismului) și pentru gestionarea statului lor³³.

³² <http://www.proletarism.proletarism.ru/m1.shtml>.

³³ Trebuie remarcat aici că Lenin a acordat o atenție deosebită faptului că avangarda

„Până când aceste condiții vor fi prezente, proletariatul va trebui să păstreze (temporar) vechiul sistem de management, mașina de stat burgheză (sau aparatul birocratic), dar nicidecum pentru a-l stăpâni (ceea ce proletariatul a priori nu poate face), ci pentru a-l distruge treptat (ceea ce se va întâmpla pe măsură ce proletariatul creează treptat condițiile de mai sus). Tocmai acest lucru determină faptul că în această perioadă nu proletariatul organizat universal este cel care guvernează, ci partea sa avansată, conștientă, alfabetizată marxist — avangarda proletariatului, care este absorbită de partidul comunist. Va trebui să ne gestionăm în vechiul mod pentru o vreme.”³⁴

— Ș. Mammaev. *Despre revoluția politică a proletariatului*

Aceasta este perioada de construcție a socialismului, care a fost dezvăluită de Lenin — un fel de perioadă de tranziție în cadrul întregii perioade de tranziție.

6 Revoluția socialistă și legițile sale

Perioada de tranziție descrisă mai sus în termeni generali de la statul burghez (capitalism) la statul proletar (socialism), *care începe cu preluarea puterii de către proletariat și se termină cu construirea unui semi-stat proletar, este perioada revoluției socialiste*. Aceasta din urmă este prima etapă a întregii revoluții sociale a proletariatului. Se dezvoltă într-o revoluție comunistă (a doua etapă a revoluției proletare) odată cu construirea unei noi mașini de stat a proletariatului. Revoluția socialistă (adică perioada construcției socialismului) are propriile sale legiți politice și economice (propria dialectică materialistă). Aceste legiți au fost descoperite de Marx, Engels și Lenin. Ele vor fi discutate în această secțiune.

proletariatului trebuie să învețe pe fiecare dintre membrii săi cum să guverneze statul la rândul lor. El a considerat că noua formă de putere are următoarea sarcină: „unirea părții cele mai energice, mai active și mai conștiente a claselor asuprite, a avangărzii lor, care trebuie să educe întreaga populație muncitoare, fără excepție, în vederea participării ei de sine stătătoare la conducerea statului, nu în teorie, ci în practică” (V.I. Lenin. *Congresul al șaptelea extraordinar al PC(b) din Rusia — Opere complete*, vol. 36, p. 78).

³⁴ Ș. Mammaev. Lecția din cadrul MKM (Cercul Marxist din Mahacikala) din 14 noiembrie 2020. https://vk.com/@marxist_club_of_maxa-metodologicheskie-i-politekonomicheskie-aspekty-oktyabrskoi?anchor=2-proletarskaya-revolutsia-kak-dlitelny-period.

6.1 Legea obiectivă a revoluției socialiste în domeniul economic

Atunci când proletariatul abia preia puterea de stat, economia trece în mâinile sale, unde toate forțele productive ale societății sunt împărțite între diferite sectoare de producție, adică există o multiplicitate în economie: există proprietatea aparținând statului proletar, proprietatea privată burgheză și proprietatea mic-burgheză. Celelalte tipuri de proprietate depind de gradul de dezvoltare al societății în care proletariatul a învins. Oricum, sarcina proletariatului este *de a depăși această multiplicitate, adică diviziunea forțelor de producție între diferite sectoare de producție*³⁵.

Cu cât există mai multe sectoare de producție și mai mulți producători de mărfuri în general, cu atât mai mult se dezvoltă circulația mărfurilor între acestea, adică se dezvoltă schimbul de mărfuri prin intermediul banilor. Aceștia din urmă (ca un tip special de marfă) se află în liberă circulație și nu ies niciodată din sfera de circulație — pentru funcționarea lor, este necesară fragmentarea producătorilor de mărfuri și legătura lor socială universală. Banii sunt, în esență, o expresie universală a muncii materializate socialmente necesare, adică a valorii.

Procesul de depășire a circulației de mărfuri de către proletariet este treptat — reprezintă procesul de naționalizare a întregii proprietăți a mijloacelor de producție de către statul proletar. Inițial, proletariatul îi expropriează pe capitaliști prin: naționalizarea întregii industrii private pe scară largă (fabrici, mine, centrale electrice etc.); naționalizarea transportului privat auto, feroviar, naval și aerian; naționalizarea mijloacelor private de comunicație (televiziune, telecomunicații, inclusiv comunicații mobile, rețele sociale de mari dimensiuni etc.); naționalizarea tuturor băncilor și subordonarea lor unei singure bănci centrale (prin naționalizarea băncilor și crearea unei singure bănci de stat, toate tranzacțiile bancare vor fi simplificate „prin transformarea aparatului bancar într-un aparat de evidență uniformă și de contabilitate generală”); naționalizarea comerțului cu ridicata și cu amănuntul pe scară largă etc.

În același timp, mica burghezie devine cooperativizată. Cooperativa (artelul) este o formă intermediară de proprietate între proprietatea individuală

³⁵ „Primul pas în revoluția muncitorească este ridicarea proletariatului la rangul de clasă dominantă, este cucerirea democrației. Proletariatul va folosi dominația lui politică pentru a smulge burgheziei, pas cu pas, întreg capitalul, pentru a centraliza toate uneltele de producție în mâinile statului, adică în mâinile proletariatului organizat ca clasă dominantă, și pentru a mări, cât se poate de repede, masa forțelor de producție” (K. Marx, F. Engels. *Manifestul Partidului Comunist* — K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 4, p. 39).

mic-burgheză și proprietatea proletară de stat.

Astfel, *chiar de la început*, statul proletar, expropriindu-i pe capitaliști și cooperativizând mica burghezie, reduce multiplele forme de proprietate la doar două: producția la scară largă într-o formă de stat și producția la scară mică într-o formă de cooperativă. Întrucât există un schimb capitalist (bănesc) de mărfuri între aceste două sectoare de producție, statul proletar dezvoltă capitalismul conform propriilor nevoi. *Dezvoltarea capitalismului fără capitaliști* (deoarece statul proletar este singurul capitalist, colectiv) este în același timp *dezvoltarea proletariatului*, creșterea numerică a acestuia, acumularea capitalului statului proletar, crearea condițiilor pentru ridicarea proprietății cooperative la nivelul proprietății statului proletar. Capitalismul (și anume schimbul capitalist de mărfuri) este, prin urmare, utilizat de proletariat pentru a *depăși capitalismul* și a construi socialismul.

Atâta timp cât *toată* proprietatea nu a devenit proprietatea statului proletar, capitalismul persistă, mai precis, *capitalismul monopolist de stat proletar* (care a fost menționat mai devreme) funcționează aici. Cu toate acestea, *nu este chiar capitalism, deși nu este încă nici socialism*. Aceasta este o perioadă intermediară — *pragul socialismului*. În funcție de gradul de naționalizare al proprietății de către proletariat, *construcția socialismului are două etape*: prima — de la preluarea puterii de către proletariat la exproprierea capitaliștilor și a doua — de la exproprierea capitaliștilor la distrugerea schimbului capitalist de mărfuri.

Întrucât muncitorii, organizați în statul lor, sunt propriul lor capitalist colectiv, în măsura în care sunt organizați ca o clasă proletară unitară, ei acționează în același mod ca un capitalist individual în societatea burgheză: proletariatul, la fel ca un șef, ca un proprietar, angajează supraveghetori (manageri) și contabili pentru a-și atinge obiectivele, le stimulează munca. De asemenea, proletariatul motivează fiecare proletar în parte. Cu toate acestea, obiectivul proletariatului ca și un capitalist colectiv atât în construcția socialismului, cât și în timpul socialismului, diferă de obiectivul capitaliștilor din societatea burgheză. Dacă obiectivul producției burgheze este profitul maxim, atunci pentru proletariat, *obiectivul în producție este eficiența maximă a producției sau, mai precis, asigurarea bunăstării depline și a dezvoltării libere și complete a tuturor muncitorilor*.

Stabilirea unei singure proprietăți proletare de stat asupra tuturor mijloacelor de producție este atât o bază economică, cât și una politică pentru trecerea la socialismul proletar, adică este începutul unei lungi perioade de tranziție de la capitalism la comunism. În prezența unui singur sector de producție (proprietatea proletară de stat), *întreaga societate se transformă într-o singură fabrică cooperativă a proletariatului*: din acest motiv, nu există nicio

nevoie obiectivă pentru circulația de mărfuri, respectiv, pentru bani. „Într-o societate întemeiată pe principiile colectivismului și pe proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție, producătorii nu fac schimb de produse.”³⁶. Absența schimbului capitalist (bănesc) de mărfuri în cadrul socialismului nu înseamnă, desigur, că nu există deloc schimb de mărfuri. Totuși, vom spune mai multe despre aceasta mai târziu.

Proprietatea de stat proletar funcționează în conformitate cu un plan prestabilit pentru dezvoltarea economiei naționale. Este important să înțelegem aici că un plan prestabilit nu este o reprezentare a *naturii economiei*: în conformitate cu un plan prestabilit se poate dezvolta atât un monopol capitalist, cât și un stat capitalist. Măsura este tocmai *clasa conducătoare*. Cu toate acestea, economia, dezvoltată sistematic de către proletariat, are o tendință: creșterea productivității muncii este în *mod constant* mai mare decât creșterea salariilor. Această tendință provine din obiectivul principal al producției proletare. Deoarece, pe lângă producția de stat în timpul construcției socialismului, se păstrează și alte structuri economice și există un schimb capitalist (bănesc) de mărfuri între acestea, atunci legea valorii este aplicabilă și aici. Dar sfera sa de acțiune este treptat limitată și depășită de proletariat. Caracterul planificat al economiei proletare face posibilă distribuirea sistematică a plusvalorii muncitorilor — pentru reproducerea capitalului statului proletar (reproducerea forței de muncă — cu ajutorul fondurilor de consum public și al amortizării mijloacelor de producție) și extinderea acestuia, precum și pentru întreținerea aparatului de stat.

Distrugând treptat antagonismul dintre munca salariată și capital în cursul activităților sale economice, proletariatul distruge, de asemenea, contradicțiile dintre națiuni, conflictele naționale și inegalitatea, creând condiții pentru înflorirea deplină a tuturor națiunilor pe baza prieteniei fraterne (internationale).

6.2 Legea obiectivă a revoluției socialiste în domeniul construcției de stat

Împreună cu măsurile socialiste în economia națională, proletariatul conduce măsuri socialiste în structura statului. Aceste evenimente sunt descrise mai consistent în secțiunea anterioară despre marxism și kautskism. Aici este necesar să adăugăm doar câteva puncte și să rezumăm.

1. În perioada de distrugere a vechiului aparat administrativ și de constru-

³⁶ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 19, p. 20.

ire a unui nou, lucrul vital pentru proletariat este *controlul de clasă al proletariatului* asupra aparatului administrativ burghez distrus: altfel, dacă acest control devine dreptul unui grup special (independent politic), și nu al întregii clase, atunci se pierde dictatura proletariatului și, prin urmare, se instaurează dictatura burgheziei. Acesta este grupul care controlează întregul aparat de guvernare, devenind burghezia conducătoare (capitalistul colectiv).

Controlul de clasă proletar este necesar proletariatului în timpul construcției socialismului, când este obligat să îndeplinească o serie de funcții pe baza capitalistă, din cauza faptului că societatea nu este pregătită pentru o altă modalitate de a le implementa.

În primul rând, acest control se realizează prin rolul de conducere al partidului comunist, așa cum am menționat mai sus. Muncitorii cu alfabetizare marxistă, uniți în partidul comunist, își numesc membrii în organele de conducere (soviete) — iar proletariatul îi selectează, îi numește (aprobă) drept reprezentanți autorizați. Aceștia din urmă sunt supraveghetorii angajați de proletariat. Când toți muncitorii devin la fel de alfabetizați în marxism, atunci întreaga clasă a proletariatului însuși va guverna statul, va numi în orice funcție și va înlătura reprezentanții săi — acesta este socialismul³⁷. Dacă vorbim despre criteriile alfabetizării marxiste, criteriile avangărzii revoluționare a proletariatului, atunci criteriul principal este *însăși dezvoltarea societății în conformitate cu toate legăturile revoluției socialiste*.

Interesele proletariatului sunt personificate în liderii săi. Liderii sunt grupuri mai mult sau mai puțin stabile de persoane care: (1) au cea mai mare experiență (cunoștințe) în activitățile teoretice și practice ale partidului comunist; (2) au cea mai mare autoritate în partid pe baza acestei experiențe; (3) au cea mai mare influență asupra celorlalți membri de partid pe baza autorității; (4) de aceea sunt aleși în funcțiile cele mai responsabile din partid și, conform acestui fapt, în guvern.

Deoarece mașina de stat burgheză care este în curs de distrugere (sub

³⁷ „Dezvoltarea mai departe a organizării sovietice a statului trebuie să conste în aceea că fiecare membru al unui soviet, pe lângă faptul că participă la adunările sovietului, va trebui să depună o muncă permanentă în domeniul conducerii statului, apoi în aceea că întreaga populație, fără excepție, urmează să fie atrasă treptat la o colaborare cu organizația sovietică (cu condiția subordonării față de organizațiile oamenilor muncii), cât și la prestarea de servicii în cadrul administrației de stat” (V.I. Lenin. *Congresul al șaptelea extraordinar al PC(b) din Rusia* — V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 36, p. 79).

conducerea avangărzii proletariatului) persistă în timpul perioadei de tranziție, *sindicatelor* vor apăra drepturile economice ale muncitorilor, adică îi vor proteja de propriul lor stat. În această perioadă, sindicatele ar trebui să exercite controlul asupra muncii și să preia munca de organizare și gestionare a producției. Cu cât mai tare se ajunge la momentul în care toți proletarii vor fi implicați în gestionarea statului, gestionarea sindicală a producției va fi înlocuită prin organe de stat pentru gestionarea economică.

Metodele birocratice (ordinele „de sus”, cu alte cuvinte) nu pot oferi implicarea conștientă a participanților la producție pentru aprobarea disciplinei muncii, prin urmare, sindicatele sunt cele care vor aproba această disciplină (până când mașina de stat burgheză va fi distrusă). Sindicatele „vor rămâne încă multă vreme o «școală a comunismului» necesară și o școală pregătitoare în vederea realizării de către proletari a dictaturii lor, o uniune necesară a muncitorilor în vederea trecerii dreptate a conducerii întregii economii a țării în mâinile clasei muncitoare (și nu ale diferitelor profesii) și apoi în mâinile tuturor oamenilor muncii”³⁸. Sindicatele în construcția socialismului, deși protejează interesele muncitorilor din diferite profesii din statul lor, sunt fundamental opuse în natură sindicatelor aflate sub puterea burgheză. În primul caz, sindicatele sunt organe ale clasei conducătoare, ele sunt fuzionate cu aparatul de stat. Astfel, le este relevat caracterul dual: „Pe de o parte, sarcina lor principală este de a apăra interesele maselor muncitoare în sensul direct și strict al cuvântului; pe de o altă parte, ca participante la puterea de stat și în calitate de constructori ai economiei naționale în ansamblu, ele nu pot renunța la exercitarea unei presiuni”³⁹.

Rolul muncitorilor avansați (comuniștii) aleși și delegați în soviete și rolul sindicatelor nu se limitează la controlul clasei proletare asupra aparatului de stat. În plus față de asta, proletariatul creează multe alte mecanisme, „unități” pentru acest control (verificări spontane, inspecții etc.). Cu toate acestea, rolul cel mai semnificativ în timpul construcției socialismului este cel al avangărzii proletariatului.

2. Instaurarea dictaturii proletariatului nu înseamnă în niciun caz că lupta de clasă a proletariatului a încetat. Ea își schimbă formele, se

³⁸ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 41, pp. 33–34.

³⁹ Ibid., vol. 44, p. 352.

desfășoară în condiții complet noi și devine mai ascuțită în timpul construirii socialismului și în timpul socialismului — până la distrugerea completă a claselor, la dispariția proletariatului și a statului său.

Proletariatul, care tocmai a preluat puterea, este supus unei rezistențe gigantice din partea burgheziei, lipsită de putere. Ea folosește toate mijloacele disponibile: sabotaje, speculații, teroare, revolte. Acestea din urmă încep să se manifeste mai ales în timpul exproprierii capitaliștilor. Burghezia are și ea avangarda sa, partea sa avansată, care este introdusă în forța conducătoare a societății în timpul construcției socialismului, în partidul proletariatului. Acesta este modul în care burghezia încearcă să-și protejeze interesele, să se organizeze. În plus, începe cu oportunități legale și lacune în cadrul partidului proletariatului. Atunci când încercările de a-și promova interesele de clasă sunt zădărnice de comuniști, burghezii avansați (contrarevoluționarii burghezi) recurg la un dublu joc: mărturisind verbal loialitatea față de linia partidului, ei fac de fapt contrariul (care este sabotajul). Prin metoda duplicității și deghizării, ei încearcă să-și facă o carieră în partid, să urce înspre cele mai înalte organe ale partidului. Prin intermediul partidului, contrarevoluționarii burghezi încearcă să pună mâna pe posturile care le sunt necesare în aparatul de stat.

Odată cu naționalizarea întregii proprietăți burgheze de către proletariat și cu cooperativizarea micii burghezii (adică odată cu finalizarea primei etape a construcției socialismului), contrarevoluționarii burghezi pierd întreaga bază de clasă — nu mai există capitaliști. Desigur, asta nu înseamnă că nu mai există luptă de clasă sau că aceasta a slăbit. Singura șansă pentru contrarevoluționarii burghezi este mașina de stat burgheză (aparatul birocratic, și anume — birocrăția profesională, armata profesionistă și miliția profesionistă) care nu este încă pe deplin spartă. Pe ea pariază contrarevoluționarii burghezi, care urmăresc *să înfăptuiască o lovitură de stat burgheză (să preia puterea) și să restabilească capitalismul* (reținem aici că însuși capitalismul nu poate fi restaurat; doar burghezia poate face asta, însă pentru aceasta ea trebuie să preia puterea). Prin urmare, odată cu exproprierea capitaliștilor, lupta de clasă escaladează și mai mult — șansele unei contrarevoluții sunt mari până la distrugerea completă a mașinii de stat burgheze. Aici merită să înțelegem statul burghez. Mașina moștenită de proletariat de la vechiul stat *nu poate fi în sine cauza contrarevoluției*. Dar poate servi ca o *pârghie* bună în mâinile contrarevoluționarilor pentru

a realiza o lovitură de stat burgheză⁴⁰. În plus, prezența schimbului de mărfuri capitalist (bănesc) între stat și cooperative, oferă un fel de sprijin material pentru contrarevoluționari — cu un sistem monetar, un fenomen atât de burghez precum corupția este firesc (care este o manifestare a contradicției dintre natura individualistă a burgheziei și natura colectivă a proprietății statului).

În același timp, deoarece fiecare burghezie națională este o ramură a burgheziei internaționale, contrarevoluționarii primesc sprijin activ din partea capitalului străin, în special după exproprierea capitaliștilor.

Orice slăbire a forței, puterii și influenței avangărzii proletariatului asupra mașinii de stat burgheze distruse duce la victoria contrarevoluției burgheze, la victoria burgheziei în lupta de clasă.

Pentru a rezuma, putem sublinia următoarele. Înainte ca burghezia să fie atinsă de puterea proletară, ea încearcă în principal să se infiltreze în partidul proletar aflat la putere pentru a schimba vectorul de dezvoltare. Odată cu începerea exproprierii capitaliștilor, revoltele sunt inevitabile, mușamalizate de contrarevoluționarii din partid. Odată cu finalizarea exproprierii burgheziei, accentul principal este pus pe realizarea loviturii de stat burgheze. În același timp, sabotajul, acatele teroriste împotriva reprezentanților proletariatului sunt efectuate peste tot. Pentru a lupta împotriva burgheziei, proletariatul folosește epurarea partidului, folosește organele punitive disponibile și alte metode de influență.

3. În timpul construcției socialismului, abilitatea *de a forța* funcționarii să efectueze munca necesară proletariatului este extrem de importantă. Deoarece mașina de stat burgheză persistă, în măsura în care această constrângere este efectuată de funcționari comuniști (muncitori avansați aleși în posturi de răspundere) — ei înșiși lucrează și forțează majoritatea funcționarilor (printre care există și elemente burgheze) să lucreze pentru muncitori și în interesul lor. Dacă controlul muncitorilor de avangardă asupra majorității birocraților slăbește, atunci partea burgheză a acestor birocrați folosește în mod inevitabil acest lucru pentru a uzurpa puterea și a-și realiza interesele private (burgheze).
4. Este vital ca proletariatul să-și stabilească propriul *sistem de educa-*

⁴⁰ Un exemplu bun în acest sens este lovitură de stat din martie 1953, pusă în aplicare de opoziția contrarevoluționară din URSS. Vezi articolul „Despre contrarevoluția burgheză în URSS” (<https://vk.com/@-145965198-martovskii-perevorot>).

ție și creștere a copiilor în timpul construcției socialismului, prin care muncitorii vor fi învățați științele reale, în primul rând marxismul, și vor primi educație marxistă (inclusiv educație în spiritul internaționalismului și patriotismului proletar). Pentru trecerea la socialism, este necesar ca toți muncitorii să se ridice la nivelul de alfabetizare marxistă a avangărzii lor, astfel *încât toți să devină avangardă și, prin urmare, să înceteze a mai fi ea*, astfel încât toți muncitorii să înceapă să se guverneze pe rând. Prin dezvoltarea producției sale, proletariatul crește productivitatea muncii: pentru ca muncitorii să stăpânească conducerea statului, este necesar să se reducă timpul de muncă, iar acest lucru nu se poate face fără creșterea productivității muncii. Pregătirea militară universală a muncitorilor face parte, de asemenea, din sistemul de educație și creștere pe care îl construiește proletariatul. Aceasta include, de asemenea, rolul educațional al sindicatelor, menționat mai sus, și rolul tuturor tipurilor de mass-media, instituții culturale etc.

Cu toate acestea, proletariatul primește cea mai importantă, cea mai necesară *educație în cursul luptei de clasă proletare, al suprimării burgheziei și al constrângerii funcționarilor*. Este școala dictaturii proletare, școala socialismului.

Toate legitățile de mai sus vor fi sistematizate mai jos. Este important să înțelegem că aceste legi, precum și cele ulterioare care vor fi descrise, nu sunt necondiționate, absolute, ci funcționează în condiții economice specifice.

În partea economică, în timpul perioadei de construcție, *economia țării se transformă treptat într-un mod socialist* sub influența următoarelor legi ale revoluției socialiste:

- naționalizarea treptată de către proletariat a întregii proprietăți asupra forțelor de producție;
- limitarea treptată a schimbului capitalist de mărfuri (circulația mărfurilor);
- gestionarea sistematică a economiei naționale în conformitate cu obiectivul principal al proletariatului.

În partea politică, *sistemul burghez de guvernare (bazat pe aparatul birocratic) este distrus treptat și înlocuit cu un sistem socialist de guvernare (bazat pe democrația proletară)* sub influența următoarelor legi ale revoluției socialiste:

- controlul de clasă al proletariatului asupra statului;
- suprimarea dușmanilor de clasă ai proletariatului;
- forțarea funcționarilor și contabililor să facă munca necesară;
- stabilirea propriului sistem de educație și creștere.

Toate cele șapte legități de mai sus reprezintă șapte forme particulare de manifestare a aceleiași legi obiective generale a revoluției socialiste, care operează în două domenii: baza și suprastructura. Trebuie deci înțeles că toate sunt interdependente, de neconceput ca separate unele de altele.

7 Cu privire la problema etapelor de dezvoltare a comunismului

Când se referă la socialism, majoritatea oamenilor îl consideră drept prima fază a comunismului. Această afirmație este folosită ca bază pentru diferite concluzii, în general speculative.

Dacă admitem societatea comunistă drept o societate fără clase și, respectiv, socialismul ca prima fază a unei societăți comuniste, atunci rezultă inevitabil că socialismul este prima fază a unei societăți fără clase. Ca atare, societatea comunistă este un anumit mod de producție, care se bazează, mai exact, pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producție. Știm de asemenea de la Marx că perioada de tranziție de la capitalism la comunism are propriul ei stat, și anume dictatura proletariatului. Pe baza acestei logici se deduce următoarea cronologie: capitalismul, apoi perioada de tranziție a dictaturii proletariatului, apoi comunismul (prima fază, socialismul, apoi faza cea mai înaltă).

Cu ajutorul acestei logici concrete, filozofii speculativi (în principal M.V. Popov, cu aprobarea lui Smirnov și a altor critici) concluzionează: „Fiind prima fază a unei societăți comuniste fără clase, adică o societate fără clase în prima sa fază, *socialismul nu poate fi considerat drept o societate de clasă*. De aceea nu putem fi de acord cu afirmația că socialismul este o societate de clasă. Tranziția revoluționară de la societatea de clasă la societatea fără clase *nu are loc pe calea de la comunismul incomplet la comunismul deplin, ci în procesul de tranziție de la capitalism la socialism...* O societate fără clase în prima sa fază nu poate fi considerată în niciun fel o societate de clasă, pentru că *socialismul este comunismul care se dezvoltă pe propria bază și nu există două moduri diferite de producție, socialismul cu clase și comunismul fără clase*.

*Există doar două faze ale unei societăți comuniste fără clase*⁴¹. Conform acestei logici neohegeliene, clasele sub socialism sunt ele însele interpretate ca o amprentă a capitalismului asociată cu apariția comunismului din acesta (sau „negarea comunismului în sine”). Și anume, se păstrează clasa muncitoare, țărănimea și intelectualitatea proletară. O astfel de schemă nu implică producția de mărfuri sau proprietatea privată asupra producției, nici în prima, nici în cea mai înaltă fază, în schimb, există o singură proprietate socială, deși se exprimă în două forme (de stat și cooperativă). Popov încorporează realitatea sovietică în această schemă, afirmând că, la mijlocul anilor ‘30, prima fază a unei societăți comuniste fără clase a fost construită în URSS. Însă, din moment ce analiza noastră se rezumă doar la teoria socialismului proletar, nu vom aborda această chestiune.

Există o altă interpretare a socialismului și a comunismului prezentată de jumeichiniți (troțkiști din fosta „Aripa Stângă”). Ei recunosc socialismul ca prima fază a societății comuniste: „Totul este extrem de simplu: stângiști precum Iarski, Iulin, Marina Burik, Potapenkov și zeci de alții amestecă conceptele de socialism și comunism, societatea comunistă în prima fază și, respectiv, în cea mai înaltă etapă a dezvoltării sale”⁴². În același timp, socialismul este considerat un mod separat de producție: „Socialismul este în primul rând un mod de producție, la fel cum și capitalismul, feudalismul și sclavagismul erau în trecut moduri de producție cu propriile lor relații specifice de producție, cu dezvoltarea forțelor de producție etc.”⁴³. În același timp, chiar acest „mod socialist de producție” este diferit de modul comunist de producție: „În modul comunist de producție observăm deja, pe lângă proprietatea socială, acele lucruri pe care stângiștii încearcă să le atribuie socialismului. Cum ar fi — absența formei mărfii, banilor, statului, diviziunii muncii, «inegalității sociale», distribuției inegale etc.”⁴⁴. În general: „*Socialismul este același vechi capitalism în toate privințele, cu excepția proprietății private, care este înlocuită cu proprietatea socială*. Transformarea proprietății private în folosul poporului este pasul, tranziția care asigură apariția și dezvoltarea comunismului, noul mod comunist de producție, cu toate trăsăturile sale... Socialismul este un *mod de producție*, este sistemul social-economic bazat pe aceasta, care ia naștere și predomină ca urmare a instaurării dictaturii proleta-

⁴¹ M.V. Popov. *Rezolvarea sistematică a contradicțiilor în dezvoltarea socialismului ca primă fază a comunismului*, pp. 196–197

⁴² V. Lanov. *Ce este socialismul?* https://vk.com/@left_internationale-chto-takoe-socializm.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

riatului, care este *o trecere necesară între modul de producție capitalist și cel comunist*, diferit de primul doar pentru că proprietatea privată este înlocuită cu proprietatea socială în interesul întregului popor”⁴⁵.

Ponaiotov „dezvăluie” de asemenea esența socialismului, în care muncitorii primesc beneficii din tichete în funcție de munca pe care o depun, depășind „diviziunea muncii, diferențele dintre oraș și mediul rural, lipsa produselor necesare abundenței și egalității universale, dezechilibrul în producție, diferențele sociale și culturale etc.” În același timp, nu există exploatare, întrucât „lucrătorii înșiși gestionează deja economia, mijloacele de producție sunt în mâinile societății, toate forțele productive sunt centralizate și gestionate după un plan unitar, iar beneficiile sunt distribuite după muncă. Acest comunism incomplet, încă nedezvoltat complet, cu rămășițele formațiunilor anterioare, este ceea ce numim socialism.”

Sursa tuturor acestor argumente este, în primul rând, lucrarea „Critica programului de la Gotha” a lui Marx și, în al doilea rând, „Statul și revoluția” a lui Lenin.

Iată un fragment despre faze din opera lui Marx:

„Într-o societate întemeiată pe principiile colectivismului și pe proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție, producătorii nu fac schimb de produse; de asemenea, munca cheltuită pentru crearea produselor nu mai apare ca valoare a acestor produse, ca o calitate materială a lor, deoarece acum, spre deosebire de societatea capitalistă, munca individuală apare nemijlocit, și nu pe cale indirectă, ca o parte componentă a muncii sociale totale. Expresia «venit provenit din muncă», inacceptabilă și astăzi din cauza echivocului ei, își pierde astfel orice sens.

Avem de-a face aici nu cu o societate comunistă care s-a dezvoltat pe propria-i bază, ci, dimpotrivă, cu una care abia se naște din societatea capitalistă și care, de aceea, mai poartă din toate punctele de vedere — economic, moral, spiritual — pecetea vechii societăți din sânul căreia s-a născut. Prin urmare, fiecare producător primește de la societate — după ce s-au făcut toate reținerile — exact atât cât îi dă el. Ceea ce a dat el societății este cota sa parte de muncă individuală. De pildă, ziua socială de muncă reprezintă suma orelor de muncă individuale; timpul de muncă individual al fiecărui producător este acea parte din ziua socială de muncă pe care a efectuat-o el, cota sa parte

⁴⁵ Ibid.

din ziua socială de muncă. El primește din partea societății o chitanță că a efectuat atâta și atâta muncă (după ce s-a scăzut partea din munca sa pentru fondurile comune), iar pe baza acestei chitanțe el primește din stocul social o cantitate de mijloace de consum pentru care s-a cheltuit o cantitate egală de muncă. Aceeași cantitate de muncă pe care a dat-o societății sub o anumită formă, el o primește înapoi sub altă formă.

După cum se vede, aici domnește același principiu care reglementează schimbul de mărfuri, întrucât acesta este un schimb de valori echivalente. Aici, conținutul și forma s-au schimbat, fiindcă, în împrejurările schimbate, nimeni nu poate da altceva decât munca sa, și pe de altă parte, în proprietatea individuală nu pot trece decât mijloace de consum individuale. În ceea ce privește însă repartitia acestor mijloace de consum între diferiții producători, aici domnește același principiu ca și la schimbul unor echivalente-marfă: o anumită cantitate de muncă sub o formă este schimbată pe o cantitate egală de muncă sub altă formă.

De aceea, dreptul egal continuă să fie aici, în principiu, dreptul burghez, deși principiul și practica nu se mai bat cap în cap, pe când în condițiile schimbului de mărfuri există un schimb de echivalente doar în medie, nu în fiecare caz în parte.

În pofida acestui progres, într-o privință acest drept egal tot mai este supus unei limitări burgheze. Dreptul producătorilor este proporțional cu munca efectuată de ei; egalitatea constă în faptul că se măsoară cu o unitate de măsură egală — munca.

Dar un individ poate fi superior altuia din punct de vedere fizic sau intelectual; el va efectua, deci, în aceeași cantitate de timp mai multă cantitate de muncă sau va putea munci un timp mai îndelungat; iar munca, pentru a putea servi ca unitate de măsură, trebuie determinată după cantitate sau după intensitate, altminteri ea ar înceta să mai fie unitate de măsură. Acest drept egal este un drept inegal pentru o muncă inegală. El nu recunoaște niciun fel de deosebiri de clasă, deoarece fiecare nu e decât muncitor ca și toți ceilalți; el recunoaște însă în mod tacit, ca privilegiu firești, dotarea individuală inegală și, deci, capacitatea de muncă inegală. El este, deci, prin conținutul său, un drept al inegalității, ca orice drept. Prin natura sa, dreptul nu poate exista decât prin aplicarea unei unități de măsură egale;

dar indivizii inegali (și ei nu ar fi indivizi diferiți dacă nu ar fi inegali) pot fi măsurati cu o unitate de măsură egală numai în măsura în care sunt priviți din același unghi de vedere, considerați sub un singur aspect determinat, ca, de pildă, în cazul de față, când sunt priviți numai ca muncitori, nevăzându-se în ei nimic altceva, făcându-se abstracție de orice altceva. Mai departe: un muncitor este însurat, altul nu; unul are mai mulți copii, altul mai puțini etc. etc. La o muncă egală și, prin urmare, la o participare egală la fondul social de consum, unul primește, de fapt, mai mult decât altul, unul este mai bogat decât altul etc. Pentru a evita toate aceste neajunsuri, dreptul ar trebui să fie nu egal, ci inegal.

Dar aceste neajunsuri sunt inevitabile în prima fază a societății comuniste, în forma în care s-a născut, după îndelungate dureri ale facerii, din societatea capitalistă. Dreptul nu poate fi niciodată superior orânduirii economice și dezvoltării culturale a societății determinate de această orânduire.

În faza superioară a societății comuniste, după ce va dispărea subordonarea înrobitoare a indivizilor față de diviziunea muncii și, o dată cu ea, opoziția dintre munca intelectuală și munca fizică; când munca va înceta să mai fie numai un mijloc de existență și va deveni ea însăși. prima necesitate vitală; când, alături de dezvoltarea multilaterală a indivizilor, vor crește și forțele de producție, iar toate izvoarele avuției colective vor țâșni ca un torent — abia atunci limitele înguste ale dreptului burghez vor putea fi cu totul depășite și societatea va putea înscrie pe stindardele ei: de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi!”⁴⁶

În aceeași lucrare, Marx vorbește despre *perioada transformării revoluționare a capitalismului în comunism*, căreia îi corespunde o perioadă de tranziție politică în care statul nu poate fi altceva decât dictatura revoluționară a proletariatului. De asemenea, s-a subliniat mai sus că această perioadă de tranziție este perioada revoluției proletare. În același timp, am cercetat această perioadă de tranziție în ansamblu (cap. 4) și chiar legitățile perioadei de tranziție la această perioadă de tranziție (cap. 6).

Foarte des, cei care nu au citit niciodată (sau, mai precis, nu au studiat niciodată) lucrările lui Marx și Engels pot afirma astfel de prostii încât se

⁴⁶ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 19, pp. 20–22.

presupune că Marx a echivalat socialismul cu comunismul, considerându-le ca un singur sistem social. De fapt, aceasta este o minciună.

Cu mult înainte de a scrie „Critica programului de la Gotha”, Marx a analizat esența socialismului în lucrarea „Luptele de clasă în Franța, 1848–1850”, în opoziție cu diferitele *concepții neștiințifice* (idealiste) ale socialismului. În această lucrare, el a subliniat că socialismul proletar revoluționar este mișcarea reală a proletariatului în perioada de tranziție de la capitalism la comunism:

„Acest socialism este declararea unei revoluții neîntrerupte, este dictatura de clasă a proletariatului ca treaptă de tranziție necesară pentru lichidarea deosebirilor de clasă în general, pentru desființarea tuturor relațiilor de producție pe care se întemeiază ele, pentru desființarea tuturor relațiilor sociale care corespund acestor relații de producție, pentru revoluționarea tuturor ideilor care decurg din aceste relații sociale.”⁴⁷

Dar aici apare o problemă. Dacă socialismul este o fază a societății comuniste, atunci trebuie să înceapă după perioada de tranziție, după transformarea revoluționară a capitalismului în comunism. Dar Marx, se pare, numește socialismul întocmai perioada de tranziție. De asemenea, este clar că, chiar în această perioadă, proletariatul se ocupă de rămășițele capitalismului, după care se înființează o societate comunistă, unde nu există nici producție de mărfuri, nici clase și nici stat.

1. Dacă presupunem că mai întâi există o *societate capitalistă*, apoi o *perioadă de tranziție* (transformarea capitalismului în comunism) și apoi o *societate comunistă* în care există două faze, se pune întrebarea: de ce spune Marx că prima fază a societății comuniste *tocmai iese* din capitalism și, prin urmare, poartă semnele de naștere ale capitalismului? Această întrebare apare în mod natural.
2. Aceasta înseamnă că societatea comunistă, adică prima fază a acestei societăți, urmează imediat după capitalism și nu există o perioadă de tranziție între societățile capitaliste și comuniste, deoarece aceasta din urmă *tocmai iese* din prima.
3. Cu toate acestea, ar trebui să suprapunem cele două puncte: prima fază a *societății comuniste* este ea însăși perioada de tranziție. Dar, încă o dată, deoarece prima fază este cea a unei societăți comuniste,

⁴⁷ Ibid., vol. 7, p. 93.

atunci ar trebui să urmeze numai după perioada de tranziție la ea. Deci, ce e de făcut?

Marx dovedește în „Capitalul” că în perioada de tranziție *o societate comunistă se dezvoltă dintr-o societate capitalistă*. Transformarea revoluționară a capitalismului în comunism, despre care Marx vorbește și în „Critica programului de la Gotha”, este același lucru, corespunde de asemenea perioadei de tranziție. Numai în acest context Marx vorbește despre *faze*! Fiindcă o fază este un moment, o etapă separată *în cursul dezvoltării și schimbării a ceva*. În perioada de tranziție, adică în timpul dezvoltării sale din capitalism, societatea comunistă are două faze. După ce a trecut prin ambele faze de dezvoltare (și și-a creat deja *propria bază* pentru comunism, în cea mai înaltă fază), societatea trece la o societate comunistă, o formațiune social-economică deplină, dezvoltată pe propria bază.

Deci, este întocmai perioada de tranziție care are două faze („prima” și „cea mai înaltă” fază a dezvoltării societății comuniste în contextul *dezvoltării sale din capitalism*), prima dintre ele având mai multe rămășițe ale capitalismului, în timp ce cea mai înaltă are mai multe semne de comunism. Prin urmare, este imposibil să identificăm orice relații de producție socialiste individuale, unice și, în general, un mod de producție socialist. Relativ vorbind: avem punctul *A* (capitalism), punctul *B* (comunism) și distanța *C* (socialism, perioada de tranziție) între ele. Să spunem că *C* are o sută de metri lungime, iar până la cincizeci de metri, *C* prezintă mai multe semne ale lui *A*, iar după cincizeci de metri, predomină semnele lui *B*; din această cauză, este imposibil să distingem vreo corespondență de legi comune, deoarece la început tind să fie capitaliste, dar apoi devin comuniste.

Să facem o altă analogie: dacă vă deplasați de la punctul *A* la punctul *B*, atunci, în drum spre punctul de mijloc dintre cele două, când sunteți întrebat „Unde ești?”, veți răspunde că sunteți mai aproape de *A* (dar nu la *A*), iar după ce ați parcurs mai mult de jumătate din drum, veți răspunde că sunteți mai aproape de *B* (dar nu la *B*), când vi se pune aceeași întrebare.

Diferența dintre perioada inițială a socialismului (prima fază), în care modul de producție are mai multe rămășițe ale capitalismului, și formațiunea social-economică capitalistă în sine este că antagonismul dintre muncă și capital *a fost distrus aici*, dar doar sub forma muncitorilor drept o asociație sau drept un stat, fiind propriul lor capitalist colectiv. Proletariatul, organizat într-un stat, deține mijloacele de producție și le folosește pentru angajarea și exploatarea fiecărui proletar individual (deoarece acesta din urmă nu încetează să mai fie unul). Acest lucru a fost deja spus în secțiunile anterioare și nu are rost să mă repet. Acum trebuie să înțelegem ce spune Lenin în

minunata sa lucrare „Statul și revoluția”, o lucrare obligatorie pentru oricare comunist.

Trebuie spus că marxismul, prin eforturile grupului „Emanciparea muncii” (Osvobojdenie Truda), a intrat în Rusia într-o formă foarte distorsionată. Acesta este și motivul pentru care marxistii ruși au identificat socialismul cu comunismul. Lenin, din cauza confuziei în termeni, a trebuit să facă distincția între socialism și comunism:

„Deosebirea științifică dintre socialism și comunism este însă clară. *Ceea ce de obicei este denumit socialism poartă la Marx denumirea de «prima» fază sau fază inferioară a societății comuniste.* În măsura în care mijloacele de producție devin proprietate comună, în aceeași măsură cuvântul «comunism» poate fi folosit și în acest caz, fără a uita însă că acesta nu e comunismul deplin. Marea însemnătate a lămuririlor lui Marx constă în faptul că el aplică și aici în mod consecvent dialectica materialistă, teoria dezvoltării, *văzând în comunism ceva ce se dezvoltă din capitalism.* În locul definițiilor scolastice născocite, «ticluite» și în locul discuțiilor sterpe în jurul unor cuvinte (ce este socialismul și ce este comunismul), Marx face o analiză a ceea ce s-ar putea denumi treptele maturității economice ale comunismului.”⁴⁸

Cu toate acestea, Lenin face o greșală aici confundând cea mai înaltă fază a societății comuniste din perioada de tranziție cu comunismul însuși, care urmează după perioada de tranziție. De aici imensa confuzie în înțelegerea socialismului și a comunismului pe care o avem acum — fiecare interpretează așa-numitele faze ale societății comuniste în felul și pe gustul său, fără a înțelege esența științifică a acestor faze, fără a înțelege că Marx descrie exact perioada de tranziție de la capitalism la comunism, în care cea din urmă se dezvoltă din prima.

8 Caracterul proprietății sub socialism

În sfârșit, ajungem la subiectul principal, socialismul în sine. Am menționat deja principalele condiții pentru tranziția la socialismul proletar: aparatul proletar de stat și proprietatea statului proletar asupra mijloacelor de producție. S-a mai spus că trecerea la socialism necesită distrugerea schimbului

⁴⁸ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 33, p. 98.

capitalist, care se bazează pe împărțirea forțelor de producție între diferite sectoare de producție.

În primul rând, trebuie să detaliam *caracterul proprietății*. Este clar că proprietatea proletară unificată de stat este singura formă de proprietate în cadrul socialismului, adică este proprietatea comună a tuturor muncitorilor luați ca un întreg. Cu toate acestea, lucrul esențial de înțeles aici este că *proprietatea de stat nu este identică proprietății sociale*. Proprietatea de stat rămâne în măsura în care rămâne clasa care deține acest stat, iar o clasă nu poate fi întreaga societate. În cazul în care toți membrii societății devin reprezentanți ai aceleiași clase, va avea loc o autonegare a acestei clase, adică trecerea la societatea fără clase. O clasă este o parte a societății. Prin urmare, *proprietatea de stat va fi întotdeauna proprietatea privată colectivă (comună) a clasei domnitoare. În socialism, proletariatul îi educă pe toți membrii societății care sunt capabili să muncească în proletari (în proprietari ai statului și ai proprietății) — acesta este începutul procesului de socializare a proprietății, adică transformarea proprietății asupra mijloacelor de producție din proprietate privată (adică cea de stat) în proprietate socială*. În esență, acesta este modul în care *societatea comunistă se dezvoltă din societatea capitalistă*: pe măsură ce toți membrii societății sunt educați în reprezentanți ai aceleiași clase, adică în proletari; o societate cu stat se dezvoltă într-o societate fără stat pe măsură ce toți membrii societății sunt educați în proprietari ai statului, în proletari; pe măsură ce toți membrii societății sunt educați în proprietari ai tuturor mijloacelor de producție, în proletari, o societate a proprietății private se dezvoltă într-o societate a proprietății sociale. Toate transformările menționate mai sus sunt în esență *aceeași transformare*, și anume transformarea revoluționară a capitalismului în comunism.

S-a spus deja că, odată cu proprietatea comună asupra mijloacelor de producție, producătorii (muncitorii) nu fac schimb de produse ale muncii lor între ei. Nu există nicio bază pentru schimbul capitalist (bănesc) de mărfuri. Totuși, acest lucru nu înseamnă că nu există deloc schimb de mărfuri. Să repetăm: fiecare proletar individual rămâne proletar, având în vedere faptul că *nu deține mijloacele de producție (acestea aparțin tuturor proletarilor împreună și niciunui dintre proletari luați individual), astfel încât el își vinde forța de muncă drept marfă capitalistului său* (care este reprezentat de toți proletarii împreună, de statul proletar) și *produce plusvaloare* pentru acest capitalist⁴⁹.

⁴⁹ Dacă orice proletar individual ar avea mijloacele de producție în proprietatea sa individuală, atunci el ar înceta să mai fie proletar și ar deveni în schimb un mic sau mare burghez (în funcție de condițiile producției). De aceea, proletarii rămân proletari și împreună formează clasa proletarilor, adică proletariatul (de unde vine „dictatura proletariatului”). Cu

Așadar, această formă de schimb de mărfuri rămâne, iar un muncitor își vinde forța de muncă drept marfă statului său și primește în schimb un certificat (în care se înscriu orele lucrate de muncitor) pentru a cumpăra produse din stocurile sociale (acesta este schimbul de mărfuri nebănesc, socialist). Fără existența unei relații capitalist-muncitor (când cumpărătorul de muncă este de o parte, iar vânzătorul de cealaltă), această formă de schimb de mărfuri este imposibilă. Ea este posibilă numai în anumite condiții, indicate anterior — proprietatea proletară unificată de stat. Acesta este motivul pentru care Marx scrie:

„Fiecare producător primește de la societate — după ce s-au făcut toate reținerile — exact atât cât îi dă el. Ceea ce a dat el societății este cota sa parte de muncă individuală. De pildă, ziua socială de muncă reprezintă suma orelor de muncă individuale; timpul de muncă individual al fiecărui producător este acea parte din ziua socială de muncă pe care a efectuat-o el, cota sa parte din ziua socială de muncă. El primește din partea societății o chitanță că a efectuat atâta și atâta muncă (după ce s-a scăzut partea din munca sa pentru fondurile comune), iar pe baza acestei chitanțe el primește din stocul social o cantitate de mijloace de consum pentru care s-a cheltuit o cantitate egală de muncă. *Aceeași cantitate de muncă pe care a dat-o societății sub o anumită formă, el o primește înapoi sub altă formă.*

După cum se vede, aici domnește *același principiu care reglementează schimbul de mărfuri, întrucât acesta este un schimb de valori echivalente*. Aici, conținutul și forma s-au schimbat, fiindcă, în împrejurările schimbate, *nimeni nu poate da altceva decât munca sa*, și pe de altă parte, *în proprietatea individuală nu pot trece decât mijloace de consum individuale*. În ceea ce privește însă repartitia acestor mijloace de consum între diferiții producători, aici domnește același principiu ca și la schimbul unor echivalente-marfă: o anumită cantitate de muncă sub o formă este schimbată pe o cantitate egală de muncă sub altă formă.

De aceea, dreptul egal continuă să fie aici, în principiu, *dreptul*

toate acestea, întrucât întreaga clasă de proletari, adică proletariatul, organizată în stat (!), se raportează la mijloacele de producție ca proprietar al acestora, angajează fiecare proletar în numele întregii societăți și își însușește plusvaloarea produsă de fiecare proletar, este un capitalist colectiv.

burghez, deși principiul și practica nu se mai bat cap în cap, pe când în condițiile schimbului de mărfuri există un schimb de echivalente doar în medie, nu în fiecare caz în parte...

... *Dreptul nu poate fi niciodată superior orânduirii economice și dezvoltării culturale a societății determinate de această orânduire.*"⁵⁰

Relația capitalist–muncitor este o relație de producție capitalistă, dar în cazul nostru, în prima fază de dezvoltare a societății comuniste, ea este dusă la extrem, deoarece muncitorii înșiși sunt aici capitaliștii, iar *în mâinile lor colective se află condițiile materiale de producție*, sub forma proprietății asupra capitalului și a pământului. Cu toate acestea, însăși relația de producție determină aici *metoda burgheză de distribuție, adică dreptul burghez*. „Socialismul vulgar a preluat de la economiștii burghezi (iar o parte a democrației a preluat de la socialismul vulgar) maniera de a privi și de a trata repartitia ca pe ceva independent de modul de producție și de a prezenta, prin urmare, astfel lucrurile, ca și cum socialismul ar gravita mai cu seamă în jurul problemelor repartitiei”⁵¹. Chiar și astăzi, socialismul vulgar interpretează prima fază a societății comuniste ca o perioadă în care modul de producție este comunist (proprietate socială), iar modul de distribuție este burghez⁵²!

⁵⁰ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 19, pp. 21–22.

⁵¹ Ibid., pp. 22–23.

⁵² De exemplu, Anton Pannekoek (repetând eroarea multora) scrie: „Proprietatea comună este dreptul de dispoziție al muncitorilor înșiși; clasa muncitoare însăși — luată în sensul cel mai larg al tuturor celor care participă la munca realmente productivă, inclusiv angajații, fermierii, oamenii de știință — este stăpâna directă a aparatului de producție, gestionând, dirijând și reglementând procesul de producție care este, într-adevăr, munca lor comună” (Anton Pannekoek. *Public Ownership and Common Ownership*. Western Socialist, noiembrie 1947). Acest lucru este absolut incorect. În timp ce clasele persistă, proprietatea are un caracter de clasă (adică nu are caracter social, ci privat, deoarece orice clasă este doar o parte a societății, nu întreaga societate). Când există proprietate socială (comună) nu poate exista o clasă muncitoare, deoarece proprietatea socială este proprietatea tuturor membrilor societății, iar toți nu pot face parte dintr-o clasă (atunci nu ar fi o clasă, ci o societate de producători liberi, fără clase). În cadrul socialismului proletar, singura formă de proprietate este proprietatea statului proletar unit asupra mijloacelor de producție. Perversul Anton Pannekoek consideră proprietatea de stat fără clase, nu ia în considerare care clasă este clasa domnitoare, care clasă este proprietara statului și, prin urmare, este proprietara proprietății de stat. În socialism, întregul proletariat este proprietarul statului. Ceea ce este diferit este că statul burghez se bazează pe sistemul său de guvernare burghezo-birocratic, în timp ce statul proletar se bazează pe opusul acestuia, pe sistemul de guvernare proletar-democratic (care, apropo, era în curs de construire în URSS-ul lui Lenin și Stalin). Numai atunci când proletariatul îi va educa pe toți membrii societății pentru a-i transforma în proletari (adică în proprietari ai statului și ai proprietă-

În opinia lor, în acest lucru constă natura tranzitorie a socialismului, în care există semne ale comunismului, proprietatea comunistă, și există rămășițe ale capitalismului, dreptul burghez.

Pentru schimbul de mărfuri, aici se folosesc chitanțe de muncă, care nu sunt bani. Bani sunt *o marfă* și sunt în *liberă circulație*. Spre deosebire de bani, bonurile de muncă *nu sunt o marfă și sunt atribuite anumitor muncitori* (nu pot fi cumpărate sau vândute)⁵³. Singurul loc în care, pentru statul proletar, este posibilă utilizarea banilor este comerțul exterior cu țările capitaliste, pentru care va trebui să transforme bonurile de muncă (orele de muncă prestate de muncitori) în valută. Odată cu dezvoltarea societății de la capitalism la comunism, schimbul nebănesc de mărfuri este, de asemenea, depășit, deoarece muncitorii învață să producă toate valorile de întrebuințare de care au nevoie, cu surplus.

O parte din timpul de lucru depus de muncitori (adică timpul suplimentar)

ții), societatea se va ridica deasupra statului, iar statul va începe să dispară. Acesta este modul în care va avea loc trecerea de la proprietatea proletară de stat la proprietatea socială (comună) asupra mijloacelor de producție (adică trecerea de la socialismul proletar la comunism). Engels a scris, de asemenea, despre acest lucru: „Primul act prin care statul se manifestă realmente ca reprezentant al întregii societăți — luarea în stăpânire a mijloacelor de producție în numele societății — este, în același timp, și ultimul său act independent ca stat. Intervenția unei puteri de stat în relațiile sociale devine, rând pe rând, de prisos în toate domeniile și încetează apoi de la sine. În locul guvernării asupra persoanelor apar administrarea lucrurilor și conducerea proceselor de producție. Statul nu este «desființat», el dispare treptat” (F. Engels. *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință* — K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 19, pp. 230–231). Și, apropo, proprietatea socială nu este posibilă în niciun fel în limitele unei singure țări, spre deosebire de proprietatea statului proletar. Dintr-un comentariu la postarea https://vk.com/wall1212495509_3131.

⁵³ „Producătorii vor putea primi, de pildă, bonuri, în schimbul cărora vor retrage din stocurile de mijloace de consum ale societății o cantitate de produse corespunzătoare timpului de muncă prestat de ei. Aceste bonuri nu sunt bani. Ele nu circulă” (K. Marx. *Capitalul*, vol. II — K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 24, p. 373).

„Întrebarea de ce banii nu reprezintă nemijlocit timpul de muncă, astfel ca, de pildă, o bancnotă să reprezinte x ore de muncă, se reduce pur și simplu la întrebarea de ce în cadrul producției de mărfuri produsele muncii trebuie să ia forma mărfurilor, căci forma-marfă presupune dedublarea lor în marfă și marfă-bani, sau la întrebarea de ce munca particulară nu poate fi considerată muncă nemijlocit socială, adică contrariul ei. Am discutat în altă parte pe larg utopismul plat al «banilor-muncă» pe baza producției de mărfuri⁵⁴. Aici voi releva doar că, de pildă, «banii-muncă» ai lui Owen sunt tot atât de puțin «bani» cum sunt bilete de teatru. Owen presupune munca nemijlocit socializată, adică o formă de producție diametral opusă producției de mărfuri. Certificatul de muncă nu face decât să constate partea individuală a fiecărui producător în munca comună și pretenția sa individuală la cota care îi revine din partea produsului comun destinat consumului. Dar Owen nici nu s-a gândit ca, pe de o parte, să presupună producția de mărfuri și, pe de altă parte, să caute să ocolească condițiile ei necesare cu ajutorul unor trucuri bănești” (K. Marx. *Capitalul*, vol. I — K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 23, nota de subsol de la p. 109).

este însușit de capitalistul colectiv (statul proletar) pentru:

- A. amortizarea mijloacelor de producție;
- B. lărgirea producției;
- C. asigurarea muncitorilor împotriva accidentelor, dezastrelor naturale etc;
- D. întreținerea statului proletar (inclusiv plata funcționarilor angajați de muncitori, nevoile militare etc., ale căror costuri vor scădea pe măsură ce societatea evoluează de la capitalism la comunism);
- E. fondurile de consum public (medicamente gratuite, asistență medicală, odihnă, ale căror costuri vor crește pe măsură ce societatea se dezvoltă de la capitalism la comunism);
- F. asigurarea membrilor cu handicap ai societății.

Așadar, caracterul relațiilor de producție *nu corespunde încă* nivelului de dezvoltare a forțelor de producție.

9 Concluzie

Toate legile dezvoltării naturii în general și ale societății în particular, inclusiv ale socialismului, au un caracter obiectiv și sunt independente de voința oamenilor. Legile dezvoltării sociale de la capitalism la comunism nu sunt create, nu sunt formate și nu se schimbă în funcție de voința oamenilor, ci, dimpotrivă, tocmai această voință, conștiința oamenilor, este creată și schimbată de acțiunea acestor legi. Mai exact, *oamenii își făuresc propria istorie, își schimbă condițiile economice* (și legile care operează în acestea) și, *prin urmare*, își schimbă voința, conștiința și intențiile. Pe lângă aceasta, oamenii pot studia legile naturii și legile societății, pot ține cont de ele și le pot folosi pentru binele lor.

Economia în socialism este dezvoltată de către muncitori conform unui plan premeditat, în conformitate cu obiectivul său principal, care rămâne același ca în timpul construcției socialismului.

Planificarea socialistă a economiei naționale este împărțită în planificare indicativă, adică planificare strategică, și planificare detaliată. Cea dintâi înseamnă planificarea pe termen lung și mediu la nivel agregat (și anume, stabilirea de către muncitori a vectorului de dezvoltare economică și a obiectivelor comune, cu alte cuvinte, planuri cincinale). Cea din urmă înseamnă

planificarea pe termen scurt (fie că este vorba de o lună, o săptămână sau chiar o zi, totul depinde de dinamica dezvoltării producției și consumului de bunuri ale anumitor industrii) la nivel local, luând în considerare specificul economiei regiunii ca parte a țării. În cele din urmă, în socialism, toate calculele vor fi efectuate de muncitori în unități acceptate de timp de muncă specific, care iau în considerare atât munca directă, cât și cea indirectă (uneltele de muncă și obiectele muncii).

Toată producția de bunuri de consum va fi planificată pe baza normelor de consum. Schematic, acest lucru poate fi descris după cum urmează:

1. Calcularea ratei medii de consum pe baza indicatorilor introduși (aceștia includ: apartenența etnică și regională, sexul, vârsta, tipul de activitate în funcție de industrie, prezența caracteristicilor fizice, inclusiv a handicapului).
2. Calcularea ratelor individuale de consum.

Al doilea punct este deosebit de important în cazul unor abateri de la tendința de consum asociate cu diverse motive, dacă, de exemplu, un om care face parte dintr-un anumit grup intră în concediu medical, își schimbă locul de muncă etc. Pe baza acestor abateri, se vor lua măsuri pentru a satisface nevoile persoanelor din anumite grupuri în anumite situații neprevăzute.

Planificarea producției de mijloace de producție va avea loc ținând cont de planificarea descrisă în paragraful anterior și ținând cont de planul indicativ de dezvoltare a forțelor de producție, iar impactul schimbărilor dintr-un sector asupra altora se va modifica în tabelele balanței intersectoriale, concepute întocmai pentru acest lucru. Pentru a evita deficitul, ar trebui să adresăm problema realizării mărfurilor de către consumatori (mai amănunțit despre asta în continuare). Atât limitările tehnice, cât și limitările informaționale (este imposibil să se prevadă pe deplin evoluția necesară pentru orice interval de timp) pot provoca dezechilibre în producție și consum la nivel local⁵⁵.

⁵⁵ De exemplu, într-un oraș există o cantitate prea mare de marfă *A* și un deficit de marfă *B*, în timp ce într-un oraș învecinat situația este inversă. Din acest motiv sunt necesare o logistică planificată și calcule ale gradului de realizare a mărfurilor. Ce înseamnă cele din urmă? Înseamnă ce procentaj din mărfuri a fost consumat. În caz de exces, gradul de realizare va fi pozitiv (din 100 de mărfuri, 90 au fost utilizate, deci gradul de realizare este 90%, iar excesul este $10 = 100 - 90$), iar în caz de deficit este negativ. Dacă ne este destul de clar cazul excesului, cazul deficitului ar trebui examinat mai atent. Să spunem că avem 100 de mărfuri și toate au fost cumpărate, cu toate acestea, câteva persoane în plus, să zicem 20, au venit la punctul de producție și au nevoie, respectiv, de încă 20 de mărfuri (va exista contabilitate pentru mărfurile „datorate”, direct pe loc), atunci gradul de realizare

Reieșind din asta, însumând toate gradele de realizare și împărțindu-le în pozitive și negative în conformitate cu anumite grupuri clasificate de mărfuri, va fi posibil să se determine producția optimă de bunuri, în care gradele de realizare (atât excesul, cât și deficitul) se vor apropia de zero. Prin planificarea economică, învățând din greșelile noastre și reparându-le cu atenție, vom putea minimiza toate deficiențele ce vor scădea în timp, dar nu le vom evita complet.

Pe scurt, în planificarea socialistă și, ulterior, în cea comunistă, cantitatea de timp care va fi dedicată producției anumitor obiecte va fi determinată de valoarea de întrebuințare (gradul de utilitate socială) a celor din urmă. Singura diferență este că, în socialism, schimbul de mărfuri este păstrat: cantitatea de muncă concretă pe care proletarul a dat-o societății, o primește înapoi sub o altă formă. Schimbul de mărfuri al forței de muncă pentru obiectul produs se întâmplă aici nu prin valoarea de schimb, ci prin valoarea de întrebuințare, deoarece timpul de muncă necesar pentru producerea produselor este determinat de valoarea lor de întrebuințare. În același timp, odată cu dezvoltarea forțelor de producție în cadrul socialismului, valoarea mijloacelor de producție și a bunurilor de consum individuale scade, iar valoarea forței de muncă crește. Costul mijloacelor de producție și al bunurilor de consum, datorită proceselor automatizate, deplasează din ce în ce mai mult capitalul variabil din structura organică a capitalului, care este, în esență, tendința de a depăși forma de marfă a produselor și, în consecință, a forței de muncă. În acest fel, schimbul nebănesc de mărfuri va fi depășit treptat.

În cel mai înalt stadiu al dezvoltării societății comuniste din societatea capitalistă, proletariatul educă toți membrii societății în proletari și, astfel, pune societatea deasupra statului. „Primul act prin care statul se manifestă realmente ca reprezentant al întregii societăți — luarea în stăpânire a mijloacelor de producție în numele societății — este, în același timp, și ultimul său act independent ca stat. Intervenția unei puteri de stat în relațiile sociale devine, rând pe rând, de prisos în toate domeniile și încetează apoi de la sine. În locul guvernării asupra persoanelor apar administrarea lucrurilor și conducerea proceselor de producție. Statul nu este «desființat», el dispare treptat”⁵⁶. Procesul dispariției statului proletar începe în faza cea mai înaltă de dezvoltare a societății comuniste și se încheie cu construirea formațiunii social-economice comuniste depline. „De aceea suntem în drept să vorbim numai despre dispariția inevitabilă a statului, subliniind caracterul de lungă durată al acestui proces, dependența lui de rapiditatea cu care se va dezvolta faza superioară a comunismului și lăsând deschisă problema termenelor sau

va fi negativ, —20%.

⁵⁶ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 19, pp. 230–231.

a formelor concrete ale dispariției lui, căci date în vederea rezolvării acestor probleme nu există”⁵⁷. Astfel, proletariatul încetează să mai fie un proletariat și toți lucrătorii devin lucrători liberi și egali ai unei societăți fără clase.

Astfel, *în faza superioară* a dezvoltării societății de la capitalism la comunism are loc *un salt revoluționar, care marchează trecerea de la capitalism la comunism, de la imperiul necesității la imperiul libertății*.

⁵⁷ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 33, pp. 95–96.

Capitolul 14

Despre stat

V.I. Lenin, 1919

Tovarăși, potrivit planului stabilit de instituția dv. și comunicat mie, subiectul prelegerii noastre de astăzi este problema statului. Nu știu în ce măsură sunteți deja familiarizați cu această problemă. Dacă nu mă înșel, cursurile dv. au început de curând și este pentru prima oară când aveți prilejul să abordați sistematic această problemă. Dacă așa stau lucrurile, se prea poate ca în prima prelegere să nu reușesc să înfățișez destul de limpede această problemă grea, să nu reușesc să mă fac îndeajuns de clar înțeles de mulți dintre auditori. Și dacă s-ar întâmpla să fie așa, vă rog să nu vă neliniștiți, căci problema statului este una dintre problemele cele mai complexe, cele mai dificile și pe care savanții, autorii și filozofii burghezi au încurcat-o, poate, mai mult decât pe oricare alta. De aceea nimeni nu trebuie să-și închipuie că s-ar putea ajunge dintr-o dată, într-o convorbire scurtă, la o deplină elucidare a acestei probleme. E necesar ca după prima convorbire pe această temă să vă notați punctele neînțelese sau neclare, spre a putea reveni asupra lor încă și încă o dată, spre a le putea completa și clarifica ulterior atât prin lectură, cât și prin prelegeri și convorbiri. Sper că vom mai avea prilejul să ne întâlnim încă o dată și atunci vom putea face un schimb de păreri asupra tuturor chestiunilor complementare și să vedem ce a rămas neclar. Sper, de asemenea, că în completarea convorbirilor și a prelegerilor veți consacra un anumit timp lecturii cel puțin a unora din principalele scrieri ale lui Marx și Engels. Fără îndoială că în bibliografiile și în manualele care în biblioteca dv. stau la dispoziția cursanților școlii pregătitoare de cadre sovietice și de partid veți găsi aceste scrieri principale. Și deși s-ar putea ca pe unii să-i sperie la început greutatea

textului, trebuie să vă previn totuși că asta nu trebuie să vă îngrijoreze, căci ceea ce a rămas neînțeles la prima lectură va fi înțeles la recitirea respectivei lucrări sau când veți aborda ulterior problema sub un alt aspect, căci, repet, problema este atât de complexă, iar savanții și autorii burghezi au încurcat-o în asemenea hal, încât oricine dorește s-o aprofundeze cu toată seriozitatea și să-și însușească temeinic toate datele ei trebuie s-o reia de mai multe ori, să revină mereu asupra ei și s-o studieze sub diferite aspecte, spre a-și forma o idee clară și precisă despre stat. Și vă va fi cu atât mai ușor să reveniți asupra acestei probleme, cu cât este o problemă atât de fundamentală, atât de esențială a întregii politici, încât nu numai în aceste vremuri furtunoase, revoluționare prin care trecem în momentul de față, ci și în vremurile cele mai pașnice vă veți lovi în fiecare zi, în orice ziar, în legătură cu orice chestiune economică sau politică, de problema: ce este statul, în ce constă esența lui, rolul lui și care este atitudinea față de stat a partidului nostru, partidul comunist, care luptă pentru doborârea capitalismului; în fiecare zi veți avea cele mai diferite prilejuri să reveniți asupra acestei probleme. Esențialul este ca, în urma lecturilor dv., a convorbirilor și a prelegerilor despre stat pe care le veți asculta, să învățați să abordați în mod independent această problemă, deoarece o veți întâlni cu cele mai diferite prilejuri, în fiecare chestiune neînsemnată, în cele mai neașteptate îmbinări, în discuțiile și controversele cu adversarii. Numai atunci când veți fi învățat să vă descurcați singuri în această problemă vă veți putea considera destul de fermi în convingerile dv. și le veți putea susține destul de reușit în fața oricui și oricând.

După aceste sumare observații trec acum la fondul problemei: ce este statul, cum a apărut el și care trebuie să fie, în esență, atitudinea față de stat a partidului clasei muncitoare — partidul comunist —, care luptă pentru doborârea completă a capitalismului.

După cum am mai spus, cu greu s-ar putea găsi o problemă pe care reprezentanții științei, filozofiei, dreptului, economiei politice și publicisticii burgheze s-o fi încurcat — cu bună-știință sau fără să-și dea seama — în halul în care au încurcat problema statului. Până în ziua de azi această problemă este frecvent confundată cu problemele religioase, și de multe ori nu numai reprezentanții doctrinelor religioase (din partea cărora e firesc să te aștepți la așa ceva), ci și oameni care se consideră liberi de prejudecăți religioase confundă problema specială a statului cu problemele religiei și încearcă să construiască o teorie — adesea destul de complicată, cu o tratare și fundamentare ideologică filozofică — în sensul că statul este ceva divin, supranatural, că este o forță prin care a trăit și trăiește omenirea și care dă sau are de dat oamenilor ceva care nu vine de la om, ci îi este dat din afară — că este o forță de origine divină. Și trebuie spus că această teorie este atât de strâns legată

de interesele claselor exploatatoare — moșierii și capitaliștii —, servește în așa măsură interesele lor, a pătruns atât de adânc în toate deprinderile, în toate concepțiile, în toată știința domnilor reprezentanți ai burgheziei, încât rămășițele ei se întâlnesc la fiecare pas, inclusiv în concepția despre stat a menșevicilor și a eserilor, care contestă plini de indignare afirmația că sunt prizonierii unor prejudecăți religioase; ei sunt convinși că pot privi lucid problema statului. Și dacă această problemă se prezintă azi atât de confuză și de complicată, e pentru că atinge interesele claselor dominante într-o măsură mai mare decât oricare alta (exceptând doar bazele științei economice). Teoria statului servește pentru a justifica privilegiile sociale, existența exploatării, existența capitalismului, iată de ce ar fi extrem de greșit să ne așteptăm la imparțialitate în această problemă, să ne închipuim că oamenii cu pretenții de științificitate ar putea să reprezinte aici un punct de vedere pur științific. Când vă veți familiariza cu această problemă și o veți pătrunde îndeajuns, veți vedea întotdeauna în problema statului, în învățătura despre stat, în teoria statului, lupta dintre diferite clase, luptă care se reflectă sau își găsește expresia în lupta dintre concepțiile asupra statului, în aprecierea rolului și importanței statului.

Pentru a aborda în chip cât mai științific această problemă, trebuie să aruncăm o privire istorică, fie și fugitivă, asupra apariției și dezvoltării statului. În domeniul științelor sociale, metoda cea mai sigură și absolut necesară pentru a putea aborda în mod just o problemă dată, fără a te pierde într-un noian de amănunte sau în enorma diversitate a părerilor ce se înfruntă — lucrul cel mai important pe care trebuie să-l ai în vedere dacă vrei să abordezi din punct de vedere științific o problemă dată — este să nu uiți conexiunea istorică fundamentală, să privești fiecare problemă din punctul de vedere al modului în care a apărut în istorie un fenomen dat, al etapelor principale pe care acesta le-a parcurs în dezvoltarea lui și, prin prisma acestei dezvoltări, să vezi ce a devenit acest fenomen în prezent.

Sper că în legătură cu problema statului veți studia lucrarea lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului”. Este una dintre lucrările fundamentale ale socialismului contemporan, în care se poate da crezare fiecărei fraze, siguri fiind că nicio frază nu este spusă la întâmplare, ci scrisă pe temeiul unui vast material istoric și politic. Desigur că nu toate părțile acestei lucrări sunt deopotrivă de accesibile și ușor de înțeles; unele dintre ele presupun un cititor care posedă anumite cunoștințe de istorie și economie. Repet însă: nu trebuie să vă îngrijorați dacă la prima lectură nu veți înțelege conținutul acestei lucrări. Asta nu se întâmplă aproape niciodată. Dar reîntorcându-vă la această lucrare mai târziu, când vi se va trezi interesul pentru ea, veți ajunge s-o înțelegeți în cea mai mare parte, dacă nu chiar în

întregime. Am ținut să amintesc de această carte, pentru că ea abordează just problema în sensul arătat aici. Ea începe printr-un studiu istoric în care se arată cum a apărut statul.

Pentru a aborda în mod just această problemă, ca și oricare alta, de pildă aceea a apariției capitalismului sau a exploatării omului de către om, sau problema socialismului, cum a apărut socialismul, ce condiții i-au dat naștere, pentru a putea aborda în mod temeinic orice problemă de acest fel, trebuie neapărat să aruncăm o privire asupra întregii ei evoluții în decursul istoriei. În această problemă trebuie să avem în vedere înainte de toate că statul n-a existat dintotdeauna. A fost o vreme când n-au existat deloc state. Statul apare acolo unde și atunci când apare împărțirea societății în clase, când apar exploatare și exploatați.

Înainte de apariția primei forme de exploatare a omului de către om, a primei forme de împărțire în clase — stăpâni de sclavi și sclavi —, a existat familia patriarhală sau, cum e denumită uneori, **clanul** (neamul, ginta, când oamenii trăiau în ginți); în modul de viață al multor popoare primitive au rămas urme destul de precise ale acestor timpuri primitive, și dacă veți lua orice lucrare privitoare la civilizația primitivă, veți găsi întotdeauna descrieri, indicații și reminiscențe, mai mult sau mai puțin precise, care arată că a fost o vreme, mai mult sau mai puțin asemănătoare cu comunismul primitiv, când societatea nu era împărțită în stăpâni de sclavi și sclavi. Pe atunci n-a existat statul, n-a existat un aparat special pentru folosirea sistematică a violenței și pentru a supune oamenii prin violență. Acest aparat este tocmai ceea ce se numește stat.

În societatea primitivă, când oamenii trăiau în ginți mici, aflându-se încă pe treptele cele mai de jos ale dezvoltării, într-o stare apropiată de cea a sălbăticiei, într-o epocă de care omenirea civilizată de astăzi este despărțită prin câteva milenii, — pe vremea aceea nu se văd încă semne de existență a statului. Vedem domnia obiceiurilor, vedem autoritatea, respectul, puterea de care se bucurau căpeteniile ginților, vedem că de această putere se bucurau uneori femeile — situația lor de atunci era cu totul alta decât cea de azi, când femeia e lipsită de drepturi și oprimată —, dar nu vedem nicăieri o *categorie* specială de oameni care să se separe de ceilalți pentru a-i guverna și care, în interesul, în vederea acestei guvernări, să dispună în mod sistematic și permanent de un anumit aparat de constrângere, de un aparat de violență, cum sunt în prezent — o știți cu toții — detașamentele militare înarmate, închisorile și celelalte mijloace de a supune prin violență voința altora, adică ceea ce constituie esența statului.

Dacă lăsăm la o parte așa-numitele doctrine religioase, teoriile subtile, eșafodajele filozofice și variatele opinii formulate de oameni de știință burghezi

și căutăm adevărata esență a lucrurilor, vedem că statul se reduce tocmai la un asemenea aparat de guvernare, desprins de societatea umană. Când apare un grup special de oameni a căror îndeletnicire exclusivă este aceea de a guverna și care, pentru a guverna, au nevoie de un aparat special de constrângere — de închisori, de detașamente speciale de oameni, de armată etc. — spre a supune prin violență voința altora, atunci apare statul.

A fost însă o vreme când statul n-a existat, când legăturile dintre oameni, societatea însăși, disciplina, rânduiala muncii se mențineau prin puterea obișnuinței, a tradițiilor, prin autoritatea sau respectul de care se bucurau șefii ginții sau femeile, care pe atunci aveau adesea o situație nu numai egală cu a bărbaților, ci de multe ori chiar una mai înaltă, și când nu exista o categorie specială de oameni specializați în materie de guvernare. Istoria ne arată că statul, ca aparat special de constrângere a oamenilor, a apărut numai acolo unde și atunci când a apărut împărțirea societății în clase, adică împărțirea ei în grupuri de oameni dintre care unii își pot însuși în mod permanent munca altora, unii îi exploatează pe alții.

Această împărțire în clase a societății în decursul istoriei trebuie să ne stea mereu clar în față, ca un fapt fundamental. Dezvoltarea tuturor societăților omenești de-a lungul mileniilor ne arată în toate țările, fără excepție, caracterul legic general al acestei dezvoltări, regularitatea și consecutivitatea ei, astfel încât la început avem societatea fără clase, străvechea societate patriarhală, primitivă, în care n-au existat aristocrați; apoi societatea bazată pe sclavie, societatea sclavagistă. Prin acest stadiu a trecut întreaga Europă civilizată de astăzi, unde acum 2000 de ani sclavia a fost pe deplin dominantă. Prin el au trecut, în imensa lor majoritate, și popoarele din celelalte continente. La popoarele mai puțin dezvoltate persistă și astăzi vestigii ale sclaviei, iar în Africa, de pildă, veți găsi și în zilele noastre instituția sclaviei. Stăpâni de sclavi și sclavi — iată prima mare împărțire în clase. Primul grup stăpâna nu numai toate mijloacele de producție — pământul, uneltele, oricât de rudimentare, de primitive ar fi fost ele pe atunci —, el avea în proprietatea sa și oameni. Cei care alcătuiau acest grup se numeau stăpâni de sclavi, iar cei care munceau, care prestau muncă în folosul altora, se numeau sclavi.

Acestei forme i-a urmat în istorie o altă formă — iobăgia. În marea majoritate a țărilor, sclavia, în dezvoltarea sa, s-a transformat în iobăgie. Principala împărțire a societății este aici împărțirea în moșieri feudali și țărani iobagi. Forma relațiilor dintre oameni se schimbă. Pentru stăpânul de sclavi, sclavul era proprietatea sa, iar legea consfințea acest punct de vedere, considerându-l pe sclav ca pe un lucru aflat în posesiunea deplină a stăpânului său. În ceea ce-l privește pe țăranul iobag, s-a menținut asuprirea de clasă, dependența de moșierul feudal, dar acesta nu-l avea în proprietatea sa pe țăran, ca pe

un lucru al său; el avea dreptul numai la munca acestuia și dreptul de a-l constrânge să presteze anumite servituți. În practică însă, după cum știți cu toții, iobăgia, mai ales în Rusia — unde s-a menținut mai mult ca oriunde și a luat forme dintre cele mai brutale —, nu se deosebea prin nimic de sclavie.

Apoi, în societatea feudală, pe măsură ce se dezvoltă comerțul și se forma piața mondială, pe măsură ce se dezvoltă circulația banilor, a început să apară o nouă clasă — clasa capitaliștilor. Marfa, schimbul de mărfuri, apariția puterii banului au generat puterea capitalului. În cursul secolului al XVIII-lea — sau, mai exact, începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea — și în cursul secolului al XIX-lea au avut loc revoluții în toată lumea. Feudalismul a fost desființat în toate țările Europei occidentale. În Rusia acest lucru s-a întâmplat mai târziu ca oriunde. În 1861 a avut loc și în Rusia o răsturnare, a cărei consecință a fost înlocuirea unei forme a societății printr-o altă formă, înlocuirea feudalismului prin capitalism, în care s-a menținut împărțirea în clase, s-au menținut diferite vestigii și rămășițe ale iobăgiei, dar în esență împărțirea în clase a luat o altă formă.

Posesorii de capital, proprietarii de pământ, proprietarii de fabrici și uzine au format și formează în toate statele capitaliste o infimă minoritate a populației, minoritate care dispune neîngrădit de întreaga muncă a poporului și, prin urmare, ține sub călcâiul său, asuprește și exploatează întreaga masă de oameni ai muncii, în majoritatea lor proletari, muncitori salariați, care își dobândesc în procesul de producție mijloacele de existență exclusiv prin vânzarea brațelor lor de muncă, a forței lor de muncă. Țăranii, răzlețiți și oprimați încă din timpul iobăgiei, s-au transformat, odată cu trecerea la capitalism, parte (majoritatea) în proletari, parte (minoritatea) în țărani înstăriți, care angajau ei înșiși muncitori și formau burghezia sătească.

Acest fapt fundamental — trecerea societății de la formele primitive de sclavie la iobăgie și, în sfârșit, la capitalism — trebuie să-l aveți mereu în vedere, deoarece numai ținându-l minte, numai încadrând în această schemă fundamentală toate doctrinele politice, veți avea posibilitatea să le apreciați în mod just și să vă dați seama la ce se referă ele, căci fiecare din aceste mari perioade ale istoriei omenirii — perioada sclavagistă, perioada feudală și cea capitalistă — îmbrățișează secole și milenii și prezintă o atât de mare diversitate de forme politice, doctrine și concepții politice, revoluții, încât pentru a te putea descurca în această extraordinară împetritură și mare diversitate — îndeosebi când e vorba de doctrinele politice, filozofice etc. ale oamenilor de știință și oamenilor politici burghezi — este neapărat necesar să urmați cu strictețe firul călăuzitor al acestei împărțiri a societății în clase, al schimbării formelor dominației de clasă, și să examinați din acest punct de vedere toate problemele sociale: economice, politice, spirituale, religioase etc.

Dacă veți privi statul din punctul de vedere al acestei împărțiri fundamentale, veți vedea că atâta timp cât societatea n-a fost împărțită în clase, după cum am mai spus, n-a existat nici statul. Pe măsură însă ce apare și se consolidează împărțirea societății în clase, pe măsură ce apare societatea împărțită în clase, apare și se consolidează și statul. În istoria omenirii găsim zeci și sute de țări care au trecut sau trec în prezent prin sclavagism, feudalism și capitalism. În fiecare din ele, cu toate enormele schimbări istorice prin care au trecut, cu toate peripețiile politice și cu toate revoluțiile care au fost legate de această dezvoltare a omenirii, de trecerea de la sclavagism, prin feudalism, la capitalism și la actuala luptă mondială împotriva capitalismului, veți constata întotdeauna apariția statului. Statul a fost întotdeauna un aparat distinct, desprins de societate și compus dintr-un grup de oameni care se îndeletnicesc numai, sau aproape numai, sau mai ales cu guvernarea. Oamenii se împart în guvernați și în specialiști în materie de guvernare, care se situează deasupra societății și se numesc guvernanți, reprezentanți ai statului. Acest aparat, acest grup de oameni care îi guvernează pe ceilalți își asigură întotdeauna un anumit aparat de constrângere, de forță fizică, indiferent dacă această violență exercitată asupra oamenilor își găsește expresia în bâta omului primitiv sau, în epoca sclaviei, într-un tip de armă mai perfecționat, sau în arma de foc, apărută în evul mediu, sau, în sfârșit, în armamentul modern, care în secolul al XX-lea a ajuns să fie o adevărată minune a tehnicii, bazat fiind în întregime pe ultimele cuceriri ale tehnicii moderne. Metodele de exercitare a violenței au evoluat, dar existența statului a însemnat întotdeauna, în orice societate, existența unui grup de persoane care guvernează, comandă, domină și care, pentru a păstra puterea, dețin un aparat de constrângere fizică, un aparat de exercitare a violenței înzestrat cu armamentul corespunzător nivelului tehnicii din epoca respectivă. Și numai când examinăm cu atenție aceste fenomene generale, numai când ne punem întrebarea de ce n-a existat statul pe vremea când n-au existat clase, când n-au existat exploatare și exploatați, și de ce a apărut el atunci când au apărut clasele, — numai atunci putem găsi un răspuns precis la întrebarea ce este statul și care este rolul lui,

Statul este o mașină pentru menținerea dominației unei clase asupra alteia. Cât timp în societate n-au existat clase, cât timp, înainte de epoca sclaviei, oamenii au muncit în condițiile primitive ale unei egalități mai mari și când productivitatea muncii era încă extrem de redusă, cât timp omul primitiv își procura cu greu mijloacele necesare unei existențe extrem de primitive, n-a apărut și nici nu putea să apară un grup aparte de oameni care să aibă funcția specială de a guverna și care să domine tot restul societății. Numai atunci când apare prima formă a împărțirii societății în clase, când apare sclavia, când o anumită clasă de oameni, concentrându-și activitatea asupra extrem de

primitivelor forme de muncă agricolă, ajunge să producă un oarecare surplus, care nu e absolut necesar pentru existența extrem de mizeră a sclavului și care intră în mâna stăpânului de sclavi, când se consolidează în acest fel existența acestei clase de stăpâni de sclavi și tocmai în vederea consolidării ei devine necesară apariția statului.

Și astfel a apărut statul sclavagist, un aparat care dădea stăpânilor de sclavi puterea, posibilitatea de a guverna pe toți sclavii. Atât societatea, cât și statul aveau pe atunci proporții mult mai mici decât în prezent. Ele dispuneau de un aparat de comunicație incomparabil mai slab; pe atunci nu existau actualele mijloace de comunicație. Munții, fluviile și mările constituiau obstacole incomparabil mai mari decât în prezent, și procesul de formare a statului se desfășura într-un cadru geografic mult mai restrâns. Aparatul de stat, slab din punct de vedere tehnic, deservea un stat care fința între hotare relativ restrânse și a cărui sferă de acțiune era relativ îngustă. Dar era totuși un aparat care îi constrângea pe sclavi să rămână în sclavie, menținea o parte a societății sub călcâiul, sub asuprirea celeilalte. Fără un aparat permanent de constrângere nu poți sili partea cea mai mare a societății să muncească în mod regulat pentru cealaltă. Cât timp n-au fost clase, n-a existat nici acest aparat. Când au apărut clasele, odată cu accentuarea și consolidarea acestei împărțiri a apărut peste tot și întotdeauna și o instituție specială — statul. Formele de stat au fost extrem de variate. În epoca sclavagismului, în țările cele mai avansate, mai culte și mai civilizate pentru vremurile de atunci, de exemplu în Grecia și în Roma antică, care se întemeiau în întregime pe sclavie, găsim deja variate forme de stat. Încă pe atunci apare deosebirea dintre monarhie și republică, dintre aristocrație și democrație. Monarhia înseamnă puterea unei singure persoane, republica înseamnă electivitatea puterii de stat; aristocrația e puterea unei minorități relativ restrânse, democrația — puterea poporului (democrație, în traducere literală din limba greacă, nu înseamnă altceva decât puterea poporului). Toate aceste deosebiri au apărut în epoca sclaviei, dar, indiferent de ele, indiferent dacă era monarhie, republică aristocratică sau republică democratică, statul din acea epocă a fost un stat sclavagist.

La orice curs de istorie antică, în prelegerile consacrate acestui subiect, veți auzi de lupta dintre statele monarhice și cele republicane, dar esențialul este că sclavii nu erau considerați oameni; nu numai cetățeni, dar nici măcar oameni nu erau considerați. Pentru legea romană, sclavul nu era decât un lucru. Legea referitoare la omor — ca să nu mai vorbim de celelalte legi de ocrotire a persoanei umane — nu-i avea în vedere pe sclavi. Ea ocrotea numai pe stăpânii de sclavi, singurii cărora li se recunoștea calitatea de cetățeni cu drepturi depline. Dacă se instituia o monarhie, era o monarhie sclavagistă; dacă se instituia o republică, ea era o republică sclavagistă. În ele se bucurau de toate

drepturile numai stăpânii de sclavi, pe câtă vreme sclavii erau în fața legii doar lucruri, și nu numai că erau îngăduite orice acte de violență împotriva lor, dar nici chiar uciderea sclavului nu era considerată crimă. Republicile sclavagiste se deosebeau prin organizarea lor internă: existau republici aristocratice și republici democratice. În republicile aristocratice participau la alegeri un mic număr de privilegiați, în cele democratice participa toată lumea, adică toți stăpânii de sclavi, toți — în afară de sclavi. Acest fapt esențial nu trebuie scăpat din vedere, deoarece el elucidează cel mai bine problema statului și arată clar în ce constă esența lui.

Statul este o mașină de asuprire a unei clase de către alta, o mașină cu ajutorul căreia o clasă ține în frâu clasele ce-i sunt subordonate. Această mașină poate avea felurite forme. Statul sclavagist poate fi o monarhie, o republică aristocratică sau chiar o republică democratică. În realitate, formele de guvernământ au fost extrem de variate, dar fondul rămânea același; sclavii nu aveau niciun fel de drepturi, rămânând o clasă asuprită și nefiind considerați oameni. Același lucru îl vedem și în statul feudal.

Schimbarea formei de exploatare a transformat statul sclavagist în stat feudal. Această transformare a avut o mare însemnătate. În societatea sclavagistă, sclavul era lipsit de orice drepturi; el nu era considerat om. În societatea feudală, țăranul era legat de pământ. Trăsătura caracteristică principală a iobăgiei este că țăranul (și țăranii formau atunci majoritatea, populația orășenească fiind numeric foarte slabă) era considerat legat de pământ, de unde vine însăși noțiunea de iobăgie¹. Țăranul putea să lucreze pentru sine un anumit număr de zile pe lotul pe care i-l dădea moșierul; în celelalte zile, țăranul iobag lucra pentru boier. Esența societății împărțite în clase rămăsese neschimbată: societatea era bazată pe exploatarea de clasă. Numai moșierii se bucurau de drepturi depline; țăranii erau lipsiți de drepturi. Practic, situația lor se deosebea foarte puțin de cea a sclavilor în statul sclavagist. Pentru eliberarea lor însă, pentru eliberarea țăranilor, se deschidea acum o cale mai largă, întrucât țăranul iobag nu era considerat proprietate directă a moșierului. El își putea întrebuința o parte din timp lucrând pe lotul lui de pământ, putea, ca să zicem așa, să-și aparțină într-o oarecare măsură lui însuși, iar feudalismul, dată fiind posibilitatea mai largă de dezvoltare a schimbului, a legăturilor comerciale, se descompunea tot mai mult și, în aceeași măsură, se lărgeau tot mai mult posibilitățile pentru eliberarea țăranilor. Societatea feudală a fost întotdeauna mai complexă decât societatea sclavagistă. Ea a avut puternice elemente de dezvoltare a comerțului, a industriei, ceea ce ducea

¹ Nota EP: În limba rusă — „krepostnoe pravo”; „krepostnoe” vine de la „prikrepiti”, care în cazul de față înseamnă „a lega”.

încă pe atunci la capitalism. În evul mediu a predominat iobăgia. Și aici au existat variate forme de stat, și aici avem atât monarhia, cât și republica, deși cu caracter mult mai slab pronunțat, dar întotdeauna se considera că singurii dominanți sunt moșierii feudali. Țăranii iobagi erau cu desăvârșire excluși de la orice drepturi politice.

Atât în societatea sclavagistă, cât și în societatea feudală, dominația unei mici minorități asupra imensei majorități a oamenilor nu este posibilă fără constrângere. Întreaga istorie este un șir neîntrerupt de încercări ale claselor asuprite de a scutura jugul asupririi. Istoria sclaviei cunoaște războaie de eliberare din cătușele sclaviei, războaie care au durat decenii de-a rândul. În treacăt fie zis, adoptând acum denumirea de „spartachiști”, comuniștii din Germania — singurul partid german care luptă realmente împotriva jugului capitalist — au avut în vedere faptul că Spartacus a fost unul dintre cei mai de seamă eroi ai uneia dintre cele mai mari răscoale ale sclavilor, care a avut loc cu vreo două mii de ani în urmă. Ani în șir, atotputernicul — pe cât se părea — Imperiu Roman, în întregime întemeiat pe sclavie, s-a cutremurat sub loviturile acestei uriașe răscoale a sclavilor, care se înarmaseră și se adunaseră sub conducerea lui Spartacus, formând o armată de mari proporții. În cele din urmă au fost înfrânți, prinși și groaznic torturați de stăpânii de sclavi. De aceste războaie civile e plină întreaga istorie a societății împărțite în clase. Am amintit aici cel mai mare dintre aceste războaie civile din epoca sclaviei. Întreaga epocă a feudalismului este și ea un șir neîntrerupt de răscoale țărănești. În Germania, de pildă, în evul mediu, lupta de clasă dintre moșieri și țăranii iobagi a atins mari proporții, transformându-se într-un război civil al țăranilor împotriva moșierilor. Cu toții cunoașteți și în Rusia exemple asemănătoare de repetate răscoale ale țăranilor împotriva moșierilor feudali.

Pentru a-și putea menține dominația, pentru a-și putea păstra puterea, moșierul trebuia să aibă un aparat care să reunească sub stăpânirea sa un mare număr de oameni, să-i supună unor anumite legi, norme, toate aceste legi reducându-se în fond la una singură, aceea de a asigura puterea moșierului asupra țăranului iobag. Un asemenea aparat a fost statul feudal, care în Rusia, de pildă, sau în țările asiatice cu totul înapoiate, în care până în ziua de azi mai domnesc rânduielile feudale, a avut forme diferite, a fost sau republican, sau monarhic. În statul monarhic se recunoștea puterea unei singure persoane; în cel republican era admisă, într-o măsură mai mare sau mai mică, participarea unor reprezentanți aleși de moșieri — aceasta în societatea feudală. Societatea feudală se prezenta în așa fel împărțită în clase, încât imensa majoritate — țăranimea iobagă — se afla în totală dependență față de o infimă minoritate — moșierii, care stăpâneau pământul.

Dezvoltarea comerțului, dezvoltarea schimbului de mărfuri a dus la formarea unei clase noi — clasa capitaliștilor. Capitalul a apărut la sfârșitul evului mediu, când, după descoperirea Americii, comerțul mondial luase o mare dezvoltare, când cantitatea metalelor prețioase crescuse, când argintul și aurul deveniseră instrumente de schimb, când circulația monetară crease posibilitatea ca unii să concentreze în mâinile lor bogății imense. Argintul și aurul erau considerate ca bogăție în lumea întreagă. Începea să scadă forța economică a clasei moșierilor și să se dezvolte forța unei clase noi, clasa reprezentanților capitalului. Transformarea societății se producea în așa fel încât toți cetățenii să devină — ca să zicem așa — egali, să dispară vechea împărțire în stăpâni de sclavi și sclavi, iar toți să fie considerați egali în fața legii, indiferent ce capital posedă fiecare dintre ei, dacă posedă pământ în proprietate privată sau e sărac lipit pământului și nu posedă decât brațele de muncă; toți sunt egali în fața legii. Legea ocrotește deopotrivă pe toți, ocrotește proprietatea în mâinile celor care o dețin, împotriva oricăror atențate din partea masei, care, neavând proprietate, neavând nimic altceva decât brațele de muncă, sărăcește treptat, se ruinează și se transformă în proletari. Aceasta este societatea capitalistă.

Nu am posibilitatea să mă ocup amănunțit de această chestiune. Veți mai avea prilejul să reveniți asupra ei atunci când veți studia programul partidului; atunci se va face caracterizarea societății capitaliste. Această societate s-a ridicat împotriva feudalismului, împotriva vechii iobăgii, arborând lozinca libertății. Dar aceasta era o libertate pentru cei care aveau proprietate. Și atunci când iobăgia a fost desființată — ceea ce s-a întâmplat la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, iar în Rusia mai târziu decât în alte țări, în 1861 —, în locul statului feudal a apărut statul capitalist, care afișează lozinca libertății întregului popor, se pretinde a fi exponentul voinței întregului popor, contestă că e un stat de clasă. Între socialiști, care luptă pentru libertatea întregului popor, și statul capitalist se desfășoară o luptă, care a dus acum la crearea Republicii Sovietice Socialiste și care cuprinde lumea întreagă.

Pentru a putea înțelege lupta începută împotriva capitalului mondial, pentru a putea înțelege esența statului capitalist, trebuie să ținem minte că lupta statului capitalist împotriva celui feudal s-a desfășurat sub lozinca libertății. Desființarea iobăgiei însemna pentru reprezentanții statului capitalist introducerea libertății, și aceasta le era de folos în măsura în care, prin desființarea iobăgiei, țăranii căpătau posibilitatea să stăpânească în deplină proprietate pământul pe care-l dobândiseră prin răscumpărare sau, în parte, prin plata dijei — pe stat asta nu-l interesa: el ocrotea proprietatea, indiferent de proveniența ei, deoarece el, statul, se baza pe proprietatea privată. În toate

statele civilizate moderne, țăranii s-au transformat în proprietari privați. Statul ocrotea proprietatea privată și acolo unde moșierul ceda țăranului o parte din pământ: statul îl despăgubea pe moșier prin răscumpărare, prin vânzare pe bani. Statul părea să declare că va păstra neștirbită proprietatea privată și îi acorda tot sprijinul și ocrotirea sa. Statul recunoștea această proprietate fiecărui negustor, industriaș și fabricant. Și această societate, bazată pe proprietatea privată, pe puterea capitalului, pe subordonarea deplină a tuturor muncitorilor și a maselor muncitoare ale țăranimii, care nu posedă nimic, această societate declara că domnia ei se bazează pe libertate. Luptând împotriva iobăgiei, ea a declarat liberă proprietatea, mândrindu-se mai ales cu aceea că statul ar fi încetat să mai fie un stat de clasă.

În realitate însă, statul a continuat să fie, ca și înainte, o mașină care-i ajută pe capitaliști să țină în frâu țăranimea săracă și clasa muncitoare, dar în aparență era liber. El introduce votul universal și declară prin glasul adepților, propovăduitorilor, savanților și filozofilor săi că nu e stat de clasă. Chiar și acum, când împotriva lui a început lupta Republicilor Sovietice Socialiste, ei ne acuză că violăm libertatea, că statul nostru e clădit pe constrângere, pe reprimarea unora de către alții, în timp ce statul lor e un stat al întregului popor, un stat democratic. Acum, la începutul revoluției socialiste în lumea întreagă, și tocmai în momentul victoriei revoluției în unele țări, când lupta împotriva capitalului mondial a devenit deosebit de înverșunată, acum problema statului a căpătat cea mai mare însemnătate și a devenit, se poate spune, cea mai nevralgică dintre probleme, focarul tuturor problemelor politice și al tuturor controverselor politice din zilele noastre.

Orice partid am lua — în Rusia sau în orice altă țară mai civilizată —, aproape toate controversile, divergențele și opiniile politice se învârtesc acum în jurul noțiunii de stat. Este oare statul într-o țară capitalistă, într-o republică democratică — în special într-o republică ca Elveția sau America —, în cele mai libere republici democratice, este el oare expresia voinței poporului, expresia unei hotărâri a întregului popor, expresia voinței naționale etc., sau este o mașină destinată să ajute capitaliștilor din aceste țări să-și păstreze puterea asupra clasei muncitoare și asupra țăranimii? Aceasta este problema fundamentală în jurul căreia se învârtesc astăzi controversile politice în toată lumea. Ce se spune despre bolșevism? Presa burgheză ocărăște pe bolșevici. Nu veți găsi ziar care să nu repete acuzația curentă adusă bolșevicilor — acuzația că încalcă democrația. Dacă menșevicii și eserii noștri, în simplitatea lor (și poate nu numai în simplitatea lor, care s-ar putea să fie una dintr-acelea despre care se spune că e mai rea decât hoția), își închipuie că ei sunt descoperitorii și inventatorii acuzației aduse bolșevicilor că au încălcat libertatea și democrația, ei se înșală în modul cel mai ridicol. Printre marile ziare din

țările cele mai bogate, care cheltuiesc zeci de milioane pentru difuzarea lor și care propagă, în zeci de milioane de exemplare, minciunile burgheze și politica imperialistă, nu veți găsi în prezent unul care să nu repete aceste principale argumente și acuzații ce se aduc împotriva bolșevismului: că America, Anglia și Elveția sunt state avansate, bazate pe democrație, pe când republica bolșevică este un stat de tâlhari, care nu cunoaște libertatea, că bolșevicii au încălcat principiul democrației și nu s-au dat în lături să dizolve Adunarea Constituantă. Aceste teribile acuzații împotriva bolșevicilor sunt repetate în lumea întreagă. Ele ne duc direct la întrebarea: ce este statul? Pentru a putea înțelege fondul acestor acuzații, pentru a putea sesiza sensul lor real și adopta față de ele o poziție bine fundamentată, pentru a le putea aprecia nu din auzite, ci pe baza unei păreri proprii, temeinic fundamentate, trebuie să ne dăm clar seama ce este statul. Aici avem de-a face cu tot felul de state capitaliste și cu toate teoriile elaborate în apărarea lor în perioada dinainte de război. Pentru a aborda just rezolvarea acestei probleme trebuie să examinăm în mod critic toate aceste teorii și concepții.

De un mare ajutor în studierea acestei probleme vă va fi, după cum am mai spus, lucrarea lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului”. În această lucrare se spune că orice stat în care există proprietate privată asupra pământului și a mijloacelor de producție, în care domnește capitalul, oricât de democratic ar fi acest stat, el este un stat capitalist, este în mâna capitaliștilor o mașină menită să țină în frâu clasa muncitoare și țărănimea săracă. Iar votul universal, Adunarea Constituantă, parlamentul — toate acestea nu sunt decât o formă, un fel de poliță, care nu schimbă cu nimic esența lucrurilor.

Forma de dominație a statului poate să difere: într-un fel își manifestă capitalul forța acolo unde există cutare formă și într-alt fel acolo unde există altă formă, dar în fond puterea rămâne în mâinile capitalului, indiferent dacă e vorba de vot cenșitar sau de un alt fel de vot, dacă e vorba de o republică democratică sau de o altă formă de guvernământ; ba chiar cu cât o republică este mai democratică, cu atât mai brutală, mai cinică este dominația capitalismului. Statele Unite ale Americii de Nord sunt una dintre cele mai democratice republici din lume, dar nicăieri puterea capitalului, puterea unui pumn de miliardari asupra întregii societăți nu se manifestă cu atâta brutalitate, cu metode de corupție atât de fățișe ca în această țară (cine a fost acolo după 1905 și-a putut face, desigur, o idee despre această stare de lucruri). Din moment ce există, capitalul domină întreaga societate, și nicio republică democratică, niciun fel de drept de vot nu schimbă esența lucrurilor.

În comparație cu orânduirea feudală, republica democratică și votul universal au însemnat un progres enorm: ele au dat proletariatului posibilitatea

de a atinge gradul de unire, de coeziune pe care-l are astăzi, de a forma acele cohorte strâns încheigate, disciplinate, care duc lupta sistematică împotriva capitalului. Nimic asemănător nu a existat nici pe departe la țăranul iobag, fără să mai vorbim de sclavi. Sclavii, după cum știm, se revoltau, se răsculau, dezlănțuiau războaie civile, dar n-au fost niciodată în stare să alcătuiască o majoritate conștientă, să creeze partide care să conducă lupta, ei n-au fost niciodată în stare să înțeleagă clar ce scop urmăresc și chiar și în cele mai revoluționare momente ale istoriei au fost întotdeauna simpli pioni în mâinile claselor dominante. Republica burgheză, parlamentul, votul universal — toate acestea reprezintă un mare progres din punctul de vedere al dezvoltării istorice universale a societății. Omenirea evolua spre capitalism, și numai capitalismul, datorită culturii orașului, a dat asupritei clase proletare posibilitatea de a deveni conștientă de ea însăși și de a crea acea mișcare muncitorească mondială, de a forma în toată lumea acele milioane de muncitori organizați în partide, de a făuri acele partide socialiste care conduc în mod conștient lupta maselor. Fără parlamentarism, fără drept de vot, această dezvoltare a clasei muncitoare n-ar fi fost posibilă. Iată de ce toate acestea au căpătat o importanță atât de mare în ochii celor mai largi mase de oameni. Iată de ce cotitura pare atât de anevoioasă. Minciuna burgheză că statul este liber și că e menit să apere interesele tuturor este susținută și propagată nu numai de ipocriții conștienți, de savanți și de popi, ci și de mase de oameni care repetă cât se poate de sincer vechile prejudecăți și nu pot înțelege trecerea de la societatea veche, capitalistă, la socialism. Nu numai oamenii aflați în directă dependență față de burghezie, nu numai oamenii asupriți de capital sau corupți de el (în slujba capitalului se află tot felul de învățați, artiști, popi etc.), ci și oameni pur și simplu stăpâniți de prejudecățile libertății burgheze — toți aceștia în lumea întreagă s-au coalizat împotriva bolșevismului pentru faptul că, la întemeierea ei, Republica sovietică a respins această minciună burgheză și a declarat deschis: voi pretindeți că statul vostru e liber, dar, în realitate, atâta timp cât există proprietate privată, statul vostru, fie el și republică democratică, nu este decât o mașină în mâinile capitaliștilor pentru reprimarea muncitorilor, și cu cât e mai liber statul, cu atât mai clar iese la iveală acest fapt. Un exemplu în această privință îl constituie Elveția în Europa și Statele Unite în America de Nord. Nicăieri capitalul nu-și exercită dominația într-un mod atât de cinic și de implacabil și nicăieri această dominație nu se manifestă atât de clar ca în aceste țări, cu toate că sunt republici democratice și cu tot decorul lor de fațadă, cu toată vorbăria despre democrația muncii, despre egalitatea tuturor cetățenilor. În realitate, în Elveția și în America domnește capitalul, și orice încercări ale muncitorilor de a obține o îmbunătățire cât de cât serioasă a situației lor sunt imediat întâmpinate cu

război civil. Aceste țări au mai puțini soldați, mai puțină armată permanentă — în Elveția există miliție, și orice elvețian are acasă o armă, iar America până în ultimul timp n-a avut armată permanentă — și de aceea, ori de câte ori se produce o grevă, burghezia se înarmează, angajează mercenari și înăbușă greva; și nicăieri această reprimare a mișcării muncitorești nu se face cu atâta necruțătoare cruzime ca în Elveția și America și nicăieri influența capitalului în parlament nu se manifestă atât de puternic ca în aceste țări. Puterea capitalului e totul, bursa e totul, iar parlamentul, alegerile nu sunt decât marionete, păpuși... Cu trecerea timpului însă, muncitorilor li se deschid din ce în ce mai mult ochii, iar ideea de Putere sovietică devine tot mai răspândită, mai ales după măcelul sângeros prin care am trecut de curând. Clasei muncitoare îi devine tot mai clară necesitatea unei lupte necruțătoare împotriva capitaliștilor.

Oricare ar fi formele pe care le-ar îmbrăca republica, fie chiar și cea mai democratică, dar, din moment ce este o republică burgheză, din moment ce în ea se menține proprietatea privată asupra pământului, asupra fabricilor și uzinelor, iar capitalul privat ține în robie salariată întreaga societate, adică din moment ce în ea nu se înfăptuiesc principiile proclamate de programul partidului nostru și de Constituția sovietică, acest stat este o mașină pentru asuprirea unora de către alții. Și această mașină noi o vom pune în mâinile clasei care trebuie să răstoarne puterea capitalului. Vom înlătura toate vechile prejudecăți care pretind că statul înseamnă egalitatea tuturor; asta e o minciună sfruntată: cât timp există exploatare, nu poate exista egalitate. Nu poate fi egalitate între moșier și muncitor, între flămând și sătul. Mașina care se numește stat și în fața căreia oamenii se opresc cu superstițios respect, dând crezare vechilor basme că ea ar întruchipa puterea întregului popor — această mașină proletariatul o dă în lături, zicând: e o minciună burgheză. Noi le-am smuls capitaliștilor această mașină, am luat-o pentru noi. Cu această mașină — sau bătă — vom distruge orice exploatare și atunci când nu va mai rămâne pe lume nicio posibilitate de exploatare, când nu vor mai fi proprietari de pământ și proprietari de fabrici, când nu va mai fi posibil ca unii să se îmbuibă, în timp ce alții flămânzesc — numai atunci când acestea nu vor mai fi posibile, vom da această mașină la fier vechi. Atunci nu va mai exista stat, nu va mai exista exploatare. Iată punctul de vedere al partidului nostru comunist. Asupra acestei chestiuni sper să revenim — și nu o dată — în prelegerile următoare.

Capitolul 15

Rolul sovietelor în Revoluția din Octombrie

Comunism Științific, 2024

Cu ocazia aniversării Revoluției Socialiste din Octombrie, publicăm un material despre rolul sovietelor în această revoluție. Astăzi puțini oameni știu ce înseamnă „soviet”, majoritatea asociază termenul cu ceva ce vine din Uniunea Sovietică. Totuși, de ce se numea cea din urmă Uniune Sovietică? Deoarece baza statului o formau sovietele, adică consiliile muncitorești, organele electorale ale statului proletar. Acestea sunt diferite de organele electorale într-un stat burghez, și astăzi vom explica în ce mod anume. Lectură plăcută!

1 Ce sunt sovietele și de ce sunt ele necesare?

Sarcina principală a clasei muncitoare în perioada în care nu are putere politică este să o câștige. În acest scop, sovietele sunt necesare și reprezintă o formă de organizare a puterii clasei muncitoare, care poate fi comparată cu parlamentele din dictaturile burgheze. Sovietele sunt organe de putere în care sunt aleși oameni, ***desemnați ca deputați din colectivele de muncă***. Aceasta înseamnă că în soviete, la orice nivel, spre deosebire de parlament, consiliu municipal și alte instituții burgheze, interesele clasei muncitoare au prioritate.

Sovietele sunt necesare pentru a lua toate deciziile și legile sub dictatura proletariatului. În timpul revoluției (adică evenimentelor care precedă lavi-

tura revoluționară de stat), ele iau decizii tactice și strategice, coordonează cursul revoluției. În cadrul sovietelor are loc lupta de clasă, deoarece în ele se pot infiltra și elemente neproletare. Vom vedea mai departe cum s-a întâmplat acest lucru cu sovietele și cum le-a afectat. Cel mai important lucru este că, deși sovietele nu sunt o garanție împotriva contrarevoluționarilor, ele sunt o garanție absolută a puterii pentru clasa muncitoare dacă aceasta obține majoritatea în cadrul lor. În schimb, parlamentul burghez este legat prin mii de fire de burghezie și garantează puterea doar burgheziei.

Sovietele apar fie cu puțin timp înainte de revoluție, fie chiar în momentul revoluției, deoarece ele reprezintă, de fapt, un al doilea stat proletar, nou, alături de vechiul stat burghez.

Sovietele sunt în continuă evoluție, iar rolul lor în societate se schimbă. În timpul revoluției, ele reunesc în jurul lor întreaga clasă muncitoare. După lovitura revoluționară de stat, în timpul perioadei de construire a socialismului, ele există alături de aparatul executiv. Aceasta este, de fapt, o situație contradictorie. De ce? Pentru că, pe de-o parte, componența sovietelor este determinată de jos în sus, iar deputații ***pot fi întotdeauna rechemați*** dacă nu își îndeplinesc îndatoririle față de alegătorii lor. Pe de altă parte, aparatul executiv funcționează de sus în jos și numai un funcționar superior poate rechema sau înlocui un funcționar inferior care nu își îndeplinește bine îndatoririle. Aceste două sisteme se întrepătrund la vârf — deputații organului suprem al sistemului sovietic (Comitetul Executiv Central sau Sovietul Suprem) numesc și controlează funcționarii de rang înalt ai sistemului executiv. Cu toate acestea, un astfel de sistem de guvernare, care include aparatul executiv, nu este „perfect”, nu este proletar în sensul deplin al cuvântului, deoarece proletariatul nu participă la executarea ordinelor sale, executarea este organizată de sus în jos, ceea ce este un principiu de guvernare burghez, ***capitalist***.

Într-o întreprindere capitalistă, proprietarul capitalist controlează producția și angajează manageri care să supravegheze lucrătorii și să verifice respectarea „legilor” întreprinderii. Într-o întreprindere socialistă, lucrătorii sunt adevărații proprietari ai întreprinderii și ei înșiși sunt responsabili de gestionarea și verificarea respectării „legilor” întreprinderii. Sistemul executiv reprezintă prima situație. Sistemul sovietic reprezintă a doua situație.

Reiese oare că, deodată după ce clasa muncitoare preia puterea, ea va angaja manageri la fel cum face capitalistul în fabrică? Da, o face prin intermediul organului suprem al sistemului sovietic. Deci, inițial, când conștiința și capacitatea tuturor muncitorilor de a gestiona societatea nu au fost dezvoltate, ei angajează manageri specializați. Cu toate acestea, în viitor, când toți muncitorii vor fi suficient de educați și de conștienți, când vor fi create con-

dițiile necesare în producție, adică atunci când socialismul va fi desăvârșit, sovietele vor trebui să se transforme din felul de organe care decid ceea ce trebuie făcut, în felul de organe care ***în același timp și îndeplinesc decizia luată***. Un exemplu simplificat: înainte de socialism, deputații din soviete decid că este necesar să curețe străzile orașului de gunoi, votează și spun comitetului executiv (sau ministerului de gestionare a curățeniei publice) să se ocupe de această chestiune, iar acesta numește un funcționar care să vegheze la îndeplinirea acestei instrucțiuni. În socialism, sovietul ia o decizie, iar deputații aceleiași soviet supraveghează (sau aleg o persoană din soviet pentru a supraveghea) punerea în aplicare a acestei instrucțiuni.

Iată ce sunt sovietele — organe ale puterii muncitorești care se schimbă constant, devenind mai democratice la fiecare pas și implicând tot mai mulți muncitori în conducerea statului lor, care devin constant tot mai importante pentru puterea de neclintit a clasei muncitoare.

2 Care a fost rolul sovietelor din februarie până în octombrie 1917?

Componența sovietelor este determinată prin alegeri. Acest lucru este corect, deoarece numai prin alegeri proletariatul își poate exprima cu adevărat voința și puterea în stat. Pe de altă parte, ce se întâmplă dacă într-un anumit soviet majoritatea deputaților sunt trădători și oportuniști, care au obținut această poziție prin înșelarea muncitorilor? Atunci acești oameni dețin puterea în soviet, iar clasa muncitoare va trebui să lupte împotriva lor, va trebui să-i înlăture și să pună comuniști în locul lor.

Acest lucru s-a întâmplat în februarie 1917, când a izbucnit prima revoluție. Menșevicii și „Socialiștii-Revoluționari” (adică elementele de stânga, anticomuniste) erau majoritari în toate sovietele importante. Politicile lor în cadrul sovietelor au fost trădătoare. Tot ceea ce au făcut cu sovietele a fost să le subordoneze politicii lor trădătoare, să le transforme într-un appendice al puterii „guvernului provizoriu”. Menșevicii și SR (în continuare — eserii) au parazitat pe soviete, deși acestea erau organele muncitorilor. Bolșevicii înțelegeau că stângiștii nu doresc o putere reală a muncitorilor, ci doresc să folosească mișcarea muncitorilor pentru a menține puterea capitaliștilor.

Luptând împotriva oportunismului menșevicilor, în primele zile ei au prezentat sloganul „Toată puterea în mâna sovietelor”, care cerea ca sovietele să fie singura sursă de putere în țară. Bolșevicii au făcut acest lucru pentru că știau că menșevicii și eserii nu aveau nici o șansă dacă luptă strict în cadrul sovietelor, pentru că știau că nu mica burghezie (pe care o reprezentau și o

vor reprezenta întotdeauna stângiştii), ci proletariatul este cea mai puternică clasă în organizațiile Sovietice. În plus, în acel moment era posibil transferul puterii în mâinile sovietelor *pe cale pașnică*, care era scopul acestui slogan.

Bolșevicii nu au reușit să realizeze acest slogan la timp, au greșit, nu au fost suficient de revoluționari și și-au dat seama când era deja prea târziu. La începutul lunii iulie 1917 a fost instaurată o dictatură contrarevoluționară bonapartistă condusă de Kerenski. Acesta îi reprezenta pe eseri și pe menșevici, iar ei, prin șovăielile și inconsecvența lor, au acționat doar în interesul cadeților („democrații constituționali”, KD, în esență monarhiști constituționali), cei mai răi reacționari din societate.

După aceasta, sloganul „Toată puterea în mâna sovietelor” a devenit neviabil, deoarece bonapartismul a exclus complet posibilitatea unui transfer pașnic al puterii în mâinile sovietelor. În plus, sovietele erau compuse încă în mare parte din deputați menșevici și eseri, ceea ce arăta că clasa muncitoare nu era suficient de conștientă, dar chiar și așa proletariatul era aproape de punctul de fierbere. Au trecut câteva luni dificile pentru bolșevici și aceștia au reușit să obțină o majoritate în sovietele de la Petrograd și Moscova, ceea ce a arătat că, în cele din urmă, clasa muncitoare era în mare parte în favoarea bolșevicilor. Majoritatea în soviete a servit drept dovadă materială pentru bolșevici că se bazau pe întreaga clasă a proletariatului și că proletariatul îi susținea.

Lenin a comparat astfel iulie 1917 cu octombrie, dovedind că masele i-au susținut în cele din urmă pe bolșevici:

„La 3–4 iulie chestiunea se putea pune astfel, fără a păcătui față de adevăr: ar fi mai bine să luăm puterea, căci dușmanii ne vor acuza oricum de insurecție și ne vor reprimă ca pe niște insurgenți. Dar de aici nu se puteau trage concluzii favorabile luării puterii atunci, întrucât nu existau condiții obiective pentru victoria insurecției:

1. Încă nu aveam de partea noastră clasa care este avangarda revoluției.

Nu aveam încă majoritatea printre muncitorii și soldații din capitale. **Astăzi avem această majoritate în ambele soviete.** Ea a fost creată numai de istoria lunilor iulie și august, de experiența „reprimării” bolșevicilor și de experiența rebeliunii lui Kornilov.

2. Pe atunci nu exista un avânt revoluționar al întregului popor. Astăzi, după rebeliunea lui Kornilov, el există.

Dovadă: provincia și luarea puterii de către soviete în numeroase localități.

3. Pe atunci nu se manifestau șovăieli pe plan politic general în rândurile dușmanilor noștri și în rândurile micii burghezii inconsecvente. Astăzi sunt mari șovăieli: principalul nostru dușman, imperialismul aliat și imperialismul mondial — căci „aliații” se află în fruntea imperialismului mondial —, a început să ezite între război până la victorie și pace separată împotriva Rusiei. Democrații noștri mic-burhezi, pierzând în mod evident majoritatea în rândurile poporului, au căzut pradă unor mari șovăieli: ei au renunțat la bloc, adică la coaliția cu cadeții.
4. De aceea, la 3 și 4 iulie insurecția ar fi fost o greșeală: noi n-am fi putut păstra puterea nici fizicește, nici politicește. Fizicește n-am fi putut-o păstra, deși în unele momente Petrogradul a fost în mâna noastră, fiindcă atunci nici chiar muncitorii și soldații noștri nu s-ar fi bătut și nu și-ar fi dat viața pentru stăpânirea Petrogradului, căci încă nu se acumulase atâta „furie”, atâta ură clocotitoare nici împotriva Kerenskilor, nici împotriva Tereteli-Cernovilor. Oamenii noștri nu fuseseră căliți încă de experiența prigoanei dezlănțuite cu sprijinul menșevicilor și al socialiștilor-revoluționari împotriva bolșevicilor.

Politicește n-am fi putut păstra puterea în zilele de 3 și 4 iulie pentru că până la rebeliunea lui Kornilov armata și provincia puteau să meargă și ar fi mers împotriva Petrogradului.

Astăzi situația este cu totul alta.

Cu noi e majoritatea clasei care este avangarda revoluției, avangarda poporului, capabilă să antreneze masele.”¹

Astfel, reieșind din condițiile obiective ale oricărei revoluții și din condițiile specifice ale celei de-a doua revoluții ruse, sovietele au servit în mod corect pentru bolșevici (și, prin urmare, pentru proletariat) drept justificare pentru insurecția care a adus muncitorii la putere.

¹ V.I. Lenin. Opere complete, vol. 34, pp. 256–257.

3 Care sunt condițiile necesare pentru apariția și existența sovietelor? Există aceste condiții în epoca modernă?

În istorie, sovietele au apărut de două ori, și de fiecare dată au apărut fie în timpul revoluției, fie cu puțin timp înainte de aceasta. Prima dată au apărut spontan, în timpul primei revoluții ruse, în 1905. A fost ca și cum muncitorii înșiși au înțeles intuitiv cum ar fi mai avantajos pentru ei să se organizeze și au pus în aplicare un astfel de sistem. În acel moment, bolșevicii au acordat atenție acestui lucru pentru a fi pregătiți pentru data următoare. Următoarea dată când au apărut sovietele a fost în timpul celei de-a doua revoluții ruse, în februarie 1917. De data aceasta, clasa muncitoare avea o experiență anterioară, iar bolșevicii și-au însușit lecția corectă. Proletariatul a organizat sovietele ca organe ale noii sale puteri revoluționare, iar bolșevicii l-au ajutat în asta. Faptul că proletariatul a putut crea soviete arată că atinsese deja un anumit nivel de conștiinciozitate. Faptul că aceste soviete au fost apoi preluate de mica burghezie, reprezentată de eseri și menșevici, arată, totuși, că proletariatul nu era încă suficient de conștient.

Așadar, există două condiții necesare pentru apariția și existența sovietelor:

- 1.** o situație revoluționară, care apare în timpul crizelor economice serioase;
- 2.** conștiinciozitate suficientă a proletariatului pentru a-i permite să înțeleagă importanța organizării puterii sale prin intermediul sovietelor.

Situația revoluționară este creată de capitalismul însuși, de fiecare dată când acesta ajunge la o criză. Dar conștiinciozitatea nu apare pur și simplu: ea necesită o avangardă puternică a proletariatului. Un partid revoluționar puternic trebuie să unească și să conducă proletariatul, trebuie să-i demonstreze în practică necesitatea de a lua puterea în propriile mâini, trebuie să-i demonstreze prin propria experiență că numai puterea politică a muncitorilor este soluția la toate problemele și necazurile proletariatului, este singura cale de urmat.

După ce proletariatul preia puterea, când și-a realizat pe deplin interesele, sovietele continuă să existe, deși criza revoluționară nu mai există, dar continuă să existe revoluția și puterea revoluționară. În viitor, existența sovietelor depinde de lupta de clasă din cadrul statului proletar, de lupta revoluției împotriva contrarevoluției.

În prezent, nu avem o situație revoluționară, dar aceasta nu este departe. O nouă criză este o chestiune de timp. Pe de altă parte, clasa muncitoare nu are conștiință revoluționară, aceasta nu a ajuns nici măcar la nivelul unei lupte permanente și sârguincioase sindicale, ca să nu mai vorbim de o luptă politică.

Prin urmare, sarcina comuniștilor este de a construi o avangardă puternică, de a stabili o legătură cu mișcarea muncitorească și de a ridica conștiința proletariatului la un asemenea nivel încât acesta să înțeleagă importanța de a lua puterea în propriile mâini.

Capitolul 16

Despre bazele leninismului

I. V. Stalin, 1924 (cap. 1–6)

Bazele leninismului constituie o temă vastă. Pentru a o epuiza, ar fi nevoie de o carte întreagă. Mai mult, ar fi nevoie de o serie întreagă de cărți. Firește deci că prelegerile mele nu pot fi o expunere completă a leninismului. Ele pot fi, în cazul cel mai bun, un rezumat concis al bazelor leninismului. Găsesc totuși folositor să expun acest rezumat, pentru a da unele puncte de plecare esențiale, necesare studierii cu folos a leninismului.

A expune bazele leninismului nu înseamnă încă a expune bazele concepțiilor lui Lenin asupra lumii. Ca întindere, concepțiile lui Lenin asupra lumii și bazele leninismului nu sunt unul și același lucru. Lenin e marxist și baza concepțiilor lui asupra lumii este, bineînțeles, marxismul. Însă de aici nu urmează nicidecum că expunerea leninismului trebuie începută cu expunerea bazelor marxismului. A expune leninismul înseamnă a expune ceea ce este deosebit și nou în operele lui Lenin, ceea ce a adus Lenin în tezaurul general al marxismului și este legat în chip firesc de numele lui. Numai în acest sens voi vorbi în prelegerile mele despre bazele leninismului.

Ce este, deci, leninismul?

Unii spun că leninismul este aplicarea marxismului la condițiile specifice ale realităților din Rusia. Această definiție are în ea o parte de adevăr, dar este departe de a cuprinde întregul adevăr. Lenin a aplicat într-adevăr marxismul la realitățile din Rusia, și l-a aplicat cu măiestrie. Dar dacă leninismul ar fi numai aplicarea marxismului la situația specifică din Rusia, atunci leninismul ar fi un fenomen pur național și numai național, pur rusesc și numai rusesc. Or, noi știm că leninismul este un fenomen internațional, cu rădăcini

în întreaga dezvoltare internațională, și nu numai un fenomen rusesc. Iată de ce consider că această definiție este unilaterală.

Alții spun că leninismul înseamnă reînvierea elementelor revoluționare ale marxismului din anii 1840–1850, spre deosebire de marxismul din anii următori, când marxismul ar fi devenit moderat, nerevoluționar. Dacă facem abstracție de această împărțire prostească și vulgară a doctrinei lui Marx în două părți — una revoluționară și alta moderată — trebuie să recunoaștem că și această definiție, absolut insuficientă și nesatisfăcătoare, are o parte de adevăr. Această parte de adevăr constă în faptul că Lenin a reînviat într-adevăr conținutul revoluționar al marxismului, care fusese ascuns de către oportuniștii Internaționalei a II-a. Dar aceasta e numai o parte din adevăr. Întreg adevărul asupra leninismului constă în faptul că leninismul nu numai că a reînviat marxismul, dar a făcut încă un pas înainte, dezvoltând mai departe marxismul în condițiile noi ale capitalismului și ale luptei de clasă a proletariatului.

Atunci ce este, la urma urmei, leninismul?

Leninismul este marxismul epocii imperialismului și a revoluției proletare. Mai precis: leninismul este teoria și tactica revoluției proletare în general, teoria și tactica dictaturii proletariatului în special. Marx și Engels au luptat în perioada prerevoluționară (avem în vedere revoluția proletară), când nu exista încă un imperialism dezvoltat, în perioada pregătirii proletarilor pentru revoluție, în perioada când, practic, revoluția proletară încă nu era direct inevitabilă. Lenin însă, discipolul lui Marx și Engels, a luptat în perioada imperialismului dezvoltat, în perioada desfășurării revoluției proletare, când revoluția proletară triumfase deja într-o țară, zdrobise democrația burgheză și deschisese era democrației proletare, era sovietelor.

Iată de ce leninismul este dezvoltarea mai departe a marxismului.

Se subliniază de obicei caracterul excepțional de combativ și excepțional de revoluționar al leninismului. Aceasta este absolut just. Dar această particularitate a leninismului se explică prin două cauze: în primul rând, prin aceea că leninismul a izvorât din adâncurile revoluției proletare, a cărei pecete nu s-ar putea să n-o poarte; în al doilea rând, prin aceea că leninismul a crescut și s-a întărit în lupta împotriva oportunismului Internaționalei a II-a, luptă care a fost și este condiția prealabilă necesară pentru reușita luptei împotriva capitalismului. Nu trebuie uitat că între Marx și Engels, pe de o parte, și Lenin, pe de altă parte, se află o întreagă perioadă de dominație exclusivă a oportunismului Internaționalei a II-a; și lupta neîmpăcată împotriva acestuia nu putea să nu constituie una dintre sarcinile cele mai importante ale leninismului.

1 Rădăcinile istorice ale leninismului

Leninismul s-a dezvoltat și s-a cristalizat în condițiile imperialismului, când contradicțiile capitalismului au atins punctul culminant, când revoluția proletară a devenit direct o chestiune de practică, când vechea perioadă de pregătire a clasei muncitoare pentru revoluție a fost depășită, făcând loc unei noi perioade, aceea a asaltului direct împotriva capitalismului.

Lenin a numit imperialismul „capitalism muribund”. De ce? Pentru că imperialismul duce contradicțiile capitalismului până la punctul culminant, până la limita extremă, dincolo de care începe revoluția. Dintre aceste contradicții trebuie socotite ca cele mai importante următoarele trei:

Prima contradicție este contradicția dintre muncă și capital. Imperialismul înseamnă atotputernicia trusturilor și sindicatelor monopoliste, a băncilor și a oligarhiei financiare în țările industriale. În lupta cu această atotputernicie, metodele obișnuite ale clasei muncitoare — sindicatele profesionale și cooperativele, partidele parlamentare și lupta parlamentară — s-au dovedit a fi cu totul neîndeștătoare. Ori te lași la cheremul capitalului, vegeți ca și până acum și decazi tot mai mult, ori recurgi la arme noi — așa pune imperialismul chestiunea în fața maselor de milioane ale proletariatului. Imperialismul apropie clasa muncitoare de revoluție.

A doua contradicție este contradicția dintre diferitele grupuri financiare și puteri imperialiste în lupta lor pentru izvoare de materii prime, pentru teritorii străine. Imperialismul înseamnă export de capital spre izvoarele de materii prime, luptă turbată pentru stăpânirea monopolistă a acestor izvoare, luptă pentru reîmpărțirea lumii deja împărțite, luptă dusă cu deosebită înverșunare de către noile grupuri financiare și de către statele care își caută „un loc sub soare”, împotriva grupurilor și statelor vechi care se cramponează de ceea ce au acaparat. Această luptă turbată între diferitele grupuri de capitaliști este remarcabilă prin aceea că cuprinde în sine ca element inevitabil războaiele imperialiste, războaiele pentru acapărarea de teritorii străine. Acest fapt, la rândul lui, este remarcabil prin aceea că duce la slăbirea reciprocă a imperialiștilor, la slăbirea pozițiilor capitalismului în general, că face să se apropie momentul revoluției proletare, că duce la necesitatea practică a acestei revoluții.

A treia contradicție este contradicția dintre o mână de națiuni „civilizate” dominante și popoarele coloniale și dependente din lumea întreagă, popoare care numără sute de milioane. Imperialismul înseamnă exploatarea cea mai nerușinată și asuprirea cea mai sălbatică a populațiilor de sute de milioane din întinsele colonii și din țările dependente. A stoarce supraprofit — iată scopul acestei exploatări și al acestei asupriri. Dar, exploatănd aceste

țări, imperialismul este nevoit să construiască acolo drumuri de fier, fabrici și uzine, centre industriale și comerciale. Apariția clasei proletarilor, nașterea unei intelectualități băștinase, deșteptarea conștiinței naționale, intensificarea mișcării de eliberare — iată rezultatele inevitabile ale acestei „politici”. Intensificarea mișcării revoluționare în toate coloniile și în toate țările dependente, fără excepție, o dovedește până la evidență. Acest fapt e important pentru proletariat prin aceea că zdruncină din temelie pozițiile capitalismului, transformând coloniile și țările dependente din rezerve ale imperialismului în rezerve ale revoluției proletare.

Acestea sunt, în linii generale, principalele contradicții ale imperialismului, care au transformat vechiul capitalism „înfloritor” în capitalism muribund.

Însemnătatea războiului imperialist dezlănțuit acum zece ani constă, între altele, în faptul că el a adunat toate aceste contradicții într-un singur mănunchi și le-a aruncat în cumpănă, grăbind și înlesnind bătăliile revoluționare ale proletariatului.

Cu alte cuvinte, imperialismul a făcut nu numai ca revoluția să devină, practic, inevitabilă, ci a creat și condițiile favorabile pentru un asalt direct împotriva fortărețelor capitalismului.

Aceasta a fost situația internațională care a dat naștere leninismului.

Toate-s bune, ni se va spune, dar ce legătură au toate acestea cu Rusia, care n-a fost doară și nici nu putea fi o țară clasică a imperialismului? Ce legătură au toate acestea cu Lenin, care a acționat în primul rând în Rusia și pentru Rusia? De ce tocmai Rusia a fost leagănul leninismului, patria teoriei și tacticii revoluției proletare?

Pentru că Rusia a fost punctul unde se înnodau toate aceste contradicții ale imperialismului.

Pentru că Rusia era coaptă pentru revoluție mai mult ca oricare altă țară, și din această cauză numai ea era în stare să rezolve aceste contradicții pe cale revoluționară.

Să începem cu faptul că Rusia țaristă a fost țara tuturor asupririlor — atât capitaliste cât și coloniale și militare — în forma lor cea mai odioasă și mai barbară. Cine nu știe că în Rusia atotputernicia capitalului se contopea cu despotismul țarismului, agresivitatea naționalismului rus cu politica de călău a țarismului față de popoarele neruse, exploatarea unor întregi regiuni — din Turcia, Persia, China — cu cotropirea acestor regiuni de către țarism, cu războiul de cotropire? Lenin a avut dreptate când a spus că țarismul este un „imperialism militar-feudal”. Țarismul a fost punctul de convergență a părților celor mai negative ale imperialismului ridicate la pătrat.

Mai departe. Rusia țaristă a fost o imensă rezervă a imperialismului occidental nu numai în sensul că dădea acces liber capitalului străin, care ținea în

mâinile sale ramuri atât de hotărâtoare ale economiei naționale a Rusiei, cum este combustibilul și metalurgia, ci și în sensul că putea să pună la dispoziția imperialiștilor din Occident milioane de soldați. Amintiți-vă de armata rusă de 14 000 000 de soldați care și-au vărsat sângele pe fronturile imperialiste pentru a asigura profituri fabuloase capitaliștilor anglo-francezi.

Mai departe. Țarismul n-a fost numai câinele de pază al imperialismului în Răsăritul Europei; el a fost și agentura imperialismului occidental, care a stors de la populație dobânzi de sute de milioane pentru împrumuturile acordate țarismului la Paris și Londra, la Berlin și Bruxelles.

În sfârșit, țarismul a fost aliatul cel mai credincios al imperialismului occidental la împărțirea Turciei, Persiei, Chinei etc. Cine nu știe că războiul imperialist a fost dus de țarism în alianță cu imperialiștii Antantei, că Rusia a fost un element esențial în acest război?

Iată de ce interesele țarismului și cele ale imperialismului occidental se împleteau între ele și se contopeau, la urma urmelor, într-un singur ghem de interese ale imperialismului.

Putea oare imperialismul occidental să se împace cu pierderea unui sprijin atât de puternic în Răsărit și a unui rezervor atât de bogat în forțe și mijloace ca vechea Rusie țaristă, burgheză, fără să-și angajeze toate forțele într-o luptă pe viață și pe moarte împotriva revoluției din Rusia, în scopul apărării și menținerii țarismului? Bineînțeles că nu putea!

De aici însă urmează că cine voia să lovească în țarism trebuia inevitabil să ridice mâna și asupra imperialismului, că cine se răscula împotriva țarismului trebuia să se răscolească și împotriva imperialismului; căci acela care doboră țarismul trebuia să doboare și imperialismul, dacă voia într-adevăr nu numai să înfrângă țarismul, ci să-l și răpună definitiv. Astfel, revoluția împotriva țarismului se apropia și trebuia să se transforme în revoluție împotriva imperialismului, în revoluție proletară.

În Rusia se cocea în acest timp o mare revoluție populară, în fruntea căreia stătea proletariatul cel mai revoluționar din lume, care dispunea de un aliat atât de serios ca țărănimia revoluționară din Rusia. Mai e oare nevoie să dovedim că o asemenea revoluție nu putea să se oprească la jumătatea drumului, că în caz de succes ea trebuia să meargă mai departe, ridicând steagul insurecției împotriva imperialismului?

Iată de ce Rusia trebuia să devină punctul unde se înnodau contradicțiile imperialismului nu numai în sensul că aceste contradicții ieșeau cel mai lesne la iveală tocmai în Rusia, unde aveau un caracter deosebit de odios și deosebit de intolerabil, și nu numai pentru că Rusia era pentru imperialismul occidental un sprijin dintre cele mai importante, care lega capitalul financiar din Occident cu coloniile din Orient, ci și pentru că numai în Rusia exista o forță reală, în

stare să rezolve contradicțiile imperialismului pe cale revoluționară.

De aici urmează însă că revoluția din Rusia nu putea să nu devină o revoluție proletară, că ea nu putea să nu capete chiar din primele zile ale dezvoltării sale un caracter internațional, că ea nu putea deci să nu zguduie înseși temeliile imperialismului mondial.

Puteau oare comuniștii ruși, într-o asemenea situație, să se mărginească în activitatea lor la cadrul strâmt național al revoluției ruse? Desigur că nu! Dimpotrivă, întreaga situație — atât cea internă (o adâncă criză revoluționară) cât și cea externă (războiul) — îi împingea să depășească în activitatea lor cadrul acesta, să transpună lupta pe arena internațională, să dezvăluie plăgile imperialismului, să dovedească inevitabilitatea falimentului capitalismului, să zdrobească social-șovinismul și social-pacifismul, în sfârșit, să doboare în propria lor țară capitalismul și să făurească o nouă armă de luptă pentru proletariat, teoria și tactica revoluției proletare, în scopul de a înlesni proletarilor din toate țările doborârea capitalismului. Comuniștii ruși nici nu puteau acționa altfel, pentru că numai mergând pe această cale se putea conta pe anumite schimbări în situația internațională, schimbări de natură să pună la adăpost Rusia de primejdia restaurării rânduielilor burgheze.

Iată de ce Rusia a devenit leagănul leninismului, iar conducătorul comuniștilor ruși, Lenin, a devenit creatorul lui.

Cu Rusia și cu Lenin „s-a întâmplat” cam același lucru care se întâmplase cu Germania și cu Marx și Engels în anii 1840–1850. Germania purta atunci în pânțele ei revoluția burgheză, ca și Rusia la începutul veacului al XX-lea. Marx a scris atunci în „Manifestul Comunist”:

„Asupra Germaniei își îndreaptă comuniștii atenția în primul rând, pentru că Germania se află în ajunul unei revoluții burgheze, pentru că ea săvârșește această revoluție în condiții mai înaintate ale civilizației europene în genere și cu un proletariat mult mai dezvoltat decât în Anglia secolului al XVII-lea și în Franța secolului al XVIII-lea, și, deci, revoluția burgheză germană nu poate fi decât prologul direct al unei revoluții proletare.”

Cu alte cuvinte, centrul mișcării revoluționare se muta în Germania.

Nu încape îndoială că tocmai această împrejurare, subliniată de Marx în citatul de mai sus, a fost cauza probabilă pentru care tocmai Germania a devenit patria socialismului științific, iar conducătorii proletariatului german, Marx și Engels, creatorii lui.

Același lucru, însă într-o măsură și mai mare, trebuie spus și despre Rusia de la începutul veacului al XX-lea. În această perioadă Rusia se găsea în aju-

nul revoluției burgheze; ea urma să săvârșească această revoluție în condițiile unei Europe mai înaintate și cu un proletariat mai dezvoltat decât Germania din anii 1840–1850 (fără a mai vorbi de Anglia și Franța); și erau toate indiciile că această revoluție avea să fie fermentul și prologul revoluției proletare.

Nu se poate socoti întâmplător faptul că Lenin, încă din 1902, când revoluția rusă era abia în germene, a scris în broșura sa „Ce-i de făcut?” următoarele cuvinte profetice:

„Istoria a pus acum în fața noastră (adică a marxiștilor ruși — I. St.) o sarcină imediată, care este cea mai revoluționară dintre toate sarcinile imediate ale proletariatului din oricare altă țară”,
că... „îndeplinirea acestei sarcini, doborârea celui mai puternic reazem al reacțiunii nu numai europene, dar (putem spune acum) și asiatice, ar face din proletariatul rus avangarda proletariatului revoluționar internațional”¹.

Cu alte cuvinte, centrul mișcării revoluționare urma să se mute în Rusia.

Se știe că desfășurarea revoluției în Rusia a confirmat cu prisosință această prevestire a lui Lenin.

E oare de mirare, după toate acestea, că țara care a săvârșit o astfel de revoluție și care are un astfel de proletariat a devenit patria teoriei și tacticii revoluției proletare?

E oare de mirare că Lenin, conducătorul proletariatului din Rusia, a devenit totodată creatorul acestei teorii și tactici și conducătorul proletariatului internațional?

2 Metoda

Am spus mai sus că între Marx și Engels, pe de o parte, și Lenin, pe de alta, se află o întreagă perioadă de dominație a oportunistului Internaționalei a II-a. Pentru mai multă precizie, trebuie să adaug că aici nu e vorba de dominația formală a oportunistului, ci numai de dominația lui de fapt. Formal, în fruntea Internaționalei a II-a se aflau marxiști „dreptcredincioși”, „ortodocși” — Kautsky și alții. De fapt însă, activitatea de bază a Internaționalei a II-a s-a desfășurat pe linia oportunistului. Oportuniștii se adaptau burgheziei în virtutea firii lor mic-burgheze, adaptabile, iar „ortodocșii” se adaptau, la rândul lor, oportuniștilor, în interesul „păstrării unității” cu oportuniștii, în

¹ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 6, p. 27.

interesul „păcii în partid”. Urmarea a fost dominația oportunismului, căci între politica burgheziei și politica „ortodocșilor” exista un lanț continuu.

Aceasta a fost perioada dezvoltării relativ pașnice a capitalismului, perioada, ca să zicem așa, dinainte de război, în care contradicțiile catastrofale ale imperialismului nu apucaseră încă să iasă la iveală cu toată evidența, în care grevele economice ale muncitorilor și sindicatele se dezvoltau mai mult sau mai puțin „normal”, în care lupta electorală și fracțiunile parlamentare înregistrau succese „amețitoare”, în care formele legale de luptă erau ridicate în slava cerului și în care se credea că capitalismul „va fi ucis” cu ajutorul legalității, — într-un cuvânt, în care partidele din Internaționala a II-a prindeau osânză și nu voiau să se gândească serios la revoluție, la dictatura proletariatului, la educarea revoluționară a maselor.

În locul unei teorii revoluționare unitare — teze teoretice contradictorii și frânturi de teorii, rupte de lupta revoluționară vie a maselor și prefăcute în dogme învechite. De ochii lumii se amintea, desigur, de teoria lui Marx, dar cu scopul de a smulge dintr-însa spiritul ei revoluționar viu.

În loc de politică revoluționară — filistinism neputincios și politicianism mărginit, diplomatie parlamentară și combinații parlamentare. De ochii lumii se adoptau, desigur, rezoluții și lozinci „revoluționare”, dar cu scopul de a le pune la dosar.

În loc de a educa partidul și de a-l învăța tactica revoluționară justă pe baza propriilor greșeli, se ocoleau cu grijă chestiunile spinoase, care erau disimulate și cocoloșite. Desigur, de ochii lumii se întâmpla să se aducă vorba despre chestiunile spinoase, dar cu scopul de a sfârși cu o rezoluție de „gumilastic”².

Iată care era fizionomia Internaționalei a II-a, metoda ei de lucru, arsenalul ei.

Pe de altă parte, se apropia o nouă perioadă, o perioadă de războaie imperialiste și de lupte revoluționare ale proletariatului. Metodele vechi de luptă se arătau vădit insuficiente și neputincioase în fața atotputerniciei capitalului financiar.

Trebuia să se revizuiască întreaga activitate a Internaționalei a II-a, întreaga ei metodă de lucru, să se înlăture filistinismul, îngustimea de minte, politicianismul, renegarea, social-șovinismul, social-pacifismul. Trebuia să se verifice întreg arsenalul Internaționalei a II-a, să se arunce tot ce era ruginit și putred și să se făurească noi arme. Fără o astfel de muncă prealabilă nici nu se putea porni la război împotriva capitalismului. Fără această muncă prealabilă proletariatul risca să se trezească în fața noilor lupte revoluționare

² Nota CS: Gumilastic — Cauciuc, elastic, gumă.

insuficient înarmat sau chiar pur și simplu neînarmat.

Onoarea verificării generale și a curățirii generale a grajdurilor augiene³ ale Internaționalei a II-a a revenit leninismului.

Iată în ce împrejurări s-a născut și s-a făurit metoda leninismului.

La ce se reduc cerințele acestei metode?

În primul rând, la **verificarea** dogmelor teoretice ale Internaționalei a II-a în focul luptei revoluționare a maselor, în focul practicii vii, adică la restabilirea unității distruse dintre teorie și practică, la lichidarea rupturii dintre ele, căci numai așa se poate crea un adevărat partid proletar înarmat cu o teorie revoluționară.

În al doilea rând, la **verificarea** politicii partidelor Internaționalei a II-a nu după lozincile și rezoluțiile lor (în care nu te poți încrede), ci după faptele lor, după acțiunile lor, căci numai astfel se poate cuceri și merita încrederea maselor proletare.

În al treilea rând, la **reorganizarea** întregii activități de partid într-un spirit nou, revoluționar, în spiritul educării și pregătirii maselor pentru lupta revoluționară, căci numai astfel pot fi pregătite masele pentru revoluția proletară.

În al patrulea rând, la **autocritica** partidelor proletare, la instruirea și educarea lor pe baza propriilor greșeli, căci numai astfel pot fi formate adevărate cadre, pot fi formați adevărați conducători de partid.

Iată baza și esența metodei leninismului.

Cum s-a aplicat această metodă în practică?

Oportuniștii Internaționalei a II-a au o serie de dogme teoretice, pe care le repetă într-una ca un refren veșnic. Să luăm câteva din ele.

Dogma întâia: despre condițiile luării puterii de către proletariat. Oportuniștii susțin că proletariatul nu poate și nu trebuie să ia puterea dacă nu formează majoritatea în țară. Ei nu aduc niciun argument, căci nu e posibilă nicio justificare teoretică sau practică a unei astfel de teze absurde. Să zicem că e așa, le răspunde Lenin domnilor din Internaționala a II-a. Dar dacă se ivește o situație istorică (război, criză agrară etc.) în care proletariatul, care

³ Nota EP: Grajdurile lui Augias — Augias, pomenit și în „Iliada” lui Homer, a fost regele Elidei care — spune legenda — avea niște grajduri cu 3000 de boi ce nu mai fuseseră curățate de treizeci de ani. Când miticul erou Hercule a trecut pe acolo și a văzut murdăria din grajduri, a propus să le curețe el singur într-o zi, dacă regele Augias îi va da a zecea parte din cireada de trei mii de vite. Târgul a fost încheiat și atunci Hercule (avea doar o putere herculeană) a abătut înspre grajduri apele râurilor Alfeus și Peneus, care curgeau în apropiere; și astfel le-a curățat de tot gunoiul. Fapta a rămas în „istorie” și de atunci, ori de câte ori cineva vine cu curaj și mătură o stare de lucruri urâte sau murdare, lăsată așa de vremi îndelungate, se spune că a curățat grajdurile lui Augias. Se folosește și în ironie.

formează minoritatea populației, are posibilitatea de a strânge în jurul său majoritatea covârșitoare a maselor muncitoare, de ce să nu ia el puterea? De ce să nu folosească proletariatul situația favorabilă, internațională și internă, pentru a rupe frontul capitalului și a grăbi deznodământul general? Oare n-a arătat Marx, încă din anii 1850–1860, că în Germania lucrurile ar putea sta „strălucit” în ceea ce privește revoluția proletară, dacă această revoluție ar putea fi sprijinită de către „o a doua ediție”, ca să zicem așa, „a războiului țărănesc”⁴? Oare nu-i știut de toată lumea că în Germania erau atunci relativ mai puțini proletari decât, de pildă, în Rusia în 1917? Oare practica revoluției proletare ruse n-a dovedit că această dogmă favorită a eroilor Internaționalei a II-a e lipsită de orice însemnătate vitală pentru proletariat? Oare nu e limpede că practica luptei revoluționare a maselor infirmă și răstoarnă această dogmă învechită?

Dogma a doua: proletariatul nu poate păstra puterea dacă nu dispune de un număr suficient de cadre instruite și de cadre administrative gata pregătite, capabile să organizeze conducerea țării; întâi trebuie pregătite aceste cadre în condițiile capitalismului, și numai după aceea trebuie luată puterea. Să zicem că e așa, răspunde Lenin; dar de ce n-am putea face astfel ca mai întâi să luăm puterea, să creăm condiții prielnice pentru dezvoltarea proletariatului, iar pe urmă să înaintăm cu pași de uriaș spre ridicarea nivelului cultural al maselor muncitoare, spre formarea de cadre numeroase de conducători și administratori din rândurile muncitorilor? Oare practica Rusiei n-a arătat că în condițiile puterii proletare cadrele de conducători proveniți din rândurile muncitorilor cresc de o sută de ori mai repede și mai temeinic decât în condițiile puterii capitalului? Oare nu e limpede că practica luptei revoluționare a maselor zdrobește fără milă și această dogmă teoretică a oportuniștilor?

Dogma a treia: metoda grevei politice generale e inacceptabilă pentru proletariat, căci ea e neîntemeiată din punct de vedere teoretic (vezi critica lui Engels), periculoasă din punct de vedere practic (ea poate dezorganiza mersul normal al vieții economice a țării și poate goli casele de bani ale sindicatelor) și nu poate înlocui formele parlamentare de luptă, care constituie principala formă a luptei de clasă a proletariatului. Bine, răspund leniniștii. Dar, mai întâi, Engels n-a criticat orice grevă generală, ci numai un anumit fel de grevă generală, greva generală economică a anarhiștilor⁵, preconizată de anarhiști în locul luptei politice a proletariatului. Ce legătură are aceasta cu metoda grevei generale **politice**? Al doilea: cine a dovedit, și unde, că forma parla-

⁴ Nota EP: E vorba de afirmația făcută de K. Marx în scrisoarea sa către F. Engels din 16 Aprilie 1856 (K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 29, p. 44).

⁵ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 18, pp. 470–488.

mentară de luptă este principala formă a luptei proletariatului? Oare istoria mișcării revoluționare nu arată că lupta parlamentară este numai o școală și un mijloc auxiliar pentru organizarea luptei extraparlamentare a proletariatului, că problemele fundamentale ale mișcării muncitorești se rezolvă în regimul capitalist prin forță, prin lupta nemijlocită a maselor proletare, prin greva lor generală, prin insurecția lor? Al treilea: de unde a apărut chestiunea înlocuirii luptei parlamentare prin metoda grevei generale politice? Unde și când au încercat partizanii grevei generale politice să înlocuiască formele parlamentare de luptă prin forma de luptă extraparlamentară? Al patrulea: n-a arătat oare revoluția din Rusia că greva politică generală este școala cea mai de seamă a revoluției proletare și un mijloc de neînlocuit pentru mobilizarea și organizarea maselor largi ale proletariatului în ajunul asaltului împotriva fortărețelor capitalismului? Atunci ce rost au văicărelile filistine despre dezorganizarea mersului normal al vieții economice a țării și despre casele de bani ale sindicatelor? Oare nu e limpede că practica luptei revoluționare zdrobește și această dogmă a oportuniștilor?

Etc. etc.

Iată de ce spunea Lenin că „teoria revoluționară nu e o dogmă”, că „ea se formează definitiv numai în strânsă legătură cu practica unei mișcări cu adevărat de masă și cu adevărat revoluționare” („Stângismul”⁶), căci teoria trebuie să servească practicii, căci „teoria trebuie să răspundă la întrebările puse de practică” („Prietenii poporului”⁷), căci ea trebuie să fie verificată în practică.

Cât privește lozincile politice și rezoluțiile politice ale partidelor din Internaționala a II-a, ajunge să ne amintim istoria cu lozinca „război războiului”, pentru a înțelege toată falsitatea și toată putreziciunea practicii politice a acestor partide, care își camuflează opera lor antirevoluționară cu lozinci și rezoluții revoluționare pompoase. Cine nu-și aduce aminte de demonstrația pompoasă a Internaționalei a II-a la Congresul de la Basel⁸, unde imperialiștii au fost amenințați cu toate grozăviile insurecției, dacă se vor hotări să înceapă războiul, și unde a fost proclamată teribila lozincă „război războiului”? Dar cine nu-și amintește de asemenea că după puțină vreme, chiar în ajunul războ-

⁶ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 41, p. 7.

⁷ Ibid., vol. 1, p. 298.

⁸ Nota EP: Congresul de la Basel al Internaționalei a II-a s-a ținut în zilele de 24 și 25 noiembrie 1912. Acest congres a fost convocat în legătură cu războiul balcanic și cu pericolul unui război mondial. Congresul a discutat o singură chestiune: situația internațională și acțiunea ce trebuie dusă în comun împotriva războiului. Congresul a adoptat un manifest prin care chema pe muncitori să folosească organizarea și forța proletariatului pentru a duce lupta revoluționară împotriva pericolului de război și să declare „război războiului”.

iului, rezoluția Congresului de la Basel a fost pusă la dosar, iar muncitorilor li s-a dat o lozincă nouă: să se extermină unul pe altul pentru gloria patriei capitaliste. Oare nu e limpede că lozincile și rezoluțiile revoluționare nu fac niciun ban dacă nu sunt întărite prin fapte? Ajunge să compari politica leninistă a transformării războiului imperialist în război civil cu politica trădătoare a Internaționalei a II-a în timpul războiului, pentru a înțelege toată josnicia politicianilor oportunistului și toată măreția metodei leninismului.

Nu pot să nu dau aici un citat din cartea lui Lenin „Revoluția proletară și renegatul Kautsky”, în care Lenin biciuiește fără cruțare încercarea oportunistă a lui K. Kautsky, liderul Internaționalei a II-a, de a judeca partidele nu după faptele lor, ci după documentele și lozincile lor așternute pe hârtie:

„Kautsky duce o politică tipic mic-burgheză și filistină, închipuindu-și... că **lansarea unei lozinci** ar schimba lucrurile. Toată istoria democrației burgheze spulberă această iluzie: pentru înșelarea poporului, democrații burghezi au lansat și lansează totdeauna tot felul de «lozinci». Esențialul este **să controlezi** sinceritatea lor, să confrunți cuvintele cu **faptele**, să nu te mulțumești cu vorbăria idealistă sau șarlatanească, ci să cauți să vezi **realitatea de clasă**.”⁹

Nu mai vorbesc de teama de autocritică a partidelor Internaționalei a II-a, de maniera lor de a-și ascunde greșelile, de a cocoloși chestiunile spinoase, de a-și acoperi lipsurile, făcând o falsă paradă, ca și cum totul ar fi în perfectă ordine, ceea ce tocește gândirea vie și frânează educarea revoluționară a partidelor pe baza propriilor greșeli, — manieră ridiculizată de Lenin și ținută de el la stâlpul infamiei. Iată ce a scris Lenin despre autocritica partidelor proletare în broșura sa „Stângismul”:

„Atitudinea unui partid politic față de greșelile sale este unul dintre cele mai importante și mai sigure criterii pentru a judeca dacă acest partid este serios și se achită în practică de obligațiile sale față de clasa sa și de masele muncitoare. A recunoaște sincer greșeala, a dezvălui cauzele ei, a analiza împrejurările care i-au dat naștere, a examina atent mijloacele prin care se poate îndrepta greșeala — iată caracteristica unui partid serios, iată ce înseamnă să-ți îndeplinești obligațiile, să educi și să instruiști clasa, iar apoi masele.”¹⁰

⁹ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 37, pp. 302–303.

¹⁰ Ibid., vol. 41, pp. 40–41.

Unii spun că scoaterea la iveală a propriilor greșeli și autocritica sunt primejdioase pentru partid, deoarece ele pot fi folosite de adversar împotriva partidului proletariatului. Lenin socotea asemenea obiecțiuni ca neserioase și cu desăvârșire greșite. Iată ce a spus el în această privință, încă din 1904, în broșura sa „Un pas înainte”, când partidul nostru era încă slab și neînsemnat:

„Ei (adică adversarii marxismului — I. St.) jubilează și se strâmbă privind certurile noastre; ei vor căuta, desigur, să folosească pentru scopurile lor pasaje răzlețe din broșura mea închinată lipsurilor și slăbiciunilor partidului nostru. Social-democrații ruși sunt destul de căliți în focul luptelor ca să nu se lase intimidați de aceste pișcături, ca să continue, în ciuda lor, munca de autocritică și de demascare necruțătoare a lipsurilor proprii, care neapărat și inevitabil vor fi depășite prin creșterea mișcării muncitorești.”¹¹

Acestea sunt, în general, trăsăturile caracteristice ale metodei leniniste.

Ceea ce cuprinde metoda lui Lenin se găsea deja în linii generale în învățătura lui Marx, care, după expresia acestuia, „în esența ei este critică și revoluționară”¹². Tocmai de acest spirit critic și revoluționar e pătrunsă, de la început și până la sfârșit, metoda lui Lenin. Ar fi însă o greșeală să se creadă că metoda lui Lenin este o simplă restabilire a ceea ce a dat Marx. În realitate, metoda lui Lenin este nu numai restabilirea, ci și concretizarea și dezvoltarea mai departe a metodei critice și revoluționare a lui Marx, a dialecticii lui materialiste.

3 Teoria

Din această temă desprind trei probleme:

- A.** importanța teoriei pentru mișcarea proletară,
- B.** critica „teoriei” spontaneității,
- C.** teoria revoluției proletare.

¹¹ Ibid., vol. 8, p. 192.

¹² K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 23, p. 27.

3.1 Importanța teoriei

Unii cred că leninismul înseamnă primatul practicii asupra teoriei, în sensul că principalul în leninism este transpunerea în viață a tezelor marxiste, „îndeplinirea” acestor teze; în ceea ce privește însă teoria, leninismul nu s-ar prea sinchisi de ea. Se știe că Plehanov a făcut nu o dată haz de „nepăsarea” lui Lenin în ceea ce privește teoria și mai ales filozofia. Se știe de asemenea că mulți dintre practicienii leniniști de astăzi nu prea se ocupă cu teoria, mai cu seamă din cauza enormei munci practice pe care, prin forța împrejurărilor, sunt nevoiți s-o depună. Trebuie să spun că această părere, mai mult decât ciudată, despre Lenin și leninism e cu desăvârșire greșită și nu corespunde cât de puțin realității; că tendința practicienilor de a ignora teoria e în contradicție cu întreg spiritul leninismului și legată de mari primejdii pentru cauză.

Teoria este experiența mișcării muncitorești din toate țările, experiența luată sub aspectul ei general. Firește că teoria rămâne fără obiect dacă nu e legată cu practica revoluționară, întocmai după cum și practica devine oarbă dacă nu-și luminează calea prin teoria revoluționară. Teoria poate deveni însă o forță uriașă a mișcării muncitorești dacă se formează în legătură indisolubilă cu practica revoluționară, căci ea, și numai ea, poate da mișcării siguranță, putere de orientare și înțelegerea legăturii interne a evenimentelor din jur, căci ea, și numai ea, poate ajuta practicii să înțeleagă nu numai cum și încotro merg clasele în prezent, dar și cum și încotro trebuie să meargă ele în viitorul apropiat. Lenin a fost doar acela care a proclamat și a repetat de zeci de ori cunoscuta teză:

„Fără teorie revoluționară nu poate să existe nici mișcare revoluționară.”¹³

Lenin a înțeles mai bine ca oricine marea însemnătate a teoriei, mai ales pentru un partid ca al nostru, având în vedere rolul care i-a revenit, de luptător de avangardă al proletariatului internațional, și având în vedere complexitatea situației interne și internaționale în care se află. Prevăzând, încă din 1902, acest rol deosebit al partidului nostru, Lenin a socotit necesar încă de pe atunci să amintească că:

„Rolul de luptător de avangardă poate să-l îndeplinească numai un partid călăuzit de o teorie înaintată.”¹⁴

¹³ Subliniat de mine.

V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 6, p. 23.

¹⁴ Ibid., p. 24.

E de prisos a mai dovedi că acum, când prezicerea lui Lenin în ceea ce privește rolul partidului nostru s-a realizat, această teză a lui Lenin capătă o deosebită forță și o deosebită însemnătate.

Cea mai vie expresie a înaltei însemnătăți pe care o dădea Lenin teoriei ar trebui, poate, văzută în faptul că nimeni altul decât Lenin nu a luat asupra-și îndeplinirea sarcinii deosebit de serioase de a sintetiza în filozofia materialistă ceea ce știința adusese mai important în perioada de la Engels până la Lenin și de a critica sub toate aspectele curente antimaterialiste din rândurile marxistilor. Engels a spus că „cu fiecare nouă mare descoperire materialismul trebuie să ia o nouă formă”¹⁵. Se știe că Lenin a fost acela care a îndeplinit pentru vremea sa această sarcină în minunata sa carte „Materialism și empiriocriticism”¹⁶. Se știe că Plehanov, căruia îi plăcea să facă haz de „nepăsarea” lui Lenin în ceea ce privește filozofia, nici nu s-a hotărât să pășească serios la îndeplinirea acestei sarcini.

3.2 Critica „teoriei” spontaneității, sau despre rolul avangărzii în mișcare

„Teoria” spontaneității este teoria oportunismului, teoria ploconirii în fața spontaneității mișcării muncitorești, teoria tăgăduirii de fapt a rolului conducător al avangărzii clasei muncitoare, al partidului clasei muncitoare.

Teoria ploconirii în fața spontaneității se declară categoric contra faptului ca mișcarea muncitorească să aibă un caracter revoluționar. Ea nu admite ca mișcarea să se îndrepte pe linia luptei împotriva bazelor capitalismului, ea susține că mișcarea trebuie să urmeze exclusiv linia revendicărilor „realizabile”, „acceptabile” pentru capitalism, ea e cu totul pentru „linia de minimă rezistență”. Teoria spontaneității este ideologia trade-unionismului.

Teoria ploconirii în fața spontaneității se declară categoric împotriva imprimării unui caracter conștient, sistematic, mișcării spontane; ea nu admite ca partidul să meargă în fruntea clasei muncitoare, ca partidul să ridice masele până la nivelul conștiinței, ca partidul să ducă după sine mișcarea; ea susține că elementele conștiente ale mișcării nu trebuie să împiedice mișcarea să-și urmeze calea ei, ea susține că partidul trebuie numai să-și plece urechea la mișcarea spontană și să se târască în coada ei. Teoria spontaneității este teoria diminuării rolului elementului conștient în mișcare, ideologia „codismului”, baza logică a oricărui oportunism.

Practic, această teorie, care a apărut pe scenă încă înainte de prima re-

¹⁵ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 21, p. 278.

¹⁶ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 18.

voluție din Rusia, a făcut ca adepții ei, așa-ziiși „economisți”, să tăgăduiască necesitatea unui partid muncitoresc independent în Rusia, să se ridice împotriva luptei revoluționare a clasei muncitoare pentru doborârea țarismului, să propovăduiască politica trade-unionistă în mișcare și, în general, să caute să pună mișcarea muncitorească sub hegemonia burgheziei liberale.

Lupta vechii „Iskre” și critica strălucită a teoriei „codismului”, făcută de Lenin în broșura „Ce-i de făcut?”, nu numai că au nimicit așa-zisul „economism”, dar au creat și bazele teoretice ale mișcării cu adevărat revoluționare a clasei muncitoare ruse.

Fără o asemenea luptă nici vorbă nu putea fi de crearea unui partid muncitoresc independent în Rusia și de rolul lui conducător în revoluție.

Însă teoria ploconirii în fața spontaneității nu este numai un fenomen rusesc. Ea e foarte larg răspândită — ce-i drept, într-o formă puțin schimbată — în toate partidele Internaționalei a II-a, fără excepție. Am în vedere așa-zisa teorie a „forțelor de producție”, vulgarizată de către liderii Internaționalei a II-a, teorie care justifică totul și împacă pe toți, care constată faptele și le explică după ce ele au plictisit pe toată lumea și, constatând faptele, se mulțumește cu aceasta. Marx a spus că teoria materialistă nu se poate mărgini la explicarea lumii, ci trebuie s-o și schimbe¹⁷. Dar Kautsky & Co. nu se sinchiesc de aceasta, ci preferă să rămână la prima parte a formulei lui Marx.

Iată unul dintre numeroasele exemple de aplicare a acestei „teorii”. Se spune că înaintea războiului imperialist partidele Internaționalei a II-a amănau că vor declara „război războiului” dacă imperialiștii vor dezlanțui războiul. Se spune că chiar înainte de începerea războiului aceste partide au pus la dosar lozinca „război războiului” și au pus în practică lozinca contrară, a „războiului pentru patria imperialistă”. Se spune că această înlocuire a unei lozinci printr-alta a avut drept rezultat milioane de victime din rândurile muncitorilor. Ar fi însă o greșeală să se creadă că avem de-a face aici cu vinovați, că cineva ar fi trădat clasa muncitoare sau ar fi vândut-o. Nicidecum! Toate s-au petrecut cum trebuia să se petreacă. Întâi, pentru că, vedeți dumneavoastră, Internaționala este un „instrument de pace”, și nu de război. Al doilea, pentru că, față de „nivelul forțelor de producție” care exista în acea vreme, nu se putea întreprinde nimic altceva. „Vinovate” sunt „forțele de producție”. Acest lucru „ne” este explicat cu precizie de „teoria forțelor de producție” a d-lui Kautsky. Iar cine nu crede în această „teorie”, acela nu e marxist. Rolul partidelor? Însemnătatea lor în mișcare? Dar ce poate face partidul atunci când e vorba de un factor atât de hotărâtor ca „nivelul

¹⁷ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 3, p. 7.

forțelor de producție”?...

Asemenea exemple de falsificare a marxismului s-ar putea aduce o mulțime.

E de prisos a mai dovedi că acest „marxism” falsificat, chemat să acopere goliciunea oportunismului, nu este decât o variantă, de tip european, a aceleiași teorii a „codismului”, împotriva căreia Lenin a luptat încă înainte de prima revoluție rusă.

E de prisos a mai dovedi că lichidarea acestei falsificări teoretice constituie condiția prealabilă a creării unor partide cu adevărat revoluționare în Apus.

3.3 Teoria revoluției proletare

Teoria leninistă a revoluției proletare pornește de la trei teze fundamentale:

Prima teză. Dominația capitalului financiar în țările capitaliste înaintate; emisiunea de hârtii de valoare ca una dintre cele mai importante operațiuni ale capitalului financiar; exportul de capital spre izvoarele de materii prime ca una dintre bazele imperialismului; atotputernicia oligarhiei financiare ca rezultat al dominației capitalului financiar, — toate acestea scot la iveală caracterul brutal, parazitar al capitalismului monopolist, fac ca jugul trusturilor și sindicatelor capitaliste să fie de o sută de ori mai puternic simțit, grăbesc creșterea revoltei clasei muncitoare împotriva temeliiilor capitalismului, duc masele spre revoluția proletară ca spre unica salvare (vezi Lenin: „Imperialismul”).

De aici prima concluzie: ascuțirea crizei revoluționare înăuntrul țărilor capitaliste, creșterea elementelor exploziei pe frontul intern, proletar, din „metropole”.

A doua teză. Exportul intens de capital în țările coloniale și dependente, lărgirea „sferelor de influență” și a posesiunilor coloniale mergând până la a cuprinde întregul glob pământesc; transformarea capitalismului într-un **sistem mondial** de aservire financiară și asupra colonială a imensei majorități a populației pământului de către un pumn de state „înaintate”, — toate acestea, pe de o parte, au transformat diferitele economii naționale și teritorii naționale în verigile unui singur lanț, numit economie mondială; pe de altă parte, au împărțit populația globului pământesc în două lagăre: un pumn de țări capitaliste „înaintate”, care exploatează și asupresc întinse țări coloniale și dependente, și enorma majoritate a țărilor coloniale și dependente, nevoite să lupte pentru eliberarea lor de sub jugul imperialist (vezi „Imperialismul”).

De aici a doua concluzie: ascuțirea crizei revoluționare în țările coloniale, creșterea elementelor de revoltă împotriva imperialismului pe frontul extern, colonial.

A treia teză. Stăpânirea monopolistă a „sferelor de influență” și a coloniilor; dezvoltarea inegală a țărilor capitaliste, care duce la o luptă cruntă pentru împărțirea lumii între țările care au acaparat deja teritorii și cele care vor să-și capete „partea” lor; războaiele imperialiste ca unic mijloc de restabilire a „echilibrului” tulburat, — toate acestea duc la întărirea luptei pe cel de-al treilea front, frontul intercapitalist, care slăbește imperialismul și înlesnește unitatea împotriva imperialismului a primelor două fronturi, a frontului proletar revoluționar și a celui colonial eliberator (vezi „Imperialismul”).

De aici a treia concluzie: inevitabilitatea războaielor sub imperialism și inevitabilitatea coalizării revoluției proletare din Europa cu revoluția colonială din Orient într-un singur front mondial al revoluției împotriva frontului mondial al imperialismului.

Toate aceste concluzii se contopesc, la Lenin, într-o singură concluzie generală, anume că **„imperialismul este ajunul revoluției socialiste”**¹⁸.

Potrivit cu aceasta se schimbă și însuși felul de a pune problema revoluției proletare, problema caracterului revoluției, a amploarei ei, a adâncimii ei; se schimbă schema revoluției în general.

Înainte vreme, premisele revoluției proletare erau analizate, de obicei, din punctul de vedere al stării economice al unei țări sau alta. Acum metoda aceasta nu mai este suficientă. Acum chestiunea trebuie privită din punctul de vedere al stării economice a tuturor țărilor sau a majorității lor, din punctul de vedere al situației economiei mondiale, deoarece diferitele țări și diferitele economii naționale au încetat de a mai constitui unități de sine stătătoare și s-au prefăcut în verigile unui singur lanț, numit economie mondială, deoarece vechiul capitalism „civilizat” s-a transformat în imperialism, iar imperialismul este un sistem mondial de aservire financiară și asuprire colonială a imensei majorități a populației pământului de către un pumn de țări „înaintate”.

Înainte era obiceiul să se vorbească de existența sau de lipsa condițiilor obiective ale revoluției proletare în diferite țări sau, mai exact, în cutare sau cutare țară dezvoltată. Acum acest punct de vedere nu mai este suficient. Acum trebuie să se vorbească de existența condițiilor obiective ale revoluției în tot sistemul economiei imperialiste mondiale, luată ca un singur tot; iar existența în cuprinsul acestui sistem a câtorva țări insuficient dezvoltate din punct de vedere industrial nu poate fi o piedică de neînviș pentru revoluție **dacă** sistemul, în întregul lui, sau, mai exact, **dat fiind că** sistemul în întregul său este copt pentru revoluție.

Înainte era obiceiul să se vorbească de revoluția proletară, într-o țară

¹⁸ Subliniat de mine.

V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 27, p. 309.

dezvoltată sau alta, ca de o entitate izolată și de sine stătătoare, opusă unui front național, izolat al capitalului, ca antipod al ei. Acum acest punct de vedere nu mai este suficient. Acum trebuie să vorbim de revoluția proletară mondială, fiindcă diferitele fronturi naționale ale capitalului s-au transformat în verigile unui singur lanț, numit frontul mondial al imperialismului, căruia trebuie să-i fie opus frontul comun al mișcării revoluționare din toate țările.

Înainte revoluția proletară era privită ca un rezultat al dezvoltării exclusiv interne a țării respective. Acum acest punct de vedere nu mai este suficient. Acum revoluția proletară trebuie privită, înainte de toate, ca rezultat al dezvoltării contradicțiilor în sistemul mondial al imperialismului, ca rezultat al ruperii lanțului frontului imperialist mondial într-o țară sau alta.

Unde va începe revoluția, unde poate fi rupt mai întâi frontul capitalului, în care țară?

Acolo unde industria este mai dezvoltată, unde proletariatul formează majoritatea, unde e mai multă cultură, unde e mai multă democrație — se răspundea, de obicei, înainte vreme.

Nu — răspunde teoria leninistă a revoluției — **nu neapărat acolo unde industria e mai dezvoltată** etc. Frontul capitalului va fi rupt acolo unde lanțul imperialismului este mai slab, deoarece revoluția proletară este rezultatul ruperii lanțului frontului imperialist mondial în punctul cel mai slab al lui; și se poate întâmpla ca țara care a început revoluția, țara care a rupt frontul capitalului, să fie mai puțin dezvoltată din punct de vedere capitalist decât alte țări mai dezvoltate, care totuși au rămas în cadrul capitalismului.

În 1917 lanțul frontului imperialist mondial s-a dovedit mai slab în Rusia decât în celelalte țări. Acolo el s-a și rupt, deschizând drumul revoluției proletare. De ce? Pentru că în Rusia s-a desfășurat o măreață revoluție populară, în fruntea căreia a pășit un proletariat revoluționar, care a avut un aliat atât de serios ca masele de milioane ale țărănimii asuprite și exploatate de moșieri. Pentru că revoluția a avut acolo ca adversar un reprezentant atât de odios al imperialismului ca țarismul, care era lipsit de orice autoritate morală și care își atrăsese ura întregii populații. În Rusia lanțul s-a dovedit mai slab, cu toate că Rusia era mai puțin dezvoltată din punct de vedere capitalist decât, de pildă, Franța sau Germania, Anglia sau America.

Unde se va rupe lanțul în viitorul apropiat? Iarăși acolo unde este mai slab. Nu este exclus ca lanțul să se rupă, de pildă, în India. De ce? Pentru că acolo există un proletariat revoluționar, tânăr și combativ, care are un astfel de aliat ca mișcarea de eliberare națională — un aliat, fără îndoială, mare și, fără îndoială, serios. Pentru că în fața revoluției stă acolo un astfel de dușman cunoscut de toată lumea ca imperialismul străin, lipsit de credit moral și care și-a atras ura generală a maselor asuprite și exploatate din India.

Este de asemenea în totul posibil ca lanțul să se rupă în Germania. De ce? Pentru că factorii care acționează, de pildă, în India încep să acționeze și în Germania; și se înțelege că imensa deosebire dintre nivelul de dezvoltare din India și cel din Germania nu poate să nu-și pună pecetea asupra mersului și deznodământului revoluției din Germania.

Iată de ce Lenin spune că:

„Țările capitaliste din Europa apuseană își vor desăvârși dezvoltarea lor spre socialism... nu prin «coacerea» uniformă a socialismului în sânul lor, ci prin exploatarea unora din state de către altele, prin exploatarea primului dintre statele învinse în timpul războiului imperialist, îmbinată cu exploatarea întregului Orient. Iar Orientul, pe de altă parte, a pășit definitiv pe făgașul mișcării revoluționare tocmai din cauza acestui prim război imperialist și a fost antrenat definitiv în orbita generală a mișcării revoluționare mondiale.”¹⁹

Pe scurt: lanțul frontului imperialist trebuie să se rupă, de regulă, acolo unde verigile lanțului sunt mai slabe și, în orice caz, nu neapărat acolo unde capitalismul e mai dezvoltat, unde proletariatul reprezintă cutare sau cutare procent din populație, iar țărănimea cutare procent etc.

Iată de ce calculele statistice asupra procentului pe care proletariatul dintr-o anumită țară îl reprezintă în raport cu populația acestei țări își pierd, când e vorba de rezolvarea problemei revoluției proletare, însemnătatea excepțională pe care bucuros le-o acordau tipicarii Internaționalei a II-a, care n-au înțeles imperialismul și se tem de revoluție ca de ciumă.

Mai departe. Eroii Internaționalei a II-a au afirmat (și continuă să afirme) că între revoluția burghezo-democratică, pe de o parte, și revoluția proletară, pe de altă parte, există o prăpastie sau, în orice caz, un zid chinezesc, care pune între una și cealaltă un interval de timp mai mult sau mai puțin îndelungat, în decursul căruia burghezia venită la putere dezvoltă capitalismul, iar proletariatul acumulează forțe și se pregătește pentru „lupta finală” împotriva capitalismului. Se socotește de obicei că acest interval trebuie să dureze multe decenii, dacă nu și mai mult. Este de prisos a mai dovedi că, în condițiile imperialismului această „teorie” a zidului chinezesc este lipsită de orice sens științific, că ea nu este și nu poate fi altceva decât un paravan, îndărătul căruia se ascund tendințele contrarevoluționare ale burgheziei. Este de prisos a mai dovedi că în condițiile imperialismului, care poartă în sine conflicte și

¹⁹ Ibid., vol. 45, pp. 424–425.

războaie, în condițiile „ajunului revoluției socialiste”, când capitalismul „înfloritor” se prefăce în capitalism „muribund” (Lenin), iar mișcarea revoluționară crește în toate țările lumii, când imperialismul se unește cu toate forțele reacționare fără excepție, inclusiv cu țarismul și cu feudalismul, făcând astfel necesară coalizarea tuturor forțelor revoluționare, de la mișcarea proletară din Occident până la mișcarea de eliberare națională din Orient, când nimicirea rămășițelor orânduirii feudalo-iobăgiste devine cu neputință fără luptă revoluționară împotriva imperialismului, — este de prisos a mai dovedi că, în aceste condiții, revoluția burghezo-democratică dintr-o țară mai mult sau mai puțin dezvoltată trebuie să se apropie de revoluția proletară, că prima trebuie să se transforme în cea de a doua. Istoria revoluției din Rusia a demonstrat până la evidență justetea indiscutabilă a acestei teze. Nu degeaba, încă din 1905, în ajunul primei revoluții ruse, Lenin a înfățișat, în broșura sa „Două tactici”, revoluția burghezo-democratică și revoluția socialistă ca două verigi ale unui singur lanț, ca un singur tablou unitar al amplexării revoluției ruse:

„Proletariatul trebuie să ducă până la capăt revoluția democratică, alăturându-și masa țărănimii, spre a zdrobi prin forță rezistența absolutismului și a paraliza nestatornicia burgheziei. Proletariatul trebuie să săvârșească revoluția socialistă, alăturându-și masa elementelor semiproletare ale populației, spre a zdrobi prin forță împotrivirea burgheziei și a paraliza nestatornicia țărănimii și a micii burghezii. Acestea sunt sarcinile proletariatului, sarcini pe care neokristii le prezintă atât de strâmt în toate raționamentele și rezoluțiile lor asupra amplexării revoluției.”²⁰

Nu mai vorbesc despre alte lucrări, de mai târziu, ale lui Lenin, în care ideea transformării revoluției burgheze în revoluție proletară iese și mai mult în relief decât în „Două tactici”, ca una dintre pietrele unghiulare ale teoriei leniniste a revoluției.

Unii tovarăși își închipuie că Lenin ar fi ajuns la această idee abia în 1916, că până atunci el ar fi crezut că revoluția din Rusia se va menține un timp în cadrul burghez, că puterea va trece, prin urmare, din mâinile organului dictaturii proletariatului și a țărănimii în mâinile burgheziei, și nu în mâinile proletariatului. Se spune că această afirmație ar fi pătruns chiar și în presa noastră comunistă. Trebuie să spun că această afirmație e cu totul falsă, că nu corespunde deloc realității.

Aș putea să mă refer la cunoscuta cuvântare ținută de Lenin la Congresul al III-lea al partidului (1905), în care el califică dictatura proletariatului

²⁰ Ibid., vol. 11, p. 89.

și a țărănimii, adică victoria revoluției democratice, nu ca „organizație de «ordine»”, ci ca „organizație de război”²¹. Aș putea să mă refer apoi la cunoscutele articole ale lui Lenin „Despre guvernul provizoriu”²² (1905), în care el, înfățișând perspectiva desfășurării revoluției ruse, pune în fața partidului sarcina „de a face ca revoluția rusă să nu fie o mișcare de câteva luni, ci o mișcare de mulți ani, ca ea să ducă nu numai la unele concesii mărunte din partea acelor care dețin puterea, ci la doborârea completă a acestei puteri”; în care el, desfășurând mai departe această perspectivă și legând-o cu revoluția din Europa, continuă apoi astfel:

„Și dacă aceasta va reuși, atunci... atunci incendiul revoluției va cuprinde Europa; muncitorul european, vlăguit de regimul reacțiunii burgheze, se va ridica, la rândul său, și ne va arăta «cum se face asta»; atunci avântul revoluționar al Europei va influența, la rândul său, Rusia și dintr-o epocă de câțiva ani revoluționari va face o epocă de câteva decenii revoluționare...”²³

Aș putea să mă refer apoi la un cunoscut articol al lui Lenin, publicat în Noiembrie 1915, în care el scrie:

„Proletariatul luptă și va lupta fără preget pentru cucerirea puterii, pentru republică, pentru confiscarea pământului..., pentru participarea «maselor populare neproletare» la eliberarea Rusiei **burgheze** de sub jugul «imperialismului» **feudalo-militar** (= țarismul). Și această eliberare a Rusiei burgheze de jugul țarismului, de stăpânirea moșierilor asupra pământului, proletariatul o va folosi **imediat**²⁴ nu pentru a ajuta pe țărani înstăriți în lupta lor împotriva muncitorilor agricoli, ci pentru a săvârși revoluția socialistă în alianță cu proletarii din Europa.”²⁵

Aș putea, în sfârșit, să mă refer la cunoscutul pasaj din broșura lui Lenin „Revoluția proletară și renegatul Kautsky”, unde el, referindu-se la citatul de mai sus din „Două tactici” privitor la amploarea revoluției ruse, ajunge la următoarea concluzie:

²¹ Ibid., vol. 10, p. 129.

²² Nota EP: I.V. Stalin se referă la următoarele articole ale lui V.I. Lenin, scrise în 1905: Social-democrația și guvernul revoluționar provizoriu; Dictatura democratică revoluționară a proletariatului și a țărănimii; Despre guvernul revoluționar provizoriu (V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 10).

²³ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 10, p. 14.

²⁴ Subliniat de mine.

²⁵ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 27, p. 82.

„Lucrurile s-au petrecut întocmai cum am spus noi. Mersul revoluției a confirmat justetea raționamentului nostru. **La început**, împreună cu «toată» țărănimea împotriva monarhiei, împotriva moșierilor, împotriva înapoierii medievale (și în această măsură revoluția rămâne burgheză, burghezo-democratică). **Pe urmă**, împreună cu țărănimea săracă, împreună cu semiproletariatul, împreună cu toți exploatații, **împotriva capitalismului**, inclusiv împotriva bogătașilor de la sate, a chiaburilor, a speculanților, și în această măsură revoluția devine **socialistă**. A încerca să pui un zid chinezesc artificial între una și cealaltă, să desparți pe una de cealaltă prin altceva **decât** prin gradul de pregătire a proletariatului și tăria alianței dintre el și sărăciimea de la sate, înseamnă să comiți cea mai gravă denaturare a marxismului, înseamnă să-l trivializezi, să-i substitui liberalismul.”²⁶

Cred că ajunge.

Bine, ni se va spune, dar atunci de ce a luptat Lenin împotriva ideii „revoluției permanente (neîntrerupte)”?

Pentru că Lenin propunea „să fie folosită în întregime” capacitatea revoluționară a țărănimii, să fie folosită până la capăt energia ei revoluționară pentru lichidarea totală a țarismului, pentru trecerea la revoluția proletară, pe câtă vreme partizanii „revoluției permanente” nu înțelegeau rolul serios al țărănimii în revoluția rusă, subapreciau forța energiei revoluționare a țărănimii, subapreciau forța și capacitatea proletariatului rus de a duce după sine țărănimea, îngreunând astfel opera eliberării țărănimii de sub influența burgheziei, opera strângerii țărănimii în jurul proletariatului.

Pentru că Lenin propunea ca opera revoluției **să fie încununată** cu trecerea puterii în mâinile proletariatului, pe câtă vreme partizanii revoluției „permanente” voiau **să înceapă** direct cu instaurarea puterii proletare, neînțelegând că ei închideau astfel ochii asupra unui asemenea „fleac” ca rămășițele feudalismului și nu țineau socoteală de o forță atât de serioasă ca țărănimea rusă, neînțelegând că o astfel de politică nu poate decât să frâneze câștigarea țărănimii de partea proletariatului.

Prin urmare, Lenin lupta împotriva partizanilor revoluției „permanente” nu pe chestiunea caracterului neîntrerupt al revoluției, căci Lenin însuși stătea pe punctul de vedere al revoluției neîntrerupte, ci din cauză că aceștia subapreciau rolul țărănimii, care formează o rezervă uriașă a proletariatului,

²⁶ Ibid., vol. 37, pp. 321–322.

din cauză că nu înțelegeau ideea hegemoniei proletariatului.

Ideea revoluției „permanente” nu trebuie privită ca o idee nouă. Ea a fost formulată pentru prima oară de Marx, la sfârșitul deceniului al cincilea al veacului trecut, în cunoscuta sa „Adresă” către „Liga comuniștilor” (1850). Din acest document au și luat „permanenții” noștri ideea revoluției neîntrerupte. Trebuie notat că „permanenții” noștri, luând această idee de la Marx, au modificat-o întrucâtva și, modificând-o, „au stricat-o”, făcând-o improprie pentru folosirea practică. A fost nevoie de mâna dibace a lui Lenin pentru a îndrepta această greșală, pentru a lua ideea revoluției neîntrerupte a lui Marx în forma ei pură și a face din ea una dintre pietrele unghiulare ale teoriei sale asupra revoluției.

Iată ce spune Marx despre revoluția neîntreruptă (permanentă) în „Adresa” sa, după ce enumeră un șir de cerințe revoluționar-democratice, îndemnând pe comuniști să lupte pentru îndeplinirea lor:

„Pe când mic-burghezii democrați vor să încheie revoluția cât mai repede posibil, mulțumindu-se cu îndeplinirea unui număr cât mai mare din cerințele arătate mai sus, interesul nostru și sarcina noastră constă în a face ca revoluția să fie neîntreruptă, până ce toate clasele, mai mult sau mai puțin avute, vor fi fost înlăturate de la putere, până când proletariatul va fi cucerit puterea de stat, până când asociațiile proletarilor nu numai dintr-o singură țară, ci din toate țările dominante din lume se vor fi dezvoltat într-atâta, încât concurența dintre proletarii acestor țări să înceteze, și până când cel puțin forțele de producție hotărâtoare vor fi fost concentrate în mâinile proletarilor.”²⁷

Cu alte cuvinte:

- A.** Marx n-a propus deloc ca revoluția în Germania anilor 1850–1860 să **înceapă** direct cu instaurarea puterii proletare, **contrar** planurilor „permanenților” noștri ruși.
- B.** Marx a propus să **se încununeze** doar opera revoluției cu puterea de stat proletară, răsturnând, pas cu pas, de pe înălțimile puterii, una după alta, fracțiunile burgheziei, pentru ca proletariatul, cucerind puterea, să aprindă apoi incendiul revoluției în toate țările; și aceasta e **în deplină concordanță** cu tot ceea ce ne-a învățat Lenin și cu ceea

²⁷ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 7, p. 267.

ce a făcut el în decursul revoluției noastre, călăuzindu-se după teoria sa asupra revoluției proletare în condițiile imperialismului.

Reiese că „permanenții” noștri ruși nu numai că au subapreciat rolul țărănimii în revoluția rusă și însemnătatea ideii hegemoniei proletariatului, ci au și modificat (în rău) ideea revoluției „permanente” a lui Marx, făcând-o improprie pentru practică.

Iată de ce Lenin a ridiculizat teoria „permanenților” noștri, denumind-o „originală” și „splendidă” și reproșându-le că nu vor „să se gândească din ce cauză viața a trecut timp de zece ani încheiați pe lângă această splendidă teorie” (Lenin a scris acest articol în 1915, după 10 ani de la apariția în Rusia a teoriei „permanenților”²⁸).

Iată de ce considera Lenin că această teorie este semimensevică, afirmând că aceasta „ia de la bolșevici chemarea către proletariat de a duce o luptă revoluționară hotărâtă și de a cuceri puterea politică, iar de la mensevici «tăgăduirea» rolului țărănimii” (vezi articolul lui Lenin: „Două linii ale revoluției”).

Așa stă chestiunea cu ideea lui Lenin despre transformarea revoluției burghezo-democratice în revoluția proletară, despre folosirea revoluției burgheze pentru trecerea „imediată” la revoluția proletară.

Mai departe. Înainte se socotea că victoria revoluției într-o singură țară nu este posibilă, presupunându-se că pentru victoria asupra burgheziei este necesară o acțiune comună a proletarilor din toate țările înaintate sau, în orice caz, din majoritatea acestor țări. Acum acest punct de vedere nu mai corespunde realității. Acum trebuie să pornim de la posibilitatea unei asemenea victorii, deoarece dezvoltarea inegală și prin salturi a diferitelor țări capitaliste în condițiile imperialismului, dezvoltarea contradicțiilor catastrofale din sânul imperialismului, care duc la războaie inevitabile, creșterea mișcării revoluționare în toate țările din lume, — toate acestea duc nu numai la posibilitatea, ci și la necesitatea victoriei proletariatului în unele țări. Istoria revoluției din Rusia e o dovadă directă în acest sens. În același timp însă nu trebuie să uităm că doborârea burgheziei poate fi înfăptuită cu succes numai dacă există unele condiții absolut necesare, fără de care nici vorbă nu poate fi de luarea puterii de către proletariat.

Iată ce spune Lenin despre aceste condiții în broșura sa „Stângismul”:

„Legea fundamentală a revoluției, confirmată de toate revoluțiile și în special de cele trei revoluții ruse din secolul al XX-lea,

²⁸ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 27, p. 82.

constă în următoarele: pentru ca revoluția să aibă loc, nu ajunge ca masele exploatare și asuprite să devină conștiente că nu se mai poate trăi ca înainte și să ceară schimbări; pentru ca revoluția să aibă loc, este necesar ca exploatorul să nu mai poată trăi și guverna ca mai înainte. Numai atunci **când «cei de jos» nu vor să mai fie ca înainte, iar «vârfurile» nu pot să mai guverneze ca înainte**, numai atunci revoluția poate să învingă. Acest adevăr se exprimă și prin cuvintele: **revoluția este imposibilă fără o criză națională generală (care să atingă și pe exploatați și pe exploatatori)**²⁹. Deci, pentru ca revoluția să aibă loc, trebuie, în primul rând, să obținem ca majoritatea muncitorilor (sau, în orice caz, majoritatea muncitorilor conștienți, care gândesc și sunt activi din punct de vedere politic) să înțeleagă pe deplin necesitatea revoluției, să fie gata să-și dea viața pentru ea; în al doilea rând, trebuie ca clasele stăpânitoare să treacă printr-o criză de regim, care să atragă în viața politică până și masele cele mai înapoiate..., care să slăbească guvernul și să dea posibilitate revoluționarilor să-l răstoarne repede.”³⁰

Dar a doborî puterea burgheziei și a instaura puterea proletariatului într-o singură țară nu înseamnă încă a asigura victoria completă a socialismului. Consolidându-și puterea și ducând după sine țărănimia, proletariatul țării învingătoare poate și trebuie să construiască societatea socialistă. Înseamnă însă aceasta că el va repurta astfel victoria deplină, definitivă a socialismului, adică înseamnă oare aceasta că el poate, numai prin forțele unei singure țări, să statornicească definitiv socialismul și să pună țara pe deplin la adăpost de primejdia intervenției și deci și a restaurației? Nu, nicidecum. Pentru aceasta e necesară victoria revoluției cel puțin în câteva țări. De aceea dezvoltarea și sprijinirea revoluției în celelalte țări este o sarcină esențială a revoluției victorioase. De aceea revoluția țării biruitoare trebuie să se considere nu ca o entitate de sine stătătoare, ci ca un sprijin, ca un mijloc pentru grăbirea victoriei proletariatului în celelalte țări.

Lenin a exprimat această idee în două cuvinte, spunând că sarcina revoluției biruitoare constă în a realiza „maximul din ceea ce se poate realiza într-o singură țară **pentru** dezvoltarea, sprijinirea, trezirea revoluției **în toate ță-**

²⁹ Subliniat de mine.

³⁰ Ibid., vol. 41, pp. 69–70.

rile”³¹.

Acestea sunt, în linii generale, trăsăturile caracteristice ale teoriei leniniste a revoluției proletare.

4 Dictatura proletariatului

Din această temă desprind trei probleme fundamentale:

- A.** dictatura proletariatului ca instrument al revoluției proletare;
- B.** dictatura proletariatului ca dominație a proletariatului asupra burgheziei;
- C.** Puterea Sovietică ca formă de stat a dictaturii proletariatului.

4.1 Dictatura proletariatului ca instrument al revoluției proletare

Problema dictaturii proletariatului este, înainte de toate, problema conținutului esențial al revoluției proletare. Revoluția proletară, mișcarea ei, amploarea ei, succesele ei devin realitate numai prin dictatura proletariatului. Dictatura proletariatului este instrumentul revoluției proletare, organul ei, punctul ei de sprijin cel mai important, chemat la viață, în primul rând, pentru a zdrobi împotrivirea exploatatorilor răsturnați și pentru a consolida cuceririle revoluției; în al doilea rând, pentru a duce până la capăt revoluția proletară, pentru a duce revoluția până la izbânda deplină a socialismului. A învinge burghezia, a doborî puterea ei, aceasta poate s-o facă revoluția și fără dictatura proletariatului. Dar a zdrobi împotrivirea burgheziei, a păstra victoria și a merge mai departe spre victoria definitivă a socialismului, aceasta nu mai poate s-o facă revoluția dacă nu creează, pe o anumită treaptă a dezvoltării sale, un organ special sub forma dictaturii proletariatului ca sprijin fundamental al ei.

„Problema puterii este problema fundamentală a oricărei revoluții” (Lenin). Înseamnă oare aceasta că lucrurile se mărginesc la luarea puterii, la cucerirea ei? Nu, nicidecum. Luarea puterii nu e decât începutul. Burghezia, doborâtă într-o țară, rămâne încă multă vreme, datorită multor cauze, mai puternică decât proletariatul care a răsturnat-o. De aceea esențialul constă în a păstra puterea, în a o consolida, în a o face de neînvins. Ce se cere pentru atingerea acestui scop? Pentru aceasta se cere să fie îndeplinite cel puțin trei

³¹ Ibid., vol. 37, p. 313.

sarcini principale, care se ridică în fața dictaturii proletare „a doua zi” după victorie:

- A.** zdrobirea împotrivirii moșierilor și capitaliștilor răsturnați și expropri-ați de revoluție, lichidarea oricăror încercări ale acestora de a restabili puterea capitalului;
- B.** organizarea operei de construire în spiritul strângerii tuturor oamenilor muncii în jurul proletariatului și îndrumarea acestei munci cu scopul de a pregăti lichidarea, desființarea claselor;
- C.** înarmarea revoluției, organizarea armatei revoluției, pentru lupta împotriva dușmanilor din afară, pentru lupta împotriva imperialismului.

Dictatura proletariatului este necesară pentru a realiza, pentru a îndeplini aceste sarcini.

„Trecerea de la capitalism la comunism” — spune Lenin — „cuprinde o întreagă epocă istorică. Atâta timp cât această epocă nu s-a terminat, exploatatorii nutresc în mod inevitabil speranța restaurării, iar această speranță se transformă în încercări de restaurare. Și după prima înfrângere serioasă, exploatatorii răsturnați — care nu se așteptau la această răsturnare, nu credeau că ar putea fi răsturnați, nu admiteau această idee — se aruncă în luptă cu o energie înzecită, cu o patimă turbată, cu o ură însutită, pentru recâștigarea «raiului» care le-a fost luat, pentru familiile lor care trăiau atât de bine și care acum sunt condamnate la ruină și mizerie (sau la o muncă «simplă»...) de către «prostimea mârșavă». Iar exploatatorii capitaliști sunt urmați de marea masă a micii burghezii, ale cărei șovăieli și oscilări au fost dovedite de zeci de ani de experiență istorică în toate țările, și care astăzi urmează proletariatul, mâine se sperie de greutățile revoluției, se lasă cuprinsă de panică după prima înfrângere sau semi-înfrângere a muncitorilor, cade într-o stare de nervozitate, se zbate, scâncește, fuge dintr-o tabără într-alta.”³²

Burghezia are motivele ei să facă încercări de restaurare, căci după răsturnare ea rămâne încă multă vreme mai puternică decât proletariatul care a răsturnat-o.

³² Ibid., pp. 272–273.

„Dacă exploatorii sunt învinși numai într-o singură țară” — spune Lenin — „și acesta este, desigur, cazul tipic, deoarece o revoluție simultană într-o serie de țări este o excepție rară — ei rămân totuși mai tari decât cei exploatați.”³³

În ce constă puterea burgheziei răsturnate?

În primul rând, „în puterea capitalului internațional, în puterea și trăinicia legăturilor internaționale ale burgheziei”³⁴.

În al doilea rând, în faptul că „multă vreme după revoluție exploatorii păstrează în mod inevitabil o serie de enorme avantaje reale: le rămân banii (bani nu pot fi desființați dintr-odată), oarecare avere mobilă, adesea considerabilă, le rămân legăturile, priceperea de a organiza și administra, cunoașterea tuturor «secretelor» administrației (obiceiuri, metode, mijloace, posibilități); ei au studii mai înalte, legături strânse cu personalul tehnic superior (care trăiește și gândește în mod burghez), se pricep incomparabil mai bine în chestiunile militare (ceea ce e foarte important) etc. etc.”³⁵.

În al treilea rând, „în **puterea obișnuinței**, în puterea **micii producții**; pentru că, din nefericire, mica producție a mai rămas în lume într-o proporție foarte, foarte mare, iar mica producție generează capitalism și burghezie permanent, în fiecare zi, în fiecare ceas, spontan și în proporții de masă...” căci „a desființa clasele nu înseamnă numai a izgoni pe moșieri și pe capitaliști — aceasta am făcut-o relativ ușor — ci mai înseamnă să desființezi pe micii producători de mărfuri, iar aceștia nu pot fi izgoniți, nu pot fi zdrobiți, cu ei trebuie să te înțelegi. Ei pot fi (și trebuie să fie) transformați, reeducați, dar numai printr-o muncă de organizare îndelungată, lentă și prudentă”³⁶.

Iată de ce spune Lenin că:

„Dictatura proletariatului este războiul cel mai necruțător și mai plin de sacrificii al clasei celei noi împotriva unui dușman

³³ Ibid., p. 271.

³⁴ Ibid., vol. 41, p. 6.

³⁵ Ibid., vol. 37, p. 271.

³⁶ Ibid., vol. 41, pp. 6, 27.

mai puternic, împotriva burgheziei, a cărei rezistență se înzecește prin răsturnarea ei”, că „dictatura proletariatului este o luptă crâncenă, sângeroasă și nesângeroasă, violentă și pașnică, militară și economică, pedagogică și administrativă împotriva forțelor și tradițiilor vechii societăți.”³⁷

E de prisos să mai dovedim că a îndeplini aceste sarcini într-un timp scurt, a face toate acestea în câțiva ani, e un lucru absolut imposibil. De aceea dictatura proletariatului, trecerea de la capitalism la comunism, nu trebuie privită ca o perioadă de scurtă durată, cuprinzând doar un șir de acte și decrete, „foarte revoluționare”, ci ca o întreagă epocă istorică, plină de războaie civile și de ciocniri externe, de muncă organizatorică tenace și de construire economică, de ofensive și retrageri, de victorii și înfrângeri. Această epocă istorică este necesară nu numai pentru a crea premisele economice și culturale ale victoriei depline a socialismului, ci și pentru a da proletariatului posibilitatea, în primul rând, de a se educa și căli ca forță capabilă de a conduce țara și, în al doilea rând, de a reeduca și transforma păturile mic-burgheze în direcția care asigură organizarea producției socialiste.

„Trebuie să străbateți” — spunea Marx muncitorilor — „15, 20, 50 de ani de războaie civile și de bătălii internaționale nu numai pentru a schimba relațiile existente, ci pentru a vă schimba și pe voi înșivă și pentru a deveni capabili de dominație politică.”³⁸

Continuând și dezvoltând ideea lui Marx, Lenin scrie:

„Sub dictatura proletariatului, vor trebui reeducați milioane de țărani și mici patroni, sute de mii de funcționari și slujbași ai statului, de intelectuali burghezi, vor trebui subordonați cu toții statului proletar și conducerii proletare, vor trebui învinse într-însii obiceiurile și tradițiile burgheze”, după cum vor trebui „... reeducați... printr-o luptă îndelungată, pe baza dictaturii proletariatului, și proletarii înșiși, care se eliberează de propriile lor prejudecăți mic-burgheze nu deodată, nu printr-o minune, nu din porunca maicii domnului, nu din porunca unei lozinci, a unei rezoluții sau a unui decret, ci numai printr-o luptă de masă îndelungată și grea împotriva influențelor mic-burgheze de masă.”³⁹

³⁷ Ibid., pp. 6, 27.

³⁸ K. Marx, F. Engels. *Opere*, vol. 8, p. 437.

³⁹ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 41, pp. 102, 101.

4.2 Dictatura proletariatului ca dominație a proletariatului asupra burgheziei

Din cele spuse se vede că dictatura proletariatului nu este o simplă schimbare de persoane în guvern, o schimbare de „cabinet” etc., păstrându-se neatinse vechile rânduieli economice și politice. Menșevicii și oportuniștii din toate țările, care se tem de dictatură ca de foc și care, cuprinși de spaimă, substituie noțiunii de dictatură noțiunea de „cucerire a puterii”, reduc de obicei „cucerirea puterii” la o schimbare de „cabinet”, la venirea la putere a unui nou guvern format din oameni de soiul lui Scheidemann și Noske, MacDonald și Henderson. E de prisos să mai arătăm că aceste schimbări de cabinet și altele asemănătoare n-au nimic comun cu dictatura proletariatului, cu cucerirea adevăratei puteri de către adevăratul proletariat. MacDonalzii și Scheidemannii veniți la putere — atunci când se păstrează vechile rânduieli burgheze —, așa-zisele lor guverne, nu pot fi altceva decât un aparat auxiliar în mâinile burgheziei, decât un vâl pentru acoperirea plăgilor imperialismului, decât o unealtă în mâinile burgheziei împotriva mișcării revoluționare a maselor exploatate și asuprite. Aceste guverne sunt necesare capitalului ca paravan, atunci când nu-i este la îndemână, când nu-i convine sau când îi e greu să asuprească și să exploateze fără paravan masele. Firește, ivirea unor asemenea guverne e un simptom că „la ei acolo” (adică la capitaliști), „la Șipca”⁴⁰, lucrurile nu stau prea bine; dar asemenea guverne rămân totuși, în mod inevitabil, sub o formă camuflată, guverne ale capitalului. De la guvernul lui MacDonald sau Scheidemann până la cucerirea puterii de către proletariat e o distanță ca de la cer la pământ. Dictatura proletariatului nu este schimbare de guvern, ci un stat nou, cu noi organe ale puterii de stat la centru și în provincie, este statul proletariatului, care a luat naștere pe ruinele vechiului stat, ale statului burgheziei.

Dictatura proletariatului ia naștere nu pe baza rânduirilor burgheze, ci în cursul sfârșimării lor, după doborârea burgheziei, în cursul exproprierii moșierilor și capitaliștilor, în cursul socializării principalelor unelte și mijloace de producție, în cursul revoluției violente a proletariatului. Dictatura proletariatului este o putere revoluționară, care se sprijină pe întrebuintarea violenței împotriva burgheziei.

Statul este o mașină în mâinile clasei dominante pentru reprimarea împotrivirii dușmanilor ei de clasă. **În această privință** dictatura proletariatului nu se deosebește în fond prin nimic de dictatura oricărei alte clase, deoarece

⁴⁰ Nota EP: „La trecătoarea Șipca totul merge bine” — exemplu tipic de inducere în eroare în felul comunicatelor militare din timpul războiului ruso-turc din 1877–1878.

statul proletar este o mașină pentru reprimarea burgheziei. Există însă aici o deosebire **esențială**. Această deosebire constă în faptul că toate statele de clasă care au existat până acum au fost dictatura minorității exploatoare asupra majorității exploatate, pe când dictatura proletariatului este dictatura majorității exploatate asupra minorității exploatoare.

Pe scurt: **dictatura proletariatului este dominația proletariatului asupra burgheziei, dominație nelimitată de lege și care se sprijină pe violență, dominație care se bucură de simpatia și sprijinul maselor muncitoare și exploatate (Lenin: „Statul și revoluția”).**

De aici decurg două concluzii fundamentale:

Prima concluzie. Dictatura proletariatului nu poate fi o democrație „deplină”, o democrație pentru **toți**, atât pentru bogați cât și pentru săraci; dictatura proletariatului „trebuie să fie un stat **în chip nou** democratic (**pentru**⁴¹ proletari și neavuți în genere) și **în chip nou** dictatorial (împotriva burgheziei)”⁴². Pălăvrăgeala lui Kautsky & Co. despre egalitatea generală, despre democrația „pură”, despre democrația „desăvârșită” etc. nu este altceva decât o camuflare burgheză a faptului neîndoielnic că egalitatea între exploați și exploatori este imposibilă. Teoria democrației „pure” este teoria aristocrației clasei muncitoare, domesticită și întreținută de jefuitorii imperialiști. Această teorie a fost creată pentru a acoperi plăgile capitalismului, pentru a sulemenii imperialismul și a-i da forță morală în lupta împotriva maselor exploatate. Nu există și nici nu pot exista sub capitalism „libertăți” reale pentru cei exploați fie și numai din motivul că locurile de întrunire, tipografiile, depozitele de hârtie etc. necesare pentru folosirea „libertăților” sunt privilegiile ale exploatorilor. Nu există și nici nu poate exista sub capitalism o participare reală a maselor exploatate la conducerea țării fie și numai din motivul că sub cele mai democratice rânduiri, în condițiile capitalismului, guvernele nu sunt puse de către popor, ci de alde Rothschild, Stinnes, Rockefeller și Morgan. Democrația sub capitalism este o democrație **capitalistă**, democrația minorității exploatoare, care se reazemă pe îngădirea drepturilor majorității exploatate și e îndreptată împotriva acestei majorități. Numai sub dictatura proletariatului sunt posibile libertăți reale pentru exploați și participarea reală a proletarilor și țăranilor la conducerea țării. Sub dictatura proletariatului democrația este o democrație **proletară**, democrația majorității exploatate, care se sprijină pe îngădirea drepturilor minorității exploatoare și e îndreptată împotriva acestei minorități.

A doua concluzie. Dictatura proletariatului nu poate lua naștere ca re-

⁴¹ Subliniat de mine.

⁴² V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 33, p. 35.

zultat al dezvoltării pașnice a societății burgheze și a democrației burgheze; ea poate lua naștere numai în urma sfărâmării mașinii de stat burgheze, armatei burgheze, aparatului birocratic burghez, poliției burgheze.

„Clasa muncitoare nu poate să ia pur și simplu în stăpânire mașina de stat în forma sa existentă și s-o pună în funcțiune pentru propriile sale scopuri” — spun Marx și Engels în prefața la „Manifestul Partidului Comunist”. — Revoluția proletară „... nu va trece mașina birocratico-militară dintr-o mână în alta, cum se întâmpla până acum, ci o **va sfărâma**... — aceasta este condiția prealabilă a oricărei revoluții într-adevăr populare pe continent” — spune Marx într-o scrisoare din 1871 către Kugelmann.

Fraza restrictivă a lui Marx cu privire la continent a dat prilej oportuniștilor și menșevicilor din toate țările să urle că Marx ar fi admis, prin urmare, posibilitatea transformării pașnice a democrației burgheze în democrație proletară, cel puțin pentru unele țări care nu fac parte din continentul european (Anglia, America). Marx a admis într-adevăr o asemenea posibilitate, și el a avut temei să admită aceasta pentru Anglia și America din anii 1870–1880, când încă nu exista capitalismul monopolist, când încă nu exista imperialismul și când aceste țări, datorită condițiilor lor deosebite de dezvoltare, n-aveau încă un militarism și un birocratism dezvoltat. Așa stăteau lucrurile până la apariția imperialismului dezvoltat. Însă mai târziu, după 30–40 de ani, când situația din aceste țări s-a schimbat radical, când imperialismul s-a dezvoltat și a cuprins toate țările capitaliste, fără excepție, când militarismul și birocrăția au apărut și în Anglia și în America, când condițiile deosebite de dezvoltare pașnică a Angliei și Americii au dispărut, atunci limitarea privitoare la aceste țări trebuia să cadă de la sine.

„În prezent” — spune Lenin —, în 1917, în epoca primului mare război imperialist, această limitare făcută de Marx cade. Atât Anglia cât și America, cei mai de seamă și ultimii reprezentanți — în întreaga lume — ai «libertății» anglo-saxone, în sensul absenței militarismului și birocratismului, au alunecat cu totul în murdara și sângeroasa mlaștină a instituțiilor birocrato-militare din Europa, instituții care își subordonează totul, înăbușă totul. În prezent, în Anglia ca și în America, «condiția prealabilă a oricărei revoluții într-adevăr populare» este **sfărâmarea, distrugerea** «mașinii de stat gata formate» (adusă, în 1914–1917,

în aceste țări la perfecțiunea «europeană», imperialistă).»⁴³

Cu alte cuvinte, legea revoluției violente a proletariatului, legea sfărâmării mașinii de stat burgheze ca o condiție prealabilă a unei asemenea revoluții, este o lege necesară a mișcării revoluționare din țările imperialiste din întreaga lume.

Bineînțeles că într-un viitor îndepărtat, dacă proletariatul va învinge în țările capitaliste mai importante și dacă încercuirea capitalistă de azi va fi înlocuită cu o încercuire socialistă, calea dezvoltării „pașnice” e pe deplin posibilă pentru unele țări capitaliste, în care capitaliștii, datorită situației internaționale „neprielnice”, vor socoti nimerit să facă „de bunăvoie” concesii serioase proletariatului. Însă această presupunere are în vedere numai un viitor îndepărtat și posibil. Pentru viitorul apropiat, această presupunere n-are niciun temei, absolut niciun temei.

Iată de ce are dreptate Lenin când spune:

„Revoluția proletară este imposibilă **fără sfărâmarea** violentă a mașinii de stat burgheze și fără înlocuirea ei cu una nouă.”⁴⁴

4.3 Puterea Sovietică ca formă de stat a dictaturii proletariatului

Victoria dictaturii proletariatului înseamnă reprimarea burgheziei, sfărâmarea mașinii de stat burgheze, înlocuirea democrației burgheze cu democrația proletară. Asta este limpede. Care sunt însă organizațiile cu ajutorul cărora se poate îndeplini această muncă colosală? Că vechile forme de organizare a proletariatului, care s-au dezvoltat pe baza parlamentarismului burghez, sunt insuficiente pentru o asemenea muncă — acest lucru este neîndoielnic. Care sunt, deci, formele noi de organizare a proletariatului, în stare să joace rolul de gropar al mașinii de stat burgheze, în stare nu numai să sfărâme această mașină și nu numai să înlocuiască democrația burgheză cu democrația proletară, dar să și devină baza puterii de stat proletare?

Această formă nouă de organizare a proletariatului o constituie sovietele.

În ce constă forța sovietelor în comparație cu vechile forme de organizare?

În faptul că sovietele sunt cele mai **cuprinzătoare** organizații de masă ale proletariatului, căci ele și numai ele cuprind pe toți muncitorii, fără excepție.

În faptul că sovietele sunt **singurele** organizații de masă care cuprind pe toți asupriții și exploatații, pe muncitori și țărani, pe soldați și marinari,

⁴³ Ibid., p. 38.

⁴⁴ Ibid., vol. 37, pp. 254–255.

și în care, din această cauză, conducerea politică a luptei maselor de către avangarda maselor, de către proletariat, poate fi exercitată cel mai ușor și cel mai complet.

În faptul că sovietele sunt **cele mai puternice organe** ale luptei revoluționare a maselor, ale acțiunii politice a maselor, ale insurecției maselor, organe în stare să zdrobească atotputernicia capitalului financiar și a anexelor lui politice.

În faptul că sovietele sunt organizațiile **nemijlocite** ale maselor înseși, adică organizațiile **cele mai democratice** și, prin urmare, organizațiile cu cea mai mare autoritate ale maselor, organizații care înlesnesc la maximum participarea lor la organizarea noului stat și la conducerea lui, și care descătușează cel mai mult energia revoluționară, inițiativa, capacitățile creatoare ale maselor în lupta pentru dărâmarea orânduirii vechi, în lupta pentru o orânduire nouă, proletară.

Puterea Sovietică este unirea și constituirea sovietelor locale într-o singură organizație comună de stat, în organizația de stat a proletariatului ca avangardă a maselor asuprite și exploatare și ca clasă dominantă, — este unirea lor în Republica Sovietelor.

Esența Puterii Sovietice constă în faptul că organizațiile cele mai largi și cele mai revoluționare tocmai ale claselor care erau asuprite de către capitaliști și moșieri, formează acum „baza **permanentă și unică** a întregii puteri de stat, a întregului aparat de stat”, că „tocmai acele mase care chiar și în republicile burgheze cele mai democratice”, deși, după lege, egale în drepturi, „erau de fapt înlăturate prin mii de procedee și tertipuri de la participarea la viața politică și de la folosirea drepturilor și libertăților democratice, sunt acum atrase la participarea **permanentă**, neapărată și totodată **hotărâtoare** în conducerea democratică a statului”⁴⁵.

Iată de ce Puterea Sovietică este o **formă nouă** de organizare de stat, care se deosebește principal de forma veche, burghezo-democratică și parlamentară, un **tip nou** de stat, adaptat nu scopurilor de exploatare și asuprire a maselor muncitoare, ci scopurilor de completă eliberare a lor de orice fel de asuprire și exploatare, scopurilor dictaturii proletariatului.

Lenin are dreptate când spune că, odată cu apariția Puterii Sovietice, „epoca parlamentarismului burghezo-democratic a luat sfârșit și s-a deschis un nou capitol al istoriei mondiale: epoca dictaturii proletare”.

În ce constau trăsăturile caracteristice ale Puterii Sovietice?

În faptul că Puterea Sovietică este organizația de stat cea mai largă și

⁴⁵ Peste tot subliniat de mine.

V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 37, p. 520.

cea mai democratică dintre toate organizațiile de stat posibile în condițiile existenței claselor, căci Puterea Sovietică, fiind arena alianței și colaborării dintre muncitorii și țăranii exploatați în lupta împotriva exploatorilor și sprijinindu-se în activitatea ei pe această alianță și pe această colaborare, este prin aceasta puterea majorității populației asupra minorității, este statul acestei majorități, expresia dictaturii ei.

În faptul că Puterea Sovietică este organizația de stat cea mai internațională dintre toate organizațiile de stat ale societății împărțite în clase, căci Puterea Sovietică, dărâmând orice asupraire națională și sprijinindu-se pe colaborarea maselor muncitoare ale diferitelor naționalități, înlesnește prin aceasta unirea acestor mase într-o singură uniune de stat.

În faptul că Puterea Sovietică, prin însăși structura ei, înlesnește conducerea maselor asupraite și exploatate, conducere exercitată de către avangarda lor, de către proletariat, nucleul cel mai încheșat și mai conștient al sovietelor.

„Experiența tuturor revoluțiilor și tuturor mișcărilor claselor asupraite, experiența mișcării socialiste mondiale ne învață” — spune Lenin — „că numai proletariatul e în stare să unească și să ducă după sine păturile fărâmițate și înapoiate ale populației muncitoare și exploatate”⁴⁶. Structura puterii de stat sovietice înlesnește realizarea învățămintelor acestei experiențe.

În faptul că Puterea Sovietică, unind puterea legislativă și cea executivă într-o organizație de stat unică și înlocuind circumscripțiile electorale teritoriale cu unitățile de producție, cu uzinele și fabricile, leagă direct pe muncitori și masele muncitoare, în genere, cu aparatul administrativ al statului, le învață să conducă țara.

În faptul că numai Puterea Sovietică poate să elibereze armata de subordonarea față de comandamentul burghez și s-o transforme dintr-un instrument de asupraire a poporului, cum este în orânduirea burgheză, într-un instrument de eliberare a poporului de sub jugul burgheziei proprii și străine.

În faptul că „numai organizația de stat sovietică poate într-adevăr să sfărâme dintr-odată și să distrugă definitiv aparatul vechi, adică burghez, birocratic și judecătoresc” (Ibid.).

În faptul că numai forma de stat sovietică, atrăgând organizațiile de masă ale populației muncitoare și exploatate la participarea permanentă și necondiționată în conducerea statului, poate să pregătească dispariția treptată a statului, dispariție care constituie unul dintre elementele esențiale ale societății viitoare fără stat, ale societății comuniste.

Republica Sovietică este, astfel, acea formă politică, căutată și în sfâr-

⁴⁶ Ibid., p. 521.

șit găsită, în cadrul căreia trebuie să fie înfăptuită eliberarea economică a proletariatului, izbânda deplină a socialismului.

Comuna din Paris a fost embrionul acestei forme. Puterea Sovietică este dezvoltarea și desăvârșirea ei.

Iată pentru ce Lenin spune că:

„Republica Sovietelor de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor reprezintă nu numai o formă de tip mai înalt de instituții democratice... ci și **singura** formă în stare să asigure o trecere cât mai puțin dureroasă spre socialism.”⁴⁷

5 Problema țărănească

Din această temă desprind patru probleme:

- A. modul de a pune problema;
- B. țăranimea în timpul revoluției burghezo-democratice;
- C. țăranimea în timpul revoluției proletare;
- D. țăranimea după consolidarea Puterii Sovietice.

5.1 Modul de a pune problema

Unii își închipuie că esențialul în leninism este problema țărănească, că punctul de plecare al leninismului îl constituie problema țăranimii, a rolului ei, a greutății ei specifice. Este absolut inexact. Problema esențială a leninismului, punctul său de plecare, nu este problema țărănească, ci problema dictaturii proletariatului, a condițiilor cuceririi acesteia, a condițiilor de consolidare a acesteia. Problema țărănească, ca problema aliatului proletariatului în lupta lui pentru putere, este o problemă derivată.

Această împrejurare nu răpește însă câtuși de puțin problemei țărănești însemnătatea serioasă, arzătoare pe care ea o are, fără îndoială, pentru revoluția proletară. Se știe că prelucrarea serioasă a problemei țărănești a început în rândurile marxiștilor ruși chiar în ajunul primei revoluții (1905), când problema doborârii țarismului și a înfăptuirii hegemoniei proletariatului s-a ridicat în fața partidului în toată amploarea ei, iar problema aliatului proletariatului în apropiata revoluție burgheză a devenit o problemă arzătoare. Se

⁴⁷ Subliniat de mine.

V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 35, p. 170.

știe de asemenea că problema țărănească a devenit în Rusia și mai actuală în perioada revoluției proletare, când problema dictaturii proletariatului, a cuceririi și menținerii ei a dus la problema aliaților proletariatului în apropiata revoluție proletară. Aceasta e și de înțeles: cine pornește și se pregătește să ia puterea, nu poate să nu se intereseze de problema aliaților săi reali.

În acest sens problema țărănească este o parte a problemei generale a dictaturii proletariatului și, ca atare, este una dintre problemele cele mai arzătoare ale leninismului.

Atitudinea de indiferență, ba chiar de-a dreptul negativă, a partidelor Internaționalei a II-a față de problema țărănească se explică nu numai prin condițiile de dezvoltare deosebite din Apus. Ea se explică, înainte de toate, prin faptul că aceste partide nu cred în dictatura proletariatului, se tem de revoluție și nu vor să ducă proletariatul la cucerirea puterii. Iar cine se teme de revoluție, cine nu vrea să ducă proletariatul la cucerirea puterii, acela nu poate să se intereseze de problema aliaților proletariatului în revoluție, — pentru el problema aliaților este o chestiune indiferentă, inactuală. Atitudinea ironică a eroilor Internaționalei a II-a față de problema țărănească este considerată în rândurile lor ca un semn de bonton, ca un semn de „adevărat” marxism. De fapt, în aceasta nu-i niciun dram de marxism, căci indiferența față de o problemă atât de importantă ca problema țărănească în ajunul revoluției proletare este reversul negării dictaturii proletariatului, este un semn neîndoios de directă trădare a marxismului.

Chestiunea se pune astfel: **sunt oare deja epuizate** posibilitățile revoluționare care zac în sânul țărănimii, datorită unor anumite condiții de existență ale acesteia, sau nu sunt epuizate? Și dacă nu sunt epuizate, **există oare speranță, temei** de a utiliza aceste posibilități **pentru** revoluția proletară, de a transforma țărănimea, majoritatea ei exploatată, dintr-o rezervă a burgheziei — cum a fost în timpul revoluțiilor burgheze din Apus și cum mai este și astăzi — într-o rezervă a proletariatului, în aliatul lui?

Leninismul răspunde la această întrebare afirmativ, adică în sensul că recunoaște existența unei capacități revoluționare în rândurile majorității țărănimii și în sensul posibilității de a o folosi în interesul dictaturii proletare.

Istoria celor trei revoluții din Rusia confirmă pe de-a-ntregul concluziile leninismului în această privință.

De aici concluzia practică că masele muncitoare ale țărănimii trebuie să fie sprijinite în lupta lor împotriva aservirii și exploatării, în lupta lor pentru izbăvire de asuprire și mizerie. Aceasta nu înseamnă, desigur, că proletariatul trebuie să sprijine **orice** mișcare țărănească. E vorba aici de sprijinirea unei mișcări și a unei lupte a țărănimii care să înlesnească direct sau indirect mișcarea de eliberare a proletariatului, care să aducă, într-un fel sau altul,

apă la moară revoluției proletare, care să contribuie la transformarea țărânimii într-o rezervă și într-un aliat al clasei muncitoare.

5.2 Țărânimia în timpul revoluției burghezo-democratice

Această perioadă cuprinde intervalul de timp dintre prima revoluție rusă (1905) și a doua (Februarie 1917) inclusiv. Trăsătura caracteristică a acestei perioade este eliberarea țărânimii de sub influența burgheziei liberale, **îndepărtarea** țărânimii de cadeți, **cotitura** țărânimii spre proletariat, spre partidul bolșevicilor. Istoria acestei perioade este istoria luptei dintre cadeți (burghezia liberală) și bolșevici (proletariatul) pentru câștigarea țărânimii. Soarta acestei lupte a fost hotărâtă de perioada dumelor, căci perioada celor patru dume a fost o lecție concretă pentru țărânie, lecție care a arătat țărănilor în mod vădit că nu vor primi din mâinile cadeților nici pământ, nici libertate, că țarul este cu totul de partea moșierilor, iar cadeții îl sprijină pe țar; că singura forță pe ajutorul căreia se poate conta sunt muncitorii de la orașe, proletariatul. Războiul imperialist n-a făcut decât să confirme lecția perioadei dumelor, desăvârșind îndepărtarea țărânimii de burghezie, desăvârșind izolarea burgheziei liberale; căci anii războiului au arătat cât de zadarnică, cât de iluzorie era speranța de a căpăta pacea de la țar și de la aliații lui burghezi. Fără lecțiile concrete ale perioadei dumelor, hegemonia proletariatului ar fi fost imposibilă.

Astfel s-a constituit alianța dintre muncitori și țărani în revoluția burghezo-democratică. Astfel s-a format hegemonia (conducerea) proletariatului în lupta comună pentru doborârea țarismului, hegemonie care a dus la revoluția din Februarie 1917.

Revoluțiile burgheze din Apus (Anglia, Franța, Germania, Austria) au urmat, după cum se știe, altă cale. Acolo hegemonia în revoluție nu aparținea proletariatului, care nu reprezenta și nici nu putea să reprezinte, din cauza slăbiciunii lui, o forță politică independentă, ci burgheziei liberale. Acolo țărânimia a căpătat eliberarea de sub jugul orânduirii iobage nu din mâinile proletariatului, care era puțin numeros și neorganizat, ci din mâinile burgheziei. Acolo țărânimia a mers împotriva orânduirii vechi împreună cu burghezia liberală. Acolo țărânimia a constituit rezerva burgheziei. Acolo revoluția a dus, din această cauză, la o enormă creștere a greutateii politice a burgheziei.

În Rusia, dimpotrivă, revoluția burgheză a dat rezultate diametral opuse. Revoluția din Rusia n-a dus la întărirea, ci la slăbirea burgheziei ca forță politică, nu la sporirea rezervelor ei politice, ci la pierderea rezervei ei principale, la pierderea țărânimii. Revoluția burgheză din Rusia a adus pe primul

plan nu burghezia liberală, ci proletariatul revoluționar, grupând în jurul lui masele de milioane ale țărănimii.

Așa se și explică, între altele, faptul că revoluția burgheză din Rusia s-a transformat în revoluție proletară într-un timp relativ scurt. Hegemonia proletariatului a fost germenul și treapta de trecere la dictatura proletariatului.

Cum se explică acest fenomen specific în revoluția rusă, care nu-și are precedent în istoria revoluțiilor burgheze din Apus? De unde provine acest caracter specific?

El se explică prin faptul că revoluția burgheză s-a desfășurat în Rusia în condiții mai dezvoltate ale luptei de clasă decât în Apus; că proletariatul rus devenise în această perioadă o forță politică de sine stătătoare, pe când burghezia liberală, înspăimântată de spiritul revoluționar al proletariatului, pierduse orice urmă de spirit revoluționar (mai cu seamă după învățămintele din 1905) și pășise pe calea alianței cu țarul și cu moșierii împotriva revoluției, împotriva muncitorilor și țăranilor.

Trebuie avute în vedere următoarele împrejurări care au determinat caracterul specific al revoluției burgheze ruse:

- A.** Concentrarea nemaipomenită a industriei ruse în ajunul revoluției. Se știe, de pildă, că în întreprinderile cu mai mult de 500 de muncitori lucrau în Rusia 54% din numărul total al muncitorilor, în timp ce într-o țară atât de dezvoltată ca America de Nord lucrau în întreprinderi asemănătoare numai 33% din numărul total al muncitorilor. E de prisos a mai dovedi că însăși această împrejurare, și dat fiind că exista un astfel de partid revoluționar ca partidul bolșevicilor, trebuia să transforme clasa muncitoare din Rusia într-o mare forță în viața politică a țării.
- B.** Formele odioase de exploatare în întreprinderi, la care se adăuga insuportabilul regim polițienesc al sbirilor țariști — împrejurare care transforma fiecare grevă serioasă a muncitorilor într-o mare acțiune politică și oțelea clasa muncitoare ca forță revoluționară până la capăt.
- C.** Slăbiciunea politică a burgheziei ruse, care se transformase, după revoluția din 1905, în slugărnice față de țarism și în contrarevoluție directă, — împrejurare care se explică nu numai prin spiritul revoluționar al proletariatului rus, care a aruncat burghezia rusă în brațele țarismului, ci și prin dependența directă a acestei burghezii de comenzile statului.
- D.** Existența unor rămășițe feudale dintre cele mai odioase și mai insuportabile la sate, completate de atotputernicia moșierului — împrejurare care a aruncat țărănimia în brațele revoluției.

- E.** Țarismul, care înăbușea tot ce era viu și care, prin samavolnicia sa, făcea ca jugul capitalistului și al moșierului să fie și mai greu, — împrejurare care a unit lupta muncitorilor și a țăranilor într-un singur torent revoluționar.
- F.** Războiul imperialist, care a contopit toate aceste contradicții ale vieții politice a Rusiei într-o adâncă criză revoluționară și a dat revoluției o forță de șoc nemaipomenită.

Încotro putea să-și îndrepte pașii țăranimea în asemenea condiții? La cine putea ea să caute sprijin împotriva atotputerniciei moșierului, împotriva samavolniciei țarului, împotriva războiului pustiitor care-i ruina gospodăria? La burghezia liberală? Dar ea îi era dușmană — aceasta o dovedea îndelungata experiență a celor patru dume. La socialiștii-revoluționari? Socialiștii-revoluționari erau, desigur, „mai buni” decât cadeții, și programul lor era „po-trivit”, aproape țărănesc, dar ce puteau să realizeze socialiștii-revoluționari dacă ei înțelegeau să se bizuie numai pe țărănime și dacă erau slabi la orașe, de unde dușmanul își trage în primul rând forțele? Unde era acea forță nouă care să nu se oprească în fața niciunei piedici nici la sate, nici la orașe, care să pășească curajos în primele rânduri la luptă împotriva țarului și moșierului, care să ajute pe țăran să se smulgă din ghearele aservirii, să scape de lipsa de pământ, de asuprire, de război? Exista oare, în general, o asemenea forță în Rusia? Da, exista. Această forță era proletariatul rus, care și-a arătat puterea sa, capacitatea sa de a lupta până la capăt, curajul său, spiritul său revoluționar încă în 1905.

În orice caz, o altă forță de acest fel nu exista și nu putea fi găsită nicăieri.

Iată de ce țăranimea, părăsind pe cadeți și apropiindu-se de socialiștii-revoluționari, a sfârșit totuși prin a înțelege necesitatea de a se supune conducerii unui conducător atât de curajos al revoluției ca proletariatul rus.

Acestea sunt împrejurările care au determinat caracterul specific al revoluției burgheze ruse.

5.3 Țăranimea în timpul revoluției proletare

Această perioadă cuprinde intervalul de timp dintre revoluția din Februarie (1917) și cea din Octombrie (1917). Această perioadă este relativ scurtă, în total opt luni, însă din punctul de vedere al luminării politice și al educării revoluționare a maselor, aceste opt luni pot fi perfect comparate cu zeci de ani de dezvoltare constituțională obișnuită, căci ele sunt opt luni de **revoluție**. Trăsătura caracteristică a acestei perioade e continuarea revoluționării țăranimii, faptul că ea și-a pierdut iluziile în socialiștii-revoluționari, **înde-**

părtarea țărănimii de socialiștii-revoluționari, o nouă **cotitură** a ei spre **unirea directă** în jurul proletariatului ca singura forță până la capăt revoluționară, în stare să aducă țării pacea. Istoria acestei perioade este istoria luptei dintre socialiștii-revoluționari (democrația mic-burgheză) și bolșevici (democrația proletară) pentru țărănime, pentru câștigarea majorității țărănimii. Soarta acestei lupte a fost hotărâtă de perioada de coaliție, perioada Kerenski, refuzul socialiștilor-revoluționari și al menșevicilor de a confisca pământul moșieresc, lupta socialiștilor-revoluționari și a menșevicilor pentru continuarea războiului, ofensiva de pe front din iunie, instituirea pedepsei cu moartea pentru soldați, rebeliunea lui Kornilov.

Dacă mai înainte, în perioada premergătoare, problema principală a revoluției fusese doborârea țarului și a puterii moșierești, acum, în perioada de după revoluția din Februarie, când țarul nu mai exista, iar războiul care nu mai lua sfârșit distrugea economia țării, ruinând complet țărănimea, problema principală a revoluției era problema lichidării războiului. Centrul de greutate se deplasase, în mod vădit, de la problemele cu caracter pur intern la problema principală: războiul. „Să punem capăt războiului”, „să ne smulgem din ghearele războiului” — acesta era strigătul unanim al țării istovite și, în primul rând, al țărănimii.

Pentru a scăpa de război, însă, trebuia răsturnat Guvernul Provizoriu, trebuia doborâtă puterea burgheziei, trebuia doborâtă puterea socialiștilor-revoluționari și a menșevicilor, căci ei, și numai ei, prelungeau războiul până la „victoria finală”. Alt mijloc de a ieși din război decât doborârea burgheziei, practic, nu exista.

Aceasta a fost o nouă revoluție, revoluția proletară, căci ea mătura de la putere ultima fracțiune, fracțiunea de extremă stângă a burgheziei imperialiste, partidul socialiștilor-revoluționari și al menșevicilor, pentru a crea o putere nouă, proletară, Puterea Sovietelor, pentru a aduce la putere partidul proletariatului revoluționar, partidul bolșevicilor, partidul luptei revoluționare împotriva războiului imperialist și pentru o pace democratică. Majoritatea țărănimii a sprijinit lupta muncitorilor pentru pace, pentru Puterea Sovietelor.

O altă soluție nu exista pentru țărănime. O altă soluție nici nu putea să existe.

Perioada Kerenski a însemnat deci o învățătură concretă de cea mai mare importanță pentru masele muncitoare ale țărănimii, căci ea a dovedit concret că sub puterea socialiștilor-revoluționari și a menșevicilor țara nu se poate smulge din ghearele războiului și țăranii nu vor vedea nici pământ, nici libertate; că menșevicii și socialiștii-revoluționari se deosebesc de cadeți numai prin discursuri dulce și făgăduieli mincinoase, că de fapt ei duc aceeași poli-

tică imperialistă, cadetă; că singura putere capabilă să scoată țara din impas poate fi numai Puterea Sovietelor. Prelungirea războiului n-a făcut decât să confirme justetea acestei învățături, să dea imbold revoluției și să îndrepte masele de milioane ale țărănimii și ale soldaților pe calea **grupării directe** în jurul revoluției proletare. Izolarea socialiștilor-revoluționari și a menșevicilor a devenit un fapt indiscutabil. Fără învățămintele concrete din perioada de coaliție, dictatura proletariatului ar fi fost cu neputință.

Acestea sunt împrejurările care au înlesnit procesul transformării revoluției burgheze în revoluție proletară.

Astfel s-a făurit dictatura proletariatului în Rusia.

5.4 Țărănimea după consolidarea Puterii Sovietice

Dacă mai înainte, în prima perioadă a revoluției, era vorba mai ales de doborârea țarismului, iar pe urmă, după revoluția din Februarie, era vorba, în primul rând, de a ieși din războiul imperialist prin doborârea burgheziei, acum, după lichidarea războiului civil și după consolidarea Puterii Sovietice, erau pe primul plan problemele construcției economice. A întări și dezvolta industria naționalizată; a lega în acest scop industria de gospodăria țărănească cu ajutorul comerțului reglementat de către stat; a înlocui sistemul de predare obligatorie a surplusului produselor agricole prin impozitul în natură, pentru ca după aceea, micșorând treptat impozitul în natură, să se ajungă la schimbul produselor industriale pe produsele gospodăriei țărănești; a înviora comerțul și a dezvolta cooperația, atrăgând în aceasta din urmă milioanele de țărani — iată cum prezenta Lenin sarcinile imediate ale construcției economice în drum spre construirea temeliei economiei socialiste.

Se spune că s-ar putea ca această sarcină să întrecă puterile unei țări agrare ca Rusia. Unii sceptici afirmă chiar că aceasta-i pură utopie, ceva irealizabil, căci țărănimea rămâne țărănime, că este compusă din mici producători și deci nu poate fi folosită pentru organizarea temeliei producției socialiste.

Scepticii se înșeală însă, deoarece ei nu țin seamă de unele împrejurări, care au, în cazul de față, o însemnătate hotărâtoare. Să examinăm pe cele principale.

Întâi. Nu trebuie confundată țărănimea din Uniunea Sovietică cu țărănimea din Apus. Țărănimea care a trecut prin școala a trei revoluții, care împreună cu proletariatul și în frunte cu proletariatul a luptat împotriva țarului și a puterii burgheze, țărănimea care a primit pământul și pacea din mâinile revoluției proletare și a devenit, din această cauză, rezerva proletariatului — această țărănime nu poate să nu se deosebească de țărănimea care a luptat în timpul revoluției burgheze în frunte cu burghezia liberală, care a

primit pământul din mâinile acestei burghezii și a devenit, din această cauză, rezerva burgheziei. E de prisos a mai dovedi că țărănimea sovietică, deprinsă a prețui prietenia politică și colaborarea politică cu proletariatul, și care își datorează libertatea acestei prietenii și colaborări, nu poate să nu formeze un material excepțional de favorabil pentru colaborarea economică cu proletariatul.

Engels a spus că „cucerirea puterii politice de către partidul socialist a devenit o chestiune de viitor apropiat”, că „pentru cucerirea ei partidul trebuie să meargă mai întâi de la oraș la sat și să devină puternic la sate” (vezi Engels: „Problema țărănească”). El a scris aceasta în ultimul deceniu al veacului trecut, având în vedere țărănimea din Apus. E oare nevoie să mai dovedim că comuniștii ruși, care au desfășurat în această direcție o activitate uriașă în decursul a trei revoluții, au și reușit să-și creeze la sate o influență și un sprijin la care tovarășii noștri din Apus nici nu cutează măcar să viseze? Cum se poate nega că această împrejurare nu poate să nu înlesnească în mod radical înfăptuirea colaborării economice dintre clasa muncitoare și țărănimea din Rusia?

Scepticii repetă mereu că mica țărănime constituie un factor incompatibil cu construcția socialistă. Dar să vedem ce spune Engels despre mica țărănime din Apus:

„Noi suntem în mod hotărât de partea țăranului cu gospodărie mică; vom face tot ce se poate ca să trăiască mai ușor, ca să-i înlesnim trecerea la asociere, în caz că el se va hotărî la aceasta; iar dacă nu va fi încă în stare să ia această hotărâre, vom căuta să-i dăm cât mai mult timp să se gândească pe petecul său de pământ. Vom proceda astfel nu numai pentru că socotim posibilă trecerea de partea noastră a țăranului cu gospodărie mică, care-și muncește singur pământul, dar și dintr-un interes direct de partid. Cu cât va fi mai mare numărul țăranilor pe care nu-i vom lăsa să ajungă proletari, pe care îi vom câștiga de partea noastră încă țărani fiind, cu atât mai ușor și mai repede va fi săvârșită transformarea socială. Nu ne-ar fi de niciun folos să amânăm această transformare până ce producția capitalistă se va fi dezvoltat peste tot până la ultimele sale consecințe, până când ultimul mic meseriaș și ultimul mic agricultor vor fi căzut jertfă mării producții capitaliste. Sacrificiile materiale care vor trebui făcute în acest sens din fondurile publice în interesul țăranilor pot să pară, din punctul de vedere al economiei capitaliste, bani aruncați pe gârlă; în realitate însă, ele vor fi un excelent plasament de capital, căci vor însemna o economie poate de zece

ori mai mare în ceea ce privește cheltuielile transformării sociale în întregul ei. În acest sens putem fi deci foarte generoși față de țărani” (Ibid.).

Așa spunea Engels, având în vedere țărănimea din Apus. Dar nu e oare limpede că cele spuse de Engels nu pot fi înfăptuite nicăieri atât de lesne și de complet ca în țara dictaturii proletariatului? Oare nu e limpede că numai în Rusia Sovietică pot fi înfăptuite imediat și pe deplin atât „trecerea de partea noastră a țăranului cu gospodărie mică, care-și muncește singur pământul”, cât și „sacrificiile materiale” necesare pentru aceasta și „generozitatea față de țărani” necesară în acest scop? Oare nu e limpede că aceste măsuri și altele asemănătoare în folosul țăranilor se și înfăptuiesc în Rusia? Cum se poate tăgădui că această împrejurare, la rândul ei, trebuie să ușureze și să ducă înainte construcția economică a Țării Sovietelor?

Al doilea. Nu trebuie confundată agricultura din Rusia cu agricultura din Apus. Acolo dezvoltarea agriculturii urmează linia obișnuită a capitalismului, în condițiile unei adânci diferențieri a țăranimii, cu proprietăți mari și latifundii capitaliste private la un pol, cu pauperism, mizerie și robie salariată la celălalt. Acolo dezagregarea și descompunerea sunt, din această pricină, fenomene firești. Altfel stau lucrurile în Rusia. La noi, dezvoltarea agriculturii nu poate păși pe o astfel de cale fie și numai din motivul că existența Puterii Sovietice și naționalizarea uneltelor și mijloacelor de producție principale nu îngăduie o asemenea dezvoltare. În Rusia, dezvoltarea agriculturii trebuie să pășească pe o altă cale, pe calea cooperării milioanele de țărani mici și mijlocași, pe calea dezvoltării cooperăției de masă la sate, cooperăție sprijinită de stat prin credite avantajoase. Lenin a arătat just în articolele sale asupra cooperăției că dezvoltarea agriculturii la noi trebuie să meargă pe o cale nouă, pe calea atragerii prin cooperăție a majorității țăranimii la opera de construire a socialismului, pe calea introducerii treptate în agricultură a principiului colectivismului — la început în domeniul desfacerii, iar pe urmă și în domeniul producerii produselor agricole.

Extrem de interesante în această privință sunt unele fenomene noi care se observă la sate în legătură cu activitatea cooperativelor agricole. Se știe că în cadrul Uniunii cooperativelor agricole au luat naștere noi organizații puternice pentru diferite ramuri ale agriculturii — in, cartofi, ulei etc., — organizații care au un mare viitor. Astfel, Centrala Inului cuprinde o rețea întreagă de asociații de producție ale țăranilor cultivatori de in. Centrala Inului aprovizionează pe țărani cu sămânță și unelte de producție, și cumpără apoi de la aceiași țărani întreaga producție de in, pe care o desface pe scară întinsă pe piață; ea asigură țăranilor participarea la beneficii și leagă, în felul acesta, gospodăria țărănească, prin intermediul Uniunii cooperativelor agricole, cu

industria de stat. Cum poate fi numită o asemenea formă de organizare a producției? Acesta este, după mine, sistemul muncii la domiciliu al marii producții socialiste de stat în domeniul agriculturii. Vorbesc aici de sistemul muncii la domiciliu al producției socialiste de stat, prin analogie cu sistemul capitalist al muncii la domiciliu, de pildă, în domeniul industriei textile, unde meșteșugarul, primind de la capitalist materia primă și unelte și predându-i întreaga sa producție, era de fapt un semisalariat care lucrează la domiciliu. Acesta este unul dintre numeroasele indicii care ne arată pe ce cale trebuie să pășească la noi dezvoltarea agriculturii. Nu mai vorbesc aici de alte indicii de același fel din celelalte ramuri ale agriculturii.

E de prisos a mai dovedi că imensa majoritate a țărănimii va păși bucuros pe această nouă cale de dezvoltare, respingând hotărât calea latifundiilor capitaliste private și a robiei salariate, calea mizeriei și a ruinei.

Iată ce spune Lenin despre căile de dezvoltare a agriculturii noastre:

„Stăpânirea de către stat a tuturor mijloacelor principale de producție, puterea de stat în mâinile proletariatului, alianța dintre acest proletariat și milioanele de țărani cu gospodării mici și foarte mici, asigurarea conducerii țărănimii de către acest proletariat etc. — nu reprezintă oare acestea tot ceea ce trebuie pentru ca prin cooperatie și numai prin cooperatie, pe care înainte o tratam drept negustorie și pe care, dintr-un anumit punct de vedere, avem dreptul s-o tratăm la fel și acum, sub regimul NEP-ului, — nu reprezintă oare acestea tot ceea ce e necesar pentru construirea unei societăți pe de-a-ntregul socialiste? Aceasta încă nu e construirea societății socialiste, dar e tot ceea ce este necesar și suficient pentru această construire.”⁴⁸

Vorbind mai departe despre necesitatea sprijinirii financiare și prin alte mijloace a cooperatiei ca „principiu nou de organizare a populației” și ca nouă „orânduire socială” sub dictatura proletariatului, Lenin continuă astfel:

„Orice orânduire socială ia naștere numai cu sprijinul financiar al unei anumite clase. E de prisos a mai aminti câte sute și sute de milioane de ruble a costat nașterea capitalismului «liber». Acum trebuie să ne dăm seama că, în momentul de față, orânduirea socială pe care trebuie s-o susținem mai mult decât în mod obișnuit este orânduirea cooperatistă, și această convingere

⁴⁸ Ibid., vol. 45, p. 392.

trebuie s-o transformăm în realitate. Însă orânduirea cooperatistă trebuie sprijinită în adevăratul înțeles al cuvântului, adică prin acest sprijin nu e destul să se înțeleagă sprijinirea oricărui schimb cooperatist de mărfuri, — prin acest sprijin trebuie să se înțeleagă sprijinirea unui schimb cooperatist la care **să participe într-adevăr adevăratele mase ale populației**” (Ibid., p. 393).

Ce dovedesc toate aceste fapte?

Ele dovedesc că scepticii nu au dreptate.

Ele dovedesc că dreptate are leninismul, care vede în masele muncitoare ale țărănimii o rezervă a proletariatului.

Ele dovedesc că proletariatul, care e la putere, poate și trebuie să folosească această rezervă pentru a lega strâns industria de agricultură, pentru a intensifica construirea socialismului și pentru a da dictaturii proletariatului acea temelie necesară fără de care nu este posibilă trecerea la economia socialistă.

6 Problema națională

Din această temă desprind două probleme principale:

- A. modul de a pune problema;
- B. mișcarea de eliberare a popoarelor asupra și revoluția proletară.

6.1 Modul de a pune problema

În ultimele două decenii problema națională a suferit o serie de schimbări foarte serioase. Problema națională în perioada Internaționalii a II-a și problema națională în perioada leninismului sunt departe de a fi unul și același lucru. Ele se deosebesc profund nu numai ca întindere, ci și prin caracterul lor intrinsec.

Înainte vreme problema națională era limitată de obicei la un număr restrâns de chestiuni care priveau mai cu seamă naționalitățile „civilizate”. Irlandezii, Ungurii, Polonezii, Finlandezii, Sârbii și alte câteva naționalități europene — acestea erau popoarele lipsite de drepturi depline de a căror soartă se interesau liderii Internaționalii a II-a. Popoarele de zeci și sute de milioane de oameni din Asia și Africa, care îndură jugul național în forma cea mai brutală și mai crâncenă, rămâneau de obicei în afara câmpului lor vizual. Liderii Internaționalii a II-a nu se puteau hotărî să-i pună în același rând pe

albi și pe negri, pe „civilizați” și „necivilizați”. Două-trei rezoluții găunoase și acre-dulci, care ocoleau cu grijă problema eliberării coloniilor — cu atât se puteau lăuda liderii Internaționalei a II-a. Acum această ambiguitate și inconsecvență în problema națională trebuie socotite lichidate. Leninismul a scos la iveală această inconsecvență flagrantă, a dărâmat zidul dintre albi și negri, dintre europeni și asiatici, dintre robii „civilizați” și cei „necivilizați” ai imperialismului, legând astfel problema națională de problema coloniilor. Prin aceasta, problema națională a devenit, dintr-o problemă particulară și internă a diferitelor state, o problemă generală și internațională, problema mondială a eliberării de sub jugul imperialismului a popoarelor asuprite din țările dependente și din colonii.

Înainte vreme principiul autodeterminării națiunilor era de obicei greșit interpretat, fiind redus adesea la dreptul națiunilor la autonomie. Unii dintre liderii Internaționalei a II-a au mers chiar până acolo că au transformat dreptul de autodeterminare într-un drept de autonomie culturală, adică într-un drept al națiunilor asuprite de a-și avea instituțiile lor culturale, lăsând întreaga putere politică în mâinile națiunii dominante. Urmarea a fost că ideea autodeterminării risca să se transforme dintr-o armă de luptă împotriva anexiunilor într-o unealtă de justificare a anexiunilor. Acum această confuzie trebuie socotită ca lichidată. Leninismul a lărgit noțiunea de autodeterminare, interpretând-o ca drept al popoarelor asuprite din țările dependente și din colonii la despărțire totală, ca drept al națiunilor la o existență de stat independentă. În felul acesta a fost înlăturată posibilitatea de a justifica anexiunile prin interpretarea dreptului de autodeterminare ca drept de autonomie. Iar principiul însuși al autodeterminării a fost transformat în felul acesta dintr-o unealtă de înșelare a maselor — cum a fost, fără îndoială, în mâinile social-șoviniștilor în timpul războiului imperialist — într-o armă de demascare a tuturor tendințelor imperialiste și mașinațiilor șoviniste, într-un instrument de educare politică a maselor în spiritul internaționalismului.

Înainte vreme problema națiunilor asuprite era privită de obicei ca o chestiune pur juridică. Proclamarea solemnă a „egalității națiunilor în drepturi”, nenumărate declarații cu privire la „egalitatea națiunilor” — iată cu ce se îndeletniceau partidele Internaționalei a II-a, cocoloșind faptul că „egalitatea națiunilor” sub imperialism — când un grup de națiuni (minoritatea) trăiește din exploatarea unui alt grup de națiuni — nu este decât o batjocorire a popoarelor subjugate. Acum acest punct de vedere burghezo-juridic în problema națională trebuie socotit ca demascat. Leninismul a coborât problema națională de pe înălțimile declarațiilor pompoase pe pământ, arătând că declarațiile asupra „egalității națiunilor” sunt goale de conținut și false dacă nu sunt întărite de către partidele proletare prin sprijinirea directă a luptei de

eliberare pe care o duc popoarele asuprite. Problema națiunilor asuprite a devenit astfel problema sprijinirii, ajutorării reale și permanente a națiunilor asuprite în lupta pe care o duc împotriva imperialismului, pentru o egalitate reală a națiunilor, pentru o existență de stat independentă.

Înainte vreme problema națională era privită în spirit reformist, ca o problemă izolată, de sine stătătoare, fără nicio legătură cu problema generală a puterii capitalului, a doborârii imperialismului, a revoluției proletare. Se presupunea în mod tacit că victoria proletariatului în Europa este posibilă fără o alianță directă cu mișcarea de eliberare din colonii, că problema național-colonială se poate rezolva pe nesimțite, „de la sine”, rămânând la o parte de calea largă a revoluției proletare, fără luptă revoluționară împotriva imperialismului. Acum acest punct de vedere antirevoluționar trebuie socotit ca demascat. Leninismul a dovedit — iar războiul imperialist și revoluția din Rusia au confirmat — că problema națională poate fi rezolvată numai în legătură cu revoluția proletară și pe baza ei, că drumul victoriei revoluției în Apus trece prin alianța revoluționară cu mișcarea de eliberare a coloniilor și a țărilor dependente împotriva imperialismului. Problema națională este o parte a problemei generale a revoluției proletare, o parte a problemei dictaturii proletariatului.

Chestiunea se pune astfel: **sunt oare deja epuizate** posibilitățile revoluționare care există în sânul mișcării revoluționare de eliberare a țărilor asuprite, sau nu? Și dacă nu sunt epuizate, există oare speranță, temei de a utiliza aceste posibilități pentru revoluția proletară, de a transforma țările dependente și coloniale dintr-o rezervă a burgheziei imperialiste într-o rezervă a proletariatului revoluționar, într-un aliat al acestuia?

Leninismul răspunde la această întrebare afirmativ, adică în sensul că recunoaște existența unei capacități revoluționare în sânul mișcării naționale de eliberare din țările asuprite, în sensul posibilității de a o folosi în vederea doborârii dușmanului comun, în vederea doborârii imperialismului. Mecanismul dezvoltării imperialismului, războiul imperialist și revoluția din Rusia confirmă în **întregime** concluziile leninismului în această privință.

De aici urmează necesitatea sprijinirii, a sprijinirii hotărâte și active a mișcării de eliberare națională a popoarelor asuprite și dependente de către proletariatul națiunilor „dominante”.

Aceasta, bineînțeles, nu înseamnă că proletariatul trebuie să sprijine **orice** mișcare națională, pretutindeni și întotdeauna, în fiecare caz concret aparte. E vorba de sprijinirea acelor mișcări naționale care urmăresc slăbirea, doborârea imperialismului, și nu întărirea și menținerea lui. Există cazuri în care mișcarea națională a unora dintre țările asuprite vine în conflict cu interesele dezvoltării mișcării proletare. Este de la sine înțeles că în asemenea cazuri nici

vorbă nu poate fi de sprijinire. Problema drepturilor națiunilor nu este o problemă izolată, o problemă în sine, ci o parte a problemei generale a revoluției proletare, subordonată întregului și care trebuie să fie privită sub unghiul de vedere al întregului. În anii 1840–1850 Marx era pentru mișcarea națională a polonezilor și ungurilor și împotriva mișcării naționale a cehilor și slavilor de sud. Pentru ce? Pentru că cehii și slavii de sud erau pe atunci „popoare reacționare”, „avantposturi ruse” în Europa, avantposturi ale absolutismului, pe când polonezii și ungurii erau „popoare revoluționare”, care luptau împotriva absolutismului. Pentru că sprijinirea mișcării naționale a cehilor și slavilor de sud însemna pe atunci sprijinirea indirectă a țarismului, cel mai primejdios dușman al mișcării revoluționare din Europa.

„Diferitele revendicări ale democrației” — spune Lenin — „inclusiv autodeterminarea, nu sunt ceva absolut, ci o **părticică** a mișcării democratice generale (în prezent: socialiste generale) **mondiale**. Este posibil ca în unele cazuri concrete părticica să fie în contradicție cu întregul; în acest caz ea trebuie să fie respinsă.”⁴⁹

Așa stau lucrurile în ceea ce privește unele dintre mișcărilor naționale, în ceea ce privește caracterul reacționar pe care ar putea să-l aibă aceste mișcări, firește, dacă vor fi apreciate nu din punct de vedere formal, nu din punctul de vedere al drepturilor abstracte, ci în mod concret, din punctul de vedere al intereselor mișcării revoluționare.

Același lucru trebuie spus cu privire la caracterul revoluționar al mișcărilor naționale în general. Caracterul revoluționar neîndoielnic al majorității covârșitoare a mișcărilor naționale este tot atât de relativ și de specific, pe cât de relativ și de specific este caracterul reacționar pe care ar putea să-l aibă unele dintre mișcărilor naționale. Caracterul revoluționar al mișcării naționale în condițiile asupririi imperialiste nu presupune deloc existența obligatorie a unor elemente proletare în sânul acestei mișcări, existența unui program revoluționar sau republican al mișcării, existența unei baze democratice a acestei mișcări. Lupta emirului afgan pentru independența Afganistanului este, în mod obiectiv, o luptă **revoluționară**, cu toate vederile monarhiste ale emirului și ale partizanilor lui, căci această luptă slăbește, descompune, subminează imperialismul, în timp ce lupta unor democrați și „socialiști”, unor „revoluționari” și republicani așa de înfocați ca, bunăoară, Kerenski și Tserețeli, Renaudel și Scheidemann, Cernov și Dan, Henderson și Klynes, dusă în

⁴⁹ Ibid., vol. 30, p. 39.

timpul războiului imperialist, a fost o luptă **reacționară**, căci ea a avut ca rezultat sulemenirea, întărirea și victoria imperialismului. Lupta negustorilor și a intelectualilor burghezi egipteni pentru independența Egiptului este, pentru aceleași motive, o luptă obiectiv **revoluționară**, cu toată originea burgheză și cu toată apartenența la burghezie a fruntașilor mișcării naționale egiptene, cu toate că ei sunt contra socialismului; pe când lupta guvernului „muncitoresc” englez pentru păstrarea stării de dependență a Egiptului este, pentru aceleași motive, o luptă **reacționară**, cu toată originea proletară și cu toată apartenența la proletariat a membrilor acestui guvern, cu toate că ei sunt „pentru” socialism. Nu mai vorbesc de mișcarea națională a altor țări coloniale și dependente mai mari, ca de pildă India și China. Fiecare pas spre eliberare al acestor țări, chiar dacă el calcă cerințele democrației formale, este o lovitură de măciucă dată imperialismului, adică un pas fără îndoială **revoluționar**.

Lenin are dreptate când afirmă că mișcarea națională din țările asuprite nu trebuie privită din punctul de vedere al democrației formale, ci din punctul de vedere al rezultatelor concrete pe care le aduce în bilanțul general al luptei împotriva imperialismului, adică „nu în mod izolat, ci pe scară mondială” (Ibid.).

6.2 Mișcarea de eliberare a popoarelor asuprite și revoluția proletară

În rezolvarea problemei naționale, leninismul pornește de la următoarele teze:

- A. lumea este împărțită în două lagăre: de o parte, o mână de națiuni civilizate, care dețin capitalul financiar și exploatează imensa majoritate a populației globului pământesc; de cealaltă parte, popoarele asuprite și exploatate din colonii și țările dependente, care formează această majoritate;
- B. coloniile și țările dependente, asuprite și exploatate de către capitalul financiar, formează o imensă rezervă și un foarte puternic izvor de forțe pentru imperialism;
- C. lupta revoluționară a popoarelor asuprite din țările dependente și coloniale împotriva imperialismului este singura cale a eliberării lor de asuprire și exploatare;
- D. cele mai importante țări coloniale și dependente au și pornit pe calea mișcării de eliberare națională, care nu poate să nu ducă la criza capitalismului mondial;

- E.** interesele mișcării proletare din țările dezvoltate și ale mișcării de eliberare națională din colonii impun unirea acestor două genuri de mișcări revoluționare într-un front comun împotriva dușmanului comun, împotriva imperialismului;
- F.** izbânda clasei muncitoare în țările dezvoltate și eliberarea popoarelor asuprite de sub jugul imperialismului nu sunt cu puțință fără formarea unui front revoluționar comun și întărirea lui;
- G.** formarea unui front revoluționar comun nu este cu puțință dacă proletariatul națiunilor asupritoare nu va sprijini în mod direct și hotărât mișcarea de eliberare a popoarelor asuprite împotriva imperialismului „metropolei”, căci „nu poate fi liber un popor care asuprește alte popoare” (**Engels**);
- H.** această sprijinire înseamnă susținerea, apărarea, transpunerea în viață a lozincii: dreptul națiunilor la despărțire, la o existență de stat independentă;
- I.** fără aplicarea acestei lozinci nu este posibilă realizarea unirii și colaborării națiunilor într-o economie mondială unică, care constituie baza materială a izbânzii socialismului mondial;
- J.** această unire poate fi numai de bunăvoie, bazată pe încredere reciprocă și pe relații frățești între popoare.

De aici două laturi, două tendințe în problema națională: tendința de eliberare politică din lanțurile imperialismului și de formare a unor state naționale independente — tendința care a luat naștere datorită asupririi imperialiste și exploatării coloniale — și tendința de apropiere economică între națiuni, tendință care a luat naștere în legătură cu formarea pieței mondiale și a economiei mondiale.

„Capitalismul în dezvoltare” — spune Lenin — „cunoaște două tendințe istorice în problema națională. Prima: deșteptarea vieții naționale și a mișcărilor naționale, lupta împotriva oricărei asupririi naționale, crearea de state naționale. A doua: dezvoltarea și strângerea relațiilor de tot felul între națiuni, sfărâmarea barierelor naționale, crearea unei unități internaționale a capitalului, a vieții economice în general, a politicii, a științei etc.

Ambele tendințe constituie legea mondială a capitalismului. Prima predomină la începutul dezvoltării lui, a doua caracterizează capitalismul matur, care merge spre transformarea sa în socie-

tatea socialistă.”⁵⁰

Pentru imperialism, aceste două tendințe sunt contradicții de neîmpăcat, căci imperialismul nu poate trăi fără exploatarea și menținerea cu forța a coloniilor în cadrul unui „singur tot”, căci imperialismul nu poate apropia națiunile decât prin anexiuni și cuceriri coloniale, fără de care el este, în general, de neconceput.

Pentru comunism, dimpotrivă, aceste tendințe nu sunt decât două laturi ale uneia și aceleași chestiuni, chestiunea eliberării popoarelor asuprite de sub jugul imperialismului, căci comunismul știe că unirea popoarelor într-o economie mondială unică nu este posibilă decât pe baza încrederii reciproce și a înțelegerii liber consimțite, că drumul unirii de bunăvoie a popoarelor trece prin despărțirea coloniilor de acel „singur tot” imperialist, prin transformarea lor în state independente.

De aici necesitatea unei lupte înverșunate, neîntrerupte și hotărâte împotriva șovinismului imperialist al „socialiștilor” națiunilor dominante (Anglia, Franța, America, Italia, Japonia etc.), care nu vor să lupte împotriva guvernelor lor imperialiste, care nu vor să sprijine lupta popoarelor asuprite din coloniile „lor” pentru eliberarea de asuprire, pentru despărțirea de stat.

Fără o asemenea luptă nu-i de conceput educarea clasei muncitoare a națiunilor dominante în spiritul internaționalismului adevărat, în spiritul apropierii de masele muncitoare din țările dependente și din colonii, în spiritul unei pregătiri reale a revoluției proletare. Revoluția n-ar fi învins în Rusia, Kolceak și Denikin n-ar fi fost zdrobiți, dacă proletariatul rus n-ar fi avut simpatia și sprijinul popoarelor asuprite din fostul imperiu rus. Însă pentru a câștiga simpatia și sprijinul acestor popoare, el a trebuit, înainte de toate, să sfărâme lanțurile imperialismului rus și să elibereze aceste popoare de sub jugul național.

Fără aceasta n-ar fi fost posibilă consolidarea Puterii Sovietice, sădirea internaționalismului adevărat și crearea acelei minunate organizații de colaborare a popoarelor care se numește Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și care constituie prototipul viu al unirii viitoare a popoarelor într-o economie mondială unică.

De aici, necesitatea luptei împotriva închistării, îngustimii și izolării naționale a socialiștilor din țările asuprite, care nu vor să se ridice mai presus de interesele lor înguste naționale și care nu înțeleg legătura dintre mișcarea de eliberare a țării lor și mișcarea proletară din țările dominante.

Fără o asemenea luptă nu este de conceput apărarea politicii de sine stă-

⁵⁰ Ibid., vol. 24, p. 136.

tătoare a proletariatului națiunilor asuprite și a solidarității lui de clasă cu proletariatul din țările dominante, în lupta pentru doborârea dușmanului comun, în lupta pentru doborârea imperialismului.

Fără o asemenea luptă, internaționalismul ar fi cu neputință.

Aceasta este calea educării maselor muncitoare ale națiunilor dominante și asuprite, a educării lor în spiritul internaționalismului revoluționar.

Iată ce spune Lenin despre această activitate bilaterală a comunismului în vederea educării muncitorilor în spiritul internaționalismului:

„Poate oare această educare... să fie concret identică la marile națiuni asupritoare și la micile națiuni asuprite? la națiunile anexioniste și la națiunile anexate?

Evident că nu. Calea către aceeași țintă: deplina egalitate în drepturi, apropierea cât mai strânsă și contopirea ulterioară a tuturor națiunilor, urmează aici, evident, drumuri concrete diferite, — tot așa precum, de pildă, linia de la o margine a unei pagini spre centrul ei merge spre stânga, iar cea de la marginea opusă spre același centru merge spre dreapta. Dacă, fiind în general pentru fuziunea națiunilor, social-democratul aparținând unei mari națiuni asupritoare anexioniste va uita o singură clipă că Nicolai al II-lea al «său», Wilhelm al II-lea al «său», George, Poincaré etc. sunt și ei pentru fuziunea cu națiunile mici (pe calea anexiunilor) — Nicolai al II-lea pentru «fuziunea» cu Ga-liția, Wilhelm al II-lea pentru «fuziunea» cu Belgia etc. — acest social-democrat nu va fi decât un doctrinar ridicol în domeniul teoriei și o unealtă a imperialismului în practică.

Centrul de greutate al educației internaționaliste a muncitorilor din țările asupritoare trebuie să-l constituie negreșit propagarea și apărarea de către ei a libertății de despărțire a țărilor asuprite. Fără aceasta nu poate fi vorba de internaționalism. Avem dreptul și datoria să tratăm ca pe un imperialist și un nemernic pe orice social-democrat aparținând națiunii asupritoare care nu ar duce o asemenea propagandă. Este o cerință imperioasă, chiar dacă înainte de venirea socialismului cazuri de despărțire n-ar fi posibile și «realizabile» decât în 1 din 1 000 de cazuri...

Dimpotrivă. Social-democratul aparținând unei națiuni mici trebuie să pună accentul, în agitația pe care o duce, pe primul cuvânt al formulei noastre comune: «unirea de bunăvoie a națiunilor». El poate, fără a-și călca îndatoririle sale de internaționalist, să fie și pentru independența politică a națiunii

sale, și pentru înglobarea ei în statul vecin *X*, *Y*, *Z* etc. însă, în toate cazurile, el trebuie să lupte împotriva meschinei îngustimi, mărginiri, închistări și izolări naționale, să lupte ca să se țină seama de întreg, de ceea ce este general, ca să se subordoneze interesele particulare intereselor generale.

Cei care nu aprofundează chestiunea găsesc că ar fi «contradicție» ca social-democrații națiunilor asupritoare să insiste asupra «libertății de despărțire», iar social-democrații națiunilor asuprite asupra «libertății de unire». E de-ajuns să te gândești puțin ca să vezi că nu există și nici nu poate exista nicio altă cale care să ducă la internaționalism și la fuziunea națiunilor, că în situația dată nu există și nu poate exista nicio altă cale pentru atingerea acestui scop.”⁵¹

⁵¹ Ibid., vol. 30, pp. 44–45.

Capitolul 17

Despre bazele leninismului

I. V. Stalin, 1924 (cap. 7–9)

7 Strategia și tactica

Din această temă desprind șase probleme:

- A.** strategia și tactica ca știință a conducerii luptei de clasă a proletariatului;
- B.** etapele revoluției și strategia;
- C.** fluxurile și refluxurile mișcării și tactica;
- D.** conducerea strategică;
- E.** conducerea tactică;
- F.** reformism și revoluționarism.

7.1 Strategia și tactica ca știință a conducerii luptei de clasă a proletariatului

Perioada de dominație a Internaționalei a II-a a fost, în special, o perioadă de formare și instruire a armatelor proletare politice în condițiile unei dezvoltări mai mult sau mai puțin pașnice. A fost perioada parlamentarismului ca formă predominantă a luptei de clasă. Problemele marilor ciocniri de clasă, ale pregătirii proletariatului pentru bătăliile revoluționare, ale căilor de cucerire a

dictaturii proletare nu erau atunci, precum se părea, la ordinea zilei. Sarcina era limitată la folosirea tuturor căilor de dezvoltare legală pentru formarea și instruirea armatelor proletare, la folosirea parlamentarismului potrivit condițiilor în care proletariatul rămânea și trebuia, precum se părea, să rămână în rolul de opoziție. Este inutil a mai dovedi că într-o asemenea perioadă, și înțelegând astfel sarcinile proletariatului, nu putea să existe nicio strategie unitară, nicio tactică pusă la punct. Existau frânturi, idei separate asupra tacticii și strategiei, însă o tactică și o strategie nu existau.

Păcatul de moarte al Internaționalei a II-a nu constă în faptul că ea a urmat, la timpul său, tactica folosirii formelor parlamentare de luptă, ci în faptul că ea a supraestimat importanța acestor forme, considerându-le aproape singurele posibile; iar când a venit perioada bătăliilor revoluționare deschise și când problema formelor de luptă extraparlamentare a trecut pe primul plan, partidele Internaționalei a II-a s-au dat în lături de la noile sarcini, le-au respins.

Abia în perioada următoare, în perioada acțiunilor deschise ale proletariatului, în perioada revoluției proletare, când chestiunea doborârii burgheziei a devenit direct o chestiune de ordin practic, când problema rezervelor proletariatului (strategia) a devenit o problemă dintre cele mai arzătoare, când toate formele de luptă și de organizare — și cele parlamentare, și cele extraparlamentare (tactica) — s-au precizat în totul, abia în această perioadă au putut fi elaborate o strategie unitară și o tactică pusă la punct a luptei proletariatului. Genialele idei ale lui Marx și Engels asupra tacticii și strategiei, ascunse cu grijă de oportuniștii Internaționalei a II-a, au fost scoase la lumina zilei de către Lenin tocmai în această perioadă. Dar Lenin nu s-a mărginit numai la restabilirea diferitelor teze tactice ale lui Marx și Engels. El le-a dezvoltat și le-a completat cu idei și teze noi, reunindu-le într-un sistem de reguli și principii călăuzitoare pentru conducerea luptei de clasă a proletariatului. Broșurile lui Lenin ca „Ce-i de făcut?”, „Două tactici”, „Imperialismul”, „Statul și revoluția”, „Revoluția proletară și renegatul Kautsky”, „Stângismul” sunt, fără doar și poate, contribuții extrem de prețioase la tezaurul comun al marxismului, la arsenalul lui revoluționar. Strategia și tactica leninismului este știința conducerii luptei revoluționare a proletariatului.

7.2 Etapele revoluției și strategia

Strategia este determinarea direcției loviturii principale a proletariatului pe baza etapei respective a revoluției, este elaborarea planului corespunzător de dispoziție a forțelor revoluționare (a rezervelor principale și secundare), este lupta pentru realizarea acestui plan de-a lungul întregii etape date a revoluției.

Revoluția noastră a trecut prin două etape și a intrat, după Revoluția din Octombrie, în etapa a treia. Strategia s-a schimbat potrivit acestor etape.

Prima etapă. 1903–Februarie 1917. Scopul: doborârea țarismului, lichidarea completă a rămășițelor feudalismului. Principala forță a revoluției: proletariatul. Rezerva cea mai apropiată: țărănimea. Direcția loviturii principale: izolarea burgheziei liberalo-monarhiste, care căuta să câștige de partea ei țărănimea și să lichideze revoluția printr-o **înțelegere** cu țarismul. Planul de dispoziție a forțelor: alianța între clasa muncitoare și țărănime. „Proletariatul trebuie să ducă până la capăt revoluția democratică, alăturându-și masa țărănimii, spre a zdrobi prin forță rezistența absolutismului și a paraliza nestatornicia burgheziei”¹.

A doua etapă. Martie 1917–Octombrie 1917. Scopul: doborârea imperialismului în Rusia și ieșirea din războiul imperialist. Forța principală a revoluției: proletariatul. Rezerva cea mai apropiată: țărănimea săracă. Proletariatul țărilor vecine ca rezervă probabilă. Prelungirea războiului și criza imperialismului ca moment favorabil. Direcția loviturii principale: izolarea democrației mic-burgheze (menșevicii, socialiștii-revoluționari), care căuta să câștige de partea ei masele muncitoare ale țărănimii și să pună capăt revoluției printr-o **înțelegere** cu imperialismul. Planul de dispoziție a forțelor: alianța dintre proletariat și țărănimea săracă. „Proletariatul trebuie să săvârșească revoluția socialistă, alăturându-și masa elementelor semiproletare ale populației, spre a zdrobi prin forță împotrivirea burgheziei și a paraliza nestatornicia țărănimii și a micii burghezii”².

A treia etapă. A început după Revoluția din Octombrie. Scopul: consolidarea dictaturii proletariatului într-o singură țară, folosind-o ca punct de sprijin pentru doborârea imperialismului în toate țările. Revoluția depășește cadrul unei singure țări; a început epoca revoluției mondiale. Forțele principale ale revoluției: dictatura proletariatului într-o singură țară, mișcarea revoluționară a proletariatului din toate țările. Rezervele principale: masele semiproletare și ale micii țărâni din țările dezvoltate, mișcarea de eliberare din colonii și din țările dependente. Direcția loviturii principale: izolarea democrației mic-burgheze, izolarea partidelor Internaționalei a II-a, care reprezintă principalul sprijin al politicii de **înțelegere** cu imperialismul. Planul de dispoziție a forțelor: alianța dintre revoluția proletară și mișcarea de eliberare din colonii și țările dependente.

Strategia are de-a face cu forțele principale ale revoluției și cu rezervele lor. Ea se schimbă în funcție de trecerea revoluției de la o etapă la alta, rămânând

¹ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 11, p. 89.

² Ibid.

în fond neschimbată în tot timpul unei etape date.

7.3 Fluxurile și refluxurile mișcării și tactica

Tactica este determinarea liniei de conduită a proletariatului pentru o perioadă relativ scurtă de flux sau reflux al mișcării, de avânt sau declin al revoluției, este lupta pentru realizarea acestei linii prin înlocuirea vechilor forme de luptă și de organizare cu altele noi, prin schimbarea vechilor lozinci cu altele noi, prin combinarea acestor forme etc. Dacă strategia are ca scop câștigarea războiului, de pildă, împotriva țarismului sau împotriva burgheziei, ducerea până la capăt a luptei împotriva țarismului sau împotriva burgheziei, apoi tactica își pune scopuri mai puțin esențiale, deoarece ea nu urmărește să câștige războiul în întregime, ci să câștige cutare sau cutare bătălii, cutare sau cutare lupte, să înfăptuiască cu succes cutare sau cutare campanii, cutare sau cutare acțiuni, potrivit situației concrete din perioada respectivă de avânt sau de declin a revoluției. Tactica este o parte a strategiei, subordonată acesteia din urmă și destinată s-o servească.

Tactica se schimbă în funcție de fluxurile și refluxurile mișcării. Pe când în timpul primei etape a revoluției (1903–Februarie 1917) planul strategic a rămas neschimbat, tactica s-a schimbat în acest răstimp de câteva ori. În perioada 1903–1905 tactica partidului a fost o tactică ofensivă, deoarece aveam un flux al revoluției, mișcarea urma o linie ascendentă și tactica trebuia să pornească de la acest fapt. Potrivit cu aceasta, și formele de luptă erau revoluționare, corespunzând cerințelor fluxului revoluției. Greve politice locale, demonstrații politice, greva generală politică, boicotarea dumei, insurecție, lozinci revoluționare de luptă, — acestea au fost formele de luptă care se înlocuiau în această perioadă una pe alta. În legătură cu formele de luptă s-au schimbat atunci și formele de organizare. Comitete de fabrică și uzină, comitete revoluționare țărănești, comitete de grevă, soviete de deputați ai muncitorilor, un partid muncitoresc mai mult sau mai puțin legal — acestea au fost formele de organizare din această perioadă.

În perioada 1907–1912 partidul a fost nevoit să treacă la tactica retragerii, deoarece mișcarea revoluționară era atunci în declin, aveam un reflux al revoluției și tactica nu putea să nu țină seamă de acest fapt. Potrivit cu aceasta s-au schimbat atât formele de luptă, cât și formele de organizare. În locul boicotării dumei — participarea la dumă; în locul acțiunilor revoluționare fățișe în afara dumei — manifestări în dumă și activitate în dumă; în locul grevelor generale politice — greve economice parțiale sau pur și simplu acalmie. Se înțelege că partidul a trebuit în această perioadă să treacă în ilegalitate, iar organizațiile revoluționare de masă au fost înlocuite cu organizații cultural-

educative, cu cooperative, cu societăți de ajutor reciproc și cu alte organizații îngăduite de lege.

Același lucru trebuie spus și despre a doua și a treia etapă a revoluției, în cursul cărora tactica s-a schimbat de zeci de ori, pe când planurile strategice au rămas neschimbate.

Tactica se ocupă cu formele de luptă și formele de organizare ale proletariatului, cu înlocuirea lor și cu combinarea lor. Pe baza etapei date a revoluției, tactica se poate schimba de câteva ori, în funcție de fluxuri sau refluxuri, de avântul sau declinul revoluției.

7.4 Conducerea strategică

Rezervele revoluției sunt:

directe:

- A.** țărănimea și, în general, păturile intermediare din propria țară;
- B.** proletariatul din țările vecine;
- C.** mișcarea revoluționară din colonii și din țările dependente;
- D.** cuceririle și realizările dictaturii proletariatului, la o parte din care proletariatul poate, păstrându-și superioritatea de forțe, să renunțe vremelnice, cu scopul de a cumpăra pe un adversar puternic și de a căpăta un răgaz, și

indirecte:

- A.** contradicțiile și conflictele dintre clasele neproletare din propria țară, care pot fi folosite de proletariat pentru a-l slăbi pe adversar, pentru a-și întări propriile rezerve;
- B.** contradicțiile, conflictele și războaiele (de pildă, războiul imperialist) dintre statele burgheze, dușmane statului proletar, care pot fi folosite de proletariat în ofensiva lui sau în caz de manevrare într-un moment de retragere forțată.

Asupra rezervelor de felul întâi nu este cazul să insistăm, întrucât însemnătatea lor este clară pentru oricine. În ceea ce privește rezervele de felul al doilea, a căror însemnătate nu e totdeauna clară, trebuie spus că ele sunt câteodată de o însemnătate primordială pentru mersul revoluției. N-ar putea fi tăgăduită, de pildă, însemnătatea uriașă a conflictului dintre democrația mic-burgheză (socialiștii-revoluționari) și burghezia liberalo-monarhistă (ca-

deții) în timpul și după prima revoluție, a conflictului care, fără îndoială, și-a avut rolul său în eliberarea țărănimii de sub influența burgheziei. Și mai puțin temei există pentru a tăgădui însemnătatea uriașă a războiului pe viață și pe moarte dintre grupurile principale de imperialiști în perioada Revoluției din Octombrie, când imperialiștii, ocupați cu războiul dintre ei, n-au avut posibilitatea să-și concentreze forțele împotriva tinerei Puteri Sovietice, iar proletariatul a căpătat tocmai de aceea posibilitatea să pornească nemijlocit la organizarea forțelor sale, la consolidarea puterii sale și să pregătească zdrobirea lui Kolceak și a lui Denikin. E de presupus că acum, când contradicțiile dintre grupurile imperialiste se adâncesc tot mai mult și când un nou război între ele devine inevitabil, rezervele de acest fel vor avea pentru proletariat o însemnătate din ce în ce mai serioasă.

Sarcina conducerii strategice constă în folosirea justă a tuturor acestor rezerve pentru atingerea scopului principal al revoluției în etapa respectivă a dezvoltării ei.

În ce constă folosirea justă a rezervelor?

În îndeplinirea câtorva condiții necesare, dintre care cele mai importante trebuie considerate următoarele:

Întâi. A concentra forțele principale ale revoluției în momentul hotărâtor în punctul cel mai vulnerabil al adversarului, când revoluția e deja coaptă, când ofensiva se desfășoară din plin, când insurecția bate la ușă și când atragerea rezervelor spre avangardă constituie condiția hotărâtoare a succesului. Un exemplu care ilustrează acest fel de folosire a rezervelor poate fi considerată strategia partidului în perioada Aprilie–Octombrie 1917. Fără îndoială că punctul cel mai vulnerabil al inamicului în această perioadă era războiul. Fără îndoială că tocmai în legătură cu această chestiune, ea fiind chestiunea centrală, partidul a strâns în jurul avangărzii proletare masele cele mai largi ale populației. Strategia partidului în această perioadă a constat în a învăța avangarda, prin manifestații și demonstrații, să desfășoare acțiuni de stradă și în a atrage în același timp rezervele spre avangardă prin soviete în spatele frontului și prin comitetele de soldați pe front. Deznodământul revoluției a dovedit că rezervele au fost just folosite.

Iată ce spune Lenin despre această condiție a folosirii strategice a forțelor revoluției, parafrazând cunoscutele teze ale lui Marx și Engels asupra insurecției:

1. Nu te juca niciodată cu insurecția, dar odată ce ai început-o, să fii pătruns de ideea că trebuie **să mergi până la capăt.**
2. Este necesar să realizezi **o mare superioritate de forțe**

în locul hotărâtor și în momentul hotărâtor, pentru că altfel inamicul, care posedă o mai bună pregătire și organizare, va nimici pe insurgenți.

3. Din moment ce a început insurecția, trebuie să acționezi cu cea mai mare **hotărâre** și să treci neapărat, cu orice preț, **la ofensivă**. „Defensiva este moartea insurecției armate”.
4. Trebuie să te străduiești să iei inamicul prin surprindere, să prinzi momentul când trupele lui sunt răzlețite.
5. Trebuie să obții **zilnic**, fie și succese mici (s-ar putea spune: în fiecare ceas, dacă e vorba de un singur oraș), menținând astfel cu orice preț **„superioritatea morală”**³.

Al doilea. A se alege momentul loviturii hotărâtoare, momentul începerii insurecției în așa fel, încât să coincidă cu momentul când criza a atins punctul culminant, când avangarda e gata să lupte până la capăt, când rezerva e gata să susțină avangarda și când în rândurile adversarului dezorientarea a ajuns la culme:

„Se poate considera” — spune Lenin — „că bătălia hotărâtoare a devenit pe deplin actuală, **dacă**”

1. „toate forțele de clasă care ne sunt dușmane s-au încurcat îndeajuns, s-au încăierat îndeajuns între ele, s-au istovit îndeajuns, printr-o luptă care întrece puterile lor”; **dacă**
2. „toate elementele intermediare, nestabile, nestatornice, șovăielnice — adică mica burghezie, democrația mic-burgheză, spre deosebire de burghezie — s-au demascat îndeajuns în fața poporului, s-au acoperit îndeajuns de rușine prin falimentul lor practic”; **dacă**
3. „în sânul proletariatului a început să-și facă drum și să crească viguros o stare de spirit de masă în favoarea sprijinirii acțiunilor revoluționare cele mai hotărâte, cele mai îndrăznețe și mai pline de abnegație împotriva burgheziei. Atunci revoluția este coaptă. Atunci victoria noas-

³ Ibid., vol. 34, p. 400.

tră — dacă am ținut bine seamă de toate condițiile arătate mai sus... și am ales just momentul — este asigurată”⁴.

Ca model de asemenea strategie poate fi socotită înfăptuirea insurecției din Octombrie.

Călcarea acestei condiții duce la o greșeală primejdioasă, care se numește „pierderea ritmului”, când partidul rămâne în urma mișcării sau o ia mult înaintea, creând pericolul unui eșec. Un exemplu de asemenea „pierdere a ritmului”, un exemplu care arată cum nu trebuie ales momentul insurecției, trebuie considerată încercarea unor tovarăși de a începe insurecția cu arestarea Conferinței democratice din Septembrie 1917, când în soviete se mai simțeau șovăieli, când frontul se mai găsea la răspântie, iar rezervele nu fuseseră încă atrase spre avangardă.

Al treilea. A urma fără șovăire direcția stabilită, înfrângând toate dificultățile și complicațiile în calea spre scop, aceasta fiind necesar pentru ca avangarda să nu piardă din vedere țelul principal al luptei, iar masele, mergând spre acest țel și căutând să se unească în jurul avangărzii, să nu se abată din cale. Călcarea acestei condiții duce la o greșeală imensă, prea bine cunoscută marinarilor sub numele de „pierderea direcției”. Un exemplu de asemenea „pierdere a direcției” trebuie considerată conduita greșită a partidului nostru, care, imediat după Conferința democratică, a luat hotărârea de a participa la preparlament. În acel moment, partidul parcă uitase că preparlamentul era o încercare a burgheziei de a abate țara de la calea sovietelor la calea parlamentarismului burghez, că participarea partidului la o asemenea instituție putea încurca toate ițele și abate de la drumul cel bun pe muncitori și țărani, care duceau lupta revoluționară sub lozinca „Toată puterea sovietelor!” Această greșeală a fost îndreptată prin ieșirea bolșevicilor din preparlament.

Al patrulea. A manevra cu rezervele pentru a executa just retragerea, atunci când dușmanul e puternic, când retragerea e inevitabilă, când a primi lupta pe care inamicul vrea s-o impună e un lucru vădit dezavantajos, când retragerea devine, în cadrul raportului de forțe dat, singurul mijloc de a susține avangarda de sub lovitură și de a-i păstra rezervele.

„Partidele revoluționare” — spune Lenin — „trebuie să-și completeze învățătura. Ele au învățat să atace. Acum trebuie să înțeleagă că această știință trebuie completată cu o altă știință: știința retragerii cât mai juste. Trebuie să înțeleagă —

⁴ Ibid., vol. 41, p. 79.

și clasa revoluționară învață s-o înțeleagă prin propria-i experiență amară — că nu se poate învinge fără a stăpâni știința ofensivelor juste și a retragerii juste.”⁵

Scopul unei asemenea strategii este de a câștiga timp, a descompune pe dușman și a acumula forțe pentru a trece apoi la ofensivă.

Ca model de asemenea strategie poate fi socotită încheierea păcii de la Brest-Litovsk, care a dat partidului posibilitatea să câștige timp, să folosească conflictele din lagărul imperialismului, să descompună forțele inamicului, să mențină țărănimea de partea sa și să acumuleze forțe pentru a pregăti ofensiva împotriva lui Kolceak și a lui Denikin.

„Încheind o pace separată” — a spus atunci Lenin — „noi ne eliberăm, în **măsura cea mai mare cu putință** în momentul actual, de ambele grupuri imperialiste vrăjmașe, folosind vrajba și războiul dintre ele — care îngreunează încheierea unei înțelegeri între ele împotriva noastră — și le folosim spre a căpăta pentru o anumită perioadă de timp mână liberă în scopul continuării și consolidării revoluției socialiste.”⁶

„Acum chiar și cel din urmă prost vede” — a spus Lenin la trei ani după pacea de la Brest-Litovsk — „că «pacea de la Brest» a fost o concesie care ne-a întărit pe noi și a fărâmițat forțele imperialismului internațional.”⁷

Acestea sunt condițiile principale care asigură o conducere strategică justă.

7.5 Conducerea tactică

Conducerea tactică este o parte a conducerii strategice, subordonată sarcinilor și cerințelor acesteia din urmă. Sarcina conducerii tactice este de a stăpâni toate formele de luptă și de organizare ale proletariatului și de a asigura folosirea lor justă pentru a obține în cadrul raportului de forțe dat rezultatul maxim, necesar pentru pregătirea succesului strategic.

În ce constă folosirea justă a formelor de luptă și de organizare ale proletariatului?

În îndeplinirea câtorva condiții necesare, dintre care drept principale trebuie considerate următoarele:

⁵ Ibid., p. 10.

⁶ Ibid., vol. 35, pp. 260–261.

⁷ Ibid., vol. 44, pp. 101–102.

Întâi. A pune pe primul plan tocmai acele forme de luptă și de organizare care corespund cel mai mult condițiilor fluxului sau refluxului mișcării la un moment dat, care pot să înlesnească și să asigure aducerea maselor pe pozițiile revoluționare, aducerea maselor de milioane pe frontul revoluției și repartizarea lor pe frontul revoluției.

Ceea ce e important aici nu e ca avangarda să fie conștientă de imposibilitatea menținerii vechilor rânduri și de inevitabilitatea răsturnării lor. Ceea ce e important e ca masele, masele de milioane, să înțeleagă această inevitabilitate și să se arate gata să sprijine avangarda. Însă masele pot să înțeleagă aceasta numai pe baza propriei lor experiențe. A da maselor de milioane posibilitatea de a se convinge prin propria lor experiență că doborârea vechii puteri e inevitabilă, a preconiza mijloace de luptă și forme de organizare care să ușureze maselor să se convingă, pe baza experienței, de justetea lozincilor revoluționare — iată care este sarcina.

Avangarda s-ar fi rupt de clasa muncitoare, iar clasa muncitoare ar fi pierdut legătura cu masele, dacă partidul n-ar fi hotărât, la momentul cuvenit, să participe la dumă, dacă el n-ar fi hotărât să-și concentreze forțele pentru activitatea în dumă și să desfășoare lupta pe baza acestei activități, în scopul de a înlesni maselor să-și dea seama, prin proprie experiență, de inutilitatea dumei, de falsitatea făgăduielilor cadetilor, de imposibilitatea unei înțelegeri cu țarismul, de necesitatea alianței între țărănime și clasa muncitoare. Fără experiența maselor în perioada dumelor, demascarea cadetilor și hegemonia proletarietului ar fi fost imposibile.

Pericolul tacticii otzovismului⁸ consta în faptul că ea amenința să rupă avangarda de rezervele ei, care numărau milioane de oameni.

Partidul s-ar fi rupt de clasa muncitoare, iar clasa muncitoare și-ar fi pierdut influența în masele largi ale țăranilor și soldaților, dacă proletarietul ar fi pășit pe urmele comunistilor „de stânga”, care chemau la insurecție în Aprilie 1917, când menșevicii și socialiștii-revoluționari încă nu se demascaseră ca partizani ai războiului și ai imperialismului, când masele nu ajunseseră încă să-și dea seama, pe baza propriei lor experiențe, de falsitatea discursurilor menșevico-socialist-revoluționare despre pace, pământ și libertate. Fără experiența maselor în perioada Kerenski, menșevicii și socialiștii-revoluționari n-ar fi putut fi izolați, și dictatura proletarietului ar fi fost cu neputință. De aceea tactica de „lămurire cu răbdare” a greșelilor partidelor mic-burgheze și de luptă deschisă înăuntrul sovietelor era singura tactică justă.

Pericolul tacticii comunistilor „de stânga” consta în faptul că ea amenința

⁸ Nota EP: Oțzoviștii (de la **otzîvati**: a rechema) — un grup oportunist care cerea rechemarea fracțiunii social-democrate din dumă.

să prefacă partidul din conducător al revoluției proletare într-o mână de complotiști găunoși și fără teren sub picioare.

„Nu se poate învinge” — spune Lenin — „numai cu avangarda. Ar fi nu numai o prostie, dar și o crimă, să arunci avangarda singură într-o luptă hotărâtoare, atâta timp cât întreaga clasă, atâta timp cât masele largi n-au adoptat încă o atitudine de sprijinire directă sau cel puțin o atitudine de neutralitate binevoitoare față de ea... Pentru ca într-adevăr întreaga clasă, pentru ca într-adevăr masele largi ale celor ce muncesc și sunt asupriți de capital să adopte această atitudine, numai propaganda, numai agitația, sunt insuficiente. Pentru aceasta e necesar ca masele să dobândească o experiență politică proprie. Aceasta e legea fundamentală a tuturor revoluțiilor mari, și care a fost confirmată acum cu toată tăria și în mod foarte convingător nu numai în Rusia, ci și în Germania. Nu numai masele inculte și adesea analfabete din Rusia, dar și masele din Germania, care au un nivel cultural ridicat, la care știința de carte este un fenomen general, — pentru a păși hotărât spre comunism au trebuit mai întâi să încerce pe propria lor piele toată neputința, toată lipsa de caracter, toată incapacitatea, toată servilitatea față de burghezie și toată mârșăvia guvernului de cavaleri al Internaționalei a II-a, să-și dea seama de toată inevitabilitatea dictaturii reacționarilor extremiști (Kornilov în Rusia, Kapp & Co. în Germania) ca singura alternativă în raport cu dictatura proletariatului.”⁹

Al doilea. A găsi de fiecare dată acea verigă deosebită din lanțul proceselor de care să te prinzi și cu ajutorul căreia să poți să ții întregul lanț și să pregătești condițiile pentru a obține succesul strategic.

E vorba de a alege, din seria de sarcini care stau în fața partidului, tocmai acea sarcină imediată a cărei îndeplinire formează punctul central, a cărei realizare asigură îndeplinirea cu succes a celorlalte sarcini imediate.

Însemnătatea acestei teze ar putea fi ilustrată prin două exemple, dintre care unul ar putea fi luat din trecutul depărtat (perioada formării partidului), iar al doilea din prezentul cel mai apropiat (perioada NEP-ului).

În perioada formării partidului — când nenumăratele cercuri și organizații nu erau încă legate între ele, când metodele primitive de muncă și spiritul

⁹ V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 41, pp. 77–78.

îngust de cerc rodeau partidul de sus până jos, când confuzia ideologică constituia trăsătura caracteristică a vieții interne a partidului, — în acea perioadă, veriga principală și sarcina principală din lanțul de verigi și din lanțul de sarcini care stăteau atunci în fața partidului erau întemeierea unui ziar ilegal pe întreaga Rusie („Iskra”). De ce? Pentru că numai cu ajutorul unui ziar ilegal pe întreaga Rusie se putea crea, în condițiile de atunci, un nucleu unitar al partidului, nucleu capabil să lege laolaltă numeroasele cercuri și organizații, să pregătească condițiile unității ideologice și tactice și să pună, în felul acesta, temelia pentru formarea unui adevărat partid.

În perioada de trecere de la război la construcția economică — când industria lăncezea în ghearele ruinei, iar agricultura suferea de lipsa de produse orășenești, când alianța strânsă între industria de stat și gospodăria țărănească devenise condiția esențială pentru reușita operei de construire a socialismului, — în această perioadă, veriga principală în lanțul de procese, sarcina principală între celelalte sarcini era dezvoltarea comerțului. De ce? Pentru că, în condițiile NEP-ului, alianța strânsă între industria și gospodăria țărănească nu e posibilă decât prin mijlocirea comerțului, pentru că producția fără desfacere în condițiile NEP-ului înseamnă moartea industriei, pentru că industria poate fi lărgită numai prin lărgirea desfacerii cu ajutorul dezvoltării comerțului, pentru că numai dacă te vei întări în domeniul comerțului, numai dacă vei deveni stăpân pe comerț, numai dacă vei pune stăpânire pe această verigă vei putea nădăjdui să legi strâns industria cu piața țărănească și să îndeplinești cu succes și celelalte sarcini curente, spre a crea condițiile pentru construirea fundamentului economiei socialiste.

„Nu este suficient să fii revoluționar și partizan al socialismului sau comunist în general...” — spune Lenin. — „Trebuie să știi să găsești în fiecare moment acea verigă deosebită a lanțului, de care trebuie să te prinzi cu toate puterile, pentru a ține întregul lanț și a pregăti temeinic trecerea la veriga următoare...”

„În momentul de față... o asemenea verigă este înviorarea **comerțului** intern prin reglementarea (îndrumarea) lui justă de către stat. Comerțul — iată acea «verigă» în lanțul istoric al evenimentelor, în formele de tranziție ale construcției noastre socialiste din anii 1921–1922, **«de care trebuie să ne prindem cu toate puterile»...**”¹⁰

Acestea sunt condițiile principale care asigură o conducere tactică justă.

¹⁰ Ibid., vol. 44, p. 226.

7.6 Reformism și revoluționarism

Prin ce se deosebește tactica revoluționară de tactica reformistă?

Unii cred că leninismul este împotriva reformelor, împotriva compromisurilor și acordurilor în general. Este absolut inexact. Bolșevicii știu tot atât de bine ca orișicine că într-un anumit sens „calul de dar nu se caută la dinți”, că în anumite condiții reformele, în general, compromisurile și acordurile, în special, sunt necesare și folositoare.

„Nu este oare nespus de ridicol” — spune Lenin — „să duci război pentru răsturnarea burgheziei internaționale, un război de o sută de ori mai greu, mai lung și mai complicat decât cel mai înverșunat război obișnuit între state, și să renunți dinainte la orice manevrare, la orice folosire a contradicțiilor de interese (fie chiar și vremelnice) dintre dușmani, la orice înțelegere și compromis cu aliații posibili (chiar dacă ar fi vremelnici, nestatornici, șovăitori, chiar dacă nu ni s-ar alătura decât în anumite condiții)? Nu este oare ca și cum am porni la o ascensiune grea pe un munte care n-a mai fost explorat și n-a putut fi urcat până acum și ne-am interzice de la început să mergem din când în când în zigzag, să ne întoarcem câteodată din drum, să parăsim direcția aleasă la început pentru a încerca alte direcții?”¹¹

Este deci evident că nu de reforme sau compromisuri și acorduri este vorba, ci de întrebuintarea pe care oamenii o dau reformelor și acordurilor.

Pentru reformist, reforma e totul, activitatea revoluționară însă e ceva de care să vorbești numai așa, de ochii lumii. De aceea reforma, în cadrul tacticii reformiste, se preface inevitabil, în condițiile existenței puterii burgheze, într-un instrument de întărire a acestei puteri, într-un instrument de descompunere a revoluției.

Pentru revoluționar însă, dimpotrivă, principalul e activitatea revoluționară și nu reforma, pentru el reforma este un produs accesoriu al revoluției. De aceea reforma în cadrul tacticii revoluționare se preface, în mod firesc, în condițiile puterii burgheze, într-un instrument de descompunere a acestei puteri, într-un instrument de întărire a revoluției, într-un punct de sprijin pentru dezvoltarea continuă a mișcării revoluționare.

Revoluționarul acceptă reforma pentru a se folosi de ea ca de un mijloc de îmbinare a muncii legale cu cea ilegală, pentru a o folosi ca o acoperire pentru

¹¹ Ibid., vol. 41, p. 54.

intensificarea muncii ilegale duse în vederea pregătirii revoluționare a maselor pentru doborârea burgheziei.

În **aceasta** constă esența folosirii revoluționare a reformelor și acordurilor în condițiile imperialismului.

Reformistul, dimpotrivă, acceptă reformele ca să renunțe la orice muncă ilegală, ca să zădărnicească munca de pregătire a maselor pentru revoluție și să se odihnească la umbra reformei „dăruite”.

În **aceasta** constă esența tacticii reformiste.

Așa stau lucrurile cu reformele și acordurile în condițiile imperialismului.

Lucrurile se schimbă însă întrucâtva după doborârea imperialismului, sub dictatura proletariatului. În anumite condiții, într-o anumită situație, puterea proletară se poate vedea nevoită să treacă vremelnice de la calea transformării revoluționare a rânduiriilor existente la calea transformării lor treptate, „la calea reformistă”, cum spune Lenin în cunoscutul său articol „Despre însemnătatea aurului”¹², la calea mișcărilor de ocolire, la calea reformelor și a concesiilor către clasele neproletare, pentru a descompune aceste clase, a da revoluției un răgaz, pentru a-și aduna forțele și a pregăti condițiile pentru o nouă ofensivă. Nu se poate tăgădui că această cale este, într-un anumit sens, o cale „reformistă”. Nu trebuie însă să se scape din vedere că există aici o deosebire esențială, care constă în faptul că reforma pornește, în cazul de față, de la puterea proletară, că ea întărește puterea proletară, că ea îi dă răgazul necesar, că ea e menită să descompună nu revoluția, ci clasele neproletare.

În asemenea condiții, reforma se transformă, deci, în contrariul ei.

Înfăptuirea unei asemenea politici de către puterea proletară devine posibilă pentru că — și numai pentru că — amploarea luată de revoluție în perioada premergătoare a fost destul de mare și a oferit, astfel, un teren destul de vast pentru a îngădui o retragere, înlocuindu-se tactica ofensivei cu tactica retragerii vremelnice, cu tactica mișcărilor de ocolire.

Așadar, dacă înainte, sub puterea burgheză, reformele erau un produs accesoriu al revoluției, acum, sub dictatura proletariatului, izvorul reformelor îl constituie cuceririle revoluționare ale proletariatului, rezervele acumulate în mâinile proletariatului și alcătuite din aceste cuceriri.

„Raportul dintre reformă și revoluție” — spune Lenin — „a fost definit precis și just numai de către marxism. Marx însă a putut observa acest raport numai sub un singur aspect, și anume: în situația care a premers primei victorii cât de cât trainice și cât de cât îndelungate a proletariatului fie chiar într-o singură

¹² Ibid., vol. 44.

țară. În această situație, baza unui raport just a fost: reformele sunt un produs accesoriu al luptei de clasă revoluționare a proletariatului... După victoria proletariatului fie chiar și într-o singură țară, apare ceva nou în raportul dintre reformă și revoluție. Principial nu se schimbă nimic, însă în ceea ce privește forma apare o schimbare, pe care Marx personal nu putea s-o prevadă, dar care poate fi înțeleasă numai pe baza filozofiei și a politicii marxiste... După victorie, ele (**adică reformele** — I. St.) (rămânând pe scară mondială același «produs accesoriu») reprezintă, afară de aceasta, pentru țara în care a fost reputată victoria, un răgaz necesar și legitim în cazurile când e vădit că forțele, după ce au fost încordate la maximum, sunt neîndestulătoare pentru înfăptuirea revoluționară a unei transformări sau alteia. Victoria dă o astfel de «rezervă de forțe», încât ai cu ce rezista chiar în caz de retragere silită, ai cu ce rezista atât din punct de vedere material cât și din punct de vedere moral.”¹³

8 Partidul

În perioada prerevoluționară, în perioada de dezvoltare mai mult sau mai puțin pașnică, când partidele Internaționalei a II-a constituiau în mișcarea muncitorească o forță dominantă, iar formele parlamentare de luptă erau socotite ca formele principale de luptă, în aceste condiții partidul nu avea și nici nu putea să aibă acea însemnătate serioasă și hotărâtoare pe care a dobândit-o după aceea, în condițiile luptelor revoluționare deschise. Luând apărarea Internaționalei a II-a contra atacurilor îndreptate împotriva ei, Kautsky spunea că partidele Internaționalei a II-a sunt un instrument de pace și nu de război, că tocmai din această cauză ele n-au fost în măsură să întreprindă ceva serios în timpul războiului, în perioada acțiunilor revoluționare ale proletariatului. Este perfect adevărat. Dar ce înseamnă aceasta? Înseamnă că partidele Internaționalei a II-a nu sunt bune pentru lupta revoluționară a proletariatului, că ele nu sunt partide de luptă ale proletariatului care să ducă pe muncitori la putere, ci sunt un aparat electoral, adaptat alegerilor parlamentare și luptei parlamentare. Așa se și explică, propriu-zis, faptul că, în perioada dominației oportuniștilor din Internaționala a II-a, organizația politică de bază a proletariatului nu era partidul, ci fracțiunea parlamentară. Se știe că, de fapt, partidul era, în această perioadă, un appendice al fracțiunii parlamentare și

¹³ Ibid., pp. 228–229.

un element care o deservea pe aceasta. Este de prisos a mai dovedi că, în asemenea condiții și cu un astfel de partid în frunte, nici vorbă nu putea fi de pregătirea proletariatului pentru revoluție.

Lucrurile s-au schimbat însă radical odată cu venirea noii perioade. Noua perioadă este perioada ciocnirilor deschise dintre clase, perioada acțiunilor revoluționare ale proletariatului, perioada revoluției proletare, perioada pregătirii nemijlocite a forțelor pentru răsturnarea imperialismului, pentru cucerirea puterii de către proletariat. Această perioadă pune în fața proletariatului sarcini noi: reorganizarea întregii munci de partid într-un chip nou, revoluționar, educarea muncitorilor în spiritul luptei revoluționare pentru putere, pregătirea și mobilizarea rezervelor, alianța cu proletarii din țările vecine, stabilirea de legături trainice cu mișcarea de eliberare din colonii și din țările dependente etc. etc. A crede că aceste sarcini noi pot fi îndeplinite de forțele vechilor partide social-democrate, educate în condițiile pașnice ale parlamentarismului, înseamnă a te osândi la o situație disperată, fără ieșire, la o înfrângere inevitabilă. A rămâne cu astfel de sarcini pe umeri, având în frunte vechile partide, înseamnă să te afli într-o stare de completă dezarmare. E de prisos a mai dovedi că proletariatul nu putea să se împace cu o asemenea situație.

De aici necesitatea unui partid nou, unui partid de luptă, unui partid revoluționar, destul de cutezător ca să ducă pe proletari la lupta pentru putere, destul de experimentat ca să se orienteze în condițiile complexe ale situației revoluționare și destul de mlădios ca să ocolească stâncile primejdioase de tot felul în calea spre scop.

Fără un astfel de partid, nici vorbă nu poate fi de doborârea imperialismului, de cucerirea dictaturii proletariatului.

Acest partid nou este partidul leninismului.

Care sunt trăsăturile caracteristice ale acestui partid nou?

8.1 Partidul ca detașament de avangardă al clasei muncitoare

Partidul trebuie să fie, înainte de toate, detașamentul **de avangardă** al clasei muncitoare. Partidul trebuie să înglobeze cele mai bune elemente ale clasei muncitoare, să-și însușească experiența lor, spiritul lor revoluționar, devotamentul lor neprecupețit pentru cauza proletariatului. Însă pentru a fi într-adevăr un detașament de avangardă, partidul trebuie să fie înarmat cu o teorie revoluționară, să cunoască legile mișcării, să cunoască legile revoluției. Fără aceasta, partidul nu este în stare să conducă lupta proletariatului, să ducă după sine proletariatul. Partidul nu poate fi un partid adevărat dacă se mărginește să înregistreze ce simte și gândește masa clasei muncitoare,

dacă se târăște în coada mișcării spontane, dacă nu știe să învingă inerția și indiferența politică a mișcării spontane, dacă nu poate să se ridice deasupra intereselor de moment ale proletariatului, dacă nu poate să ridice masele până la nivelul înțelegerii intereselor de clasă ale proletariatului. Partidul trebuie să stea în fruntea clasei muncitoare, trebuie să vadă mai departe decât clasa muncitoare, trebuie să ducă după sine proletariatul, iar nu să se târască în coada mișcării spontane. Partidele Internaționalei a II-a, care propovăduiesc „codismul”, sunt promotorii politicii burgheze, care osândește proletariatul la rolul de unealtă în mâinile burgheziei. Numai un partid conștient de rolul lui de detașament de avangardă al proletariatului și capabil să ridice masele până la nivelul înțelegerii intereselor de clasă ale proletariatului, numai un astfel de partid e în stare să scoată clasa muncitoare de pe drumul trade-unionismului și s-o transforme într-o forță politică de sine stătătoare.

Partidul este conducătorul politic al clasei muncitoare.

Am vorbit mai sus despre greutățile luptei clasei muncitoare, despre complexitatea condițiilor de luptă, despre strategie și tactică, despre rezerve și manevrare, despre ofensivă și retragere. Aceste condiții nu sunt mai puțin complexe, dacă nu chiar mai complexe, decât condițiile războiului. Cine se poate descurca în aceste condiții, cine poate da o orientare justă maselor de milioane ale proletariatului? Nicio armată nu se poate lipsi în război de un stat-major experimentat, dacă nu vrea să se condamne la înfrângere. Oare nu este clar că proletariatul, cu atât mai mult, nu se poate lipsi de un asemenea stat-major dacă nu vrea să se dea pradă dușmanilor săi de moarte? Dar care este acest stat-major? Acest stat-major nu poate fi decât partidul revoluționar al proletariatului. Clasa muncitoare fără un partid revoluționar este o armată fără stat-major.

Partidul este statul-major de luptă al proletariatului.

Dar partidul nu poate fi numai detașamentul de **avangardă**. El trebuie să fie, în același timp, detașamentul **clasei**, o parte a clasei, strâns legată de ea prin toate fibrele făpturii sale. Deosebirea dintre detașamentul de avangardă și restul masei clasei muncitoare, dintre membrii de partid și nemembrii de partid nu poate să dispară atâta timp cât nu vor dispărea clasele, atâta timp cât proletariatul se va completa cu elemente provenite din celelalte clase, atâta timp cât clasa muncitoare, în întregul ei, nu va avea posibilitatea să se ridice la nivelul detașamentului de avangardă. Însă partidul ar înceta de a mai fi partid dacă această deosebire ar lua caracterul unei rupturi, dacă el s-ar închide în sine și s-ar rupe de masele celor fără partid. Partidul nu poate conduce clasa dacă nu e legat de masele fără partid, dacă nu există o legătură strânsă între partid și masele fără partid, dacă aceste mase nu acceptă conducerea partidului, dacă partidul nu se bucură în rândul maselor

de credit moral și politic.

Nu de mult au fost primiți în partidul nostru două sute de mii de membri noi din rândurile muncitorilor. Ceea ce-i vrednic de luat în seamă e că acești oameni au intrat în partid nu atât din proprie inițiativă, cât au fost trimiși acolo de întreaga masă a celorlalți, a nemembrilor de partid, care au participat în chip activ la primirea noilor membri și fără a căror aprobare nu erau primiți membri noi. Acest fapt ne arată că masele largi de muncitori fără partid socotesc partidul nostru ca partidul lor, un partid de **care se simt apropiați** și care **le este scump**, a cărui lărgire și întărire prezintă pentru ei un interes vital și conducerii căruia ei își încredințează de bunăvoie soarta. E de prisos a mai dovedi că fără aceste fire morale imperceptibile, care leagă partidul nostru cu masele fără partid, partidul n-ar fi putut deveni forța hotărâtoare a clasei sale.

Partidul este o parte inseparabilă a clasei muncitoare.

„Noi” — spune Lenin —, „suntem partidul clasei, și de aceea **aproape întreaga clasă** (iar în timpurile de război, în epoca de război civil, absolut întreaga clasă) trebuie să acționeze sub conducerea partidului nostru, trebuie să se apropie cât mai mult de partidul nostru; ar fi însă manilovism și «codism» să se creadă că aproape întreaga clasă sau chiar întreaga clasă ar fi vreodată în stare să se ridice, în regimul capitalist, până la nivelul de conștiință și activitate al detașamentului ei de avangardă, al partidului ei social-democrat. Niciun social-democrat cu judecată nu s-a îndoit vreodată că în regimul capitalist nici măcar organizația sindicală (mai primitivă, mai accesibilă conștiinței păturilor nedezvoltate) nu e în stare să înglobeze aproape întreaga sau chiar întreaga clasă muncitoare. A uita deosebirea dintre detașamentul de avangardă și totalitatea maselor care gravitează spre acesta, a uita obligația permanentă a detașamentului de avangardă de a ridica pături din ce în ce mai largi la acest nivel înaintat ar însemna să ne înșelăm pe noi înșine, să închidem ochii în fața imensității sarcinilor noastre, să îngustăm aceste sarcini.”¹⁴

¹⁴ Ibid., vol. 8, p. 216.

8.2 Partidul ca detașament organizat al clasei muncitoare

Partidul nu este numai detașamentul **de avangardă** al clasei muncitoare. Dacă vrea să conducă într-adevăr lupta clasei, el trebuie să fie în același timp și detașamentul **organizat** al clasei sale. Sarcinile partidului, în condițiile capitalismului, sunt extraordinar de mari și variate. Partidul trebuie să conducă lupta proletariatului în condițiile extraordinar de anevoioase ale dezvoltării interne și externe, el trebuie să ducă proletariatul la ofensivă atunci când situația cere ofensivă, el trebuie să ferească proletariatul de lovitura unui adversar puternic atunci când situația impune retragerea, el trebuie să insuflă maselor de milioane de muncitori fără partid neorganizati spiritul de disciplină și metodă în luptă, spiritul de organizare și fermitate. Dar partidul poate îndeplini aceste sarcini numai în cazul că el însuși este întruchiparea disciplinei și a organizării, numai dacă el însuși este detașamentul **organizat** al proletariatului. Fără aceste condiții, nici vorbă nu poate fi ca partidul să conducă cu adevărat masele de milioane ale proletariatului.

Partidul este detașamentul organizat al clasei muncitoare.

Ideea că partidul e un tot organizat e fixată în cunoscuta formulare dată de Lenin primului punct al statutului partidului nostru, în care partidul este privit ca o **sumă** de organizații, iar membrii partidului ca membrii uneia sau alteia dintre organizațiile de partid. Menșevicii, care s-au opus acestei formulări încă din 1903, propuneau în locul ei „sistemul” de a-ți atribui singur calitatea de membru de partid, „sistemul” extinderii „calității” de membru de partid la fiecare „profesor” și „licean”, la fiecare „simpatizant” și „grevist”, care sprijină partidul într-un fel sau altul, dar care nu intră și nici nu vrea să intre în vreuna dintre organizațiile de partid. E de prisos a mai dovedi că, dacă acest „sistem” original s-ar fi încetățenit în partidul nostru, el ar fi dus în mod inevitabil la înțesarea partidului cu profesori și liceeni și la degenerarea lui într-o „formație” amorfă, neînchegată, dezorganizată, care s-ar fi pierdut în oceanul „simpatizanților”, care ar fi șters hotarul dintre partid și clasă și care ar fi zădărnicit îndeplinirea sarcinii partidului de a ridica masele neorganizate la nivelul detașamentului de avangardă. Fără îndoială că, cu un asemenea „sistem” oportunist, partidul nostru n-ar fi putut să-și îndeplinească rolul de nucleu organizator al clasei muncitoare în cursul revoluției noastre.

„După tovarășul Martov” — spune Lenin — „limitele partidului rămân complet nedeterminate, căci «orice grevist» poate «să se proclame membru de partid». Care este folosul acestei imprecizii? Larga răspândire a «titlului» de membru de partid. Paguba pe care o aduce este aceea că introduce ideea **dezorga-**

nizatoare de a confunda clasa cu partidul.”¹⁵

Dar partidul nu e numai **suma** organizațiilor de partid. Partidul este totodată un **sistem** unitar al acestor organizații, unirea lor formală într-un tot unitar cu organe de conducere superioare și inferioare, tot unitar în care minoritatea se supune majorității, în care se iau hotărâri practice obligatorii pentru toți membrii partidului. Fără aceste condiții, partidul nu poate fi un tot unitar organizat, capabil să conducă în mod metodic și organizat lupta clasei muncitoare.

„**Înainte**” — spune Lenin — „partidul nostru nu era un tot organizat în mod formal; el nu era decât o sumă de grupuri particulare, din care cauză între aceste grupuri nu puteau exista decât relații de înrâurire ideologică. Acum însă am devenit un partid organizat, și tocmai aceasta înseamnă făurirea puterii, transformarea autorității ideilor în autoritate a puterii, subordonarea instanțelor inferioare de partid celor superioare.”¹⁶

Principiul supunerii minorității față de majoritate, principiul conducerii muncii de partid de către un organ central, este adeseori atacat de elementele nestatornice, care vin cu învinuiri de „birocratism”, de „formalism” etc. Este inutil a mai dovedi că o activitate metodică a partidului ca un singur tot și conducerea luptei clasei muncitoare ar fi imposibile fără aplicarea acestor principii. Leninismul, în problema organizatorică, înseamnă aplicarea riguroasă a acestor principii. Combaterea acestor principii, Lenin o califică drept „nihilism rus” și „anarhism boieresc”, vrednic a fi luat în derâdere și aruncat cât colo.

Iată ce spune Lenin, în privința acestor elemente nestatornice, în cartea sa „Un pas înainte”:

„Acest anarhism boieresc este deosebit de caracteristic nihilistului rus. Organizația de partid îi pare o monstruoasă «fabrică», supunerea părții față de întreg și a minorității față de majoritate îi pare ca o «aservire»..., diviziunea muncii sub conducerea centrului îi provoacă vaiete tragi-comice împotriva transformării oamenilor în «roțițe și șurubașe»..., când se pomenește de statutul organizatoric al partidului, el face o grimasă batjocoritoare și declară cu dispreț... că merge și fără statut.”

¹⁵ Ibid., p. 252.

¹⁶ Ibid., p. 356.

„Este clar, cred, că ți petele în jurul faimosului birocratism nu constituie decât o camuflare a nemulțumirii în ce privește poziția centrelor, nu constituie decât o frunză de viță... Ești birocrat, pentru că ai fost numit de congres nu conform voinței mele, ci împotriva ei; ești formalist, pentru că te bazezi pe hotărârile formale ale congresului și nu pe consimțământul meu; acționezi în mod net mecanic, pentru că te referi la majoritatea «mecanică» de la congresul partidului și nu ții seama de dorința mea de a fi cooptat; ești autocrat, pentru că nu vrei să cedezi puterea în mâinile vechii și solidarei companii.”¹⁷

8.3 Partidul ca cea mai înaltă formă de organizare de clasă a proletariatului

Partidul este detașamentul organizat al clasei muncitoare. Partidul nu este însă singura organizație a clasei muncitoare. Proletariatul mai are o serie întreagă de alte organizații, fără de care el nu poate duce cu succes lupta împotriva capitalului: syndicate, cooperative, organizații de fabrică și uzină, fracțiuni parlamentare, asociații fără partid ale femeilor, presă, organizații cultural-educative, uniuni de tineret, organizații revoluționare de luptă (în timpul acțiunilor revoluționare deschise), soviete de deputați ca formă de organizare de stat (dacă proletariatul se află la putere) etc. În marea lor majoritate, aceste organizații sunt fără partid și numai o oarecare parte dintre ele țin direct de partid sau alcătuiesc ramificații ale lui. Toate aceste organizații sunt, în anumite condiții, absolut necesare clasei muncitoare, deoarece fără ele nu pot fi întărite pozițiile de clasă ale proletariatului în diferitele sfere ale luptei, deoarece fără ele proletariatul nu poate fi călit spre a fi forța menită să înlocuiască rânduiri burgheze prin rânduiri socialiste. Dar cum să realizezi o conducere unică atunci când există atât de multe organizații? Ce ne garantează că existența atâtor organizații nu va duce la o lipsă de unitate în conducere? Ni s-ar putea spune că fiecare dintre aceste organizații își desfășoară activitatea în sfera ei deosebită și că, prin urmare, ele nu se pot stânjeni una pe alta. Este, desigur, adevărat. Însă tot atât de adevărat este că toate aceste organizații trebuie să-și desfășoare activitatea într-o singură direcție, deoarece ele servesc **o singură** clasă — clasa proletarilor. Se pune întrebarea: cine determină linia, direcția comună în care trebuie să-și desfășoare

¹⁷ Este vorba de „compania” lui Axelrod, Martov, Potresov și alții, care nu se supuneau hotărârilor Congresului al II-lea și care îl învinuiau pe Lenin de „birocratism”.

V.I. Lenin. *Opere complete*, vol. 8, pp. 380, 352.

activitatea toate aceste organizații? Care este acea organizație centrală care să fie capabilă, dat fiind că are experiența necesară, nu numai să elaboreze această linie comună, dar să aibă totodată posibilitatea, dat fiind că se bucură de suficientă autoritate, să determine toate aceste organizații să traducă în viață această linie, pentru a obține unitatea de conducere și pentru a exclude posibilitatea unor poticniri?

Această organizație e partidul proletariatului.

Partidul dispune de tot ce e nevoie pentru aceasta; întâi, pentru că partidul este punctul de concentrare al celor mai bune elemente ale clasei muncitoare, care au legături directe cu organizațiile fără partid ale proletariatului și care, foarte adeseori, conduc aceste organizații; al doilea, pentru că partidul, fiind punctul de concentrare al celor mai bune elemente ale clasei muncitoare, este școala cea mai bună pentru formarea de conducători ai clasei muncitoare, capabili să conducă toate formele de organizare ale clasei lor; al treilea, pentru că partidul, fiind cea mai bună școală de conducători ai clasei muncitoare, este, datorită experienței și autorității sale, singura organizație în stare să centralizeze conducerea luptei proletariatului și să transforme astfel toate organizațiile fără partid ale clasei muncitoare în organe auxiliare și în curele de transmisie, care să unească partidul cu clasa.

Partidul este cea mai înaltă formă de organizare de clasă a proletariatului.

Aceasta nu înseamnă, desigur, că organizațiile fără partid — sindicatele, cooperativele etc. — trebuie să fie în mod formal subordonate conducerii de partid. E vorba numai ca membrii de partid care fac parte din aceste organizații, fiind, fără îndoială, oameni cu influență, să ia toate măsurile pentru a convinge organizațiile fără partid să se alăture, în activitatea lor, partidului proletariatului și să accepte de bunăvoie conducerea lui politică.

Iată de ce spune Lenin că partidul este „**cea mai înaltă** formă de unire de clasă a proletarilor”, a cărei conducere politică trebuie să se extindă asupra tuturor celorlalte forme de organizare ale proletariatului¹⁸.

Iată de ce teoria oportunistă a „independenței” și a „neutralității” organizațiilor fără partid — teorie care generează parlamentari **independenți** și publiciști **rupți** de partid, sindicaliști **mărginiți** și cooperatori cu **mentalitate mic-burgeoisă** — este absolut incompatibilă cu teoria și practica leninismului.

¹⁸ Ibid., vol. 41, p. 33.

8.4 Partidul ca instrument al dictaturii proletariatului

Partidul este cea mai înaltă formă de organizare a proletariatului. Partidul este factorul conducător principal înăuntrul clasei proletarilor și printre organizațiile acestei clase. Însă de aici nu rezultă nicidecum că partidul poate fi socotit ca un scop în sine, ca o forță suficientă lui însuși. Partidul nu este numai cea mai înaltă formă de unire de clasă a proletarilor, el este totodată un **instrument** în mâna proletariatului pentru cucerirea dictaturii atunci când aceasta nu e încă cucerită, **pentru** consolidarea și lărgirea dictaturii după ce aceasta a fost cucerită. Partidul n-ar fi putut să capete o importanță atât de mare și n-ar fi putut să îndrume toate celelalte forme de organizare ale proletariatului, dacă în fața acestuia n-ar fi stat problema cuceririi puterii, dacă condițiile imperialismului, inevitabilitatea războaielor, prezența crizei n-ar fi cerut concentrarea tuturor forțelor proletariatului într-un singur punct, concentrarea tuturor firelor mișcării revoluționare într-un singur loc, pentru a doborî burghezia și a cuceri dictatura proletariatului. Proletariatul are nevoie de partid, înainte de toate, ca de un stat-major de luptă necesar pentru cucerirea cu succes a puterii. Este inutil a mai dovedi că fără un partid capabil să strângă în jurul său organizațiile de masă ale proletariatului și să centralizeze, în cursul luptei, conducerea întregii mișcări, proletariatul din Rusia n-ar fi putut să înfăptuiască dictatura sa revoluționară.

Dar proletariatul are nevoie de partid nu numai pentru a cuceri dictatura, ci mai ales pentru a menține dictatura, pentru a o consolida și lărgi în vederea victoriei complete a socialismului.

„Desigur, acum aproape toată lumea își dă seama” — spune Lenin — „că bolșevicii n-ar fi putut să se mențină la putere nu doi ani și jumătate, dar nici măcar două luni și jumătate, dacă în partidul nostru nu ar fi existat disciplina cea mai severă, o disciplină într-adevăr de fier, dacă partidul nostru n-ar fi avut sprijinul cel mai complet și neprecupețit al întregii mase a clasei muncitoare, adică al tot ce este în ea conștient, cinstit, devotat, influent și capabil să ducă după sine sau să antreneze păturile înapoiate.”¹⁹

Dar ce înseamnă „a menține” și „a lărgi” dictatura? Aceasta înseamnă a insufla maselor de milioane de proletari spiritul disciplinei și al organizării; înseamnă a crea în masele proletare un zid și un zăgaz împotriva influențelor dizolvante ale stihiei mic-burheze și împotriva deprinderilor mic-burheze;

¹⁹ Ibid., pp. 5–6.

înseamnă a întări munca organizatorică pe care o duc proletarii pentru re-educarea și transformarea păturilor mic-burgeze; înseamnă a ajuta masele proletare să se educe spre a fi o forță capabilă să desființeze clasele și să pregătească condițiile necesare pentru organizarea producției socialiste. A realiza însă toate acestea fără un partid puternic prin coeziunea și disciplina sa este imposibil.

„Dictatura proletariatului” — spune Lenin — „este o luptă crâncenă, sângeroasă și nesângeroasă, violentă și pașnică, militară și economică, pedagogică și administrativă împotriva forțelor și tradițiilor societății vechi. Puterea obișnuinței a milioane și zeci de milioane de oameni e puterea cea mai de temut. Fără un partid de fier, călit în luptă, fără un partid care să se bucure de încrederea a tot ceea ce este cinstit în clasa respectivă, fără un partid care să știe să urmărească starea de spirit a maselor și s-o influențeze, este imposibil să se ducă cu succes această luptă.”²⁰

Proletariatul are nevoie de partid **pentru** a cuceri și menține dictatura. Partidul este instrumentul dictaturii proletariatului.

De aici însă urmează că, odată cu dispariția claselor, cu dispariția treptată a dictaturii proletariatului, trebuie să dispară treptat și partidul.

8.5 Partidul ca unitate de voință incompatibilă cu existența fracțiunilor

Cucerirea și menținerea dictaturii proletariatului nu sunt posibile fără un partid puternic prin coeziunea lui și prin disciplina lui de fier. Însă o disciplină de fier în partid e de neînchipuit fără unitatea de voință, fără unitatea de acțiune deplină și absolută a tuturor membrilor partidului. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că prin aceasta se exclude posibilitatea luptei de păreri înăuntrul partidului. Dimpotrivă, disciplina de fier nu exclude, ci presupune critica și lupta de păreri înăuntrul partidului. Aceasta, cu atât mai mult, nu înseamnă că disciplina trebuie să fie „oarbă”. Dimpotrivă, disciplina de fier nu exclude, ci presupune subordonarea conștiinței și de bunăvoie, căci numai o disciplină conștientă poate fi într-adevăr o disciplină de fier. Însă după ce lupta de păreri e terminată, după ce critica a fost făcută și hotărârea a fost luată, unitatea de voință și unitatea de acțiune a tuturor membrilor de partid constituie o condiție necesară, fără de care nu se poate concepe niciun partid unitar și nicio disciplină de fier în partid.

²⁰ Ibid., p. 27.

„În epoca actuală de război civil înverșunat” — spune Lenin — „partidul comunist va putea să-și îndeplinească datoria numai dacă va fi organizat în modul cel mai centralist, dacă în rândurile lui va domni o disciplină de fier, care să se asemeze cu disciplina militară, și dacă organul central al partidului va fi un organ cu deplină autoritate și prestigiu, având împuterniciri largi și bucurându-se de încrederea unanimă a membrilor partidului.”²¹

Așa stă chestiunea cu disciplina în partid, în condițiile de luptă dinaintea cuceririi dictaturii.

Același lucru, dar într-o măsură și mai mare încă, trebuie spus despre disciplina de partid după cucerirea dictaturii.

„Cine slăbește cât de puțin” — spune Lenin — „disciplina de fier a partidului proletariatului (în special în timpul dictaturii lui), acela ajută de fapt burghezia împotriva proletariatului.”²²

De aici urmează însă că existența fracțiunilor nu este compatibilă nici cu unitatea partidului, nici cu disciplina de fier a partidului. Este inutil a mai dovedi că existența fracțiunilor duce la existența câtorva centre și că existența câtorva centre înseamnă lipsa unui centru comun al partidului, fărâmițarea unității de voință, slăbirea și destrămarea disciplinei, slăbirea și destrămarea dictaturii. Desigur, partidele Internaționalei a II-a, care luptă împotriva dictaturii proletariatului și nu vor să ducă proletariatul la cucerirea puterii, își pot îngădui un asemenea liberalism ca libertatea fracțiunilor, deoarece ele n-au deloc nevoie de o disciplină de fier. Dar partidele Internaționalei Comuniste, la baza activității cărora stă sarcina cuceririi și consolidării dictaturii proletariatului, nu pot să admită nici „liberalismul”, nici libertatea fracțiunilor.

Partidul este unitatea de voință care exclude orice fracționism și orice fărâmițare a puterii în partid.

De aici precizarea lui Lenin cu privire la „primejdia pe care o reprezintă fracționismul din punctul de vedere al unității partidului și al realizării unității de voință a avangărzii proletariatului, care constituie condiția principală a succesului dictaturii proletariatului” — precizare care figurează în rezoluția specială a Congresului al X-lea al partidului nostru „Asupra unității partidului”.

²¹ Ibid., pp. 208–209.

²² Ibid., p. 27.

De aici și cerința lui Lenin „de a se stârpi complet orice fracționism” și „de a se dizolva imediat și fără nicio excepție toate grupările constituite pe o platformă sau alta” sub sancțiunea „excluderii neapărate și imediate din partid” (vezi rezoluția „Asupra unității partidului”).

8.6 Partidul se întărește curățindu-și rândurile de elementele oportuniste

Izvorul fracționismului în partid îl constituie elementele lui oportuniste. Proletariatul nu este o clasă închisă în ea însăși. În rândurile sale vin neconținut elemente provenite din rândurile țăranilor, ale micii burghezii, ale intelectualilor, — elemente proletarizate în urma dezvoltării capitalismului. Totodată are loc un proces de descompunere a vârfurilor proletariatului, mai cu seamă în rândurile sindicaliştilor și ale parlamentarilor, întreținuți de burghezie din supraprofitul stors din colonii. „Această pătură de muncitori îmburgheziți” — spune Lenin — „sau de «aristocrație muncitorească», cu desăvârșire mic-burghezi prin felul lor de viață, prin mărimea câștigului lor, prin întreaga lor concepție despre lume, formează sprijinul principal al Internaționalei a II-a, iar în zilele noastre principalul **sprijin social** (nu militar) **al burgheziei**. Căci ei sunt adevărați **agenți ai burgheziei** în mișcarea **muncitorească**, vătafi muncitori ai clasei capitaliste..., adevărați promotori ai reformismului și șovinismului”²³.

Toate aceste grupuri mic-burgheze pătrund, într-un fel sau altul, în partid, introducând acolo spiritul de șovăială și oportunism, spiritul de descompunere și neîncredere. Tocmai ele formează, mai ales, izvorul fracționismului și al dezagregării, izvorul dezorganizării și al subminării partidului dinăuntru. A lupta împotriva imperialismului atunci când ai în spate asemenea „aliați” înseamnă a ajunge în situația unor oameni care sunt atacați din două părți: și dinspre front, și din spatele frontului. De aceea, lupta necruțătoare împotriva acestor elemente, izgonirea lor din partid este condiția prealabilă a succesului luptei împotriva imperialismului.

Teoria „învingerii” elementelor oportuniste cu ajutorul luptei ideologice înăuntru partidului, teoria „lichidării” acestor elemente în cadrul unuia și aceluiași partid, este o teorie putredă și periculoasă, care amenință a condamna partidul la paralizie și la lăncezeală cronică, amenință să dea partidul pradă oportunismului, amenință să lase proletariatul fără un partid revoluționar, amenință să răpească proletariatului arma principală în lupta împotriva imperialismului. Partidul nostru n-ar fi putut să iasă la drum deschis, n-ar

²³ Ibid., vol. 27, p. 316.

fi putut să ia puterea și să organizeze dictatura proletariatului, n-ar fi putut să iasă învingător din războiul civil, dacă ar fi avut în rândurile sale pe alde Martov și Dan, Potresov și Axelrod. Dacă partidul nostru a reușit să realizeze unitatea lăuntrică și o nemaivăzută coeziune a rândurilor sale, aceasta se datorește înainte de toate faptului că a știut să se curețe la timp de gunoiul oportunismului, că a izbutit să alunge din rândurile sale pe lichidatori și pe menșevici. Drumul dezvoltării și consolidării partidelor proletare trece prin curățirea lor de oportuniști și reformiști, de social-imperialiști și social-șoviniști, de social-patrioți și social-pacifiști.

Partidul se întărește curățindu-și rândurile de elementele oportuniste.

„Este imposibil să învingi în revoluția proletară” — spune Lenin — „este imposibil s-o aperi atunci când ai în propriile rânduri reformiști și menșevici. Acest lucru este evident din punct de vedere principial. Acest lucru a fost confirmat în mod concret de experiența atât a Rusiei, cât și a Ungariei... În Rusia au fost de multe ori situații grele, când regimul sovietic ar fi fost cu siguranță răsturnat, dacă menșevicii, reformiștii, democrații mic-burhezi ar fi rămas înăuntrul partidului nostru... În Italia, unde, după părerea generală, lucrurile merg înspre bătălia hotărâtoare între proletariat și burghezie pentru cucerirea puterii de stat. Într-un asemenea moment nu numai că este absolut necesară înlăturarea din partid a menșevicilor, reformiștilor și turatiștilor, dar poate fi chiar folositoare și înlăturarea din toate posturile de răspundere a unor comuniști excelenți care sunt în stare să șovăie și care înclină spre «unitatea» cu reformiștii... În ajunul revoluției și în momentele celei mai aprige lupte pentru victoria ei, șovăielile cele mai mici înăuntrul partidului pot **să năruiască totul**, să torpileze revoluția, să smulgă puterea din mâinile proletariatului, căci această putere nu e încă trainică și asalturile împotriva ei sunt încă prea puternice. Dacă conducătorii șovăielnici sunt dați la o parte într-un asemenea moment, aceasta nu slăbește, ci întărește și partidul, și mișcarea muncitorească, și revoluția.”²⁴

²⁴ Ibid., vol. 41, pp. 416–417.

9 Stilul de muncă

Nu este vorba de stilul literar. Am în vedere stilul de muncă, acel element specific și original al practicii leniniste, care creează un tip deosebit de activist leninist. Leninismul este o școală teoretică și practică, școală care formează un tip deosebit de activist de partid și din aparatul de stat, care creează un stil de muncă aparte, stilul leninist.

Care sunt trăsăturile caracteristice ale acestui stil? Care sunt particularitățile lui?

Aceste trăsături sunt în număr de două:

- A.** elanul revoluționar rus și
- B.** spiritul practic american.

Stilul leninist este îmbinarea acestor două trăsături caracteristice în activitatea de partid și de stat.

Elanul revoluționar rus este antidotul inerției, al rutinei, al conservatorismului, al stagnării gândirii, al atitudinii servile față de tradițiile strămoșești. Elanul revoluționar rus este acea forță vivifiantă care trezește gândirea, care împinge înainte, care sfărâmă trecutul, care dă perspectivă. Fără el nu este posibil niciun progres.

Dar elanul revoluționar rus are toate șansele să degenereze, în practică, într-un manilovism „revoluționar” sterp, dacă nu-i îmbinat cu spiritul practic american în muncă. Exemple de asemenea degenerări sunt câte vrei. Cine nu cunoaște boala plâsmuirilor „revoluționare” și a planomaniei „revoluționare”, care are ca izvor credința în puterea decretelor capabile să facă și să prefacă totul? Un scriitor rus, I. Ehrenburg, a înfățișat, în povestirea sa „Uscomcel” (Omul comunist perfecționat), un tip de „bolșevic” atins de această boală, care și-a propus să dea schema omului de o perfecțiune ideală și care... „s-a împotmolit” în această „muncă”. Povestirea exagerează mult, însă este incontestabil că autorul a sesizat în mod just această boală. Dar cred că nimeni nu și-a bătut joc așa de aspru și de necruțător de asemenea bolnavi, ca Lenin. „Îngâmfare comunistă” — așa numește el această credință bolnăvicioasă în plâsmuiri și decretomanie.

„Îngâmfarea comunistă” — spune Lenin — „este trăsătura aceleia care, făcând parte din partidul comunist, de unde n-a fost încă măturat, își închipuie că poate să rezolve toate problemele

prin decrete comuniste.”²⁵

Flecăreliei „revoluționare”, Lenin îi opunea de obicei munca simplă, de toate zilele, subliniind prin aceasta că mania plâsmuirilor „revoluționare” este contrară și spiritului, și literei adevăratului leninism.

„Mai puține fraze pompoase” — spune Lenin — „și mai multă treabă simplă de toate zilele...”

„Mai puțină trăncăneală politică și mai multă atenție la faptele... simple, dar vii, ale construcției comuniste...”²⁶

Spiritul practic american este, dimpotrivă, antidotul manilovismului „revoluționar” și al plâsmuirilor fanteziste. Spiritul practic american este cea forță de neînfrânt care nu cunoaște și nu admite bariere, care învinge prin perseverența ei practică toate piedicile de orice fel, care trebuie neapărat să ducă până la capăt lucrul odată început, chiar când acesta nu e un lucru mare, și fără de care nu e de închipuit o muncă constructivă serioasă.

Dar spiritul practic american are toate șansele să degenereze într-un practicim îngust și fără principii, dacă nu e îmbinat cu elanul revoluționar rus. Cine nu cunoaște boala practicismului îngust și fără principii, boală care duce deseori pe unii „bolșevici” la degenerare și la abandonarea cauzei revoluției? Această boală de un fel deosebit este înfățișată în povestirea „Anul nud” de B. Pilniac, în care sunt zugrăvite tipuri de „bolșevici” ruși plini de voință și de hotărâre practică, care „acționează” foarte „energic”, dar sunt lipsiți de perspectivă, nu știu „rostul trebii” și se abat, de aceea, de la calea muncii revoluționare. Nimeni nu a ridiculizat atât de nemilos această boală a practicimului ca Lenin. „Practicism mărginit”, „fără cap” — iată cum numea Lenin această boală. El îi opunea de obicei munca revoluționară vie și necesitatea perspectivei revoluționare în toate problemele muncii noastre de zi cu zi, subliniind prin aceasta că practicimul fără principii e tot atât de contrar adevăratului leninism, pe cât de contrară e mania plâsmuirilor „revoluționare”.

Îmbinarea elanului revoluționar rus cu spiritul practic american — iată esența leninismului în munca de partid și de stat.

Numai o asemenea îmbinare poate să ne dea tipul desăvârșit de activist leninist, stilul leninist de muncă.

²⁵ Ibid., vol. 44, p. 175.

²⁶ Ibid., vol. 39, pp. 23, 13.

